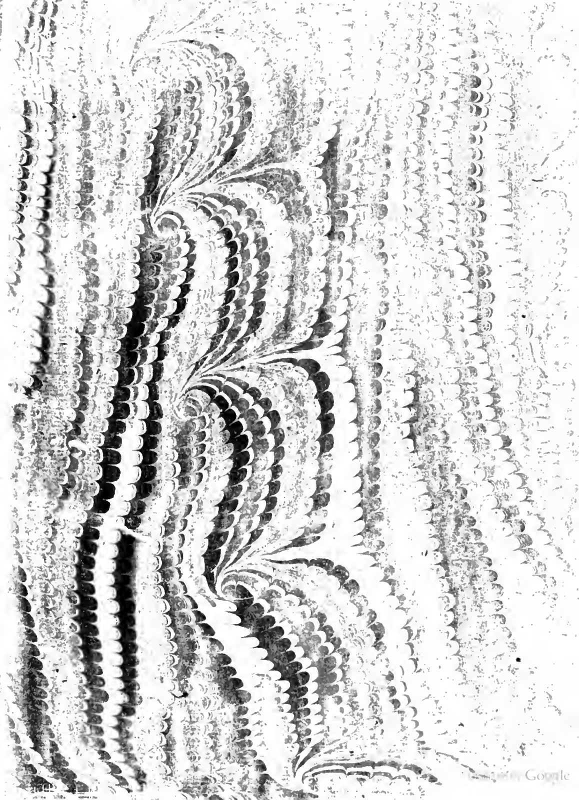
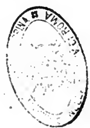

POGGII BRACCIOLINI FLORENTINI

HISTORIÆ DE VARIETATE FORTUNÆ

LIBRI QUATUOR.

POGGII BRACCIOLINI FLORENTINI HISTORIÆ DE VARIETATE FORTUNÆ

LIBRI QUATUOR,

EX MS. CODICE BIBLIOTHECÆ OTTOBONIANÆ nunc primum editi, & Notis illuſtrati

A DOMINICO GEORGIO.

Accedunt ejuſd. Poggii Epiſtolæ LVII. quæ nunquam antea prodierunt.

Omnia a JOANNE OLIVA RHODIGINO vulgata.

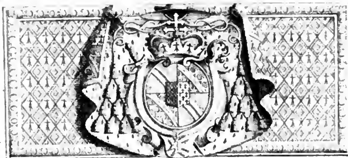

LUTETIÆ PARISIORUM,

Typis ANTONII URBANI COUSTELIER, Sereniſſimi Aurelianenſium Ducis, Typographi.

M. DCC. XXIII.

CUM PRIVILEGIO REGIS.

SERENISSIMO PRINCIPI
ARMANDO GASTONI
DE ROHAN
DE SOUBISE,
S. R. E. CARDINALI,

EPISCOPO ET PRINCIPI ARGENTORATENSI,
Alsatiæ Landgravio, S. R. I. Principi,
Magno Franciæ Eleemosynario

J. OLIVA RHODIGINUS.

BI primum, SERENISSIME PRINCEPS, *mihi non valde erudito homini, sed eruditionis doctrinæque amantissimo, aditum in familiam tuam ultro aperiendum esse censuisti, singulari hac tua benignitate tam*

præclare mecum actum putavi, ut satis uberem hactenus in studiis traductæ vitæ fructum me percepisse judicaverim, eamque consecutum fortunam, quâ ad reliquum ætatis meæ tempus honeste transigendum nulla amplior atque opportunior optanda mihi esse in posterum videatur. Qui vero tantæ laudis, quantâ doctissimus quisque abunde contentus sit, rationem ac vim omnem agnosco, certa quadam sollicitudine a perfecta sortis meæ suavitate abesse cogor, cum recens meus in præstantissimam hanc Urbem adventus, & mens, verendâ Imperii sede ac Maiestate, incredibili frequentiâ Populi, mirâ publicorum operum magnificentiâ, cunctarumque rerum novitate, distracta, nihil me excogitare sinant, unde mea erga CELSITUDINEM TUAM *reverentia omnibus, ut par est, innotescat. Ad hæc pariter, ne quid de meo proferens, nimis cito celebritatem nominis aucuper, tenuissimæ facultatis meæ conscientia accedit, & incredibilis virorum in omni artium disciplinarumque genere excellentium multitudo. Perpendenti certe fœcunda hæc tot illustribus exemplis tempora, & hanc Urbem potentissimi Regni principem, in qua nunquam plura ab ipsis artificibus limata polite opera,*

nec uberiora ab eruditissimis viris literarum monumenta, eleganter, graviter, sapienterque elaborata sunt, visa sunt mihi non semel, quæ Velleïus Paterculus de Athenis, eadem paulum deflexa ad hanc Urbem posse referri; hujus scilicet gentis corpora separata esse in alias civitates, cujusque verò clari operis capacia ingenia solis Parisiensium muris inclusa. Sed quamvis, quæ tua est perspecta omnibus humanitas, hanc meam loci & temporis excusationem benignè sis accepturus, tamen in hoc ipso, in quo me excusatione dignum arbitraris, sentio inesse aliquid, unde vehementius perturber, novam scilicet egregiæ tuæ in me voluntatis accessionem, quâ stimulis acrioribus inciter, ut qualicumque conatu ad aliquod observantiæ genus tibi exhibendum necessariò deveniam. Qua quidem in re, PRINCEPS SERENISSIME, *cum nihil aliunde suppetat, non debes, ut spero, ferre graviter, si celeberrimi Oratoris sententiam amplectar, qua admonemur, templa Diis consecranda esse, Egregios autem Viros librorum dedicatione honestandos. In promptu enim est mihi Poggii Florentini opus* de Varietate Fortunæ, *nunquam antea vulgatum, illustratumque selectis atque eruditis amici mei No-*

Aristidis ἱερῶν λόγος πέμπτος ad finem.

tis, ſpectato Nomini tuo eò ſecuriùs à me inſcribendum, quòd hæc hiſtoria a toto literatorum ordine valde expetitur, quódque, cum hæc omnia non a mea, ſed ab aliorum induſtria profecta ſint, graviſſimum tuum judicium maiori cum dignitate ſuſtinebunt. Nam quoties ſimile aliquid TUÆ CELSITUDINI *dicandum eſt, non modo cogitare debemus illud a nobis tibi offerri Principi, cuius Gens ex ſupremis Britanniæ orta Dominis, & multiplici cum ſummis Regibus cognatione & affinitate coniuncta a tot ſæculis decoratur; ſed attendere præterea oportet, lucubrationes noſtras Tibi offerri, judici omnium diſciplinarum acutiſſimo, qui gloriam ex literarum patrocinio comparatam magno tuo animo minorem reputans, ea etiam cuncta, per quæ eruditiſſimi homines inclareſcere conſueverunt, eodem animo complexus es. Hinc Thuanam Bibliothecam, ubi quodlibet ferme volumen præſtantiâ editionis quovis pretio æſtimandum ſit, magno ſumptu abs te coemptam, libris in dies ſingulos ex omnibus Terrarum partibus advectis, ita inſtructam amplificatamque videmus, ut eam inter totius Europæ celeberrimas merito adnumerare liceat. Porro ſi qui ſe totos ad ea con-*

ferre studia solent, quæ non privatæ solum jucunditatis, sed etiam utilitatis publicæ fructum in se continent, ii perfecta commendatione dignam sapientiam quæsiisse dicuntur; cuinam justius quam tibi, CARDINALIS AMPLISSIME, *hoc absolutæ laudationis genus tribuendum sit, profecto non video. Ubi enim in politioribus artibus diu versatus es, tantamque eloquentiam adeptus, quantam qui in hanc pulcherrimam exercitationem totam ætatem impenderit, nobilissimam deinde partem & dignitati tuæ gravissimam elegisti, in qua excelleres; Theologicam nempe, Ecclesiasticamque doctrinam, ut populos tuæ custodiæ creditos pie sancteque regeres, ac religionem sapienter interpretando, totum Apostolicæ Ecclesiæ corpus unum, & a quavis contagione tutum & incolume servares. Ad hoc autem obtinendum quidnam abs te prætermissum est, quod officio tuo, quod singulari tuæ erga sanctam Sedem pietati necessarium atque opportunum judicaveris? Tu voce, tu scriptis, quæ puris & sinceris sanctorum Patrum dogmatibus referta sunt, communi concordiæ studuisti: Tu, tanquam aliquo sublato signo, agmini eorum, qui Religionem integram & salvam vellent, strenue con-*

ſtanterque præiviſti, multis item auctor perſuaſorque, ut reſipiſcerent, ut quæ Tu, quæ alii tui ſimiles, eadem cuperent, atque ſentirent. Præterea, ut omnibus non vaga, non errans, ſed ſtabilis ac certa de doctrina catholica opinio conſtaret, hieme ſæviente, Romam ſunt a te ſuſcepta itinera: denſa nive obrutæ, gelu aſperæ, arduæ aſcenſu, & ſitûs iniquitate vel a robuſtiſſimis formidandæ Alpes ſuperatæ: neglectum rigidum & grave cælum, & injurioſa tempeſtas pertinaciter eluſa, majore animi firmitate quam corporis, quod immenſis contentionibus pro tanta cauſa exhauſtis debilitatum, cruciatumque dolebamus. Romæ vero in Apoſtolicis Comitiis de novo Pontifice creando convocatis, ubi de illo ampliſſimo ordine nemo fuit unus, qui non ſe adventu tuo lætiſſimum, placido iſto ingenio, ac mira ſermonis ſuavitate delinitum captumque declararet, ita te ſemper geſſiſti, ut, de tanto Succeſſore deligendo, univerſo ſacro Senatui tua potiſſimum ſententia probaretur. Dum enim, pro ardenti ſuo quiſque erga Romanam Eccleſiam ſtudio gravem, ſapientem, incorruptis moribus præditum, Chriſto denique dignum Pontificem exquirunt, Tu Innocentium XIII. aliis veluti digito deſi-

gnasti, nec, nisi eo declarato unquam conquievisti, quippe qui scires, Eum, cujus Genti summi Pontificatûs dignitas familiarissima fuit, summas item omnes ad eamdem optime sustinendam à sanctissimis suis majoribus tanquam per manus traditas accepisse virtutes. Nimirum hæc tua cogitatio fuit, tua certissima opinio, tua etiam victoria: ut dubitare debeat nemo, quin curas tuas, facta, consilia cum sacrosanctæ Sedis bono, incremento, & tranquillitate perpetuò fuerint conjunctissima. Jure igitur, quoad in urbe Catholicorum Sacrorum Domina commoratus es, Beatissimo Patri fuisti acceptus & carus, jure carus Purpuratis Viris, & cunctis, quos ut præsentiâ tuâ magnopere recreatos ornatosque audiebamus, ita discessum tuum quàm ægre tulerint, sit ipsa Roma testis, atque adeo testis Italia, nomen tuum adhuc cum insolita benevolentiæ significatione non repetens modo, sed etiam desiderans. Non minus certe Tui desiderium mihi reliquisses, nisi de me uno Româ tecum adducto, felicissime statuisses; ad quem certe major ex benignitate ista tua honoris fructus, quàm usus ex tenui mea ingenii facultate ad TUAM CELSITUDINEM *sit perventurus. Et tamen,* SERE-

NISSIME PRINCEPS, *ut de eximio tuo in me nihil dicam beneficio, quod gratâ semper, quoad vivam, recolam memoria, hæc tua merita & plurima & maxima, apud nos & apud posteros admirationem habitura, nunquam cessas officii tui partibus ita tribuere, ut nullam ex his laudem tibi vindices. Sed noli, quæso, cum insignis tuæ bonitatis damno videri modestus; & patere, nos unà cum illis, qui te hìc & alibi noverunt, palam profiteri, Te, dum ea volvebas animo, dum exequebaris, dum perficiebas, obsecutum fuisse naturæ tuæ, quâ tum ad illa pro Catholica Ecclesia ex animo gerenda, tum ad bene de universo humano genere merendum semper incenderis. Hinc credo abs te laboriosissimum esse vitæ genus institutum, perpetuoque retentum; hinc domum tuam summis infimisque audiendis semper patentem, nullâ à te vel defatigato, non dicam, iræ in te nunquam cadentis, sed ne minimi quidem tædii indice expressâ voce; nec innatæ benignitati & patientiæ prius facto fine, quam alii se tibi suaque commendandi sibi modum imponant. Itaque nunquam non vidimus singula temporis momenta in maximarum rerum tractatione absumpta, animi remissionibus assignata nulla*

adhuc vidimus; cum ne illa quidem intervalla ſint libera, quibus domo exeundum eſt, amantiſſimum Patronum ſuum in cubiculis, in atrio, in ſcalis, in porticu effusâ pauperum turbâ circumſiſtente, imò ſæpiùs impediente, quam appellas explicatiſſimâ fronte, de ejus manibus libellos ſupplices excipiens, mitis, patiens, ſemperque miſericors. Non eſt autem noſtri iſtius ingenii immortales tuas prædicare virtutes, quæ, cùm tam illuſtres ſint, tam omnibus teſtatæ atque cognitæ, meliùs quàm qualibet commemoratione noſtra, ſuâ per ſeipſæ celebritate erumpunt, & omnes in ſui admirationem traducunt. Quare, PRINCEPS SERENISSIME, *ad me ipſum orationem convertam, cui, quoniam in Domo tua tam præclaris ac religioſis inſtitutis referta, proſpero quodam fato meo verſari contigit, in id tota cura intendenda eſt, ut, ſi minus ad tantorum ornamentorum exempla vitam componere licebit, ſaltem illa à moribus tuis omni ex parte non diſcrepet. Quæ igitur ſunt propria naturæ tuæ, animi, atque ſapientiæ, vix cuiquam imitanda, ea tibi felicia, conſtantia, & perpetua enixe precabor. In quibus vero vigilantiæ, laboris, ſtudii, atque induſtriæ documenta nobis tradere*

non desinis, hæc ita velim assequi, ut, quod plurimum atque honestissimum tuâ mihi benignitate otium conceditur, earum artium, quibus ipse maxime oblectaris, assiduâ tractatione consumam. Quemadmodum enim nihil habet gloria tua majus, quàm ut ea præstes, de quibus exæquandis ceteri, præter te unum, desperent; ita nihil habebit fortuna mea illustrius, quàm quasdam ex tuis innumeris virtutibus seligere, in quibus æmulandis diu noctuque cogitatione defixus, optimo ac beneficentissimo Principi non videar plane esse dissimilis.

JOANNES OLIVA
RHODIGINUS
AD LECTOREM.

ULGANTI mihi hanc Poggii Bracciolini Historiam, unà cum Epistolis, quotquot reperiri Romæ potuerunt, illud opportune venit in mentem, primùm pauca quædam monere de Codice unde hæc desumpta sint; tum, quomodo in meas manus inciderint, referre breviter, ac postremò ea mandare literis, quibus & hujus editionis, & facti mei ratio aperte atque ingenue omnibus constare possit. Ac, ne longior instituatur sermo, à Bibliothecæ Germanicæ auctore initium ducendum est. Ille enim, dum ea quæ variis in regionibus, bonarum artium reliquorumque studiorum causâ, erudite excogitantur, exposuit, nobis significat D. Barnstorffium Gottingensis civitatis Archiatrum, hujus historiæ *de Varietate Fortunæ* exemplar habere anno 1450. Flo-

c ii,

rentiæ exaratum. Hæc verò universa, quæ nunc in lucem prodeunt, accepta referenda sunt Eminentissimo Principi PETRO OTTOBONO, qui amorem literarum, magnificentiam, ac cetera præclara animi ornamenta cum amplissima dignitate conjungens, benigne permisit, ut describerentur è codice, qui una cum aliis plurimis in Bibliotheca tantopere linguis eruditorum hominum celebrata, asservatur. Provinciam hanc primus susceperat Leonardus Adamus Præfectus Bibliothecæ lectissimæ JOSEPHI RENATI IMPERIALIS Cardinalis præstantissimi, qui, ut Philippi à Turre laudati viri honorificentissimis verbis à me laudetur, *cum magnas virtutes, & excelsas undequaque dotes in censu ânimi numeret, rem quoque literariam patrimonium suum fecit.* Adamo autem sublato è vivis, Dominicus Georgius, qui ei successit, extremam huic operi manum non imposuit solùm, sed etiam eâ, quâ præstat, eruditione ac doctrinâ rerum, notas adjecit, de quibus in sua ipse Præfatione. Hæc igitur ab eo ita absoluta & perpolita cum essent, quod eâ mente dico, ne quis existimet velle me ullam ex alieno labore laudem decerpe-

* *In Præfat. ad Monumenta veteris Antii.*

re, tradidit mihi Lutetiam proficiſcenti, ut in Urbe hac ad hæc opportuniſſima vulgarentur. In quo quidem nihil admodum laboravi. Ubi enim SERENISSIMUS MEUS PRINCEPS hac de re certior eſt à me factus, præcepitque animo hujus libri editionem duobus Cardinalibus ſibi amiciſſimis acceptam fore, cunctis illico in ſe receptis oneribus, hanc Hiſtoriam emitti in publicum juſſit, magno cum fructu rei literariæ, Italique nominis dignitate. Ceterùm ſi Ottobonianus codex & Barnſtorffianus, aut quivis alius in promptu hîc fuiſſet, non eſt dubitandum, quin ſingula ſingulis conferentes rectius alicubi Poggii textum ſanaviſſemus. Etenim tum in Hiſtoria, tum in Epiſtolis quædam ſic implexa viſa ſunt, quædam ita manca, ut germanum Auctoris ſenſum aſſequi difficile fuerit. Qua quidem in re, cùm meis conjecturis non ſatis fiderem, conſulere placuit DD. Abbatem de Boyſſi, Bernardum Monetam, & Michaëlem Brochard è Collegio Mazarinæo, viros certe acri judicio, & doctrinæ non vulgaris laude in republica literaria conſpicuos, qui, ne quid in Poggii textu immutaretur, ſuas

ipsi vel emendationes vel notas margini apponi voluerunt.

Lib. 1. Histori. de Varietate Fortunæ, p. 36.

Illud porro sum maxime admiratus, quod Poggius, qui, ut ait, multos Tamberlani milites noverat, verum hujus Imperatoris ignoraverit nomen, & eadem pariter quæ innumeri pene scriptores, narraverit de Bajazethe, *cavea in modum feræ incluso.* Cherefeddin* Ali Tamberlano æqualis peculiarem de rebus ab eo præclare gestis historiam tam accurate ac fideliter scripsit, ut illis omnibus, qui in hoc campo decurrerunt, cunctorum Orientalium judicio, palmam eripuerit. Hic eum appellat *Timur-Bec*, & hoc pacto appellat D. Petit de la Croix insignis quondam linguarum Christianissimi Regis Interpres, qui jampridem hoc opus in Gallicum e Persico sermone convertit, licèt anno duntaxat præterito in lucem editum sit. In Præfatione, quam huic Historiæ præfixit, quæ contra Timur-Bec in sexcentis libris eâdem semper cantilenâ repetita legimus, ea aut rerum fabulosarum narratoribus tribuuntur, aut scriptoribus Turcicis, qui semper ejus nomini victoriisque obstrepuere. Præterquamquòd enim ex furtis ac cædibus in viis publicis

* Histoire de Timur-Bec connu sous le nom du grand Tamerlan, écrite en Persan pár Cherefeddin Ali Auteur contemporain, traduite en François par M. Petit de la Croix. *Paris 1722. in 4. 12*

perpetratis

perpetratis suam eum primùm famam consecutum dictitaverunt, quò magis ridiculum facerent, finxere claudum, sagittâ in illum, dum raperet arietes, à pastore quodam intorta: qua de causa verbum *Bec*, quo (Princeps) significatur, in *lenc* (claudus) inverterunt, quod propter scriptionem & pronuntiationem invertere facile potuerunt, loco Timur-Bec, *Timur-lenc* usurpantes. Ex hac officina Tamerlani, & Tamberlani nomen in Europa confictum exiisse credendum est. Quod vero spectat ad Bajazetem prœlio superatum captumque, quamvis, catenis injectis, ad Timur-Bec fuerit adductus, nullam tamen ibi de cavea ferrea mentionem fieri constat. Imo, ubi ille Bajazetem in tam perdito ac misero rerum statu conspexit, ex tanta ejus calamitate gravissime affectus, ad misericordiam & clementiam converso animo, ut, solutis manibus, magnaque cum reverentia ad se adduceretur, imperavit. Obviam insuper ivit in tabernaculum ingredienti, quem sibi assidere jussum, benevole amanterque allocutus est. Mitto dona plurima & maxima, quibus Bajazetem unà cum filiis cumulavit: mitto Natoliæ, quam an-

tea tenuerat, principatum illi assignatum. Dolor utique, quem ex ejus morte acerbissimum hausit, & consilium, quæ amiserat, omnia eidem, & majore cum accessione rerum, restituendi, satis superque demonstrat, summum hunc Imperatorem ab omni crudelitate in Bajazetem exercenda omnino abhorruisse. Hæc ex Cherefeddino atque ex ejus interprete, ad quos Lectorem mitto.

Denique, ut in Notis dictum est pleraque falsa esse, quæ Poggius de Jacobo Comite Marchiæ narravit, ita hic addendum videtur, Gallicos Historicos cum laude de hoc Principe meminisse, ejus magnanimitatem, innumerasque virtutes extollentes. Hic, cum se regno Neapolitano abdicavisset, uxoremque Joannam reliquisset, in Comitatum Burgundiæ confugiens, in cœnobio Bisuntino, quod Franciscanorum appellatur, nomen dedit. Oliverius de Marchia & Sammarthani fratres cetera suppeditabunt. Sed de his satis.

Memoires de Messire Olivier de la Marche. Memoire Genealogique de la Maison de France.

DOMINICI GEORGII PRÆFATIO.

UANTUM ornamenti ac dignitatis bonis Atibus accedat ex eorum industria ac labore, qui in celebriorum virorum lucubrationibus eruendis, vulgandisque operam navant, nemo certe inficias ierit, nisi à Musis sit prorsus alienus, & Literas ipsas odisse videatur. Quotus enim quisque ignorat uberrimum fructum, qui ex his percipitur, si in lucem proferantur? Et, ut consulto præteream summam hanc eximiamque utilitatem, nullus non videt calamitatem maximam, aut ex deperditis, aut ex pulvere squalloreque obsitis gravissimorum Scriptorum ingenii monumentis; Rei Literariæ importatam. Hinc fit, ut magnopere lætandum sit, si qui omni ope nituntur in conquirendis, quæ latent, scrip-

tis, iis præſertim, quæ lucem maximam afferre hiſtoriæ poſſunt. In hanc profecto laudem, grandi cum fœnore, noſtra patrumque memoria, incubuerunt viri plerique ſolertiſſimi, inter quos Poggius noſter jure primas tenere poteſt; deinde, à ſeculo XVI. ad noſtra uſque tempora, Henricus Caniſius, Petrus Pithœus, Jacobus Gretſerus, Jacobus Sirmondus, & alii ſexcenti, inter quos maxime eminent, ex doctiſſima Congregatione Monachorum Benedictinorum S. Mauri in Galliis, Hugo Menardus, Lucas Acherius, Joannes Mabillonius, Bernardus Montfauconius, &, omnium poſtremi, Edmundus Martene, & Urſinus Durand, qui anno 1717. Pariſiis novum Anecdotorum Theſaurum in quinque Tomos diſtributum publici juris fecerunt, in quem præclaram quandam Conciliorum, Sanctorum Patrum, Chronicorum, Epiſtolarum, Diplomatum, Summorum Pontificum, & Imperatorum ſuppellectilem hactenus incompertam congeſſerunt. Neque vero difficile eſſet horum diligentiam in Italia quoque imitari, copia rerum, quæ in Tabulariis, Bibliothecis ac Muſæis ubique latent. Sed neſcio quo fato

fiat, ut hanc gloriam aliis invidere debeamus. Verùm inter Italos etiam huic labori enixe vacare cœperat, paucis ab hinc annis, juvenis acutissimi ingenii & summæ spei Leonardus Adamus, Præfectus Bibliothecæ Eminentissimi Cardinalis Imperialis, qui conquisitas plurimas Libanii Sophistæ ineditas Orationes & Epistolas, & cum optimæ notæ codicibus collatas, summo cum studio ac diligentia typis committere, & vulgare meditabatur. Inventis præterea, inter codices Bibliothecæ Ottobonianæ, *quatuor Poggii Florentini de Varietate Fortunæ libris*; multisque ejusdem Epistolis ineditis, totum hoc opus in lucem emittere statuerat. At, primo libro vix exscripto, immaturo fato, ingentique Reipublicæ Literariæ damno, è vivis est ereptus. Ne tamen præclara hæc Poggii monumenta in tenebris amplius jacerent, ipso in primis Cardinali Ottobono favente, Eminentissimus Cardinalis Imperialis, qui, inter ceteras animi dotes, hanc etiam ad immortalis sibi nominis famam comparandam est assecutus, ut ad fovendas Literas, Literatosque homines natus potissimum videatur, hanc provinciam

mihi decrevit, ac jussit, ut hos libros notis quibusdam & animadversionibus, ubi opus esset, pro viribus illustrarem, cum omnes è re publica fore dicerent, si ederentur.

Interim operæ pretium esset, de Poggii ipsius vita, studiis & rebus gestis nonnulla attingere. Sed, cum hanc Spartam uberrime primum exornaverint Auctores Diarii Literatorum Italiæ, tom. 9. 19. & 23. deinde V. C. Joannes Baptista Recanatus, Patricius Venetus, diligentissime vitam Poggii scripserit, dum omnium primus Historiam Florentinam à Poggio Latinè exaratam, in lucem emitteret Venetiis anno 1715. omnem de eo dicendi materiem exhauserunt. Licèt ergo multa de illius Vita scriptisque in Adversaria conjecissem, ne tamen crambem coctam, ut aiunt, recoquere viderer, rem totam abjeci, & de hac historia dumtaxat aliquid præfari constitui. Illud in primis animadversione dignum judico, viris ceteroquin Historiæ Literariæ peritissimis horum librorum notitiam compertam vix fuisse. Nam Gerardo Joanni Vossio pene ignoti fuere, qui libro 3. de Historicis Latinis,

cap. 5. pag. 549. ſcripſit: *Vide an Poggii Liber de Varietate Fortunæ non hiſtoricus ſit: ſane pluſculas hiſtorias inde adducit Felinus libro de Regibus Siciliæ & Aragoniæ.* Ignoravit Voſſius, num hoc opus in plures diviſum eſſet libros, an unum tantum complecteretur. Certe Felinus Sandæus, qui temporibus Alexandri VI. floruit, cuique Epitomen de Siciliæ & Apuliæ Regibus dicavit, & in lucem emiſit an. 1495. paſſim meminit librorum *de Varietate Fortunæ*, quos à Poggio ſcriptos Nicolao V. Romano Pontifice, initio primi capitis tradit. Hinc corrigas Marquardum Freherum, qui eam Felini Epitomen à ſe primùm an. 1611. vulgatam ſcripſit, in editione quam is eodem anno Hanoviæ curavit. Præterea Conradus Geſnerus multa Poggii opera recenſens, inter ea opus *de Varietate Fortunæ* enumerat, idemque ex eo innuit Jacobus Gaddius de Scriptoribus non Eccleſiaſticis, tom. 2. pag. 215. ubi fusè illuſtrium de Poggio virorum judicia profert.

Neque verò ſilentio prætereundum duximus, immerito a nonnullis Scriptoribus Anglis verſionem Xenophontis de Pædia Cy-

ri è Græca in Latinam linguam Poggio abjudicari, inter quos sun t Twinus (a) & Burtonus (b) eamdem Joanni Freæ Anglo adſcribentes, quorum ſententias multis argumentis ac teſtimoniis cum refellant Auctores Diarii (c) Veneti, ex ipſis quoque Poggii verbis in Præfatione huius de Varietate Fortunæ Hiſtoriæ, novo firmiſſimo monumento refelli poſſe apparet. Ubi enim Nicolai V. laudes celebravit, quòd optime de Literis mereretur, & ad ſcribendum eum ſæpe eſſet cohortatus, hæc addit: *Solus certe effeciſti, ut Xenophontem ad noſtros traducerem, qui eſt de inſtitutione Cyri.* Qua ſane auctoritate nemo non videt hanc gloriam non eſſe tribuendam Joanni Freæ Guarini auditori: qua de re etiam Voſſius (d) dubitare videtur. Scripſit autem Antonius Panormita, (e) Alphonſi Aragonum Regis ſuaſu, in id opus animum Poggium intendiſſe; cui ſententiæ, quæ ſupra verba attulimus, aperte adverſantur. Et Poggius ipſe in procemio Cyri-pædiæ ad eumdem Alphonſum Regem, eo ſe conſilio adductum præfatur, quòd, cum multi ſuæ ætatis docti viri magnam honoris & gloriæ laudem in

(a) Lib. 3. Antiquit. Acad. Oxon.

(b) Hiſt. linguæ Græcæ, pag. 55.

(c) Tom. 9. pag. 172.

(d) De Scriptoribus Latinis, pag. 548.

(e) In vita Alphonſi Aragonum Regis.

Græcis

Græcis Scriptoribus Latinè interpretandis ſint conſecuti, ita in hujuſmodi ſtudiorum genere ſe exercere inſtituiſſe ſola gloriæ cupiditate, & è re fore judicaſſe, ſi eum libellum Regi, Cyri maximè imitatori, dicaret. Quæ cùm ita ſint, liquidò conſtat deceptum eſſe Joannem Albertum Fabricium, (e) qui tunc primùm Cyripædiam à Franciſco Philelpho latinitate donatam, & hanc eamdem Italicè redditam à Jacobo Poggii filio putavit. Philelphus enim dudum poſt Poggii mortem ſuam Cyri verſionem elaboravit, & Paulò II. Romano Pontifici eam inſcripſit; quod quidem ipſius Epiſtolarum teſtimonio licet intelligere (e). Nec minus erratum video à quibuſdam in catalogo operum Poggii contexendo. Michaël Pocciantius de Scriptoribus Florentinis, cùm de Poggio meminit, illius opera recenſens, enumerat libellum *de Officio Principis* ad Julium II. & opus *de Auctoritate & Poteſtate Pontificis*, quæ profectò à Poggio ſunt ableganda. Nam prætérquamquòd quadraginta & amplius annis ante Julii II. Pontificatum Poggius obiit, libelli *de Officio Principis* auctor eſt Joannes

(a) Biblioth. Græcæ Tom. 2. p. 72.

(b) Philelphus lib. 29. epiſtolarum, pag. 200. 208. & lib. 30. pag. 211.

Poggii filius, ut præ se fert editio Romana per *Joannem de Besiken anni* MCCCCCIV. *die* XXIX. *Decembris, sedente Julio II. Pontifice Maximo, anno ejus primo*: quam ego editionem in Vaticana Bibliotheca vidi. Libelli *de Potestate Pontificis* auctorem agnoscunt omnes Joannem Franciscum alterum ex Poggii filiis, quod ex ipsius libri titulo apparet. Pocciantii lapsum imitatus est etiam Antonius Possevinus (a) in Apparatu sacro, qui ipsum catalogum Pocciantii exscripsisse videtur. Adde quòd, cùm recenseat libros *de Varietate Fortunæ*, pro *varietate*, *veritate* scripsit. In eosdem ferme errores prolabitur Guillelmus Cave de Scriptoribus Ecclesiasticis, in Poggio. Danda tamen iis venia est, qui, in adscribendis Poggio seniori operibus, errarunt. Nam id factum est, propterea quòd filii etiam multa scripserunt, & patris monumenta vulgarunt: siquidem Jacobus Italicam reddidit historiam Florentinam, eamque in lucem emisit an. 1476. transtulit etiam libellum de Institutione Cyri, qui primùm prodiit sine loco & anno in 4°. deinde editus est Tusculani an. 1527. in 8°.

(a) Tom. 1. pag. 292.

Quod vero spectat ad hujus operis ti-

tulum, cùm Poggius prospexisset instabiles & caducas esse res humanas, idque multis diversorum temporum exemplis evinceret, meritò eidem titulum *de Varietate Fortunæ* apposuit, & justi voluminis historiam de hoc argumenti genere conscripsit, & circa annum 1450. absolvit. Hanc autem sibi animo proposuit scribendi formam, sive rei speciem, ut nimirum libro primo, ex priscis Romanæ magnificentiæ ruderibus, veluti firmissimo argumento, fortunæ vices significari contendat. Secundo ac tertio libro, multorum Regum, Principum, virorumque bello & genere illustrium exemplis, quos maximè fortuna jactavit, rem persequitur. Quartus verò continet elegantem totius Indiæ, finitimorumque in ea regione populorum descriptionem, quam à Nicolao de Comitibus cive Veneto, qui tum ex iis oris venerat, Florentiæ hausit. Hic porro liber separatim prodiit circa annum 1492. sub titulo *Indiæ recognitæ*, seu *de Varietate Fortunæ*, forte quòd ex historia *de Varietate Fortunæ* decerptus esset. Hæc autem editio, Joannis Baptistæ Ramusii ætate, rarissima habebatur, ut in Præfatione libri

quarti dicemus. Initium quoque libri primi inter Poggii opera edita legitur ſub hoc titulo: *de Fortuna Varietate Urbis Romæ, & de ruina ejuſdem Deſcriptio*: quam quidem Deſcriptionem,cum eadem Epigraphe,nuper etiam edidit Albertus Henricus de Sallengre, in novo Theſauro Antiquitatum Romanarum, tom. 1. col. 497. Codex noſter multo plura, eaque emendatiora continet, quàm in edita Deſcriptione leguntur. Nunc vero paucis de codice hujus operis agamus. Is venuſto charactere conſcriptus eſt, vivo adhuc ipſo Poggio, cùm in calce ejuſdem hæc legerim: *Liber ultimus explicit anno* 1450. ex quo intelligimus abſolutum circa hæc tempora fuiſſe, & per eadem exſcriptum. Hæc præfari libuit ad hanc hiſtoriam, quam viris eruditis ipſa rei novitate non injucundam fore ſperamus.

Notæ, quas addidimus, laudem non quærunt, ſed veniam poſcunt. Tuum erit, humane Lector, benignè omnia interpretari ac labori noſtro favere.

APPROBATIO.

DE mandato illustrissimi Regiorum Sigillorum Custodis, exemplar manuscriptum, cui titulus, *Poggii Bracciolini Florentini de Varietate Fortunæ, libri quatuor, cum notis & 57. Epistolis*, perlegi, probavi, dignumque censui, quod in lucem prodeat, & prælo committatur. Datum Parisiis die tertia anni novi 1723.

MOREAU DE MAUTOUR.

POGGII BRACCIOLINI FLORENTINI HISTORIÆ DE VARIETATE FORTUNÆ

LIBRI PRIMI PROŒMIUM AD NICOLAUM PAPAM V.*

ULTA quondam pace ac bello præclara ante Ninum Aſſyriorum Regem fuiſſe arbitror, quæ ſcriptorum inopiâ, nulla ad nos eorum traducta cognitione, vetuſtas abſumpſit. Feliciora poſtmodum extitere ſæcula, quorum res lumen literarum nactæ, ſplendorem ſuum ad poſteros transfuderunt. Magnam igitur utilitatem afferre mortalibus Hiſtoria cenſeri debet, & plurimi æſtimanda, cujus beneficio tum dicta, tum facta ſuperiorum haudquaquam oblivione hominum ſepulta, ad hæc uſque tempora magna ex parte propagata ſunt. Hæc una di-

* Nicolao V. Summo Pontifici, literarum reſtitutori, cui Poggius a ſecretis fuit, hanc *de varietate fortunæ* hiſtoriam dicavit, ut & Diodori Siculi, & Xenophontis latinam interpretationem.

ligens custos, & fida præteritorum memoria dicenda est: hæc sola illustrium virorum facta virtutesque nostro in conspectu ad imitandum ptoponit: hæc detestatur vitia, & docet vitanda: hujus ope prætetita repræsentantur nobis, & quæ vetustas solet delere, reddit tanquam recentia. Nullus quippe priscas, & ab ætate nostra remotas excellentium virorum gestas res nosset, nisi literarum monumentis, & historiæ munere in luce hominum versarentur. Accessit enim ad earum memoriam scribentium labor & industria, quæ illa ab interitu vindicarent. Si qua vero commendatione historia digna est, hæc nostra est profecto, in qua fortunæ instabilis favor describitur, & in evertendis, quæ extulit, pervicacia. Appetunt sane omnes ferme hæc quæ videntur ampla & speciosa fortunæ dona, inque eis potiundis tantùm studii operæque impertiuntur, ut virtute atque omni bonarum artium cura posthabita, veluti cæci sequantur ea, quæ ludicra & fallacia esse multorum exempla docuerunt. Quò igitur inanis multorum ambitio, atque insana dominandi cupido paulum comprimatur, statuimus his mandare libris plures variosque insperatos casus, quos fortunæ ludus palam statuit hominibus notandos. Parcius enim, ut arbitramur, qui hæc legerint, se credent arbitrio fortunæ, cum inspexerint quam multis, quos in sublimi veluti personatos collocavit, parum fida fuerit illius fides: sed omnium quæ nobis natura indidit, nihil melius sapientiâ, nihil virtute præstantius, in qua nullum, cùm supra eam sit, imperium fortuna possidet. At vero cum potentes rerum illius favoribus inflati, virtutem aspernari plurimum soleant, minimique eam facere, fortunæ theatrum ingressi præclara sui favoris spectacula vulgo præbent. Illa enim, quos fovit, suo jure utens, primum dejicit, tum eorum stultitiam detegit; detracta enim basi, in qua illos in sublimi conspiciendos tanquam in scena mimos alienis ornatos vestibus locarat, reddidit ridiculos, ac spernendos, qui tum suam demum fateri dementiam coguntur, ubi resipiendi locus non datur, &, quibus per omnem vitam usi sunt, mala consilia improbare. Tunc adulatores culpantur, & multorum detrahentium emen-

tita fides. Hanc vero historiam, cum videatur ei contermina libro, qui est a me olim de Principum infelicitate, in tuo vero nomine (a) editus, consentaneum duxi tibi eidem homini, sed alio nomine, quum in suprema sis omnium dignitate, loco munusculi dicare. Plurimum quidem me tibi debere profiteor, qui semper tuis cohortationibus ad scribendum impulisti; solus certe effecisti ut Xenophontem (b) ad nostros traducerem, qui est de institutione Cyri, in quo, si quid satis legentibus feci, tibi acceptum debet referri, meis laboribus auctori. Licet autem extra fortunæ arbitrium omnipotens Deus hanc tantam Pontificatûs esse majestatem voluerit; tamen propter illa, quæ Pontifices Romani possident, fortunæ juri subdita, vidimus eorum quosdam, de quibus in nostris meminimus libris, fortunæ impetu jactatos. Novi in te summam esse rerum omnium, tum quæ ad Religionem nostram, tum quæ ad bene beateque vivendum spectant, singularem doctrinam summæ prudentiæ conjunctam; ea vero te esse sapientia, ut omnes fortunæ vires consilio & ingenio queas superare: sed multò te cautiorem præstabunt præteritorum casus & exempla, in quibus fortunæ violentia grassata est. Accipe igitur hos, oro, a me benevolo animo libros, quorum primus imperii, urbisque stragem continet, & quæ in ea priscorum superextent ædificiorum reliquiæ; tum quid sit fortuna, disseritur, & (c) Teucrorum Imperatoris describitur captivitas. Secundo exempla multorum, quos ejus varietas hac ætate nostra afflixit usque ad Martini Pontificis obitum recensentur. Tertius illa complectitur, quæ tu-

(a) *In tuo vero nomine.* Libellum *de infelicitate Principum*, inter Poggii opera edit. Basileens. an. 1538. pag. 390. hic indicat Poggius, quem Nicolao V. adhuc in minori fortuna viventi inscripsit.

(b) *Xenophontem.* Poggius omnium primus Xenophontem e græca in latinam linguam vertit.

(c) *Teucrorum.* Utitur Poggius semper hac voce pro *Turcis.* Idem quoque in multis Eugenii IV. literis ac diplomatibus legitur. Æneas Silvius in Europa Helmstadii 1690. pag. 231. improbat morem eorum, qui Turcos *Teucrorum* nomine appellabant, quod Turci Trojam a Teucris possessam, nunc teneant. Vide Norisium initio primi capitis de Cenotaphiis Pisanis. Franciscus Philelphus epist. ult. libri octavi ad Carolum VII. Francorum Regem: *At hoc tempore*, inquit, *pro Teucria & Troja, Turciam videmus appellari.*

lere Eugenii tempora usque ad initium tui Pontificatûs. Additur his Quartus de Indis, Æthiopibusque, continens nonnulla, quæ grata fore lectoribus arbitramur. Horum lectionem librorum nequaquam censeo aspernandam; nam te admonere poterunt, quamvis sis præstans omnibus animi ingeniique dotibus, tutissimum esse, ea modice tentare atque agere, in quibus plus fortuna quàm ratio aut consilium possit. Illud autem memineris velim, quamvis satis præsidii præmiique in virtute positum sapientes scribant; tamen, ut vitibus sustentaculo est opus ad ferendos uberiores fructus, ita & ingenia externis præsidiis, quibus cura & negotio vacua scribendi exercitio vacent, egere. Sed pessimum malorum omnium rectissime a sapientibus viris ingratitudo appellatur, quæ maxime in habitaculis principum versari solet, homines certe ex arce rationis dejicit, nulloque boni viri officio uti sinit. Id vitium, cum semper horrueris veluti perniciosam pestem, certus sum, te nequaquam aliorum culpam esse imitaturum.

LIBER PRIMUS.

UPER cum Pontifex Martinus, paulo ante quam (a) diem suum obiret, ab urbe in agrum Tusculanum secessisset valetudinis gratiâ, nos autem essemus negotiis curisque publicis vacui, visebamus sæpe deserta urbis, Antonius Luscus (b) vir clarissimus, egoque, admirantes animo, tum ob veterem collapsorum ædificiorum magnitudinem & vastas urbis antiquæ ruinas, tum ob tanti imperii ingentem stragem, stupendam profecto ac deplorandam fortunæ varietatem. Quum autem conscendissemus aliquando Capitolinum collem, Antonius obequitando paulum fessus, cum quietem appeteret, descendentes ex equis consedimus in ipsis Tarpeiæ arcis ruinis, pone ingens portæ cujusdam, ut puto, templi marmoreum limen, plurimasque passim confractas columnas, unde magna ex parte prospectus urbis patet. Hic Antonius, cum aliquantum huc illuc oculos circumtulisset, suspirans stupentique similis: O quan-

(a) *Antequam diem suum obiret.* Illud animadvertendum duximus, initium hujus libri primi editum legi inter Poggii opera Basileæ impressa, pag. 131. & additum in titulo fuisse *de Fortunæ varietate urbis Romæ; & de ruina ejusdem descriptio*, quæ perducitur usque ad ea verba, in quibus M. Antonii Antii Lupi sepulchri locus designatur: extrema verba sunt, *cum inscriptione egregia rerum ab se gestarum, quod tribus prægrandibus saxis, altero super alterum constat*; ibique finis descriptioni urbis imponitur, quæ cum ab hujus libri initio sumpta sint, non aliam esse descriptionem ruinarum urbis, quam librorum de varietate fortunæ initium clare perspicitur. Videtur porro hic liber incœptus circa finem anni 1430. cum X. Kalendas Martii, &, ut est in ejus inscriptione sepulchrali, die XX. Februarii anni 1431. Pontifex Martinus diem suum obierit.

(b) *Antonius Luscus*, qui fuit a secretis Martini V. quique a Poggio passim doctissimus atque amicissimus appellatur. Ejus prudentiam atque eloquentiam laudat, lib. 5. Hist. Florent. p. 211. novæ editionis Venetæ. Luscus fuit patria Vicentinus, nobili familia ortus, quæ nostris etiam temporibus floret.

tum, inquit, Poggi, hæc capitolia ab illis distant, quæ noster Maro cecinit,

(a) *Aurea nunc, olim silvestribus horrida dumis.*

Ut quidem * is versus merito possit converti: Aurea quondam, nunc squallida spinetis vepribusque referta. Venit in mentem (b) Marii illius *, per quem olim urbis imperium stetit, quem pulsum patria, profugum atque egentem, quum in Africam appulisset, supra Carthaginis ruinas insedisse ferunt, admirantem sui & Carthaginis vicem, simulque fortunam utriusque conferentem, addubitantemque utrius fortunæ majus spectaculum extitisset. Ego vero immensam hujus urbis stragem nulli alteri possum conferre, ita cæterarum omnium, vel quas natura tulit rerum, vel quas manus hominum conflavit, hæc una exsuperat calamitatem. Evolvas licet historias omnes, omnia scriptorum monumenta pertractes, omnes gestarum rerum annales scruteris, nulla unquam exempla mutationis suæ majora fortuna protulit, quàm urbem Romam, pulcherrimam olim ac magnificentissimam omnium, quæ aut fuere, aut futuræ sunt, & ab Luciano (c) doctissimo Græco auctore, cum ad amicum suum scriberet Romam videre cupientem, non urbem, sed quasi quandam cæli partem appellatam. Quo magis dictu mirabile est & acerbum aspectu, adeo speciem formamque ipsius immutasse fortunæ crudelitatem, ut nunc omni decore nudata, prostrata jaceat instar gigantei cadaveris corrupti, atque undique exesi: deflendum quippe est hanc urbem tot quondam illustrium virorum atque imperatorum fœtam, tot belli ducum, tot principum excellentissimorum altricem, tot

* Editi habent, *ut quod.*

* perperam in editis additur *Æneas.*

(a) *Aurea nunc.* Virgil. Æneïd. l. 8. v 348.

(b) *Venit in mentem Marii illius.* Hæc ex Velleii Paterculi lib. 2° Historiæ Romanæ deprompta, qui Marii calamitatem misertus, cum *ille*, inquit *Carthaginem aspiciens, illa intuens Marium, alter alteri possent esse solatio.* Quo etiam alludens Lucanus cecinit lib. 2° vers. 91.

Solatia fati
Carthago, Mariusque tulit, pariterque jacentes
Ignovere Deis.

(c) *Ab Luciano doctissimo.* In edit. Basil. inepte *Livio.* Difficile tamen in Luciano aliquid ejusmodi invenias. Unde hæc deprompta sint, divinare non licuit.

tantarumque virtutum parentem, tot bonarum artium procreatricem, ex qua rei militaris disciplina, morum sanctimonia & vitæ, sanctiones legum, virtutum omnium exempla & bene vivendi ratio defluxerunt, quondam rerum dominam, nunc per fortunæ omnia vertentis iniquitatem, non solum imperio majestateque sua spoliatam, sed addictam vilissimæ servituti, deformem, abjectam, sola ruina præteritam dignitatem ac magnitudinem ostentantem. Missa faciamus ablatum imperium, distracta regna, provincias amissas, in quibus dandis atque auferendis prope jure suo fortuna principatum exercet. Illud majorem in modum lugendum videtur, libidinem ejus intra urbis mœnia grassatam, adeo in illa diruenda atque evertenda funditus sæviisse, ut, si quis reviviscat ex priscis illis antiquæ urbis civibus, alios homines intueri, aliam se longe urbem incolere assereret, ita ejus specie & ipso solo subversis, ut nihil fere recognoscat, quod priorem urbem repræsentet. Et quidem commutantur regna, transferuntur imperia, desciscunt nationes, populi (varia est enim mens hominum semper nova appetentium) ad fortunæ nutum commoventur, ut haud insuetum videatur, hæc illius arbitrio parere. At vero ædificia hæc urbis, tum publica, tum privata, quæ cum ipsa immortalitate videbantur certatura, partim penitus extincta, partim collapsa atque eversa, relictis admodum paucis, quæ priscam magnitudinem servent, supra fortunæ vires esse credebantur. Stupenda quippe vis est ac varietas fortunæ, quæ etiam ipsas ædificiorum moles, quas extra fatum illatum conditores existimabant, funditus demolita, nihil fere ex tantis rebus reliqui fecit. Quid enim majus orbis vidit unquam, quàm tot ædificia urbis, templa, porticus, thermas, theatra, aquæductus, portus manufactos, palatia fato suo absumpta, & ex tanta rerum magnificarum copia nihil aut parum ferme superesse? Tum ego: Merito, inquam, admiraris, Antoni, fortunæ injuriam in hac urbium parente tam fœde vexanda excitatam, quam ipse quotidie inspiciendi causâ perlustrans non mirari solum, sed etiam queri cogor, nihil fere inte-

grum, paucas admodum reliquias ex prisca illa urbe, & eas semesas ac corruptas apparere. Nam ex omnibus aut publicis aut privatis operibus liberæ quondam civitatis, interrupta quædam & ea parva vestigia visuntur. Extant in Capitolio fornices duplici ordine novis inserti ædificiis, publici nunc salis receptaculum, in quibus * scriptum est literis vetustissimis, atque adeo humore salis exesis, Q. Lutatium Q. F. (a) & Q. Catulum Coss. substructionem & tabularium de suo faciundum * coeravisse, opus ipsa vetustate venerandum: sepulchrum quoque Capitolium juxta C. Poblicio, (b) quo ipse posterique ejus inferrentur, virtutis honorisque causa Senatûs consulto jussuque Populi datum. Item pons supra Tiberim, quó itur in insulam, vetustissimi operis, quem L. Fabricium (c) C. F. curatorem viarum faciundum coerasse epigramma testatur, & * M. F. Cos. approbasse. Arcus insuper supra viam inter Aventinum montem & ripam Tiberis ex lapide Tiburtino, quem ex literis incisis constat, P. Lentulum Scipionem (d) & T. Quintium Crispinum ex S. C. faciundum curasse, atque approbavisse. Sunt & monumenta quædam prisca quæ hodie Cimbron (e) appellant; templum

* In edit. Basil. *sculptum.*

* Sic in MS. nostro pro *curavisse.*

* Deest MARCVM LOLLIVM.

(a) *Q. Lutatium.* Hæc inscriptio ita legitur apud Gruterum pag. CLXX. num. 6. edit. Commelin.

Q. LVTATIVS. Q. F.
Q. N. CATVLVS. COS.
SVBSTRVCTIONEM ET
TABVLARIVM. EX. S. C.
FACIVND. CVRAV.

Nardinus in Roma Antiqua lib. 5. cap. 13. pro EX. S. C. faciundum CVRAV. habet S. S. faciendum COERAVIT. Poggius imitatus est verbum *coeravit*, ex Epigrammate describens. Locum hunc veterum Romanorum temporibus, Tabularium publicum, Poggii ætate salis receptaculum, Paulus V. instauravit, alibi sal custodiendum statuens.

(b) *C. Poblicio.* Vide Grut. pag. CCCCLV. num. 1. Hæc inscriptio nunc extat ad *macellum corvorum*: sed olim fuisse extra mœnia contendit Nardinus lib. 4. cap. ultimo, quod comprobat pariter Olaus Borrichius de Antiqua urbis Romanæ facie cap 9. ea nimirum stata lege, ne cui locus sepulturæ in urbe esset, nisi ex peculiari & raro privilegio.

(c) *L. Fabricium C. F. &c.* cum in Poggii textu mutila sit inscriptio, eandem dabimus ex Grut. pag. CLX. num. 3. fideliter descriptam.

L. FABRICIVS. C. F. CVR. VIAR.
FACIVNDVM. COERAVIT.
IDEMQVE
PROBAVIT.
Q. LEPIDVS. M. F. M.
LOLLIVS. M. F. COS. EX
S. C. PROBAVERVNT.

(d) *P. Lentulum Scipionem.* Vide Gruterum pag. CLXXXVII. num. 4. Hic Arcus nostra tempestate non extat.

(e) *Cimbron appellant, &c.* Bina illa trophæa Marii ob devictos ab se Cimbros erecta inter templa S. Eusebii &

ex

ex manubiis (a) Cimbricis à C. Mario factum, in quo adhuc ejus trophæa conspiciuntur. Adjiciunt & Pyramidem prope Portam Ostiensem mœnibus urbis insertam, nobile sepulchrum C. Cestii (b) VII. viri epulonum, quod opus absolutum ex Testamento Ponthi Clamelæ diebus CCCXXX. literæ in eo incisæ referunt. Quo magis miror, integro adhuc epigrammate, doctissimum virum Franciscum Petrarcham in quadam sua epistola scribere, id esse sepulchrum Remi; credo, secutum vulgi opinionem, non magni fecisse epigramma perquirere fruticetis contectum, in quo legendo, qui postmodum secuti sunt, minore cum doctrina majorem diligentiam præbuerunt. In hoc laudo, inquit Antonius, curam & diligentiam tuam, Poggi, qui ista tum publicorum, tum privatorum operum epigrammata intra urbem & foris quoque multis in locis conquisita atque in parvum volumen coacta, literarum studiosis legendas tradidisti. Utcumque id cæteri accipiant, inquam, ad utilitatem certe communem diligenter omnia, nonnulla vero inter virgulta & rubos latentia ex tenebris eruens, ut aliis paterent, ad verbum integra expressi: ut si, quod persæpe vidimus, ea Romani everterint, saltem titulorum extet memoria. * Hæc sola ex tam multis nondum servitute oppressæ civitatis ornamentis, fortunæ injuria, ad nostram ætatem usque perdurant. Quid loquar de sequentium temporum, in quæ similis clades pervasit, ædifi-

* In edit. Basil. *Hæc sola igitur.*

S. Juliani in Esquilino, sua ætate extitisse, Poggius narrat. Etiam *Cimbricum* hic locus dictus. Adi Georgium Fabricium in sua urbis Romæ descriptione. Extat in Grævii Thesauro Antiquitatum Romanarum, tom. 3. pag. 449.

(a) *Ex manubiis Cimbricis.* Cels. Cittadinus scribit se primum detexisse illa tropæa Marii non fuisse, sed Domitiani, cum sub eorum altero hanc inscriptionem legerit,

IMP. DOM. AVG
GER PER
CRE IIB

Confer Nardinum lib. 4. cap. 2.

(b) *C. Cestii.* In editione Basileensi mendose legitur *Cesti.* Inscriptionem C. Cestii videre potes apud Romanæ urbis antiquitatum collectores; sed uberius de ea egit Octavius Falconerius peculiari dissertatione, quam habes Italicam, in calce Romæ antiquæ Famiani Nardini, & Latinam apud Grævium tom. 4. Antiquit. colum. 1463. ubi eorum refellit errores, qui male eam inscriptionem legerunt, profertque ibi suam de eadem sententiam, in qua quidem re Poggium etiam deceptum fuisse fatendum est; nam perperam legit ex Testamento Ponthi Clamelæ; sed legendum

PONTI P. F. CLA. MELAE
HEREDIS. ET. POTHIL

ciorum magnificentia? Plurima & præstantissima memorantur per varios Imperatores, privatosque tunc civitatis Principes magno sumptu constructa, tum ad publicum, tum ad privatum usum. Gloriari solitus erat Divus Augustus (a) urbem se marmoream reddere, quam lateritiam accepisset: cujus (b) suasu quum gener Agrippa, Asinius Pollio, Plancus, Cornelius Balbus, reliquique amici eam variis operibus exornassent, ipse etiam suo nomine nonnulla addidisset, præter Pantheum (c) cum porticu, cujus tectum, trabes, & tigna ænea (d) pro ligneis habet, M. Agrippæ opus insigne, & fornicem (e) ex Tiburtino lapide minime conspicuum inter Palatium & Tiberim, in quo Divi Augusti nomen est sculptum; cætera demolientis fortunæ sævitiam subierunt. Erat civitas referta templis, delubris, ædibus deorum dearumque, quos cives superstitioni dediti colebant: ex his paucorum vestigia supersunt. Templi Pacis (f) conspicui, quondam a Divo Vespasiano constructi, tres tantum arcus super ingentem reliquorum, qui sex erant, ruinam eminent ferme integri; ex

* Edit. Bas. ærea.

(a) *Divus Augustus.* Suetonius in August. cap. 27.

(b) *Cujus suasu quum gener Agrippa, Asinius Pollio.* Meminit Suetonius item in Aug. cap. 29. de operibus publicis ab hisce præclaris viris extructis, his verbis.: *Multaque a multis extructa sunt, sicut a Marcio Philippo ædes Herculis Musarum, a L. Cornificio ædes Dianæ, ab Asinio Pollione atrium Libertatis, a Munatio Planco ædes Saturni, a Cornelio Balbo theatrum, a Statilio Tauro Amphitheatrum, a M. vero Agrippa complura & egregia.* Huc spectant Poggii verba.

(c) *Præter Pantheum.* Pantheon tertio M. Agrippæ consulatu conditum est, qui incidit in annum urbis 727. Declarat id inscriptio superposita ipsi ædi, quam leges cum altera subjecta a Septimio Severo, cum est restitutum; & apud Gruterum pag. 1. n. 1. & apud Donatum l. 3. cap. 16.

(d) *Ænea pro ligneis.* Urbanus VIII. anno 1627. tabulas eas ex ære conflatas sustulit, ut altari majori Basilicæ Principis Apostolorum columnas adderet, & tormenta bellica pro Arce S. Angeli instrueret, ligneis impositis. De ænearum tabularum structura legendus Donatus lib 3. cap. 16. ut vulgi error auferatur, existimantis eas æneas trabes fuisse. Torrigius de cryptis Vaticanis part. 2. p. 143. scribit pondus hujus æris fuisse librarum 450251.

(e) *Et fornicem.* Innuit cloacam maximam, quam Agrippa sub Augusto restauravit.

(f) *Templi Pacis conspicui quondam a D. Vespasiano constructi.* Suetonius in Vespasiano cap. 9. & Josephus l. 7. de bello Judaico cap. 24. celebre hoc templum memorant, in quod congestæ fuerant innumeræ divitiæ. Fulmine noctu tactum conflagrasse scribit Herodianus in Commodo: nonnulla scitu digna de hoc templo tradunt Nardinus l. 3. c. 12. & Donatus l. 3. c. 4.

pluribus vero miræ magnitudinis, unam tantum ſtare vides marmoream (a) columnam, reliquis tùm disjectis, tum inter templi ruinas ſepultis. Erat pone, Capitolium verſus, Romuli templum, (b) cujus pars muri vetuſtiſſima quadrato lapide nunc quoque mirandam ſpeciem ſui præbet, hodie Coſinæ & Damiano conſecratum. Huic proximum fuit Antonini, divæque Fauſtinæ (c) templum, nunc Beato Laurentio dicatum; cujus porticûs plures marmoreæ columnæ ruinam effugerunt. Caſtoris (d) inſuper & Pollucis ædes contiguæ loco edito in via ſacra, altera Occidentem, altera Orientem verſus (hodie *Mariam novam* appellant) inclytus quondam cogendi Senatûs locus, majori ex parte collapſæ parvis veſtigiis hærent, in quas me ſæpiſſime confero, revocans, ſtupore quodam oppreſſus, animum ad ea tempora, quum ibi ſenatoriæ ſententiæ dicerentur, & aut L. Craſſum mihi, aut Hortenſium, aut Ciceronem orantem proponens.* Extat & Veſtæ templum (e) juxta Tiberis ripam ad initium montis Aventini rotundum ac patens undique nullo muro, frequentibus tantum ſuffultum columnis, id poſteri Martyri Stephano dedicarunt. Ædis Minervæ (f) portio con-

* Edit. Baſ. *Erat Dea.*

(a) ——— *Marmoream columnam.* Hanc columnam Paulus V. ad S. Mariam Majorem anno 1619. tranſtulit, eique B. Virginis ſtatuam impoſuit. De ea diſſertationem edidit Joſeph Caſtalio, quam habes apud Grævium tom 4. col. 1849.

(b) *Romuli templum.* Hic ſane Romuli templum extitiſſe omnes fere auctores ſunt: hujus ædis iconem eleganter delineatam una cum veſtigiis templi Pacis, atque aliis urbis Romæ teliquiis videre potes in tom. 3. Antiquit. Roman. fol. 665.

(c) *Antonini, divæque Fauſtinæ templum.* De hoc Nardinus l. 3. c. 12. Donatus & alii.

(d) *Caſtoris inſuper & Pollucis ædes.* Duas diverſis locis Caſtori dicatas fuiſſe ædes tradunt antiquarii ſcriptores, alteram in Circo Flaminio, de qua meminit Vitruvius l. 4. c. 7. alteram collocat Pomponius Lætus de *Roman. Antiquit.* prope parvum Fontem in fine Romani Fori. De his conſule Donatum l. 2. c. 17. & alios. Hoc unum monebo, falli hoc in loco Poggium, dum putat ibi Caſtoris & Pollucis templum fuiſſe, ubi Nardinus l. 3. cap. 12. Veneris & Romæ templum collocat.

(e) *Extat Veſtæ templum.* Veſtæ quoque ædem illam adjudicavit Blondus Inſtauratæ Romæ l. 2. cui adſtipulati ſunt antiquarii fere omnes: ab his Nardinus diſſentit, qui Volupiæ Deæ ſacellum fuiſſe ſcripſit l. 7. c. 3.

(f) *Ædis Minervæ portio.* Ergo Poggii ætate, Minervæ templi & porticûs reliquiæ cernebantur. De templo Minervæ poſito, ubi nunc Ordinis Prædicatorum Cœnobium, inter omnes antiquarios convenit. Nec opus eſt recenſere varia variis in locis Romanæ urbis Minervæ templa excitata; nullumque verbum faciam de Minerva Medica, Chalcidica,

ſpicitur, ubi nunc domus eſt Prædicatorum, unde & loco *Minervæ* eſt inditum nomen, juxtaque eam porticus ingens ruderibus oppreſſa, quam nuper ad ſaxa in uſum calcis perquirenda, effoſsâ humo, multis proſtratis ad terram columnis * proſpexi. Prope porticum Minervæ, ſtatua eſt ([a]) recubantis, cujus caput integra effigie, tantæque magnitudinis, ut ſigna omnia urbis excedat; quidam, ad plantandas arbores ſcrobes faciens, detexit. Ad hoc viſendum cum plures in dies magis concurrerent, ſtrepitum adeuntium, faſtidiumque pertæſus horti patronus, congeſta humo texit. Capitolio * contigua forum verſus ſupereſt porticus ædis Concordiæ, (b) quam, cum primum ad urbem acceſſi, vidi fere integram, opere marmoreo admodum ſpecioſo; Romani poſtmodum, ad calcem, ædem totam & porticûs partem, disjectis columnis, ſunt demoliti. In porticu adhuc literæ ſunt S. P. Q. R. incendio conſumptam reſtituiſſe. Ex adverſo ædes erat Telluris ([c]) cujus nulla extant veſtigia, *Salvatorem in Tellume*

* Edit. Baſil. *conſpexi.*

* Mendoſe in editis *Capitolia.*

Aventina, Copta, Capitolina: omnia hæc trita ſunt. Addam tantum Æneæ Sylvii epigramma a V. C. Joanne Mabillonio e codice Reginæ Suec. deſcriptum, in quo conqueritur de Romanis, quod ex vetuſtis monumentis & marmoribus tunc calcem conflarent. Extat in muſeo Italico to. 1. p. 97.

Oblectat me, Roma, tuas ſpectare ruinas,
Ex cujus lapſu gloria priſca patet.
Sed tuus hic populus muris defoſſa vetuſtis,
Calcis in obſequium marmora dura coquit.
Impia ter centum ſi ſic gens egeris annos,
Nullum hinc indicium nobilitatis erit.

(a) *Statua eſt.* Hanc ſtatuam fuiſſe Nili ſimulacrum licet conjicere ex his quæ habet Flaminius Vacca de Urbe Roma, editus in Diario Italico a P. Bernardo Montfaucon; ſcribit enim idem Flaminius p. 246. ſe a patre ſuo edidiciſſe, in vico prope Minervam extitiſſe duas ſtatuas, quarum altera Nili, altera Tiberis ſimulacrum referebat, illam vero in Vaticanis ædibus ad Palatium vulgo dictum *Di Belvedere* fuiſſe poſitam, quæ ibi etiamnum conſpicitur. Vera eſſe poſſunt quæ de humo ſuper eam injecta ſcribit Poggius; inde vero effoſſa in Vaticanas ædes deducta eſt: quod quidem a patre Flaminius Vacca potuit haurire.

(b) *Concordiæ.* Animadverſione dignum eſt quod de æde Concordiæ hic tradit Poggius, nimirum ſe, cum primum ad urbem acceſſiſſet, integram ferme vidiſſe, quam poſtmodum dirutam, disjectiſque columnis ſua ætate etiam ſcribit. Eodem loci ſtatuit hanc ædem Donatus lib. 2. c. 12. Quanquam diverſa ſentiat Nardinus lib. 5. c. 16.

(c) *Ex adverſo erat ædes Telluris.* Non convenit inter urbis antiquitatum ſcriptores ubi potiſſimum hujus Deæ templum fuerit. Donatus lib. 3. c. 6. incertum eſſe ſcribit ex teſtimoniis veterum, ubi ſit potiſſimum ſtatuendum, & putat ultra amphitheatrum modico clivo verſus Divi Petri ad Vincula templum fuiſſe. Nardinus lib. 3. cap. 14. ante Palladis ædem collocat ex actis SS. Martyrum Gordiani & Creſcentiani. Poggius eam ſtatuit e conſpectu ædis Concordiæ, quem

hodie vocant, pro *Tellure Tellumen* corrupto verbo dicentes. Placet quibusdam, neque abest a vero conjectura fuisse Saturni (a) templum juxta forum, Prisci ærarium vocabant, nunc Adriano Pontifici sacratum. Stat ad hanc diem nobilis porticus ædis Mercurii, (b) eam religio nostra ad Angelum Michaëlem transtulit, ubi nunc est piscatorium forum. Templum Apollinis (c) in Vaticano juxta basilicam Beati Petri translatum in Dei cultum, servavit Religio nostra. Cernitur in radicibus Tarpeïæ arcis, Aventinum versus, ædes vetustissima unica testudine ex lapide Tiburtino, quam nostri sanctum Nicolaum (d) in Statera appellant, quod nonnullos monet ut existiment id Jovis Statoris templum fuisse, motos verbi similitudine, quod procul a vero abest. Nam in radicibus Palatini montis id templum votum atque ædificatum Livius* refert. Junonis Lucinæ (e) ædis nihil, præter nominis memoriam, conservatum est, ubi Ecclesiam ædificarunt nostri Laurentio Martyri, quam Lucinam cognominarunt. Ther-

* Lib. 1. cap 12.

sane locum vulgari vocabulo *Salvatorem in Tellume*, quod emendatius est quam *saliatorem in Telluvie*, ut habent editi omnes, appellabant: quare longe distat ab eo, in quo Donatus & Nardinus statuerunt.

(a) *Saturni*. In hanc sententiam circa situm hujus ædis propendet Fabricius c. 9. Verum plura diversis temporibus Saturno templa fuisse dicata satis liquet: qua de re Donatus l. 2. c. 14. Allucinatur Poggius, dum scribit Adriano Pontifici templum consecratum; nam hujus nominis Adriano Martyri, non Pontifici, votum est.

(b) *Ædis Mercurii*. Eodem loci, quo innuit Poggius, Mercurii ædem extitisse affirmat Fabricius cap. 9.

(c) *Templum Apollinis in Vaticano*. Quod ad locum hujus ædis attinet, Fabricius cap. 9. eam statuit juxta viam triumphalem, ubi nunc S. Petronillæ templum est. Marlianus vero lib. 5. Topographiæ urbis cap. 21. scribit eos, qui tradidere ædem Apollinis, ubi nunc D. Petronillæ templum est, extitisse, nullo scriptore idoneo niti. Petrus Manlius editus a Bollandiani operis Continuatoribus, initio tom. 7. Junii mensis pag. 40. scribit infra Palatium Neronis fuisse templum Apollinis, ubi erat sua ætate D. Petronillæ templum, ante quod erat Basilica S. Angeli dicta in Vaticano.

(d) *Sanctum Nicolaum in Statera*. In editis legitur *Michaëlem*; sed nunc templa, quæ hoc nomine appellantur, non extant. Censuit Franciscus Albertinus lib. secundo de mirabilibus novæ & veteris Romæ, ubi templum erat S. Nicolai in Statera, fuisse Jovis Statoris ædem.

(e) *Junonis Lucinæ*. Marlian. lib. 5. cap. 6. (in Thesauro Antiquit. Rom.) Junonis Lucinæ templum hic collocat. Ugonius de stationibus Urbis, stat. 24. hac de re scriptores inter se dissentire tradit, quorum aliqui putant huic templo additum nomen *in Lucina*, quod Sixtus III. precibus Lucinæ piæ mulieris hoc templum ædificaverit, unde *in Lucina* eidem cognomentum manserit.

* In omnibus Ammiani edit. deest *plebis.*

* Edit. Basil. habet *testimonio est.*

mas publicas (a) septem fuisse accepimus (*lavacra* * *plebis in modum* (b) *Provinciarum*, ut Ammianus Marcellinus refert, *extructa*) quæ ita a priori facie commutatæ sunt, omni decore amisso, ut nihil sit quod affirmare queas alicui certo usui deputatum. Diocletiani (c) & item Severi Antonini, servato ad hanc diem conditorum nomine, permaxima vestigia & cæteris incorruptiora, majorem in modum aspicientes movent; non sine admiratione quadam quid sibi voluerit ad tam vilem usum tanta ædificiorum moles, tot tantarumque columnarum, tam varii generis marmorum apparatus. Constantinæ (d) in colle Quirinali sitæ reliquias suas haud pares superioribus ostendunt. Constantini id esse opus testis est * epigramma, in quo Petronium Perpennam urbis præfectum illas reparasse legimus. Alexandri (e) Severi thermas scimus fuisse prope M. Agrippæ Pantheum, quarum plu-

(a) *Thermas publicas septem.* An Thermæ publicæ septem tantum fuerint, ut ait Poggius, an plures, ut crediderim, non est a me disputandum, cum earum definitum numerum legerim neque apud Baccium, neque apud alios. Cuinam vero obscurum est, eas ad infinitum numerum auctas?

(b) *In modum provinciarum extructa.* In editione Basileensi verba hæc: *in modum provinciarum, ut Ammianus Marcellinus refert, extructa* desiderantur. Ammiani locus legitur lib. 16. pag. 131. editionis Hadriani Valesii, qui putat in hunc modum Ammianum non fuisse locutum, sed loco *provinciarum*, scripsisse *piscinarum.*

(c) *Diocletiani.* De his extat inscriptio in ipsis thermis, quam legere poteris etiam apud Donatum lib. 3. c. 19. in fine. Illud animadvertendum hoc loci duximus, non significari a Poggio sua ætate Diocletianas thermas in sacrum locum fuisse conversas; sed *movere*, ait, *aspicientes quid sibi voluerit ad tam vilem usum tanta ædificiorum moles.* Ad eas Thermas S. Cyriaci Ecclesiam fuisse, ex priscorum testimoniis colligitur, nimirum ex synodo Romana sub Symmacho, ubi mentio fit *Epiphanii presbyteri titulo S. Cyriaci in Thermis*, & in alio Concilio Romano sub eodem Symmacho, & sub S. Gregorio, & ex epistola 22. lib 9. Ugonius in 24. statione tradit in hac ep. subscriptos legi *Aventium & Probinum presbyteros.* Memoria lapsus est, cum solus Probinus presbyter tituli S. Cyriaci legatur. Hoc Divi Cyriaci templum Poggii temporibus stetisse potuit, cùm eadem, qua Poggii tempestate, vivens Flavius Blondus affirmet lib. 1° Instauratæ Urbis in fin. p. 242. *pene dirutum fuisse*; sed de his confer eundem Ugonium. Illud ergo certum est Pium P. IV. easdem thermas D. Genitrici Virgini Mariæ Angelorum dictæ dicasse, easque Carthusianis Monachis donasse. *Severi nomen*, quod hic Poggius tribuit Caracallæ, nunquam vel in monumentis veteribus, vel apud scriptores legimus.

(d) *Constantinæ.* Thermarum Constantinarum epigrammata leges apud Gruterum pag. CLXXVII. & apud Donatum in calce capitis 19.

(e) *Alexandri Severi.* Alexandrinas Thermas prope Neronianas fuisse ædificatas liquet ex Lampridio in vita Severi: non procul a Pantheo esse potuerunt.

ta extant, & præclara veſtigia. Domitianas, (a) quarum perpauca rudera conſpiciuntur, fuiſſe in iis locis, ubi nunc Sylveſtri Eccleſia eſt, ſcriptum in vita Pontificum adverti. Reliquarum obſcura oblivio nihil certi nobis reliquit, ne ad conjecturam quidem, quibus in locis fuerint, adeo ætas longinqua nomen earum obliteravit, quamvis tanta impenſa, tanto robore * ædificatas. Legiſſe memini in Martyrum libris quum * Diocletianæ (b) fabricarentur, qui fuit fidei noſtræ hoſtis acerrimus, centum & quadraginta Chriſtianorum millia ad id opus pluribus annis in modum * ſervitutis addicta. Arcus triumphales, quot fuerint numero, nequaquam memoriæ, quod ſciam, proditum habemus; ſed pro multitudine Imperatorum, cæterorumque ad quorum gloriam conſtituebantur, plurimos fuiſſe crediderim. Extant ſalvis titulis Septimii Severi, T. Veſpaſiani, Conſtantinique fere integri: pars Nervæ Trajani (c) quædam præcipui operis reſidet juxta Comitium, in qua ſculptæ literæ Trajani arcum fuiſſe dicunt. Duo ſunt inſuper via Flaminia, titulo in altero penitus deleto, in altero corrupto, quorum eum, qui eſt prope Laurentium in Lucina, ubi plura ſigna marmorea inſunt, vulgo ob victoriam trium Civitatum, prout antiquum epigramma ſeniores ſe legiſſe referebant, T*ripolim* (d) hodie quoque Ar-

* Hoc verbum defendi non poteſt, niſi addatur *conſlet*, aut aliquid ſimile.

* Edit. Baſil. *Diocletiano*, & rectius, ut hoc nomen reſpondeat relativo *qui*.

* Edit. Baſil. *ſervitiis*.

(a) *Domitianas.* Hoc eodem loci Domitianæ thermæ ſtatuuntur a Donato l. 3. c. 19. quanquam Nardinus lib. 6. c. 10. nuſquam ſe legiſſe affirmet thermas a Domitiano extructas.

(b) *Diocletianæ.* Sic in MS. ſed legerem *cum a Diocletiano thermæ fabricarentur.* Porro Chriſtianos milites ad opus thermarum eſſe damnatos, affirmat etiam ex actis Martyrum Cardinalis Baronius ad an. 298. Annal. t. 2. qui tamen horum ingentem numerum non recenſet.

(c) *Nervæ Trajani.* Dio in Nervæ vita ſcribit hunc arcum in ejus foro fuiſſe ædificatum: viſitur Arcus in nummis ejuſdem Imperatoris, quos eleganti icone excuſos videre poteris apud Donat. in calce c.24. l.2. Forte erat palatium Nervæ, cum extet Romæ in Epiſtylus columnarum Palatii Nervæ in foro ipſius hæc inſcriptio, quæ eſt apud Gruterum pag. 185. *Imp. Nerva Cæſar Trib. poteſt. III. Imp. II.* Cum vero prope forum Trajani Arcus fuiſſe dicatur, non bene conveniret cum Poggio, qui eundem juxta Comitium ſtatuit. Porro Comitium prope forum fuiſſe contendit Donat. cap. 18. l. 2.

(d) *Tripolim hodie quoque appellant.* Marlian. l. 5. c. 6. ſua etiam ætate dictum fuiſſe *Tripoli* nomine, qui Domitiano Arcus dicatus fuerat, tradit; collocatque ad Divi Sylveſtri ædem, ſed jure arguitur erroris in notis ad eundem locum, & ſtatuitur ibi Claudii Arcum extitiſſe, idque comprobari videbis apud Donatum & Nardinum. Fulvius ſua ætate dictum ait Arcum *Trophæi*, vel *Tripo-*

cum appellant: alterius nomen (perpaucæ enim literæ ſuper extant, & antiquæ cælaturæ tabulæ quædam e marmore, quas ſæpe miror inſaniam demolientium effugiſſe) penitus obſolevit. Eſt alter præterea Gallieno (a) Principi dicatus, prout ſuperſcriptio indicat, via Nomentana; legi quoque titulum ejus Arcus, quem, devictis Judæis, & Hieroſolymis deletis, Tito Veſpaſiano (b) in Circo maximo, ubi nunc horti ſunt, gentilitas dicavit Ductus aquarum novem fuiſſe refert Julius Frontinus (quem libellum ipſe paulo ante reperi (c) abſconſum abditumque in Monaſterio Caſſinenſi) Appiam, Anienem veterem, Martiam, Tepulam, Juliam, Virginem, Alſietinam, Claudiam, Anienem novam, adeo ſumptuoſo opere & ſtructura mirabili, ut idem Julius (d) qui a divo Nerva curatorem aquarum ſe factum ſcribit, Ægypti Pyramidibus cenſeat æquandos. Anio (e) novus a milliario LXII. Claudia ultra milliarium quadrageſimum quartum, Mar-

lis a Victoria trium urbium. Verum nulli nunc dubium eſt, quin Arcus iſte, qui dictus eſt etiam *Portugalliæ* a proximis ædibus, quas Cardinalis *de Portugallia* dictus incolebat, ſit dicatus ab Imperatore Antonino Fauſtinæ uxori ſuæ, & ejuſdem apotheoſim ſignificet. Hunc eundem Arcum Alexander VII. ut viam latam ſplendidiorem & auguſtiorem redderet, adhibita magna diligentia, ne ſtatuæ, ſigna & anaglypha infringerentur, ad ædes Capitolinas tranſtulit, addita eodem loci, memoriæ retinendæ causâ, inſcriptione. Alter Arcus fortaſſe fuit, qui Domitiano adſcribebatur, de quo meminit Fulvius, & extitiſſe in via Flaminia, ſuaque ætate dirutum fuiſſe ſcribit. Hunc Ferructius, in notis ad eundem Fulvium, *Claudii* eſſe exiſtimavit, in quam ſententiam deſcendit etiam Nardinus l. 6. c. 9. qui eum ſtatuit ad Plateam *Sciarra* vulgo dictam.

(a) *Gallieno.* In ea Eſquilini parte, quæ ad Cælium montem vergit, ad D. Viti ſtatuitur Gallieni Arcus a Marliano l. 4. c. 15. Fabricio c. 14. Donat. l. 3. c. 10.

(b) *T. Veſpaſiano in Circo maximo.* Poggii ætate etiam titulus illius inſcriptionis legebatur, quam ſuis temporibus fuiſſe effoſſam ſcribunt Faunus & Marlianus c. 8. l. 3. Eam leges inter cæteras apud Gruterum p. CCXLIV. n° 6. Dubitatum eſt a viris eruditis, num vera, an ſuppoſititia eſſet hæc inſcriptio, cum in ea nævi quidam ad hiſtoriam pertinentes detecti fuerint, & nuſquam Romæ reperiatur: ſed cum in antiquiſſima Inſcriptionum collectione legatur apud Anonymum editum a Mabillonio t. 4. Analector. p. 491. ex codice ante annos octingentos ſcripto, ſuſpicio omnis de ejus falſitate ſublata eſſe videtur.

(c) *Reperi in Monaſterio Caſſinenſi.* Egregium teſtimonium inventi a Poggio Julii Frontini. Hinc vero corrigenda eſt edita deſcriptio, in qua loco *Anienis veteris & novi* legitur *Amenis.*

(d) *Frontinus* l. 1. de aquæ ductibus.

(e) *Anio novus.* Hæc eadem de ductione aquarum habet Frontinus initio lib. 1. Extat inſcriptio Claudii Imperatoris ad portam Præneſtinam vulgo *majorem* dictam apud Gruterum pag. 6. n° CLXXVI.

tia

tia a milliario trigesimo sexto, & opere arcuato partim excisis, partim effossis, qui intercedebant, montibus in urbem deducebantur. Sola ex his Virgo (a) hodie in urbem fluit, quæ a milliario octavo conspicitur; cæteræ intermissæ, collapsæque sunt; nonnullis solo æquaris, amissaque non solum forma, sed etiam dignoscendi conjectura. Videntur reliquiæ omnium magnificentissimi aquæductus, qui a Divo Claudio in urbem ad Cœlium usque montem perductus est, unde & ***Cæli-montanum*** nominabant, & a L. Septimio Severo, & a M. Aurelio Antonino Pio, cum vetustate collapsus & corruptus plurifariam esset, a solo, ut refert sculptum in marmorea tabula epigramma, (b) restitutus. Theatris atque amphitheatris urbs referta erat ad ludos populis edendos. Ingens pulcherrimumque omnium fuisse dicunt, quod est media fere urbe (c) ex lapide Tiburtino, opus Divi Vespasiani, *Coliseum* vulgo appellatum, atque ob stultitiam Romanorum, majori ex parte ad calcem deletum. Alterius portio est inter Tarpeium collem Tiberimque, ubi ad præsens macellum patet, quod olim C. Julium Cæsarem (d) destinasse scribunt. Ex adverso, via intermedia, sunt plures columnæ marmoreæ, pars porticûs templi, ut aiunt, Jovis, cujus portio

(a) *Virgo hodie.* Cum dilaberetur, restituta est a Nicolao V. Sixto IV. & Pio IV. ea dicta vulgo *di Trevi.* Lucas Pætus uberem de aqua Virgine lucubrationem scripsit De restituta aqua Virgine a Nicolao V. legitur in fracto marmore juxta ipsum fontem inscriptio, quam cum referat Ciacconius in ejus vita, hic etiam haud prætermittendam duximus: ea est vero in hæc verba: *Nicolaus V. Pontifex Maximus. post illustratam insignibus monumentis urbem, Ductum aquæ Virginis vetustate collapsum sua impensa in splendidiorem cultum restitui ornarique mandavit anno Domini J. C. MCCCCLIII. Pontificatûs sui VII.* Fabrettus in dissertatione de aquæ ductibus censet modo distare circiter decimo ab urbe lapide ad viam Collatinam illius originem, quanquam revera Frontinus octavo tantum abesse scribat. Inscriptio in porta Prænestina indicat Anienem ductam esse LXII. ab urbe lapide, sicut Claudia XLV. Nota Poggii tempore hunc solum aquæ Virginis fontem in urbe extitisse. De aquis in urbem influentibus Manutius in Quæsitis per epistolam, quem tamen reprehendit Fabrettus in laudata dissertatione n° 14.

(b) *Epigramma.* Hanc Claudiæ aquæ inscriptionem habes apud Gruterum p. CLXXXVII. 3. In editione Basileensi legitur *a sala, ut refert sculptum in marmorea tabula referente* nescio quid magis inepte.

(c) *In media fere urbe.* De amphitheatri situ idem scribit Suetonius in Vespasiano, cap. 9.

(d) *C. Julium Cæsarem destinasse.* Fortasse innuit theatrum Marcelli ab Augusto ædificatum. *Sueton. in Cæsare c. 44.*

rotunda novis ædificiis, interius vero hortulis est occupata. Tertium (a) ex latere cocto juxta Ecclesiam, quam *Hierusalem* appellant, his novis insitum mæniis partem efficit ambitus murorum urbis. Est & locus ingens, plebis receptaculum (hodie *Agonem* (b) appellant) ad venationes & spectacula editus, in quo & hodie quoque Romani quotannis ludos licet insulse quosdam exercent. Circi maximi, (c) celeberrimi quondam spectaculi, nunc hortis deputatus locus, in quo & obeliscum ingentem, & Arcum triumphalem T. Vespasiani (d) fuisse legimus: parum quid visu reliquit vetustas. Pars theatri (e) Pompeii haud procul ab eo, quem *Campum Florum* appellant, superextat, etiam ipsa privatis ædificiis occupata. Id ut credam, literæ quædam (f) adducunt, effossis nuper marmoribus, quæ in ejus collapsa porticu columnis immixta reperta sunt, incisæ. Alteræ, epigrammate effracto, genium theatri a quodam Præfecto urbis instauratum ferunt, alteræ a Symmacho urbis Præfecto Honorio Augusto dicatum: vulgo antea theatrum Pompeii dicebatur: sed Romanorum inscitia falsa pro veris affirmantium detrahebat verbis fidem. Sepulcra tum civium, tum imperatorum miro opere per-

(a) *Tertium ex latere cocto.* Mendum est in editis, cum legatur *carta* pro *cocto*, quo in loco ab antiquariis statuitur amphitheatrum Castrense. Nardinus l. 4. c. 2. Olaus Borrichius de antiqua urbis facie c. 17.

(b) *Hodie Agonem.* Circum agonalem designat in eo loco, cui hodie corrupto vocabulo *Piazza Navona* nomen est. Nostris temporibus nullus ibi ludus exercetur. Tantum mense Augusto, diebus festis, platea illa celeberrimi fontis in medio extructi aquis irrigata, Romanis rheda vectis ad frigus captandum in eo loco deambulare permissum est. De ludis Agonis, qui Poggii ætate insulse in hac platea fiebant, consule Statuta Romæ pag. 186. edita in ea urbe an. 1580 in fol.

(c) Omnia verba hæc *Circi maximi* usque ad *sepulcra tum civium, tum imperatorum* in edit. Basil. desiderantur.

(d) *Titi Vespasiani fuisse legimus.* Putat Poggius alterum Titi Arcum triumphalem prope Circum Maximum fuisse. Duos obeliscos in Circo Maximo extitisse tradunt antiquarii; alterum ab Augusto, alterum a Constantio advectum, qui a Sixto V. ad Basilicam Lateranensem translatus est.

(e) *Pars theatri Pompeii.* Antiquarii omnes in eodem loco, qui campus Floræ hodie dicitur, theatrum Pompeii fuisse censent. Nardinus lib. 6. c. 3. scribit augustius & latius fuisse, quam Palatium Ursinorum. De hoc theatro habes antiquorum testimonia apud Donatum l. 3. c. 8. Nardinum citato loco, Marlianum l. 5. cap. 10.

(f) *Literæ quædam* Non licuit apud Gruterum, neque apud alios inscriptionum collectores ea epigrammata invisere, quæ legisse ex marmoribus eo loci effossis refert Poggius. Verum ejusdem fragmentum extat apud Anonymum editum a

multa historiæ tradunt: Mausoleum (a) a Divo Augusto in quo & conditus fuit, inter Flaminiam viam & Tiberis ripam constructum, duobusque ornatum obeliscis: & Divi Hadriani (b) ac Divæ Sabinæ molem in primis conspicuam juxta pontem, quem suo quoque nomini dicavit; alterum disjectum vineis occupatur, licet locus in morem collis editus conditoris (*Augusta* enim appellatur) nomen servet; alterum, quod *Castrum Angeli* vulgo dicunt magna ex parte Romanorum injuria, licet adhuc titulus supra portam extet integer, disturbavit, quod certe funditus evertissent, id enim publice decreverant, si eorum * manibus pervia, absumptis grandibus saxis, reliqua moles extitisset. Trajani, & item Divi Antonini Pii de cœlo tacta Cochleæ Columnæ (c) marmoreæ speciosa sepulchra, in quibus conditorum gesta sculpta sunt, multos magnitudine sua ad spectaculum trahunt. Prior ex parte titulum servat: alterius nullæ resident literæ. Juxta viam Appiam, ad secundum lapidem, integrum vidi sepulchrum Q. Cæciliæ Metellæ, (d) opus egregium, & id ipsum tot sæculis intactum, ad calcem

* Edit. Basil. *navibus.*

Mabillonio in Analect. t. 4. pag. 497. Ea autem est hujusmodi DD. NN. *Arcadius & Honorius perpetui Augg. Theatrum Pompeii exteriore ambitu, magna etiam interiori virtute convulsum, subductis & excitatis invice....*

(a) *Mausoleum D. Augusti.* Mendose in vulgatis est *Mausedium*, deinde *Flammea* loco *Flaminiæ* viæ. De eo extat testimonium Suetonii in Aug. Taciti l. 3° Annal. Alterum ex duobus obeliscis, quibus ornatum erat Mausoleum, advexit ad ædem Liberianam Sixtus V; alter obrutus extructis supra domibus, nunc etiam jacet.

(b) *Divi Hadriani & Divæ Sabinæ molem,* Moles Hadriani nulli non patet fuisse, quæ castrum *S. Angeli* nuncupatur. Eam in Regione IX. collocat Pancirol. in descriptione urbis Romæ. Narratione fere huic simili utitur Marlianus l. V. cap. 22. qui testatur etiam sua ætate legi inibi titulum L. HÆLIO CÆS. DIVI HADRIANI AUG. F. COS. II. F. De eo meminit Dio in vita Hadriani. Equestribus statuis ornatum fuisse sua ætate Procopius scribit. Asylum extitit Romanis Pontificibus variis temporibus cum sævitia Romanorum vexarentur, ut videre est apud Donatum l. 4. c. 7. ubi habes etiam, cur mutato nomine S. *Angeli* Arx dicta sit.

(c) *Cochleæ Columnæ.* De columnis Trajani & Antonini luculentas dissertationes scripsere Joannes Petrus Bellorius de Antonina, & Raphael Fabrettus & Petrus Ciacconius de Trajana. Cum columna Antonini *Citatoria* vulgo appellata, jussu Clementis XI. Pontificis Maximi anno ejus Pontificatûs II. effossa fuisset, de ea peculiari dissertatione uberrime egit V. C. Joannes Vignolius quæ edita est Romæ anno 1705.

(d) *Q. Ceciliæ Metellæ.* Marlianus etiam c. 27. l. 5. solum titulum hujus sepulchri cæteris ornamentis eversis, superfuisse suo ævo tradit.

postea majori ex parte exterminatum. Illud quoque via Ostienſi, ſecundo milliario, juxta Tiberim adhuc integrum manet M. Antonii Lupi (a) cum inſcriptione egregia rerum a ſe geſtarum, quod tribus tantum prægrandibus ſaxis altero ſuper alterum poſitis * conſtat. Pyramis (b) eſt præterea in Vaticano grandis operis, inſtar molis, omni ornatu ablato. Quid referam obeliſcos, quos magno cum labore & ſumptu ex Ægypto advectos Plinius * meminit. Unum tantùm urbs retinet, qui eſt in Vaticano (c) a C. Cæſare Caligula poſitus Divo Auguſto, & Divo Tiberio ſacer. Vidi alterum paulo minorem variis ani m alium aviumque figuris, quibus priſci Ægyptii pro literis utebantur, jacentem in Hyppodromo via Appia quatuor fruſtis confractum. Sunt & aliorum particulæ quædam erectæ, altera in Capitolio, altera in Regione quæ hodie *Pinea* appellatur, reliquis non ſolum contritis, ſed omni inſuper memoria deletis. Hoc videbitur levius fortaſſe, ſed me maxime movet, quod his ſubjiciam, ex innumeris ferme Coloſſis, ſtatuiſque tum marmoreis, tum æneis (nam argenteas atque aureas minime miror fuiſſe conflatas) viris illuſtribus ob virtutem poſitis, ut omittam varia ſigna voluptatis atque artis cauſa publice ad ſpectaculum collocata, marmoreas

* Hactenus deſcriptio ruinarum urbis Romæ ut extat in edit. Baſil. Quæ ſequuntur omnia ſunt inedita.

* l. 36. c. 9. 10.

(a) *M. Antonii Antii Lupi.* Extat inſcriptio apud Gruterum p. 356. n°. 1°.

(b) *Pyramis in Vaticano grandis operis.* De hac Pyramide mentio fit apud Anonymum de *mirabilibus Romæ* editum a Bernardo Monfauconio in Diario Italico p. 283. In *Naumachia*, inquit, *eſt ſepulchrum Romuli, quod vocatur Meda, quæ fuit miro lapide tabulata, ex quibus factum eſt pavimentum Paradiſi & graduum S. Petri · habuit circa ſe plateam Tiburtinam XX. pedum cum cloaca & florali ſuo.* De ea Nardinus l. 7. c. 13. ſcribit mentionem factam a Blondo, Fulvio, Marliano. *Erecta fuerat*, inquit Nardinus, *in via hodierna, inter Hadriani molem & Baſilicam D. Petri, prope S. Mariæ transpontinæ ædem: diruta eſt ab Alexandro VI. ut viam illam in rectum dirigeret.* Turrigius de Cryptis Vaticanis par. 2. ſcribit eam extitiſſe prope pontem S. Angeli, ubi nunc fons eſt à Paulo V. pro aqua deducenda in eam regionem conſtitutus.

(c) *Unum tantum qui eſt in Vaticano*, *Jacentem in Hippodromo via Appia.* Eo loci Caracallæ Circum fuiſſe Nardinus tradit l. 3. c. 3. in quo erutus fuit obeliſcus qui in Platea Agonali erectus eſt anno 1649. ab Innocentio X. Porro is Circus fuit, ubi Caſtra Prætoriana erant: perperam eum Kircherus in via Ardeatina ſtatuit in diſſertatione de Obeliſco Pamphilio. Similia fere de Obeliſcis habet Blondus l. 1°. inſtauratæ Romæ. Hujus enim, & Poggii ætate jacuiſſe Obeliſcos omnes, & non niſi quædam eorumdem fragmenta tunc erecta fuiſſe conſtat. Uberrime de Obeliſcis Michael Mercatus, Kircherus, Bellorius, Donatus, Nardinus, & alii plurimi.

quinque tantum (a), quatuor in Constantini Thermis; duas stantes pone equos, Phidiæ & Praxitelis (b) opus; duas recubantes; quintam in foro Martis; statuam quæ hodie Martis fori nomen tenet; atque unam solam æneam equestrem (c) deauratam, quæ est ad Basilicam Lateranensem Septimio Severo dicatam, tantum videmus superesse: ut partem maximam stragis urbis, si quis numerum advertat, hoc solum fuisse fateatur. Id vero gravissimum & haud parva cum admiratione recensendum, hunc Capitolii collem, caput quondam Romani Imperii, atque orbis terrarum arcem, quem omnes Reges ac Principes tremebant, in quem triumphantes tot Imperatores ascenderunt, donis ac spoliis tot tantarumque gentium ornatum, florentemque, ac universo orbi spectandum adeo desolatum atque eversum, & a priori illo statu immutatum, ut vineæ in Senatorum subsellia successerint, stercorum ac purgamentorum receptaculum factum. Respice ad Palatinum montem, & ibi fortunam incusa, quæ domum a Nerone post incensam urbem totius orbis spoliis confectam, atque absumptis Imperii viribus ornatam, quam silvæ, lacus, obelisci, porticus, colossi, theatra varii coloris marmorea admirandam videntibus reddebant, ita prostravit, ut nulla rei cujusquam effigies superextet, quam aliquid certum, præter vasta rudera queas dicere. Cæteros urbis colles perlustra, omnia vacua ædificiis, ruinis, vineis oppleta conspicies. Forum jure dicundo, ferendis legibus, plebe ad concionem advocanda celebertimum urbis locum, & juxta Comitium creandis magistratibus insigne, deserta squallent malignitate fortunæ, alterum porcorum, bubalorumque diversorium, alterum serendis oleribus cultum. Extat tamen Comitii portio quædam murorum insigni structura, in quibus adhuc duo signa mar-

(a) *Marmoreas quinq. tantum.* Mirum est, quod hic scribit de paucitate statuarum, quæ suo tempore visebantur.

(b) *Phidiæ & Praxitelis.* Putabantur etiam tum bini ad thermas Constantini positi equi, opus esse Phidiæ & Praxitelis, ut habet etiam Blondus l. 2. urbis instauratæ n. 19. Hanc autem sententiam de Phidia & Praxitele horum equorum auctoribus, dispungit Donatus l. 3. c. XV.

(b) *Æneam equestrem deauratam, quæ est ad Basilicam Lateranensem.* Falli fortasse potuit Poggius, dum putavit hanc statuam ad Lateranum positam, dicatam Septimio Severo. Eam Paulus III. in Capitolium transtulit & eruditorum omnium calculo constat esse M. Aurelii.

morea togata in ſummo collocata reſident. Eſt etiam murorum fabrica admodum inſignis, quem locum S. Baſilium vocant, haud longe ab Trajani columna cochlea, ubi forum Trajani ([a]) fuiſſe, ut credam, Ammianus Marcellinus monet, cujus ſtructuram ſingularem ſub omni cœlo fuiſſe tradit, & in ejus medio atrii equum æneum magnitudine inſigni: hodie quoque illius etiam deſolati magnificentia multum eminet cæteris, in qua & nunc ſuperſunt reliquiæ nobilis porticûs ingentibus columnis ſubnixæ. Nihil tota urbe præclarius fuit ponte ([b]) quo C. Caligula Capitolium Palatio conjunxit. At ex eo ſex tantum marmoreæ columnæ, tres ad Capitolii, & item tres ad Palatii radices viſuntur. Servavit Religio noſtra locum in foro dicatum Martinæ Martyri, quem quondam ſacrarium Senatûs ([c]) Theodoſii tempore fuiſſe, literæ inciſæ ſignificant, ubi adhuc tabulis marmoreis antiquæ cælaturæ parietes undique exornantur. Quid jam querar, quod etiam ſtuporem recenſenti mihi affert, urbis mœnia ita multiplici clade afflicta, ita a fundamentis eruta, ut ne dum locus eorum priſtinus, ſed ne veſtigium quidem ullum aſpiciatur omni veterum murorum ſublata memoria? Nam ea quæ cernis lateritia, nova ſunt & poſt octingenteſimum annum, deletis prioribus, primum ab Hadriano inchoata ([d]) collatis ab Etruriæ populis centum auri pondo, tum a Gregorio uno, & item altero Pontificibus perfecta, unde & diverſorum Pontificum

(a) *Ubi forum Trajani.* In medio fori columnam fuiſſe tradit etiam Donatus, ubi habes Ammiani locum l. 2. c. 24. Verum prope D. Baſilii templum reliquias eſſe fori Nervæ arbitratur Nardinus l. 3. c. 14.

(b) *Ponte quo.* De eo ponte a Caio confecto meminit Suetonius in ejus vita c. 22. vide Donatum l. 2. c. 18.

(c) *Sacrarium Senatûs.* Marlianus l. 3. c. 3. refert integram inſcriptionem ſub Theodoſio & Arcadio poſitam, ſed dubitatur num eodem loci fuerit ſecretarium Senatûs propter effoſſam inſcriptionem ſub rupe Tarpeia, quam habes in notis ad allatum caput Marliani. *Sex tantum columnæ.* Tres columnas ad radices Palatini, reliquias Comitii eſſe ſcribit Nardin. l. 5. c. 8. quæ vero ad radices Capitolii, reliquiæ ſunt templi Jovis Tonantis. Olaus Borrich. c. 10. col. 1517. t. 4. antiquit. Roman. De hoc loco non dubitat Nardin. l. 5. c. 8. ubi eruditorum non leves auctoritates innuit.

(d) *Primum ab Hadriano.* De refectis inſtauratiſque a Romanis Pontificibus mœnibus urbis agit Donatus l. 1°. c. 14. ubi rectius quam Poggius, tum primum parari materiem pro muris urbis inſtaurandis ex Anaſtaſio, a Siſinnio cœptam tradit, quod perfecit aliqua ex parte Gregorius II.

opus variam reddidit murorum formam. Antiqua mœnia ex quadrato lapide, post incensam a Gallis urbem, consummata Livius tradit. (a) Dionysius Halicarnassæus XVI. millibus passuum scribit patere murorum ambitum, quos ita insertos privatis ædificiis refert, ut raris in locis internosci mœnia aut discerni possent. Livius quoque vulgo privatis ædificiis conjuncta ea esse scribit, quo minus mirandum est, dissipatis ædificiis, & mœnia esse deleta. Horum ambitûs murorum eam partem, quam Leo Pontifex in Vaticano mœnibus cinxit, excipio: haud decem millia passuum (b) protenditur. Hunc ego diligentissime sum dimensus, annumeratis turribus ad quamque portam, ac spatio inter singulas notato. Turres (c) sunt numero trecentæ septuaginta novem. Portas triginta septem fuisse Plinius testis est, hodie tredecim tantum usus servavit; quarum pars trans-Tiberina tres continet, Portuensem, Aureliam, & Cassiam: tres in usu esse desierunt, muro obductæ: earum duæ antiquæ sunt structuræ, quarum alterius inter Ostiensem &, ut dicitur, Appiam, quam multis de causis Capenam fuisse reor, portas, sicut in Ostiensi, literæ Arcadium (d) & Honorium, muros, portas & turres urbis instaurasse, sunt documento: altera inter portam Latinam atque Asinariam literis caret: tertia inter Tiburtinam est, & quæ hodie dicitur S. Agnetis, Nomentana. Adjicitur his quarta etiam haud procul ab ea, Nomentanam versus, exterius mœnibus contigua, a qua ducitur murus amplioris ambitûs.

(a) *Livius tradit.* Decad. 1. l. 5. & 6. de urbis magnitudine disputationem accuratam iniit Donatus l. 1. passim, quo loci testimonia Dionysii & Plinii ad examen revocat, contra ea quæ de urbis mœnibus in medium attulit Onuphrius Panvinius in descriptione urbis Romæ.

(b) *Haud decem millia passuum.* Consonat cum his, quæ tradit Marlianus, & Blondus, qui ad 13. M. passus protendunt: curiosum est, quod hic scribit de dimensis à se mœnibus urbis. Isaacus Vossius dissertationem edidit de antiqua urbis magnitudine, quam habes 4°. t. antiquit. Rom col. 1498. Porro Vossius initio testatur hunc urbis ambitum, quem modo cernimus, paulo plusquam undecim milliaria conficere. Apud eos omnes qui de urbe scripserunt, muros urbis restauratos fuisse à Bellisario & Narsete legitur, in quam rem extat luculentum Procopii testimonium l. 3. de bello Gothico-Italico.

(c) *Turres* Curiosa enumeratio Turrium ut & apud Anonym. de inscriptionibus urbis t. 4. analect Mabillon qui Turres 383. recenset.

(d) Inscriptionem refert Panvinius in descriptione urbis, ubi de amplitudine Pomœrii agit.

per quingentos passus : ut plane suspicer etiam post priscorum murorum ruinam , eorum ambitum aliquando ab ea parte imminutum. Portas antiqui operis tres tantum cis Tiberim in usu antiquitas servavit , (a) Prænestinam , quæ *major* vulgo dicitur , Tiburtinam (hanc *S. Laurentii* appellant) ac Nomentanam. Reliquæ omnes recentioris sunt ædificii. In Tiburtina Divum Augustum rivos aquarum omnium refecisse , M. Aurelium Antoninum Pium aquam Martiam excisis & perforatis montibus restituisse , & Vespasianum rivum aquæ Martiæ , qui in usu desierat, refecisse ; in Prænestina vero Ti. Claudium aquam Claudiam & Anienem novam in urbem perduxisse , & eas post modum Vespasianum , ac deinde Titum filium urbi restituisse , (c) literæ portis incisæ memoriæ produnt. A Flaminia porta murus , qui est ad eam , quæ dicitur *Pinciana* ad ducentos & sexaginta passus , quoniam priscis constat ædificiis , turribus deficit. Muros , qui nunc sunt , non esse antiquos argumentis monstratur ; nam pluribus in locis publica privataque ædificia , sacella quoque complectuntur , & fundamenta quandoque veteribus ruinis superædificata sunt. A porta quidem Prænestina longo spatio aquæductus Divi Claudii pro muro habetur ; inter Tiburtinam & Nomentanam murus ad mille amplius passus circumducitur supra publicum quadratum ædificium (*Piscinam* moderni vocant) cujus ex tribus partibus testudines pulcherrimæ apparent variis coloribus pictæ. A porta Flaminia ad Tiberim sacellum mœnibus continetur ; conspiciuntur & multis in locis fenestræ , portæque privatorum resarcitæ , quæ pro mœnibus sumpsere. Sunt præterea muri fragiles ac putridi , ut , nullo impellente , labantur , quorum structura ex variis marmorum contritorum ac tegularum frustis conglutinata est. Vidi ego partem murorum collapsam , in qua licet conspicere ex variis collectitiisque lapidibus , mar-

(a) *Prænestinam , quæ major vulgo.* Inscriptionem jam indicavimus apud Gruterum.

(b) Pius IV. antiquam portam Nomentanam sustulit & aliam eodem loci ampliorem erexit , quæ nunc etiam ab ejus nomine *Pia* dicitur.

(c) Has inscriptiones profert Aldus Junior in disceptatione de aquis veteribus in urbem diffluentibus.

morum

morum quoque fragmentis materiem ædificandi sumptam; exterius interiusque ob decorem lateribus politis, in modum testarum, mœnia ornata. Prisca vero ædificia ita compacta sunt, ut, ne viribus quidem hominum, disturbari absque summo labore queant. Non est insuper unica ædificandi ratio, sed multis in locis varia; ut plane constet nec uno tempore, neque ab eodem Architecto muros factos. Hæc de urbis mœnibus, quoniam ea a multis antiquiora existimantur, dixisse velim. Reliquit præterea fortunæ negligentia partem speciosissimæ porticûs inter M. Agrippæ templum (a) & collem Quirinalem, cujus auctor & nomen incertum est. Tum Antonius: Equidem, inquit, quum pristinam Romani Imperii amplitudinem præsentibus rebus comparo, cumque hanc tantam interiorem urbis stragem, calamitatemque mente pervolvo, haud scio majorem ne imperium prostratum, an urbs eversa fortunæ sævitiam sint experta. Utriusque certe ruinæ exemplo, rerum omnium externarum summum arbitrium penes eam esse palam fecit, quas dandi, &, cum libeat, auferendi, jus habere videatur. Hîc ego: Multa, inquam, Antoni, & audivi & legi de hac fortuna ejusque potestate ab Historicis, Poëtis, Oratoribus, & Philosophis scripta: multo plura sermone hominum celebrantur, omnia fere humana ditioni fortunæ subjicientium. Nam Imperatores, Reges, Principes, nobiles, ignobiles, vulgus ipsum, ita de fortuna sentiunt, ut eam supra se stare & actus suos regere arbitrentur, veluti vitæ nostræ actricem, quam secundam exoptant, adversam execrantur, &, cum quid prosperum accidit, fortunam laudant, cum quid adversi, illius statim iniquitatem accusant; adeoque hæc opinio inolevit, ut ab ea divitias atque opes * largiri, honores atque imperia tradi, filios servari, eademque eripi putent; neque huic opinioni vulgo tantum creditur, sed doctissimorum quoque & sapientissimorum virorum voces ac sententiæ astipulantur. Poëta noster omnipotentem scribit fortunam; * Salustius

* Malè *largiri*, meliùs *concedi*.

* De bello Catilinar.

(a) *M. Agrippæ templum & collem Quirinalem.* De hac porticu nullum nunc vestigium extat.

eam omni in re dominari asserit; Titus Livius (a) hanc omni in re, sed maxime in bellicas res potentem dicit. Hoc idem & Cæsar scripsit. Ipse Cicero in libris Officiorum, ubi Philosophorum more loquitur, magnam vim esse fortunæ ait ad res vel prosperas vel adversas. Idem Tragœdi quoque & reliqui rerum scriprores sentiunt; quos, ne sim molestior, prætereo. Romani certe, æde ei dicata (b) sacrisque institutis, ut Deam coluere, aliquam profecto majorem causam ac cælestem esse fortunam arbitrati. Rem ergo adeo decantatam, & ultra vires nostras existimatam fere ab omnibus, * animum ne quendam, an exanime quid putes, an vulgi inane somnium, si tibi commodum est, posteaquam consedimus atque otiosi sumus, majorem in modum abs te scire desidero. Nam, ut eam quiddam divinius, imminens humanis rebus concedam, doctissimorum hominum verba, & unus omnium consensus impellunt. Ut vero nomen inane ab stultitia hominum confictum, culpam sui, fortunæ vitio tribuentium, & religio nostra & ratio ipsa extra omnem fortunam posita persuadent. Pergratum igitur certe mihi feceris, si, quid de ea sentias, explicaris. Difficile sane opus requiris, inquit Antonius, & meo ingenio impar. Quodque magis cogitatione complecti, quàm verbis exequi queam. Nam omnes docti atque indocti pariter affirmant esse fortunam; quid vero ea sit perpauci tradunt, quo magis addubitare cogor certam sententiam ferre. Aristoteles quidem, cujus singulare atque excellens acumen ingenii nihil inexploratum reliquit, solus fere ex antiquis, quos legerim, fortunam definivit; nam, cum in Physicis de causis rerum dissereret *, fortunam *causam accidentem* dixit iis rebus, quas agendas susceperis; has causas infinitas esse vult, & incertam esse fortunam; idque fortunâ fieri, quod nobis agentibus præter propositum eveniat, præterque cogitatum; veluti si quis, qui mercandi causâ ad forum venerit, reperiat insperato quempiam, qui ei debitum solvat. Quem e nostris secutus Tho-

* *Legendum fortasse* animatum ne quiddam, an.

* l. 2. Metaphysicor.

(a) Titus Livius lib. 9. cap. 17. ait: *Fortuna per omnia humana, maxime in res bellicas potens.*

(b) *Æde ei dicata.* Varia Fortunæ dicata templa à Romanis extitere, de quibus vide Donatum lib. 3. c. 21.

mas * Aquinas vir doctrina excellens & disputando acutissimus asserit contingere aliquid a fortuna, quum bonum aliquid eveniat homini præter intentionem, ut quum agrum colens, thesaurum inveniat, eumque esse fortunatum, qui sibi utile quid eligat, cujus causam ignoret, eodemque modo infortunatum, qui malum aliquod assequatur insperatum, ut, cum agrum fodiens invenerit nocivum serpentem: utriusque vero fortunæ causam refert ad superiora corpora, ut, quamvis aliquid eveniat præter intentionem hominis, id tamen prodeat dispositione superna ad id inclinante nos, licet inscios, ex quo aliquid vel commodi vel incommodi sit nobis futurum. Addit quoque ea esse fortunæ bona, quæ nobis eveniant præter intentum. His ferme verbis ab Aristotele & Thoma legi definitam esse fortunam, quæ nisi tibi faciant satis, non est quod aliorum opinionem perquiras. Nam aut huic sententiæ acquiescunt, aut ea afferunt in quibus hæreres magis. Tum ego, quid cæteri, inquam, sentiant, ignoro: hæc pace tua dixerim, quæ retulisti, minime a me probantur. Non sum adeo temerarius, ut Aristotelis Philosophorum principis, Thomæque opinioni velim contraire, aut eorum scripta audeam refellere, quorum auctoritas ab omnibus comprobatur: verum, quoniam cujusque libera est sentiendi, quod velit, facultas, ut disputando tempus teramus, nimis angustis, ut mihi videtur, finibus uterque eorum fortunam conclusit, neque eam quam prædicat opinio communis hominum, sed aliam quandam descripsit. Est enim profecto aliud quiddam, quam definiatur ab istis hoc quod appellatur vulgo fortuna, longe lateque extra metas ab eis constitutas exercens imperium suum, de qua citius addubitare possum, quam certam sententiam proferre. Nam cum mecum ipse cogito, quid hi, quos modo retulimus, quid alii præterea sentiant, quatenus fortunam rerum potentem faciant, quantum ei summum arbitrium in homines tribuant, non accidens quidpiam aut præter intentionem, sed firmum quid ac stabile, diuque in multis rebus ante præmeditatum videtur; neque ut accidens hærere & sequi alterum, sed veluti ducem dominamque & ducere

* In Commentar. ad l. 2. Metaphysicor. Aristotel.

alia & eis præesse. Nulli hominum magis unquam, quam Magno Alexandro fortunam indulsisse constat, si quidem tredecim annis continuo illius beneficio usus est, cui si magister ejus dixisset, inopinanti & præter ejus intentionem favisse fortunam, profecto illius sententiam risisset. Nam cum Græciam, deinde Asiam aggressus est, cum bellum adversus Darium suscepit, non ex improviso, aut præter intentum fortuna indulsit, sed victoriam quærenti, optanti & votis omnibus concupiscenti; id enim propositi sui fuit, ut Darium superaret; ideo bellum suscepit, ut victoria potiretur; spei plenus, vincendi cupiditate ductus, pugnam inibat; cui si fortunæ adfuit indulgentia, non præter spem aut ejus intentionem accidit, sed diu ante animo & mente concepta. Nam si fortunam adversam sperasset, nequaquam corpus suum tot periculis objecisset. Ideo tot rerum subiit difficultates, tot adiit vitæ discrimina, ut cæteris imperaret. In quo si fortunæ favor affulsit, non id præter intentum ejus fuit, sed olim diuque præmeditatum. Caïus Julius Cæsar, (a) cui maxime post Alexandrum fortuna favit, quum eam se ducem sequi palam jactaret, scriberetque eam tum omnibus in rebus, tum vero in bello plurimum posse, vincendi spe Galliam adortus est, victoriam sibi procul dubio despondens, cujus causa bellum gerebat; hanc non inopinatam aut præter intentionem, sed præmeditatam diuque prævisam adeptus est; hanc * bellorum periculis intentus, non insperato, sed optato cogitatoque est beneficio fortunæ usus. Eadem fortuna proposita erat contra patriam arma capienti, cum dixit primo ad exercitum sine imperatore, tum ad imperatorem sine exercitu se profecturum. Utrumque speravit favente fortuna, non præter cogitatum, sed studio consilioque bellicæ artis, quæ non accidentia quædam sunt, sed quæ ipsi nobis diligentia & prudentia comparamus: neque, si quid ad victoriam consequendam improvisum accidit, ideo victoria improvisa. Navem frumento onustam mercator e portu solvit eò

* Libentius *in hanc.*

(a) *Cæsar.* Cæsar de bello Gallico, l. 6. c. 34. *Hic quantum in bello fortuna possit, & quantos afferat usus cognosci potuit.*

ubi novit annonæ caritatem, fiſus vento ſecundo, qui leviter flabat; ideoque ſpetans in portum quamprimum ſe perventutum. Uſus validiore vento citius quam putarat, pervenit, frumento quanti voluit, vendit, incolumis rediit; huic profecto, qui & celetrime iter confecit, & caro vendidit, ut ſuperioribus, dicemus faviſſe fortunam; ſed non Ariſtotelicam, cum omnes certo conſilio ſuſcepto, nihil inſperato, nihil præter intentionem ſint conſecuti. Itaque, neque qua fidebat Alexander, neque quam ſequebatur Cæſar veluti certam ducem, neque quam ſperabat mercator, apparet eam eſſe fortunam, quam deſcribunt Ariſtoteles & Thomas noſter; ſed exiſtimatur eſſe major & ordinatior quædam divina vis volvens ac verſans res humanas pro libidine, nihil a ſe firmum, nihil tutum præbens. Cicero, quum de laudibus imperatoris ad populum loqueretur, de fortuna ſe timide dicturum, tanquam de poteſtate Deorum teſtatur, quam ſummis viris ad res bene gerendas dicit adeſſe. *Eſt*, inquit, *profecto quibuſdam ſummis viris quædam ad amplitudinem & gloriam, & ad res bene gerendas divinitus adjuncta fortuna.* In oratione quoque pro M. Matcello: *Maixmam vero gloriæ partem quaſi ſuo jure fortuna ſibi vindicat, &, quidquid eſt proſpere geſtum, id pene omne ducit ſuum*; & deinde ſubdit: *Quin etiam illa ipſa humanarum rerum domina fortuna.* Quibus verbis certum quid, & a ratione profectum, fortunam putavit, quæ non caſu aut de improviſo nobis aſſiſteret, ſed a Deo data eſſet ſummis viris. In epiſtolis vero ad Atticum, quanti fortunam faceret, cognoſco; ait enim: * *Sed tamen talia, ut omne conſilium in fortuna poſitum eſſe videatur*; & alibi: *Sed hæc* * *fortuna viderit, quoniam ratio non gubernat.* Alia quoque in epiſtola: *Sed hæc ſors viderit, ea quæ in talibus rebus pluſquam ratio poteſt.* His & aliis pluribus, quæ de fortuna ſcribuntur a noſtris, omnes adducuntur ut credant, fortunam majus aliquid eſſe & ſupra Ariſtotelis definitionem, qua blandiente, ſuis commodis, adverſante, maximis calamitatibus afficiamur. Seneca vero, cujus habetur maxima ſapientia inter Latinos, multum præ cæteris

* Pro lege Manilia.

*l. 14. ep. 17.

*l. 16. ep. 4. ibi vero legitur: *quoniam conſilio non multum uti licet.*

attribuit fortunæ, quam tanti facit omnibus suis libris, ut hæc quæ vocantur bona externa, quæ ut dari, ita auferri possunt, velit illius arbitrio subjecta, divitias, opes, dignitates, liberos, corpus ipsum, denique nihil omnino excipiens præter animum, quem negat subditum esse fortunæ: ait enim quodam in loco: *In regnum* * *fortunæ, & quidem durum atque invictum pervenimus, illius arbitrio digna atque indigna passuri. Corporibus nostris impotenter, contumeliose, crudeliter, abutitur: alios ignibus peruret; alios per incerta nudos maria jactabit; alios morborum variis generibus emaceratos, diu inter vitam mortemque medios detinebit.* Idem ad * Paulinum scribens a fortuna impulsum se, cedentemque a Cæsare sustentatum. Alio in loco, se nunquam fortunæ credidisse, ait, etiam cum pacem agere videretur, atque ea omnia, quæ in eum indulgentissime contulerat, pecuniam, honores, gratiam eo loco posuisse, unde sine metu posset repetere. Alibi quoque dicit: Qui multa agit, sæpe fortunæ potestatem sui facit, quam tutissimum raro experiri. Addit etiam, Deum bonis viris assignasse fortunam, cum qua exerceantur; eam omnium judicio iniquissimam rerum æstimatricem appellans, quæ, cum hominem suis muneribus referserit, soleat aliò transferre, quæ condonasse videatur. Philosophus doctissimus Theophrastus tantum fortunæ tribuit, ut scripserit in Callisthene suo, ut refert Cicero, *vitam hominum a fortuna, non a sapientia regi*: Livius quoque in suis libris potentem nostrarum rerum fortunam facit: *Optimum visum est*, inquit, *rem committere fortunæ.* Cum vero Magnum Alexandrum (a) Romanis comparat, ita scribit: *Ut plurimum in bello pollere videntur militum copia & virtus, ingenia imperatorum, fortuna per omnia humana, maxime in res bellicas potens, tanquam ea quæ sola victoriam in bellis largiatur.* Disputatur tamen a Seneca, & quidem omnibus suis ferme libris supra fortunam sapientem esse, in quem nihil illa possit, cum ab ea nisi quod dederit, queat eripi; sed quum

* Seneca l. de Consolat. ad Marciam, cap. 10.

* Litteras non scripsit Seneca ad Paulinum, *Lucilium* repone; in epistolis enim Senecæ ad hunc scriptis, multa de fortuna disputantur. Extat Senecæ liber unus ad Paulinum de brevitate vitæ, ubi nihil ejusmodi.

Tuscul. quæst. lib. 5.

(a) *Magnum Alexandrum.* Livius l. 9. decad 1. c. 17. 18.

non dederit virtutem, quæ propria est sapientis possessio, nihil in eum posse fortunam. Hoc mihi, pace Senecæ dixerim (loquar enim libere quod sentio) non videtur recte concludi. Nam primum fatetur multis opus esse ad vitam sapienti arbitrio fortunæ subditis; deinde, cum sapiens homo sit, is autem ex animo constet & corpore, quæ separata etiam sapientis auferant nomen, fortunæ autem casibus sapientis corpus subjiciatur, siquidem lapsu equi crus potest frangi, videtur & in sapientem cadere posse fortuna, qui si forti, si æquo animo illius ferat injurias, si uri secarique se magno animo patitur, nihilominus illa in eo, quod sibi vindicat, jus suum exercebit, &, si cruciabitur corpus, animus quoque quo corpus viget, pœnam sentiet. Ita non sapiens, sed sapientis virtus ac ratio erunt extra tela fortunæ. Alterius, inquit Antonius, hoc est disputationis, & in eo magna Stoïcis est cum reliquis Philosophis contentio. Veruntamen, ut ad definitionem fortunæ redeamus, quidquid ea sit, si tibi Aristoteles non placet, addamus aliam haud repugnantem Theologis nostris, dicamusque nihil aliud fortunam esse, quam divinæ nutum voluntatis singula aut permittentis aut imperantis fieri, & ita disponentis cuncta quæ fiunt, ut, quæ prodire a fortuna existimantur, summi Dei dispositio efficiat certa ratione, quæ præsit humanis rebus. Seneca vero tuus, etsi plurimi æstimet fortunam, multumque illi tribuat, tamen quid ea sit, minime tradit, neque id suis verbis, licet sæpius fortunæ nomen usurpet, potest percipi. Atqui, inquam, quod utilius nobis fuit, omissa definiendi solertia, docet nos, si ineundum nobis sit cum illa certamen, si cominus pugnandum, quomodo simus acie superiores, tradens arma, quibus tecti ac præmuniti illius tela refringamus. Quod si item Aristoteli placuisset, melius de vita hominum meritus meo judicio fuisset. Quid enim sitienti confert ad extinguendam sitim, noscere quid sit potus; aut esurienti ad sedandam famem, quid sit cibus? Ille mihi ad vitæ præsidium proderit, qui vinum porrexit, aut panem, non qui docuerit, vinum esse aquam e terra stillatam, aut panem, cibum ex farina & aqua concoctum. Si ad ædificandam domum subsidium

petiero, non tu mihi satisfacias, si narres quod ea sit opus ex recto & parietibus confectum; sed si ligna, calcem, lapides subministres. Itaque semper ego M. Tullii officiorum libros utilitate prætuli Ethicis Aristotelis, ad vitæ nostræ institutionem. Alter virtutum tradit definitiones, quid hæ sint, quotve in partes dividantur, perquirens; alter virtutes ipsas in aciem atque in campum deducit, in exercitio collocat, tanquam loquentes & præcipientes facit; rectam vivendi viam * dat & præcepta, quid quæque virtus permittat, quid prohibeat, quatenus quid liceat, quid deceat, quod sit officium boni viri; denique ita ad certam normam dirigit actus nostros, ut nos quasi in certa possessione virtutum collocare videatur. Hunc imitatus Seneca non est prosecutus definirionum fortunæ subtilirates; at imbuit nos optimis præceptis ad ejus impetus rum evitandos, tum ferendos: admonet spernenda esse illius beneficia, eaque magis timenda, quo longius excesserint modum: nihil cum illa commercii habendum, dona sua aut respuenda, aut sine cura tenenda, eam postremo esse sapienria inferiorem. Multa præterea docet quibus tutiores simus adversus fortunæ vires. Nam expavescimus omnes timemusque hanc doctissimorum virorum vocibus celebrem & opinione communi, ita ut ab ea regi, agique res nostræ putentur, tanquam supra nos dominium exercente. Et Aristoteles, inquit Antonius, & Tullius Senecaque, ac cæteri viri sapientissimi, varia doctrina erudienres hominum vitam, optime de nobis meriti sunt; sed Aristotelis acutissima ac præstantissima in omnibus eruditio fuit, qui cum intelligeret, nisi qua de re definitio præcesserit, de ea recte disputari non posse. In Physicis autem, quum de rerum causis quæreret, fortunam vero inter causas collocaret, de ea evitanda aut præcavenda nullus fuir disserendi locus. Sed sive Aristotelem accipis, sive quid sublimius excellentiusque fortunam arbitrari mavis, certe quidquid eam dixeris, præesse mihi videtur rebus humanis, quas pro libidine vel extollit, vel dejicit. Hæc imperia largiri, regna donare, eadem quoque auferre existimatur, summa infimis commutans, nullique tantum de se spondens, quin tantundem minetur se illi ablaturum

* *Fortasse* docet & præcipit.

tūram. In quo certe rerum abutitur recto judicio, nullum neque virtutum, neque vitiorum servans discrimen, excellentis virtutis atque ingenii viros negligit ac pessundat, ut plurimum bonis infesta; unde & Tragœdus viris fortibus eam invidere dixit, & Seneca quoque in libro de Providentia, ubi quæritur, *quid ita, si providentia mundus agatur, multa bonis viris accidant mala*? scribit Deum bonis viris, ut optimi evadant, fortunam cum qua exerceantur, assignare, tanquam bonis semper adversam; stultis vero atque insanis nullo negotio, nulla doctrina, nullo consilio præditis eam adulari, eos quandoque ad summa rerum fastigia trahere, quos antea in vulgus tanquam stolidos asinos notari videbamus; qui, ut animal est tardum, stupidum, iners, desidiosum, capite grandi ac præduro, ita, quum ad stultitiam additur indulgentia beneficiumque fortunæ, haud indigne humanum corpus asini fingitur cervice. Soleo queri sæpius fortunæ temeritatem adeo nonnullis favere, ut, quos clientes recusarim, aliquando conspiciam mihi esse patronos. Eos tamen ipsos (credo ut risum hominibus moveret) dejectos ab ipsa vidimus post-modum, mœstos ac sordidatos. Est, inquam, ut dicis, Antoni, tum summa fortunæ iniquitas judiciumque perversum, tum frequens commutatio, ut res mortalium ad ejus voluntatem circumagi videantur nullo ordine du ctæ; hunc elevat, illum premit, nunc nimios honores impertitur, nunc afficit ignominia; cui regnum tribuit, eundem in carcerem tradit; quem in alto gradu spectandum dederat, hunc mutata facie in imo collocavit cum dedecore conspiciendum. Quamobrem, si tibi commodum esset, vellem ut de ipsius commutabilitate, qua innumeros pene homines, ut de civitatibus sileam, quassavit, paucis colloqueremur. Nam paulo altius a primis usque historiis repetitâ memoriâ, multa mutationis, varietatisque ejus occurrunt exempla illorum, quos plurimis a se beneficiis ornatos variis cladibus afflixit. Missa facio antiquiora, Crœsum Lydiæ Regem laqueo pendentem, Cyrum Regem Persarum muliebrem sævitiam expertum, Darium insuper, reliquosque ab Alexandro belle su-

bactos atque interemptos Reges. Quot Romanorum armis regno pulsi, quot capti in vinculis periere? Syphaci, Jugurtæque, Numidiæ Regibus captis bello Romamque perductis, turpis vitæ exitus fuit, si quidem alter Tibure in carcere periit, alter ex Saxo Tarpeïo dejectus est. Perseus Macedonum Rex acie victus, postquam Paulli Æmilii triumphantis currum præcessit, rege indignum vitæ finem sortitus est. Mithridatem potentissimum Asiæ Regem, post quadraginta annos, quibus vario marte cum Romanis bellum gesserat, ad ignominiosum (diademate enim pro laqueo vitam finivit) interitum compulit. Urbes quoque, Carthago, Numantia, Corinthus, plurimæque præterea a Romanis deletæ, fortunæ sævitiam sunt expertæ. Exterorum exempla prætermittamus, inquit Antonius, neque, si fortunæ varietatibus immorari libet, eas extra hanc unam urbem requiramus, refertam tum suo casu, qui est omnium maximus, tum clarorum virorum exemplis, qui procul dubio sunt vel magnis regibus æquandi. Adsunt tibi Camillus, Africanus superior, Marius, Sylla, Carbo, Sertorius, Cinna, Pompeïus, Cæsar, Cicero, Lepidus, Marcus Antonius, variis fortunæ casibus jactati. Adsunt Imperatorum plurimi, quibus eadem fortuna imperium orbis dedit & abstulit, quorum pars major ferro, quam morbo, periit. Dies me deficeret, si omnia recensere vellem illustrium virorum exempla, in quibus fortunæ licentia versata est; referti enim sunt libri ejusmodi historiis, quas memoriæ posterorum mandavit antiquitas. Erat scriptorum magna copia, qui suorum temporum res gestas interire non patiebantur, quisque eas extollebat atque ornabat dictis, ut libentius legerentur; quo factum est ut notiora sint nobis, quæ prisca tempora tulerunt, quam quæ nostra ætate acta sunt; desunt enim qui lumen afferant rebus gestis, quæ relictæ in tenebris obsolescunt; pereuntque etiam dignissima quæ literis mandentur. Atqui, inquam, merentur nonnulli nostræ ætatis Reges ac Principes, ut eorum fama ac nomen in obscuro lateat, nihil de se nisi in contumeliam scribi merita; quotus enim

quiſque reperitur, qui virum doctum aut eloquentem ſecum habeat, aut quicquam de ſe literis commendari velit? Fatuis ut plurimum, vel adulatoribus delectantur, vel eis qui aliquem quæſtum portent, his aures aulæque principum patent, doctrinæ aut virtuti via ſecluſa eſt, nullus doctis viris locus, nullus honor habetur, nullum literis præmium, nulla graria. Neque vero mirandum, virtutem apud eos ſordeſcere, qui ipſi nullo reſplendenr lumine virtutis. Ita ſuo accidit merito, ſi eorum fama unà cum corpore terra obruitur, ſcriptiſque doctorum hominum poſteritati minime commendantur. Verum eſt hoc, quod ſentis, inquit Antonius: raro favent ingeniis Principes noſtri, neque de ſe quid cæteri ſentiant, admodum curant, dummodo ſuæ voluntati ſatis poſſint facere. Attamen, ſi non illorum gloriæ, ſaltem noſtræ favere debemus, neque quid illis libeat, ſed quid nos deceat, advertendum puto. Quapropter hortor, quicunque poteſt, id munus ſumere, ut ſaltem ætatem hanc ſcribendo complectatur; non enim deſunt hiſtoriæ dignæ quæ poſteris rradantur, ſed ſcriptorum facultas, qui rerum magnitudinem ſcriptis æquent, & reſpondeant rebus geſtis. Nam licet antiquiora illa habeantur præclara, quippe quæ tanti æſtimantur, quantum illis nobilia ingenia decoris atque amplitudinis attulerunt, tamen ſæculum hoc noſtrum nonnulla in utramque partem exempla fortunæ prodidit, priſcis illis, neque magnitudine neque gloriâ, poſtponenda, quibus quoniam lumen ſcribentium defuit, jacent in tenebris, neque in ore hominum verſantur. Deſcribit Herodorus, quem Patrem hiſtoriæ vocat Tullius, Diodorus quoque Siculus, & item e noſtris Juſtinus, res olim geſtas Ægyptiorum, Aſſyriorum, reliquarumque gentium, in quibus mulra fabellis, quam hiſtoriis ſimiliora eſſe videntur; & an vera incertum, quippe non litteris tradita (nondum ea tempora ſcriptores annalium, inſueto literarum uſu, tulerant) ſed tantum memoriæ hominum, quæ ipſa perſæpe labitur, commendata. Ar ea poſtmodum illuſtrata verborum ſententiarumque ornamentis tanta in luce verſantur, ut legentes ſummopero

alliciant ad ea cognoſcenda, quæ etiam minus vera fuiſſe exiſtimentur, tantaque his fides adhibita, quanta eſt ſcriptoris auctoritas & eloquentia. Nos autem jamdudum ſcriptoribus caruimus, quorum inopiâ noſtrorum temporum geſta, magnifica ſane & egregia nonnulla, in oblivionem perpetuam labuntur. Neque enim is ſum, qui præteritorum memoriâ præſentium oblitus, adeo antiquitati faveam, ut ex ea totus pendens omnino contemnam ætatis noſtræ viros, nihilque in ea factum judicem etiam cum illis prioribus conferendum, in quo non ſcribentis ingenium eluceſceret. Quid enim antiqui annales attulerunt nobis, vel militum numero, vel robore exercitûs, vel diſciplina militari, vel rerum geſtarum gloriâ ac varietate præferendum, ſi vera fateamur, * Tambellano, ſic enim vulgus appellat, olim imperatori Aſiæ potentiſſimo, quem quondam privatum virum adeo ſecundæ fortunæ ſtudium erexit, ut magnæ parti orbis imperaret. Primum variis artibus inter ſuos (Parthus enim vir magni animi & prudens fuit) imperio potitus, Scythas, Parthos, Perſas, Iberos, exactis illorum regibus, ſuæ ditionis fecit. Tum egreſſus Perſarum fines, Medos ſuperavit atque Armenios; tranſito enim Euphrate cum quadringentis millibus equitum, * ſex peditum, Meſopotamiam omnem, inde Aſiam inferiorem ingreſſus, regem omnium potentiſſimum * Morattum nomine (ſic enim vulgo dicunt) cum quadringentis equitum millibus, & magnis peditum copiis fines ſuos tutantem, apud ſuperiores Armenios prælio ſubactum devicit, * regem ipſum, ducentis millibus hominum interfectis, vivum cepit, caveaque in modum feræ incluſum, per omnem Aſiam circumtulit, egregium admirandumque ſpectaculum fortunæ. Caſtra ejus in modum urbis habebantur, ſtatuto cuique arti loco, atque ita in partes ſuas diſtributis exercitiis, ut omnia in promptu eſſent ad vitæ uſum neceſſaria. Non caſtra, ſed urbem quandam ingredi ſe putabant, qui eò vel merces vel commeatum deferebant. Summa ſemper rerum copia in caſtris, cum nullus eſſet latrociniis locus tutoque omnia compor

* Aliis eſt Tamberlano.

* Sic in Mſſ. legendum, *ſexcentis millibus.*

* Bajazetem intelligit.

* prope Angoriam in Galatia, an. Chriſti 1402.

tarentur, nulla unquam seditio, nullus tumultus inter milites fuit, adversam fortunam nunquam est expertus, ab Tanai flumine universam Asiam Syriamque populatus est. Tum Smyrnis, Antiochia, Sebastia, Damasco, multisque praeterea validissimis atque opulentissimis urbibus vi captis ac direptis, Ægyptum ingredi parantem vastæ solitudines & deserta loca averterunt, virum belli artibus insignem, ad eaque maxime obeunda promptum, quæ ardua ac dura cæteris videbantur. Damasco capta, cum arcis antiquæ expugnatio difficilior esset, constructa e regione altera, quæ antiquam altitudine superabat, vi cepit, licet multa cum suorum cæde. Mores & vitam ejus qui tradunt (ipse enim novi, qui fuere in ejus castris) Annibali pene similem ferunt: severus admodum fuit, maximeque latrocinia exosus. Quærebat tanquam virtutis opus quibuscum bellum gereret: deletis regibus ac tyrannis permultis, vastatis pluribus provinciis, onustum devictarum gentium spoliis exercitum ad Parthos (ibi enim regia erat) reduxit, conditamque ab eo civitatem, quam *Marcantem* (a) appellant, & varii generis captivis replevit, & hostium spoliis exornavit. Insignis igitur duorum potentissimorum orbis imperatorum, alterius victoria, alterius calamitas, maxima fortunæ tum secundæ tum adversæ documenta, quoniam literarum monumentis carent, pene ex hominum memoria cecidere. At vero, si ea aliquod excellens ingenium nacta essent, æternam memoriam consequerentur. Certe nos plus propter recentem rerum magnitudinem oblectarent, quam quæ priscorum solertia magis ex dicendi ubertate, quam quod ita compertum haberet, expressit. Neque enim intelligo qua in re illa gestis Alexandri aut Xerxis Dariique, vel imperio, vel exercitûs magnitudine, vel gloriâ bellorum, cederent, quorum stultitiam multis voluminibus antiquitas decantavit. Ea quidem historia præclara est, quæ continet gravitatem difficultatemque bellorum, in qua narrantur castra metata, instructæ acies, militum mul-

[a] *Marcantem*. Apud Geographos est *Samarcand* dicta, Tamerlani regia: *Marcanda* urbs Bactrianæ caput, vulgo fuit.

titudo ac robur, imperatorum virtus, deleti exercitus, reges devicti, peragratæ subactæque provinciæ, expugnatæ urbes, imperia quæsita, quorum huic ad summi imperatoris laudem & gloriam nihil defuit. Nunquam, cum toties acie pugnasset, non victoriam reportavit: castris semper tutissimum elegit locum: acie instructa omnibus copiis sæpe conflixit: plures hostium exercitus ad internecionem fudit ac delevit: Scythas, Persas, Medos, Armenios, Arabas, Assyriam Asiamque subjecit: Reges multos prælio fusos fugatosque prostravit, delevit, cepit: urbes multas præsidiis & naturâ loci munitas, vi militum expugnavit, nihilque ei defuit quod in summo imperatore requiratur; ut quidem dolendum sit illum in ea tempora incidisse, in quibus sopita jaceret tam late evagata bello & pace virtus. Sed ad fortunæ varietatem revertamur, quam profecto maximam proximorum regum fata ostenderunt; quorum * alter ex tenui censu summum imperium & felicem exitum; alter ex Rege amplissimo, silvestri pro bellua cavea constrictus, miserabilem vitæ finem sortitus est. Hanc etiam fortunæ sortem conspicere licet in regibus Ægypti, quos omnes ex servitio ad regnum perducit; nam servi emptitii & quidem alienigenæ ex barbaris nationibus, apud eos, variis sub provinciarum præfectis, qui equestres copias pro facultatibus nutriunt, militiam condiscunt, populis per desuetudinem armorum desidiâ confectis, ex quibus per ordines præfecti creantur: hi, rege defuncto, inter se de regno armis decernunt: ita in demortui locum, qui armis præstat, sufficitur. Quo fit ut multis haud diu regno frui licuerit, vel dejectis a fastigio rerum, vel gladio peremptis. Hoc pacto perraro ad hæredem imperium transfertur. Nuper quidam ex eis filium puerulum uni ex amicis, thesauro, quem in filii tutelam comparaverat, relicto, moriens commendavit. At is auro potitus, cum pupilli nomine regnum vi cepisset, occiso puero solus regnat, neque multo post per insidias præfecti regnum affectantis trucidatur. Ita semper peregrinis arbitrio fortunæ victoriâ fretis id regnum

* Tamberlanus, seu *Tamerlanes*, filius pastoris fuit, deinde Tartarorum imperator. Obiit an. circiter 1406.

patet. Eadem fortunæ immutatio imperium Tartarorum (hos ſuperiores Thracas Scythaſque priſci vocant) verſat; paulo namque antea forte varia jactatum eſt, cum octo ferme annis ſeptem duces, qui variis in locis imperium arripuerant, inter ſe dimicantes bello victi occubuerint. Horum armis geſta, ſi literis eſſent prodita, maxima enim multarum gentium cæde acciderunt, præclara nobis ſuæ inſtabilitatis documenta fortuna reliquiſſet. Quin tu, inquam, Antoni, omitte barbaros, quorum cognitio paulo difficilior, & ad noſtros redi, exempla quorum nota admodum ante oculos obverſantur, magnam teſtantia fortunæ varietatem. Multa quidem tenes auditu percepta, multorum ipſe teſtis es, quibus ætate noſtra parum fidam ſe præbuit fortuna. Horum ego utilem notitiam duco, ſi quis ante oculos expoſitam intueri voluerit infidam illius ſocietatem, eos ipſos maxime, qui ſe totos illi dicaverant, deſerentis. Faciam, inquit ille; nam iſthuc mea tendebat oratio; neque vero altius repetam, quam quæ memoriâ contineantur, ne quid fabuloſum huic noſtro ſermoni inſertum putes. Sed utrum Italorum exemplis contenti ſumus, an externa deſideras? Utraque, inquam, cenſeo; nam noſtratium minora atque ignobiliora efficit in tam parvo terrarum tractu dominantium multitudo: externa, tum regionum latitudine, tum magnitudine Regum, illuſtriora redduntur, in quibus narrantis facultas laudem aliquam poſſit conſequi, non ſecus quam in multis antiquis, quæ ipſa per ſe ampla ſcribentium ars & copia reddidit ampliora. Recte ſentis, inquit Antonius; nam plura ſuppetunt vulgaria humanorum caſuum exempla, quæ efferri in lucem merentur, ſed ea non certo temporum ordine, tanquam contexatur hiſtoria, a me dicentur, ſed paſſim prout quodque fortunæ opus conſpiciendum ſe dabit, in quod oratio inſurgat.

HISTORIÆ
DE FORTUNÆ VARIETATE
LIBER SECUNDUS.

ORDIAMUR igitur ab eo primum, cujus fortunæ converſio maxime vulgata eſt, memoriâ adhuc recenti. Regnum Angliæ, (a) quod Britanniam antiqui vocitarunt, & opulentum (vellus enim aureum, quod olim Colchos habuiſſe fertur, illò traductum conſtat) & præpotens armis, quippe quod ſolum jamdudum Gallorum potentiam reprimat ac contundat. In eam, Britannis olim invicem diſſidentibus, Angli (ea Germaniæ natio eſt ad occidentem verſa) ab uno ex regulis, tres quidem erant acciti, quum

(a) Quæ hîc tradit Poggius de Anglorum origine, referuntur etiam a Camdeno, & Polydoro Vergilio in hiſtoriis, quas de Britannia conſcripſerunt, ſed uberius legi poſſunt apud Robertum Sheringamum Cantabrigienſem, qui de Anglorum origine accuratam elegantemque diſceptationem edidit; verum in hiſce argumentis, ut principia urbium auguſtiora fiant, fabuloſa multa ac futilia traduntur. Polydorus Vergilius ſcribit libro octavo in fine, Anglorum adventum in Britanniam contigiſſe anno Chriſti 450. duce Hengiſto, eorumque Regem primum Cerdicium fuiſſe: incepit regnare anno Chriſti 521. ab eorum adventu LXXI. Ex his ergo quæ tradit Polydorus, liquet conferendam eſſe Anglorum in Britanniam migrationem circa ann. 450. non ultra ſexcenteſimum, ut hic Poggius habet. Bedam quoque deceptum eſſe Hiſtor. Gent. Anglor. lib. 1°. cap 15. & in Chronico ejuſdem gentis, in aſſignando adventum Anglorum ſub Marciano, animadvertit Pagius in Critica Baron. ad an. 449. n°. 21. ubi etiam obſervat perperam a librariis in cit. cap. ſcriptum eſſe anno CCCCIX. loco CCCCXLIX. quem expreſſe aſſignat Beda in Chronico. Cæterum contendit Pagius hoc loci ſcriptores Anglos fere omnes uno conſenſu, puta Ethelwerdum lib. 1° Malmesburienſem de Regibus cap. 1°. & alios hujus notæ ſcriptores, in Britanniam Anglorum adventum ad an. 449. conſignare. Tutius de Saxorum, Anglorum & Getarum adventu in Britanniam agit Sheringamus cap. 11. diſceptationis, ex his enim tribus populis Angliæ Regnum conflatum eſt.

Britannis

omnia armis obtinuissent, Britannos in suum nomen ditionemque redegerunt paulo ultra sexcentesimum annum. Anguli duo mare versus, qui ad meridiem spectant, adhuc linguam priscam servant, cæteris in Germanicum sermonem concedentibus, quo & hodie utuntur. Insula est præ cæteris argento atque auro abundans, viris cum ad omnia, tum vero præcipue ad belli munera egregiis, de cujus amplitudine constans inter omnes fama est nulli regnorum potentiâ & virtute cedere, auctoritate quidem inter Christianos, post Gallos (nam hi propter defensos sæpius Romanos Pontifices, fidemque nostram & regni vires, primum vindicant sibi locum) cæteris præstant. In eo, nuper defuncto patre, successit Eduardo avo (a) Richardus adolescens, liberalis magis quam prudentis aut magni animi. Is pubes factus, firmatâ cum Rege Francorum, quem antea pater victum acie ceperat, pace, filiâque ejus cum ingenti dote in matrimonium sumptâ, restitutis quoque, accepto auro, oppidis munitissimis de Gallis dudum captis, firmasse regni opes videbatur. Securus rerum, & ab externis bellis tutus, ob eam rem ad constituendi regni curam conversus, nihil sibi antiquius duxit, quam ut illud per opus pacis, undequaque ex Gallia contracto auro, opulentissimum redderet; satius esse arbitratus, uno regno contentum (quippe uni homini satis amplum dicere solebat) pacem agere cum Gallorum gente, quam propter cupiditatem regni ampliandi externis implicatum curis, seque cæterosque bellorum molestiâ afficere. Ita ad insulæ commoda, cultumque totus incumbens, ne per occasionem quietis divitias cumulare putaretur, regium palatium, cujus partem opus magnificum, absolvit, magno sumptu ædificandum curavit. Duas fecit expeditiones; alteram adversus Scotos (b)

(a) *Eduardo avo Richardus.* Regnare cœpit Richardus II. anno Christi M. CCC. LXXVII. ut habet Polyd. Vergilius initio libri 20. qui res ejus gestas accurate scribit. Vvalsingham. in Richardo II. pag. 245. refert an. Christi 1381. fuisse quartum regni Richardi II. Anno 1384. duxit uxorem Annam Vvinceslai Romanorum Imperatoris filiam.

(b) De expeditione Richardi adversus Scotos agit Vergilius libro 20. Joannes Leslæus de rebus gestis Scotorum lib. 7. hanc expeditionem attingens, Richardum impietatis flagitia perpetrasse scribit, ob eversa monasteria & absumptas incendio S. Ægidii ædes.

conterminos regni, fines suos incursantes, quorum agris populatis, pluribus oppidis vi captis, victorem exercitum reduxit; alteram sibi fatalem in Hibernos, gentem feram indomitamque & sæpius desciscentem. Nihil ei deerat quod secundus vitæ cursus in quemquam largâ manu conferret. Regnum præpotens fortunâ, ætatem floridam integramque natura dederat, additâ corporis specie decorâ ac præstanti; nam humanitatem comitatemque, quæ populo placent, summam in eo fuisse ferunt, prudentiam quantam per ætatem poterat. Delectabatur frequentibus conviviis, & regio apparatu supra cæterorum morem usus est, quod maxime regem decet; superiores vero excessit summâ in omnes liberalitate, cujus duo exempla paucis retulisse minime pigebit in opprobrium reliquorum. Erat ei solemne convivium, in quo abacis compluribus auro argentoque instructis, duo aurea vasa dono Duci Bituricensi destinata præ cæteris eminebant. Hæc equestris ordinis viri duo haud magnis opibus conspicui, defixis ad ea oculis, sibi tantundem cedere voto optabant, id suarum fortunarum terminum statuentes. Hos quum superveniens aspexisset Rex, postquam percontatus quid colloquerentur, vota eorum, nulli scilicet apud se deinceps, si eis potirentur, divitiarum cupiditati locum fore, cognovit; minime moram in se futuram asseruit, quin divites fierent, ac vasis traditis, deinde, ne domum deferrentur, redemptis, quanti ea appensa erant (id duodecim millium aureorum fuit) annumerari jussit, ut, quod est difficillimum, duo haudquaquam magnâ re contenti divitiis modum imponerent. Magna fuit hæc liberalitas regia, meritaque quæ priscis exemplis inseratur; sed haud inferior quæ sequitur. Dies erat futurus Natalis Domini celeberrimus omnium totius anni apud Anglos. In eo, ut,* se astante, Episcopum Aquensem (a)

* Mutila hæc periodus, nisi addas *sacrum faceret.*

(a) *Episcopum Aquensem*, vulgo, *Acqs*, sub Ausciensi Metropoli constituta invenitur. Is erat Petrus de Bosco dictus II. promotus ad Episcopatum an. 1397. testantibus Sammarthanis fratribus in Episcopis Aquensibus; & subinde a Bonifacio IX. in Angliam destinatus, de quo deque dono Richardi meminit Vvalsingham. in Richardo II. pag. 356. his verbis ad annum 1398. *Eo tempore venit in Angliam Domini Papæ Nuntius Petrus de Bosco Aquensis Episcopus ad commonendum.*

Legatum Pontificis Bonifacii ad se missum cum rogasset, Cappellam regiam altareque, ut tum maxime consuerat, suo cultu ornare jussit. Tum Sacris peractis, ac ministris locum, ne quid efferretur, obfirmare jussis, Episcopo, quem manu apprehenderat, omnem ornatum apparatumque, aurum, argentum, vestes dono dedit, indignum esse dictitans, Pontificis Legatum alienis, non suis ornamentis tam insigni die celebrem fuisse. His atque ejusmodi rebus clarus, cum gloriâ regnique magnificentiâ floreret, fortuna, tanquam beneficiorum suorum pœniteret, subito conversa est. Erat ei patruus grandis natu, multique præterea Principes proximi sanguine viri ad omnia insignes, qui olim videntes se spretos, Regis adolescentiam malis usam consiliis præter modum effervescentem, & nimiam licentiam compresserunt, judicio damnatis iis, qui adolescentis animum variis voluptatibus pellectum devinxerant. Hoc altius cordi Regis insedit quam quisquam suspicari potuit. Itaque post acceptam uxorem, quum in tuto omnia viderentur, rerumque omnium solus arbiter esset, exulcerata a nonnullis, qui lateri adhærentes propriis commodis, ut fit, studebant, præteritorum memoriâ, in patruum grandem natu (a) multosque præterea sui generis graves viros manus injecit, ac per causam tentati quondam adversus se regni morte affecit. Fratrem patruelem Henricum magni (b) animi consiliique Principem indigne in exilium compulit; inde haud multo post in Hiberniam, proximam regno insulam, valido cum exercitu validiore classe profectus, quum audisset Henricum, (c) (is enim a multis pro-

Regem, ut permitteret ligeos suos provisiones acquirere de manu Papa, & revocaret statutum editum contra provisores, & illud Breve Quare impedit, *multaque similia: sed quod minus obtinuit de suo negotio, rex accumulavit suo marsupio, donans ei jocalia magni pretii & valoris.*

(a) *In patruum grandem natu*, Thomam scilicet Glocestriæ Ducem. De hac cæde a Richardo perpetrata vide Vvalsingham. ad 1397. pag 353. quem hoc loco ad amussim sequi videtur Poggius.

(b) *Fratrem patruelem Henricum.* Henricum Ducem Herefordiæ, quem in Gallia exulare jussum ad sexennium. hæreditate patris fraudavit & bonis spoliavit Richardus.

(c) *Cum audiisset Henricum.* Hæc eadem habes etiam apud Vvalsingham. & Vergilium lib. 20. p. 421. Vvalsingham. scribit ad an. 1399. Richardi deditionem in manus Henrici contigisse die 20. Augusti ejusdem anni 1399. qui primum bonis spoliatus, deinde Londini in

ceribus per insolentiam regis ad ulciscendam suorum mortem, propriamque injuriam evocatus erat) revertisse novas res molientem, nihil utilius ratus, quam opprimere quantocius nascentem flammam, relicto exercitu, cum unica nave mature rediit, occursurus fratri quamprimum, teneris adhuc primordiis rerum. Quem cum parato exercitu (jam enim magna regni portio rerum novarum cupida ab se desciverat) offendisset, ipse haud procul, coacto tumultuario milite, consedit. Sed paulatim a suis, qui in adversarii castra fortunam sequentes conveniebant, destitutus, cum paucis in munitum naturâ oppidum confugit: obsesso cum nemo auxilium ferret, deditione ultro factâ, adversario se permisit. Ab eo productus in concionem, quum regno veluti inutilis & gubernaculo tantæ molis renunciasset, Henricus vero dictus * omnium consensu esset, in liberam custodiam traditur, ac demum quùm plures in diem novi motus orirentur, partim rem probantibus, ut vulgo fit, cum suo quisque commodo consulit, partim improbantibus, in obscurum carcerem conjectus fame, (a) nam genus mortis occultum fuit, absumptum tradunt. Miseranda quippe mortalium conditio est fortunæ malignitati subjecta. Quis enim sibi quicquam ab ea tutum putet, cum legerit regem quondam tanto auro atque argento, tam vario apparatu superbum, tot populis, tanto exercitu fidentem, summis fortunæ muneribus functum, cujus aula multa hominum millia saginabat, frequentibus conviviis instructa, ad id miseriæ compulsum, ut, negato cibo, stramentis, (nam ea mandere solitum ob esuriem fama tulit) pro epulis uteretur, &, quod iniquissimum mortis est genus, inediâ interiret? Extollat, inquam, priscorum res quisquam, ut libet: hujus regis (b) fortunam nulla certe antiquo-

* Rex.

carcerem detrusus, regno cedere coactus est, depositionis sententiâ damnatus.

(a) *Fame, nam genus mortis occultum fuit.* Vvalsingh. ad an. 1400. hæc habet: *Richardus quondam rex Angliæ, cum audisset hec infortunia, mente consternatus, semet ipsum extinxit inedia voluntaria, ut fertur, clausitque diem extremum apud Castrum de Ponte-fracto, die Sancti Valentini*, nimirum die 14. Februarii anno 1400.

(b) *Hujus regis fortunam.* In hunc ferme modum de adversa hujus regis fortuna rem conficit Vergilius lib. 20. pag. 426. *Ea tempestate*, inquit, *unum*

rum tragœdia ſuperat vel varietate rerum, vel regni magnitudine. Eſt *Troas* apud eos præclara inter omnes, at ea eſt magis poëtarum fabulis, quam rebus geſtis decora, cum nullius opis regnum nunc tanti habeatur, quantum eſt ab Homeri ingenio confictum. Eſt, ut dicis, inquit Antonius, & illa reor ſæcula felicia, quibus divina poëtarum ingenia ſortiri contigit tantâ ſcribendi arte, ut & turpia pro honeſtis, & admodum tenuia pro ampliſſimis legantur. Nos vero, nudo ſermone, nullo decore adhibito, percurramus præſentia, ut, ſi qui forſan unquam poterunt, habeant ad dicendum, unde veluti quædam ſumant argumenta. Sequitur memorabilis a fortuna clades Francorum regis, & regni, & quidem acerbior ſuperiore; nam illa regem tantum * avertit, hæc calamitatem regiam, regni vaſtitate cumulavit. Francorum (a) regnum paulo ultra nongenteſimum annum initium cepit, ſiquidem Franci ex Germania profecti Galliam variis ſub ducibus occuparunt. Primo Coloniam Agrippinam, tum Treverim captas diripuerunt, Aurelianis deinde potiti, ſedem ſibi, ubi nunc Pariſius (b) eſt (Lutetia antea vocabatur) ſubactis propinquis gentibus, & Romanis pulſis ducibus, elegerunt. Clodovæus (c) primus ex eis Chriſtianus factus, Ala-

* Rectius evertit.

hoc profecto exemplum editum eſt, quod illis qui aliis præſunt, documento in perpetuum eſſe poteſt, ut Henricus ad regnum vocaretur, ac tanta haberet hominum ſtudia, qui de ipſo regno adipiſcendo forſitan antehac nequidem ſomniarat &c. adeo ſemper mortales futura meliora putantes, præſentia minus probant.

(a) *Francorum regnum paulo ultra nongenteſimum annum initium cepit.* Hic errare Poggius in conſignando initium regni Francici, & ab ejuſdem vero exordio non paucis, ſed centenis pluſquam annis deflectere, nemo non videt, quamquam ego putarim ſcriptum fortaſſe fuiſſe quadringenteſimum loco nongenteſimi. Initium regni Francorum ſub Pharamundo eorum rege ſumitur ab an. Chriſti 417. ut oſtendit Carolus Cointius in annalibus Francorum ad eum annum, nec ab eo diſſentit Hadrianus Valeſius rerum Francicarum lib. 3. pag. 118. licet, ſi Proſpero in Chronico fidendum ſit, ad an. 420. Pharamundi regis inauguratio ſit protrahenda; ſed pugnantia ſcribere in aſſignandis annis, eodem loci Valeſius innuit. Hæc ad Poggii correctionem dicta ſufficiant.

(b) *Ubi nunc Pariſius eſt.* Scribit Hadrianus Valeſius lib. 6. rerum Francicarum Clodovæum Lutetiâ potitum, & loci amœnitate captum, eam urbem regni ſedem delegiſſe, & alios etiam reges ibidem ſedes fixiſſe, quam rem enarrat ad an. 508. ut omittamus Gregorium Turonenſem, & alios auctores.

(c) *Clodovæus primus ex eis Chriſtianus factus.* Sacrum Baptiſmatis lavacrum ſuſcepit Rhemis Clodovæus a Sancto Remigio Rhemenſi Epiſcopo, an. Chriſti 496. die Chriſti Domini Natali ſacra, ut habet Cointius ad hunc annum, ubi

mannis & Burgundionibus, qui & ipsi in Gallia antea novæ gentes consederant, devictis, regni opes admodum auxit. Multi deinceps reges usque ad Carolum Magnum, qui Romano imperio potitus, plurimum gloriæ regno attulit. Inde Francorum reges, & regni nomen ob res gestas præclarum habetur atque illustre, tantâ fortunâ, tantâ rerum amplitudine, ut ad id regnum jamdudum primæ partes inter Christianos consensu omnium delatæ sint. Multa ab illius regibus tum erga defensam abs se nostram fidem, tum erga Pontifices Romanos, tum erga populi Christiani pacem decora facinora extiterunt. Inde in diversa regna veluti in colonias reges missi, quorum opera egregia virtusque & bello & pace enituit, inde multa præsidia laborantibus impartita, inde principum diffidentium sumpta arbitria, inde pacis fœdera discordibus data. Adeo vero Francorum nomen insigne quondam rebus gestis fuit apud barbaras gentes, quibus pro fide bellum intulerunt, ut hodie quoque penes eos Christiani (a) omnes communi verbo *Franci* appellentur. Itaque præcipuum Christianorum id regnum semper habitum est, a quo non solum repulsa est vis Infidelium, sed bello etiam sæpius lacessita: raro externo, præterquam ab Anglis, bello tentati, ipsi potius bellum cæteris indixerunt. Reges sortiti præclaros ac sapientes præter Carolum VI. nuper defunctum, cum quo & fortuna ita commutata est, ut pene ad internecionem regnum redactum sit. Is adolescentior, robustus ac manu promptus fuit, sed qui paululum desciceret a gravitate superiorum, magis militari habitu, quam regio. Is * auctoritatem pontificiam redolet usus. Undevigesimum ætatis annum (b) agens, subactis magna strage, qua ad XXX.

* Mutila periodus, nec ita facile sananda. Id forte dictum malignè.

fusius hanc Epocham vindicat adversus cum veteres, tum recentiores rerum Francicarum scriptores.

(a) *Christiani omnes communi verbo Franci appellentur.* Tantam sibi famam apud omnes Franci pepererunt, cum ad vindicanda e manibus infidelium, quæ detinebantur sacra loca, accensis studiis & animis pro Christi fide tuenda, profecti sunt, hortante primum Urbano II. in Concilio Claramontano habito an. 1095. ut ex eo natum crediderim apud Orientales potissimum, Francorum nomine Christianos designari.

(b) *Undevigesimum ætatis annum agens.* Natus est Carolus VI. an. 1368. ex monumentis publicis Parisiensibus, apud Joannem Juvenalem Ursinium pag.

hominum millia occubuerunt, Flamingis, cum in Britanniam ([a]) quæ nunc appellatur (antea Veneti vocati) partem regni maritimam arma vertisset, iter cum exercitu faciens, repente amens factus, omnium quæ secutæ sunt calamitatum causam præbuit. Nam cum summa rerum per insaniam regis ad patruos fratremque rediisset, isque priores sibi post regem partes per aliorum contemptum sumpsisset, orta, ut fit, ubi plures eminere volunt, simultas tandem ad cædem erupit. Nam Duce Aurelianensi ([b]) (is frater regis, apud quem rerum omnium arbitrium stabat, & ob id paulo insolentius fortunæ beneficio utebatur,) operâ Ducis Burgundiæ fratris sui patruelis, noctu, dum a cœna rediret, interempto, discordia principum animos subiit, partim pœnam sceleris flagitantium, partim tutantium auctorem tanti mali. Inde ad arma ventum est, scisso in partes regno, bellumque plusquam civile cœptum, in quo ad extrema odia sævitum est. Tum cædes exercituum, & intestina populorum, versis in sese armis, clades subsecuta, tanto partium studio, ut nullum genus sævitiæ victis abfuerit. Non sanæ mentis Regem, qui vicerant, sæpius enim varia partium fortuna fuit, tanquam statuam circumferebant ad ostentationem plebis. Quidquid agebatur, auctoritate regiâ fieri dicebatur. Multi damnati, plures bonis eversi, extremo quidam supplicio affecti; ita majori pene ira atque odio, quam viribus suis & opibus confracto regno, diutius certatum. Major subinde calamitas a re-

530. & apud *le Laboureur* pag. 4. tom. 1. Pugna cum Flandris ad Rosbecam contigit an. 1382. ut Ursinius & le Laboureur in historia Caroli VI. ad hunc annum testantur: quare dum hæc clades accidit, Carolus non decimum nonum, sed decimum quartum agebat annum. De hac pugna vide Paulum Æmilium in vita Caroli VI.

(a) *Cum in Britanniam.* Hujus in Britanniæ ducem expeditionis causa fuit, grave vulnus a Craone Clissonio Magistro equitum inflictum: quamobrem cum exilio damnatus & bonis Crao spoliatus esset, ad Britanniæ Ducem confugit, a quo cum benigne esset acceptus, adeo in Ducem ipsum excanduit rex, ut bellum ei inferret, tantoque exarsit hujus belli studio, ut impos mentis evaderet. Hæc contigere, iisdem testantibus scriptoribus, anno 1392.

(b) *Nam duce Aurelianensi.* Hujus rei integram seriem habes apud Ursinium ad an. 1407. & le Laboureur; nam eodem anno hoc fratricidium perpetratum est. Æmilius etiam hæc in Carolo VI. ad hunc annum percenset, quanquam Ludovicum Aurelianensem, Audacis, non Caroli regis fratrem appellat.

ge Angliæ (a) ea tempeſtate clariſſimo Principe accidit, qui regnum Francorum ſui juris eſſe dictitans, traducto in Galliam exercitu, omnia cæde incendiiſque abſumens, plurimas urbes partim vi expugnavit, partim deditione, interque eas Pariſium regni caput cepit. Provinciâ Normannia omni in poteſtatem redactâ duobus præliis, in quibus ad XX. millia ex Gallis ceciderunt, omne regni robur contrivit, adeo immutatâ rerum facie, ut, qui dudum florentis regni cultum meminiſſet, non contineret a lachrymis, quum occurrerent oculis exinanitæ abacta præda urbes, deleta oppida, abſumptæ penitus villæ, agri vaſtati, populatæ regiones, & vacua arva cultoribus. Sed, ut nihil tantis calamitatibus defuiſſe videatur, defuncto rege, prioris Ducis mors Burgundiæ Ducis cæde, qui & ipſe (b) ferro, inſcio adoleſcente rege, poſtea periit, cumulata eſt, multorum ſanguine eorum, qui ejus facinoris auctores fuerant, expiata. Ita tum civili, atque inteſtinâ diſcordiâ, in qua genus omne crudelitatis invaluit, tum bello externo, regni opes majori ex parte conciderunt. Quanta hoc in loco fortunæ mutatio æſtimanda eſt, quæ regnum florentiſſimum tam variâ ac diutinâ clade confecit! Primum regi mentem eripuit, quod ipſum deterius eſt, quàm ſi aut telo occidiſſet, aut eſſet bello captus; nulla eſt enim durior conditio, quàm inſipienti ſervire, mors ejus vitâ eſt optabilior: deinde vitam (b) longam inſano dedit, nequis ſubrogaretur, qui poſſet cogere imperio diſſidentes, aut certe rem conſilio regere: tum autem regiam ſtirpem domeſticâ cæde, & ſanguine polluit: poſtmodum regis inſcitia, re omnium in-

(a) *A rege Angliæ.* Henricus V. Angliæ rex. anno 1415. circa idus Auguſti in Normanniam trajiciens, ingenti exercitu comparato, cladem & vaſtitatem Galliæ intulit, de quibus Urſinius & le Laboureur ad hunc annum.

(b) *Qui & ipſe ferro, inſcio adoleſcente rege.* In conſpectu Delphini, non defuncto ſed vivente adhuc Carolo VI. interfectus eſt Burgundiæ Dux ad *Monaſteriolum Senonum*, anno 1419. ſed quomodo id acciderit, ſatis non conſtare, & varie cenſeri tradunt Urſinius ad an. 1419. & le Laboureur; hic enim, non ignaro ſed mandante ipſo Delphino, interfectum ſcribit.

(c) *Deinde vitam longam inſano dedit.* Longa ſane ejus dementia fuit, cum ad an. 1422. vitam protraxerit, & in furorem inciderit an. 1392. ſi Poggio credimus; ſed identidem reſipuiſſe, & ad bonam mentem rediiſſe, Urſinius in illius vita ſcribit.

felicissima

felicissimâ, quæ mortales premunt, bello civili regni vires dissipatæ. Postremo, ne quod infelicitatis deesset genus, Anglos acerrimos hostes ad incrementa malorum adjecit, viros & armis belloque insignes, & naturâ infestos atque inimicos Gallis. Francorum igitur regnum nomine tantum stare videbatur, re ferme deciderat: præsentis Regis virtus (a) in priorem ferme statum restituit. Cyprus insula immeritam quoque Regis sui queritur in prima expeditione fortunam. Nam Petrus, (b) magni consilii Rex, majorem regno gerens animum, egregiâ classe & ultra fortunas suas comparatâ, Ægyptum aggressus, Alexandriam urbem populosam ac prædivitem primo adventu expugnavit, inde progredi cupientem, tumultu inter milites orto, partim (c) simulato metu, missionem poscentes, partim prædæ timentes, ac * deserturos se professi, ad reditum licet reluctantem compulerunt. Urbe direptâ, Cyprum se cum exercitu recepit; majoribus dehinc viribus novam classem, militesque parantem, atque undique auxilia adversus infideles excitantem, in ipso bellico apparatu, frater adortus per insidias (d) interemit. Res quippe auditu infanda, eum regem fratricidio ereptum Christianis,

* Meliùs defecturos.

(a) *Præsentis Regis virtus.* Nimirum Caroli VII.

(b) *Petrus magni consilii Rex.* Hujus Regis, ob devictam Alexandriam, res gestas diligenter enarrat Philippus e Mazzeriis, Cancellarius Regni Cypri, qui per ea tempora florebat, & Francisci Petrarchæ amicus erat, cui scripta est epistola 2. lib. 13. rerum senilium, in vita B. Petri Thomasii apud Bolland. tom. 2. Januarii die 29. pag. 1014. cap. 16. Hanc victoriam anno Christi 1365. die 2. Octobris contigisse Vvalsingham. in Eduard. III. ad an. 1365. Bosius Hist. Relig. Melitens. part. 2. lib. 3. Raynald. annal. ad an. 1365. probatissimi scriptores tradunt, & Bosquetus in vita Urbani V. ad an. 1365. Male ergo confertur in an. 1366. ab Henrico Giblet, seu vero nomine P. Francisco Loredano in Historia Regum Lusinianæ stirpis, ut & a Faroldo in Catalogo ad an. 1364.

(c) *Partim simulato metu.* Non sunt audiendi ii, quemadmodum & Poggius, qui affirmant turpi fuga Alexandriam a militibus desertam, cum Franciscus Petrarcha lib. 8. rerum senilium, ep. 8. disertis verbis Petri Regis egregium animum atque virtutem celebret, culpa, atque ignavia Transalpinorum militum prædæ magis quam pietatis studio flagrantium, id evenisse affirmans. Bosquetus in vita Urbani V. in ea est sententia, ut consultò Petrus Alexandriam deserere statuerit, propterea quod haud satis virium in suo exercitu foret ad eam adversus hostes tutandam.

(d) *Per insidias interemit.* Dolet summopere lugetque ejus mortem Petrarcha epistolâ 2. libro 13. rerum senilium ad Philippum de Mazzeriis regni illius Cancellarium, quâ summis laudibus Petrum extollit, eumque felicem,

qui ſolus eo tempore rem pulcherrimam auſus, dignus certe regio nomine, arma Saracenis intulerat, &, quem omnes noſtri Reges opibus ac magnitudine imperii ſuperabant, unus eos magnitudine animi anteibat. Haud diu tamen fraternam cædem inultam tulit; nam captus a Januenſibus (a) bello, quod ad ulciſcendam acceptam injuriam moverant, Januamque perductus, parte regni multatus eſt. Sed quid nomini Chriſtiano indignius, quid contumelioſius ætas noſtra paucis ante annis vidit, quam Janum (b) ejuſdem inſulæ Regem a Saracenis bello captum, atque in vincla conjectum? Nam quum Soldanus, qui nuncupatur Ægypti Rex, exercitum adverſus eum pararet, videns ſe fore bello imparem, ad externa auxilia confugit, miſſis ad Pontificem Martinum, & item ad plures Chriſtianorum Reges, nuntiis, qui monerent, quanto in diſcrimine inſula verſaretur; ſi ſuccumberet infidelibus, magno id detrimento Chriſtianis fore: ſed ſubſidia ab omnibus denegata. Itaque Catalanorum quinque triremibus, ac paucis præterea onerariis navibus, ſimul & equeſtri manu, pedeſtribuſque copiis variis ex oris ac gentibus dato ſtipendio

pium, integerrimum appellat. In geſtis Urbani V. apud Boſquetum eadem fermè, quæ hic Poggius, de Petri nece referuntur ad annum 1369. his verbis: *Petrus inſuper Rex Cypri ſupra ſæpius nominatus, qui ultra omnes Reges, & Principes ſuos contemporaneos ad recuperationem & acquiſitionem terræ ſanctæ aſpiraverat, & ad hoc alios multos incitaverat & induxerat, pro viribuſque infideles multimodè expugnaverat, totus etiam bonus, virtuoſus & animoſus, velut alter juſtus Abel, vel Joſeph innocens, per operationem & machinationem fratrum ſuorum fuit malitioſe & crudeliter interemptus.*

(a) *Nam captus a Januenſibus bello.* Cauſam belli hujus prætexuerunt Genuentes, quod, cum poſt necem Petri regis Cypri, cui Petrus filius puer ſucceſſerat, ob honorem imponendi diadematis capiti novi regis, Veneti & Genuenſes inter ſe decertarent, patruus regis Venetos ad hunc honorem prætulerit: ex quo ortum eſt bellum, & cædes Genuenſium perpetrata. Primum Damianus Cataneus, deinde Petrus Fulgoſius ingenti comparatâ claſſe in Cyprum miſſus, qui anno 1373. captâ Salaminâ, compulſo in angulum quemdam Rege, proceribus, & Jacobo Luſiniano captis, de nonnullis ſupplicium ſumpſit. Tandem omnia Regi certis conditionibus reſtituta ſunt, & Famauguſta detenta. Folieta hiſtor. Genuenſis lib. VIII. p. 146. Sabellic. decad. 2. lib. 5. colum. 1274. edit. Baſileenſ. Stephanus Luſinianus hiſtor. Reg. Cypri. Jacobus patruelis perductus Genuam anno 1374. detruſus eſt in turrim promontorii Phari, deinde pace partâ in Cyprum perductus. Joannes vero alter patruelis, hortatu reginæ atque conſilio, quæ Petri uxor fuerat, interfectus eſt anno 1375. ut habet Loredanus lib. VIII.

(b) *Janum ejuſdem inſulæ regem.* Hæc eadem, quæ de Jano ſcribit Poggius,

contractis. * Cæterum Saracenis magnâ classe adversantibus, quum Catalani primi, deinde reliquæ naves diffugissent, in terram tutò absque aliquo certamine copias exposuerunt, quibus occurrens majoris animi quam consilii Rex, cæteris prælium detrectantibus, in aciem descendit. Commissâ pugnâ, hostibus ad primum congressum, seu dolo, seu timore fugientibus, relictis reliquis, cum receptui canendum censerent, dum incautius hostes persequitur, circumventus capitur magnâ suorum cæde, atque interfecto, qui eum sequebatur, fratre: hinc suorum fuga fœda per agros sparsim, qua sors quemcumque tulit, & strages hominum facta est. Saraceni victores Nicosiam urbem vacuam defensoribus intrant diripiuntque, neque ætati, neque sexui parcentes: inde, quum universam insulam pervagantes nullo labore spoliassent, omnis generis prædâ in navibus impositâ, domum redeuntes, captivum secum adduxere. Persolutâ postmodum grandi pecuniâ, addito etiam annuo tributo, datis item obsidibus, in regnum rediit. Maxima profecto ignominia accessit populo Christiano ex hac Regis calamitate; turpissimum quippe est genus hominum imbelle, natum ad servitutem, quos more pecorum majores nostri trucidare consueverunt, adeo nostrâ culpâ invaluisse, ut ultro nos lacessere, & bellum inferre audeant. Minime miror, inquam, nos contemptui haberi a Barbaris, armisque superari. Reipublicæ nostræ continuum variis sub principibus bellum gerunt ad tutandam libertatem; Reges vero habemus vel stultos, vel pueros, aut eos, quos nulla ejusmodi cura pertingat, quorum cupido atque ambitio pusilla quidem, & a vecordia profecta, non hostium fidei, sed Christianorum sanguine crassatur. At vero Italia, quæ quondam universis nationibus ac gentibus imperavit, plures in partes scissa, armis in se ipsam conversis, suis ipsa viribus conficitur. Regnum vero Neapolitanum, cujus aliquando Reges summum splendorem Italis at-

* Deest, se ad defensionem parat, aut aliquid simile.

confirmant ea, quæ a Raynaldo ad annum 1426. n°. 24. scribuntur ex Ænea Sylvio, & mſ. Diario Veneto, quibus fidem haud levem addit hæc rei gestæ a Poggio enarratio habita.

tulerunt, ſub mulieris (a) umbra delitescit, omni ſua dignitate amiſsâ. Tum Antonius, percommode, inquit, hujus regni mentio cecidit, multiplicem fortunam ſæpius in ſuis regibus experti. Origo ejus ignota multis, ut fortunæ commutatio magis quorumdam exemplis eluceat, paulo altius repetenda eſt. Civitas (b) Neapolitana, paulo ultra trecenteſimum annum, neque regia ſedes, neque in eis oris regnum, aut regium nomen ullum erat. A ſupero mari Græci Imperatores, ab infero noſtri, & ipſi inter ſe diſſidentes, imperabant. Gubernabantur regiones variis ſub Ducibus, qui & ipſi Imperatoribus parebant. Hi cum ſæpius inter ſe confligerent, ſupervenientes Robertus (c) & Richardus Normanni, minuendæ multitudinis causâ, domo in Apuliam profecti, dum bellantibus invicem Italis opem ferunt, & gloriam & opes auxere. Nonaginta (d) ferme annis Normanni magna

(a) *Sub mulieris umbra.* Nimirum Joannæ II.

(b) *Civitas Neapolitana.* Hæc verba uſque ad alia *ipſi Imperatoribus parebant*, tranſcripſit & in ſuam contulit de regibus Apuliæ & Siciliæ epitomen Felinus Sandeus. De Rogerio Siciliæ Comite, primo apud eos rege multa ſatis nota, & literis conſignata habemus. Porro Neapolitanæ urbis originem, amplitudinemque ad vetuſtiora tempora eſſe referendam, teſtantur publici operis antiqua monumenta, qua de re vide Capacium hiſtor. Neapolit. lib. I. pag. 13. & ſeqq.

(c) *Robertus & Richardus Normanni.* Quæ de Normannorum in Italiam adventu, atque Neapolitani regni origine traduntur a variis ſcriptoribus, quorum ſeriem texere hic longum eſſet, collegit libello Gallico idiomate conſcripto noviſſime P. Buſſerius; & ante eum Andreas Ducheſne antiquos ſcriptores omnes Normannorum in unum volumen congeſſit, ediditque Lutetiæ Pariſiorum an. 1619. Fallitur hic profecto Poggius, dum ſcribit Robertum ac Richardum fuiſſe primos ex Normannis, qui in Apuliam profecti ſint; nam primus fuit Anſchetillus de Quadrellis cum ſuis fratribus. Porro Richardus I. fuit Comes Averſæ, & Robertus Comes Apuliæ, de quibus mox.

(d) *Nonaginta ferme annis.* Quo primum tempore Normannorum in Italiam adventus contigerit, variæ fuerunt jamdudum eruditorum ſententiæ, cum multi ex recentioribus etiam eum contulerint ad an. M. II. Noviſſime vero Antonius Pagius, & poſt eum Gabriel Nicolinus, qui de acquiſitionibus Normannorum librum exaravit, hanc epocham hactenus male collocatam eſſe contendit, ſtatuitque, ex poëmate Guillelmi Apulienſis de rebus *in Italia a Normannis geſtis*, eorum primum adventum ad ann. 1016. eſſe conferendum. Certe cauſa Normannorum in Italiam adventûs fuit peregrinatio eorum Normannorum, qui Religionis ergo Hieroſolymam profecturi, Salernum, ad Guaimarum Principem, diverterunt, cui ad comprimendos Saracenos magno auxilio eâ occaſione fuerunt, a quo præmiis affecti, & apud ſe ut manerent rogatos, tandem miſſis legatis, Normannos invitavit. Hi porro in auxilium adverſus Græcos a Melo Barii domino acciti, duce Oſmundo Drengotio, una cum aliis fratribus Aſcilitino, Batcrico, & Daulio, multas de iis victorias retulere, & exinde in

cum laude diversis præsidibus cum militassent, tandem ducem sibi præficiunt Tristanum, (a) cognomento Cistellum, dum in Ducis Salernitani præsidiis esset. Huic, veneno quem occiderat, defuncto, successit Ranno (b) qui Aversam urbem condidit: post hunc Carolus (c) Capuæ Princeps, quem Jordanus (d) filius, & Richardus nepos secuti sunt: deinceps ex

Italia pedem fixere. Cum verò anno septimo Atenulphi Abbatis montis Cassini, ut narrat Ostiensis lib. 2. cap. 37. Apulia a Normannis expugnari cœpta sit, cumque Atenulphi ordinatio peracta fuerit anno 1011. sequitur anno 1018. Apuliam a Normannis expugnari cœptam Melo duce. Verum Pagius citato loco deceptum esse Ostiensem, & qui eum secuti sunt, demonstrat ex narratione Guillelmi Apuliensis, qui non ex itinere Hierosolymitano, sed ex Gargano monte eos ad Guaimarum accessisse colligit. Quare adventus eorum in Italiam conferendus est ad an. 1016. & prima in Græcos irruptio in annum sequentem 1017. mense Maio, qua de re consentiunt Lupus Protospata, & Anonymus Barensis in Chronicis. Non levis momenti est ad Pagii sententiam confirmandam, quod ille animadvertit ex Chronico Casauriensi, seu Piscariensi, apud Dacherium tom. V. in quo ad an. 1016. refertur expugnatio Apuliæ a Normannis cœpta, Melo duce. Obscura profecto multa esse, quæ per idem tempus ad res Siculas spectant, nemo est qui dubitet. In Chronico Siciliæ novissime a P. Martene vulgato, tom. 3. Anecdot. col. 8. Roberti, Richardi, Humfredi Normannorum adventus in Apuliam figitur ad an. 1058. in Siciliam vero profectos scribitur an 1060. Apud Neapolitanos scriptores multa prorsus incerta de Normannis, pro monumentorum inopia, referuntur.

(a) *Tristanum cognomento Cistellum.* Lege *Turstinum* cognomento *Scitellum*, qui cum Arnolino & Ranulfo in Italiam primus profectus est. Ducangius in notis ad Nicephorum Bryennium pag. 207.

(b) *Ranno.* Rannulphus Normannorum dux. Hunc Aversam condidisse perhibet Guillelmus Apuliensis. De hoc Rannulpho multò plura refert Camillus Peregrinus in Stemmate Principum Capuæ, ubi de Ascilitino meminit, qui Comitem Capuæ eum facit anno 1030. obiisse refert anno 1047. Verum Aversa condita fuit circa ann. 1021.

(c) *Carolus Capuæ Princeps.* Non licuit hunc Carolum apud ullum e scriptoribus, qui de Principibus Capuanis verba faciunt, reperire. Jordanus autem, quem filium Caroli appellat, apud Ostiensem, in Chronico Cassinensi lib. 3. cap. 45. & 46. est filius Richardi Principis Salernitani, qui sane apud Summontium in hist. Neapolit. lib. 1°. alter Jordanus est, quem juniorem licet appellare, & natum a Richardo Roberti Capuani Principis filio tradit. Nam Jordanus senior Capuanus Princeps obiit, ut est apud Ostiensem lib. 4. cap. 10. an. 1090. relinquens Richardum filium. Alter vero Jordanus moritur an. 1127. cui successit Robertus filius, ut ait Ostiensis lib. 4. cap. 96. Profecto suspicari non desino, quin aut mendum in textum irrepserit, aut fortasse etiam lapsus sit Poggius, ita ut pro *Carolo* scribendum sit *Richardus.* Non defuere cum sequiorum sæculorum, tum nostræ ætatis scriptores, qui Comitum, Principumque Capuanorum catalogum contexerent, quos tamen & diligentiâ & exquisitiori doctrinâ vicit Camillus Peregrinus in sua de Longobardorum Principum historia, in quâ habes tabulam accuratam & Comitum & Principum Capuanæ urbis, inter quos nusquam Carolus legitur.

(d) *Quem Jordanus filius & Richardus nepos.* Jordanus Princeps Capuæ fuit

Altavilla (a) filius Princeps Normannorum factus, ac Neapolitani Comitis Nazonis proditione occisus, successorem fratrem habuit Humfredum, (b) qui, cum universam sibi Apuliam subegisset, filium Roberto fratri (c) quem propter astutiam *Viscardum* cognominabant, moriens tuendum dedit. Is (d) nepotis viribus usus, Calabriam Siciliamque quum sibi subdidisset, Græciam Africamque bello lacessivit. Defuncto (e) fi-

cum patre ab an. 1058. deinde Dux Cajetæ ab an. 1063. & post patrem Princeps & Dux ab an. 1078. Postremò cum filio Richardo II. ab anno 1081. ad ann. 1090. quo obiit, & in Monasterio Cassinensi est conditus. Petrus Diaconus lib. 4. cap. 10. Lupus Protospata ad an. 1090. Peregrinus in Stemmate.

(a) *Deinceps ex Altavilla filius Princeps Normannorum factus.* Drogo filius Tancredi de Altavilla, quem a Vvassone Comite Neapolitano interfectum prodit Vvilelmus Gemiticensis lib. 7. Gaufridus Malaterra lib. 1. n°. 13. histor. cap. 80. Peremptus est an. 1047. Quem Poggius Nazonem appellat, scriptores rerum Normannicarum apud Duchesne Vvazosonem & Gazonem vocant.

(b) *Successorem fratrem habuit Humfredum.* Hic etiam filius Tancredi post fratris necem Ducatum Apuliæ tenuit: obiisse porro anno 1056. in Chronico scribit Lupus Protospata ad hunc annum, quo loco animadvertit Camillus Peregrinus in notis ad Protospatam pag 85. quandoque Umfredam feminina deflexione vocari, atq. ita scribi in Chronico, idque etiam passim occurrere in antiquis chartulis. Leo Ostiensis lib. 3. cap. 16. hunc Ducem esse appellatum perhibet, cum Rhegium est captum, sed id esse intelligendum de solemni inauguratione bene notat ibidem Peregrinus. Profecto mirari subit, cur Humfredum in stemmate Principum Normannorum Peregrinus prætermiserit.

(c) *Filium Roberto fratri, quem propter astutiam Viscardum cognominabat.* Filius ejus Abailardus vocabatur, de quo eadem quæ Poggius, habet Vvillelmus Gemiticensis lib. 7. Porro de cognomine indito Roberto, hæc cecinit Vvill. Apul. lib. 2. cujus carmina libet hic apponere:

Robertus qui magnanimâ virtute priores
Transcendit fratres .....

Cognomen Guiscardus erat, quia calliditatis
Non Cicero tanta fuit, aut versutus Ulysses.

Et paulo post:

..... Robertus & ingeniosus,
Semper celsa petens, & laudis amans & honoris:
Si contingebat, sibi palmam vel arte vel armis
Æquè ducebat, quia quod violentia sæpe
Non explere potest, explet versutia mentis.

(d) *Is nepotis viribus usus, Calabriam.* De rebus gestis Roberti nihil interest aliquid huc afferre; satis est innuere, uberrime descriptas esse a Gaufrido Malaterra, & Guillelmo Apuliensi. Suscepit quidem Comitatum Apuliæ tutelæ nomine an. 1056. & ditionem Rhegium usque produxit, dimissâque ob consanguinitatem primâ uxore Alberadâ, duxit Sikelgaitam sororem Gisulfi Salernitani Principis: demum an. 1085. obiit.

(e) *Defuncto filius ex secunda uxore.* Filius Roberti Rogerius successor, natus erat ex Sikelgaita seu Sichelgauta, in Ducatu Apuliæ, appellatusque est hujus nominis primus, præterito Boamundo priore natu ex Alberada. Obiit Rogerius an. 1111. 8. Kal. Martii. De eo fuse agunt Petrus Diaconus lib. 4. cap. 40. Falco Beneventan. Romuald. Salernitanus, Anonym. Cassinensis. Uxorem habuit Alam nomine, filiam Roberti Frisii Comitis Flandriæ. Malaterra lib. 4. cap. 20. & 26.

lius ex secunda uxore Rogerus successit, quo ([a]) & filiis mortuis, Rogerus patruelis Rogerii Comitis Siciliæ, Viscardi fratris filius, solus imperium tenuit. Hic ([b]) per dissensionem Honorii & Anacleti Pontificum, quum Anacleto hæsisset, Rex ab eo primus Siciliæ & Regni Neapolitani factus est a nativitate Salvatoris anno 1130. dux strenuus & potens armis, qui & ipse in Africam classe transiens, Tripolim Tunisimque vi cepit, & multas præterea urbes in littoribus sitas. Hinc ad Guillelmum regnum pervenit; multi inde Reges usque ad Robertum Joannæ Reginæ patrem variâ fortunâ extiterunt. Joanna ([c]) paternum regnum, nullâ virili prole superstite,

(a) *Quo & filiis mortuis Rogerus patruelis.* Nimirum vitâ functo Guillelmo Duce, qui sine filiis obiit anno 1126. ut habet ad hunc annum Ordericus Vitalis histor. lib. 12. Verum quod attinet ad annum mortualem Guillelmi, Falco Beneventanus in suo Chronico scribit Guillelmum obiisse an. 1127. in quam sententiam descendit Peregrinus in stemmate Principum Normannorum, propterea quod in Chronico Salernitano anni 17. ejus principatûs notantur, sibique suffragari ait Petrum Diaconum lib. 4. cap. 96. Sed cum Petrus eo loco scribat Guillelmum annos fere sexdecim gessisse Ducatum, haud facile iis persuadebit, quos in suam sententiam velit pertrahere. Præterea non liquet ex Petro Diacono, num Rogerus I. obierit anno 1111. nam videtur potius ex eo colligi, quod anno 1110. decesserit, pro qua sententia stat Ducangius in notis ad lib 14. hist. Annæ Comnenæ. Ut ut sit, lubens amplector Peregrini sententiam, quæ obiisse Guillelmum contendit an. 1127. propterea quod aperte id tradunt Falco in Chronico ad hunc annum, & Romualdus Salernitanus, pariter in Chronico ad hunc annum. Successit Rogerius Siciliæ Comes, Dux Apuliæ, & tandem Rex: hic erat filius Rogerii Comitis Siciliæ, fratris Roberti Guiscardi. Petrus Diaconus lib. 4. cap. 96.

(b) *Hic per dissensionem Honorii & Anacleti Pontificum, quum Anacleto hæsisset.* Errasse hic Poggium, dum Anacletum, seu Petrum Leonis, intrusum Pontificem, de ea dignitate cum Honorio decertasse scribit. Felinus Sandeus, in epitome de Siciliæ & Apuliæ Regibus, demonstrat. Petrus Leonis revera, mortuo Honorio an. 1130. post electionem Gregorii Diaconi Cardinalis S. Angeli, cui nomen Innocentii II. inditum a Schismaticis, in Pontificem inauguratur, ut e multis monumentis a Baronio allatis ad an 1130. & ex Petro Diacono lib. 4. cap. 97. liquet. Adhæsit autem Rogerius Siciliæ Comes Anacleto Pseudo-Pontifici, a quo electus in regem Siciliæ est an. 1130. ut apparet ex allato capite Petri Diaconi, & ex Chronico Falconis Beneventani, e cujus testimonio Peregrinus in castigationibus ad eumdem Falconem id contigisse scribit, die nativitatis Domini nostri Jesu Christi, Panormi, vixisseque Rogerium usque ad annum 1154. Cum vere a Papa Schismatico regiam coronam obtinuisset, eam ob causam D. Bernardus multis in locis Rogerium *tyrannum & usurpatorem coronæ regiæ* appellat, ep. 127. & alibi.

(c) *Joanna paternum Regnum.* De rebus gestis Joannæ I. multa habes apud rerum Neapolitanarum scriptores, quos, si libet, consulas. Andream Regem morte affecit: contigit Andreæ mors anno 1345. decimo quinto Kalend. Octobris.

ſola tenuit, ſummâ omnium voluntate. Ea cum Andream (prolem regiam) virum ſuum, ex Hungaria in regnum aſciviſſet, odio oborto, turpi morte affecit. Paulo poſt Hungaris ad ulciſcendum tam atrox facinus excitis, regno excedens Florentiam primum ob antiquum cum eis jus amicitiæ, inde in Provinciam confugit. Mox in regnum, abeuntibus Hungaris, reſtituta eſt, fortunam ſecundam ad extremam uſque ætatem experta. Regnum tenuit ſummâ pace, ſupra prudentiam muliebrem, adeo ut nullo unquam ſub Rege floruerit magis. Magnis fortunæ functam beneficiis tradunt, ut nihil ei deeſſe ad felicitatem videretur, ſi extremus vitæ exitus parem ſe reliquæ anteactæ ætati præbuiſſet. Sed erubuit fortuna contraire moribus ſuis, & aliquid lætum perpetuo præſtare. Urbanus Pontifex, ſub quo ſchiſma tunc in Eccleſia excitatum eſt, Joannæ infenſus, quia per acceptam ab Urbano in ſe contumeliam, adverſarum erat partium, omni cura enixus incubuit, ut ab ſe privata regno pelleretur. Venerat ab eo evocatus ex Hungaria in Italiam Carolus Princeps Dyrrachinus, & ipſe regiâ ortus ſtirpe, qui Aretium per inteſtinam ſeditionem occupavit. Relicto ibi præſidio, quum Romam profectus eſſet, Urbani cohortatione, opibuſque adjutus, regnum ingreſſus eſt, unicoque prælio exercitu hoſtium apud Neapolim fuſo ac deleto, Reginam, cum in ejus poteſtatem veniſſet, confectam annis, pulvillo ori ſuperinjecto, ad mortem (a) compulit, haud vile exemplum fortunæ & ipſe ad poſteros daturus. Erat Urbano nepos nullius neque virtutis, neque conſilii Butillus, (b) quem ſupra modum ſupra-

(a) *Ad mortem compulit.* Joannæ interitus accidit die 22. Maii an. 1382. ut ex ejus Epitaphio liquet, apud Summontium, quod libet hic etiam exſcribere:
Inclyta Parthenopes jacet hic regina Joanna
Prima, prius felix, mox miſeranda nimis.
Quam Carolo genitam mu'tavit Carolus alter,
Qua morte illa virum ſuſtulit ante ſuum.
MCCCLXXXII. XXII. Maii, V. Indict.

(b) *Butillus.* Ubi de Urbano VI. Poggius loquitur, nimiâ dicendi libertate eum Pontificem carpere videtur. Jure Urbanus in Carolum Dyrrhachinum exarſit, propterea quod Cardinali Reatino in Pontificem ſeditionem molienti faverit, deinde eccleſiaſticæ ditioni bellum intulerit. Immerito præterea culpatur tanquam ſchiſmatis auctor; id enim Cardinalium pravitate conflatum eſt, eùm eorum avaritiam & improbos mores & ſimoniacam labem acriter Urbanus reprehenderet, quod ex Walſinghamo & auctoribus coævis oſtendit Raynald. ad an. 1378. n°. 22.

que

que fortunam extollendi cupidus Pontifex, magnam ei a Carolo tunc opis suæ egente, & æstimante satius esse iniquas etiam conditiones accipere, quam Pontificis (eo enim nitebatur) suas res præsidio carere, regni partem pepigit. Cunctantem post regnum acceptum, tergiversantemque omnia (nam quædam servarat) Butillo præstare, ira odioque incensus Pontifex novo belli discrimine turbavit, parvisque admodum copiis, & ne ad imbelle quidem oppidum oppugnandum aptis, Regem adortus est, impetu ac temeritate, quam consilio aut prudentiâ potior. Ejus inanem contumeliam Carolus nullâ re præterquam stultitiâ fidentem ad Nuceriam per obsidionem contudit, Januamque, conductâ ab Januensibus classe, fugere coëgit, abjectâ regni, quâ flagrabat, ambitione. Vacuo deinde Pontificis curâ Regis animo, majorum rerum occasionem fortuna obtulit, regni Hungariæ * maximi * An. 1382. eâ tempestate omnium potiundi; nam Rege Ludovico, cujus in aula educatus erat, defuncto, consensu omnium Principum in regnum evocatus, Rexque appellatus est. Visum est fortunæ, credo, parum in eum unico regno contulisse, alterius spem possessionemque adjecit, rata eo notiorem se fore, quo illum altiori in fastigio oppressisset. Brevi quidem concidit eodem fortunæ impetu, quo & steterat; dolo enim magni Comitis, Reginæque superstitis, quæ ad unicam filiam regnum traduci volebat, nil * tamen timentem adorti * Melius *tale* quidam in cubiculo, gladio percusserunt; (a) inde abductum, ad castellum quoddam, quum vulnus haud lethale esset, veneno interemerunt. Ferunt exultasse (b) gaudio ad nuntium mortis Urbanum, cultrumque, quo ictus fuerat, ad se delatum recenti sanguine respersum avide aspexisse, ignarum profecto quàm acerba fata delicias suas Bu-

(a) *Gladio percusserunt.* Contigit id an. 1386. die 6. Februarii, quamvis rerum Hungaricarum scriptores, & præsertim Bonfinius lib. 1. decad. 3. velit cædem Caroli contigisse an. 1385. Summontius & Collenucius an. 1386. malunt.

(b) *Ferunt.* Quæ hic habet Poggius de cultro ad Urbanum misso, exploduntur tanquam fabulosa a viris eruditis, & cum id Collenucius etiam enarret, tanquam putidum futileque figmentum agnoscitur, cum a Niemo sub Urbano vigente, silentio prætereatur. Spondanus ad an. 1386. n°. 1.

tillum, cujus causâ tanta tempestas excitata erat, manerent. Indignum mortis genus extinxit Regem excellenti animo & virtute, quem, si vixisset diutius, Roberti sapientiam æquaturum fuisse affirmant. Accipe nunc ex eodem regno tertium fortunæ ludum, in quo versando, ipsam quæ ludebat, risisse puto. Reliquit Carolus Joannam & Ladislaum filios: ad hunc quum ancipiti diu fortunâ regnum tandem pervenisset, sororem viduam Joannam, quum in fata concederet, hæredem, nam ipse caruit liberis, reliquit. Regnum adepta, ut quietiori fortuna uteretur, nupsit Jacobo Comiti Marchiæ (a) stirpis regiæ Francorum, sed patrimonio tenui. Accitum in regnum eâ conditione, ut Regis abstineret nomine, rerum omnium imperium penes Reginam esset, postmodum mutatâ sententiâ, Regem appellari, haberique voluit, ei arbitrio regni permisso, quo suæ opes firmiores essent. Ille ex humili loco ad regiam evectus dignitatem, non ferens tantam fortunam, more eorum, quos mentis levitas huc illuc ad parvam auram versat, inflatus animo, neque, quò aut unde emersisset memor, virium certe suarum immemor, felicitatem in stultitiam vertit, nullo graviori consilio usus. Primùm contemptui habere nomen Italicum cœpit, despiciens omnes, & solus, licet mentis inops, omnia pro imperio agens, nulli præterquam Gallis consilia credere, sua sequi, aspernari cæterorum, Gallis quibusdam ignavissimis hominibus summos magistratus, summaque dominia elargiri, Italos abjicere, uxore adeo contemptâ spretâque, ut circumsepta custodiis, quæ etiam libere audiendi, loquendique facultatem demerent, ne pellicis quidem locum in regia obtineret. Penes virum suprema potestas erat vitæ, necisque arbitrium, regni certe tanquam armis capti præfecturas ac dominia Gallis suis partitus est, fretus eâ solâ tanquam firmâ rerum custodiâ. At illi in convivia & luxum effusi choreis indulgebant, saltando, potandoque tempus terentes, coquinis obsoniisque, quæ cura sollicitabat animos, & rapiendi libi-

(a) *Jacobo Comiti Marchiæ.* Nupsit hæc Jacobo Comiti Marchiæ ex regio Gallorum sanguine de familia Borbonia, post Ladislai mortem anno 1414. Quod hic narrat Poggius de Jacobo majore ex parte falsum est.

do, civitas erat referta. Quarum rerum indignitate mota civitas in ſtultitiam regiam conſpiravit; nam quum per ſimulationem matrimonii Reginam e caſtello, quo tenebatur, abduxiſſet, tumultu populi excitato adverſus Regem, compulſum in arcem obſederunt. Cumque omnes ab eo ad Reginam deſciviſſent, obſeſſo diutius, factâ tandem deditione, e regno abeundi libertas data eſt. (a) Inde tenuis, ut venerat, in Galliam reverſus, ac Comes ex Rege factus, oſtendit verum eſſe proverbium vulgatum, *ſecundam fortunam ſtulto nequaquam eſſe diuturnam.* Tum ego, Neapolitanæ, inquam, urbis nomen ſuggerit mihi novum fortunæ caſum, cui quum omnia contuleris, nequaquam reperies acerbitate parem. Conjicio, inquit Antonius, quem intelligas: iſthunc ipſum, inquam, ſentio, quem prioribus adjicias volo, antequam ab hoc regno digrediamur. Nomen aſperius eſt, inquit ille, ſed mollire non licet uſitatum verbum. Balthaſſar Coſſa ex urbe Neapoli, familia fuit nobili, parente Equite admodum opulento. Hunc poſt impenſam Bononiæ Juri civili inanem operam, cùm Romana Curia, in qua maxime veluti portenta fortunæ ſæpius emergunt, accepiſſet, primum Cubicularius Pontificis Bonifacii, deinde Cardinalis factus, (b) Bononiæ legatione functus eſt, quam plures annos tenuit. Tum quum Alexander Pontifex Bononiæ, quam ejus ſuaſu petierat, deceſſiſſet, fatis cogentibus, nullo ſuo merito, Pontificem Romanum, quâ nulla eſt ſuperior dignitas inter mortales, in demortui locum Cardinales creant, indito nomine Johannis, virum bello, quam religioni aptiorem. Non eſt meum inſectari mortuos, ſed tamen nihil iniquius vidit hoc ſæculum quam Antiſtitem Chriſtianæ fidei eum virum, qui nullam neque fidem norat, neque religionem, rebus agendis potius quam cultui Dei accommodatus. Poſt adeptum Pontificatum Romam a Rege Ladiſlao bello laceſſitus ſe contu-

An. 1410. menſe Maio.

(a) Vide quæ habet Joannes Oliva in præfatione.

(b) *Cardinalis factus Bononiæ.* Adſcriptus eſt in Cardinalium numerum a Bonifacio IX. anno 1402. a quo deinde Legatus Bononiæ dicitur, & legationem eam per ſeptem annos obtinuit.

An. 1414. die 28. Octobris. lit, (a) ac Regem provinciis Ecclesiæ insultantem unico prælio, quo & superior evasit, compressit. Tum compositâ æquis conditionibus pace, proditione Regis, & Romanorum quorumdam operâ, occupatâ urbe, aufugit Florentiam (b) primo, inde Bononiam pervenit, paulo post Constantiam (is enim designatus erat celebrandi Concilii locus) profectus est. Sed quum, præter datam jam antea fidem, opibus imperatoriis (præmio enim pacta parum durant) oppugnaretur, quippe qui eum ad renuntiandum cogebat, simulato metu, noctu clam paucis consciis, auxilio Ducis Bavariæ jurejurando in ejus tutelam adacti, Scafusam oppidum suæ ditionis concessit. Inde fraude Alamannorum captus proditusque, & a Pontificatu Concilii sententiâ dejectus, in carcerem obscurum traditur, custodiæ curâ Comiti Palatino, qui sibi maxime adversabatur, demandatâ. Ibi triennio solus omni destitutus ope, unius servi, & linguæ ignotæ ministerio usus, quoad Martinus V. Pontifex Constantiæ creatus est, vitam cum degisset, tandem pretio redemptus in Italiam rediit; quumque Martinum Pontificem recognosset, ab eo comiter acceptus, Cardinalisque denuo designatus, paucis post mensibus Florentiæ moritur, ubi & sepultus est. Mirabantur omnes mortales eum hominem, quem paulo antè Principes ad terram prostrati veluti Deum in terris adorassent, factum ludibrium sursum deorsum vertentis omnia fortunæ. (c) Gregorii quoque XII. haud dissimilis fortuna minime obliteranda est: qui, quum Innocentio VII. Cardinalis antea ab ipso factus (d)

Confer Actionem IV. Concilii Constantiensis.

An. 1417. die 11. Novembris.

An. 1419. die 22. Decembris.

(a) *Se contulit.* Nimirum an. 1411. ingressus est urbem solemni pompa, una cum Ludovico Andegavensi Siciliæ Rege, die Sabbati Sancti, excipiturque a Romanis magnis honoribus. Raynald. ad hunc annum.

(b) *Florentiam.* Anno 1413. Ladislaus per dolum urbe potitus est, in qua sacra profanaque omnia vastavit. Fugam arripiens Pontifex Sutrium versus, deinde Viterbium, postremo Florentiam se contulit, ut habet etiam Poggius lib. IV. histor. Florent. Leonardus Aretinus in rerum Italicarum histor. Sed scribit S. Antoninus 3. part. tit. 22. cap. 6. eum in suburbano loco Episcopi Florentini constitisse, propterea quod plures è Florentinis pro Ladislao starent.

(c) *Fortunæ.* Eadem habent de Joanne XXIII. Platina & scriptores illius temporis omnes.

(d) *Successisset.* Anno 1406. Concordant quæ hic Poggius scribit cum his quæ a Leonardo Aretino epistolarum lib. 2. ep. 2. & 6. & a Theodorico de Niem, in historia de Schismate, de Gregorio XII. narrantur.

ſucceſſiſſet, juramento ante aſſumptum Pontificatum in Conclavi præſtito, votoque de reſtituenda Eccleſiæ unitate, addito, quum tergiverſari aperte, fidemque datam abrumpere objiceretur, Cardinales ab eo ſecedentes, Piſas ſe, quum is Lucæ eſſet, contulerunt, ubi Concilio indicto celebratoque, Gregorius a Pontificatu dejicitur. Ipſe tamen eam damnationem irritam dictitans, in Pontificatu perſeveravit, licet a Regibus Principibuſque omnibus, pauculis exceptis, deſtitutus. Haud multis vero poſt annis, Concilio Conſtantiæ in Germania habito, poſt Johannis privationem, & ipſe portiunculæ ſuæ ceſſit, retentâque priori dignitate, & * Legatione Piceni conceſsâ, diem ſuum obiit. Sed recentiora hæc, (pluribus enim abundamus) poſt referentur. Nunc ad ſuperiora redibit oratio, in quibus varietas fortunæ verſata eſt. Vicecomitum familia (a) pervetuſta ſane eſt & origine antiqua, quippe cujus ſupra ducenteſimum annum res geſtæ dignæ memoratu referuntur. Hujus rei conjectura vel maxima eſt, quòd, quum, relicto priori ſolo, ſupra lacum Larinum (b) in quo admodum claruit, ſe Mediolanum ejus familiæ primores quidam contuliſſent, e veſtigio alterius factionis, qui *Gibellini* appellantur, caput extiterunt. Pulſi inde urbe ab altera factione, quum Frederici II. Imperatoris ope (c) Mediolanum rediiſſent, ejectis adverſariis qui *Turris* familia appellabantur, principes extiterunt civitatis uſque ad Johannem Archiepiſcopum, qui primus urbi imperavit (d) & ea nepoti ſuo

* Confer Concilium Conſtantienſe & Raynaldum ab anno 1405. ad ann. 1415.

(a) *Vicecomitum familia.* De Vicecomitum familia fuſe ſcriptores rerum Mediolanenſium. De hujus autem familiæ vetuſtate confer Triſtanum Calchum lib. x. hiſt. Mediolanenſis, Georgium Merulam de antiquitatibus Vicecomitum Mediolani, Jovium de vitis XII. Vicecomitum, qui eorum initium ducit a temporibus Friderici Ænobarbi, cujus ætati Heriprandus & Galvanius claruerunt.

(b) *Larinum.* Veteres dixere Larium, vulgo eſt *Lago di Como.*

(c) *Mediolanum rediiſſent.* Spondanus ad an. 1277. n°. 15. ſecutus Villanium, Corium, Boſſium & Sigonium, ſcribit dominatum Mediolanenſis ditionis rediiſſe ad Ottonem Vicecomitem Archiepiſcopum Mediolani an. 1277. Quare id non potuit contingere tempore Friderici II. cum tunc inter vivos amplius non degeret Fridericus.

(d) *Urbi imperavit.* Sedis Apoſtolicæ beneficio Mediolano imperavit Joannes, ut habet Jovius in ejus vita. Res ejus geſtæ enarrantur a Merulâ, Jovio, Sabellico, Alciato & Corio, aliiſque bene multis. Si Ughello credendum eſt, obiit Joannes an. 1354. Hujus Joannis geſta variis carminibus non ineleganti-

Maffeo (a) relicta, decessit. Plures dehinc ejusdem stirpis clarissimi viri evasere usque ad Bernabovem, copiosum fortunæ adversæ testem. Hic (b) una cum nepote Johanne Galeatio Mediolanum pro imperio tenuit. Nomen ejus & apud Italos, & apud exteras nationes longe lateque claruit, belli pacisque artibus insigne. Inter dominos Italiæ opibus armisque priores partes tenuit. Præter Mediolanum, urbem nobilem atque opulentam, Brixiam quoque, Cremonam, Parmam, Placentiam bello sibi parere coëgit. Multis Principibus tum Italis, tum Alamannis per matrimonium sibi dejunctis, fœcundus fuit prole liberorum, e quibus quatuor egregios quidem eâ tempestate viros, quatuor, quas dixi, urbibus præfecit. Arma contulit cum Florentinis, quibus Miniatem oppidum ab incolis proditum cessit; adeo potens, ut solus Urbani V. Pontificis, qui ob acceptam olim ab eo contumeliam, Imperatorem in ejus exitium acciverat, impetum tulerit, nullâ urbium amissâ. Vir fuit fervidi animi, nec prudentiæ vulgaris; sed in ædificando, quod Principes egregios decet, maxime sumptuosus. Videbatur secunda rerum senectus futura tot filiorum urbiumque ope fulta. Sed vim (c) fatorum effugere nequivit, fortunæ tum maxime, cum blandiri videbatur, operâ deceptus. Captus enim per speciem colloquii a nepote, cui ad augendas filiorum opes, insidias etiam

bus perstringuntur in marmoreo ejusdem epitaphio. Ea leges apud Jovium in ejus vita, Corium, Ughellum, & alios. Verum Daniel Papebrochius in exegesi Episcoporum Mediolanensium, tomo. VII. Maii præfixa, profert ex codice Mediolanensis Ecclesiæ monumentum, quo annus & dies mortis Joannis notantur, qui incidit in annum 1355. quinto die Octobris, in Dominica, ex quo legendum esse quartum arguit; at de anno non ambigit, cùm anno 1355. quo litera dominicalis D erat, quarta dies Octobris Dominica fuerit.

(a) *Maffeo.* Legendum Matthæo hujus nominis secundo, de quo Jovius in Elogiis. Divisum reliquisse imperium tribus nepotibus Matthæo, Barnabæ, & Galeatio, scribit Corius parte 3. Jovius tradit eâ conditione hæredes dictos, ut Mediolani imperium commune inter eos esset, Matthæoque Bononia obveniret. Obiit anno 1356.

(b) *Hic cum nepote Jo. Galeatio.* Ejus elogium videas apud Jovium, qui confirmat ea quæ de illius imperio hic habet Poggius. Obiit anno 1385.

(c) *Sed vim fatorum.* Scribit Jovius in ejus vita, multo ante quam in manus Galeatii Bernabovis incideret, vatem domesticum ei prædixisse, *ut caveret Nonas Maias*, cùm eo anno funestum aliquid portenderent, ob trium syderum conjunctionem.

veneno ſæpius intenderat, atque in cuſtodiam traditus, haud multo poſt interiit. Ita multarum urbium dominus, cujus dicto tot millia hominum parebant, qui dudum Pontificiis Imperatoriiſque conjunctis exercitibus ſolus obſtiterat, tandem carceris incolam factum mors acerba excepit. Succeſſit ei Dux (a) prior Mediolani, vir dignus prioribus ſæculis, non in Tyranni, ut plerique noſtrorum, ſed in regios mores ſe componens. Coluit doctos atque excellentes viros, avidus laudis & gloriæ; &, quod in magnis viris admodum laudi datur, perhumanus erat, naturâ inſuper liberalis, ut qui refugium putaretur egentis nobilitatis, maximeque domo profugorum, qui undique ad ejus munificentiam tanquam ad certum aſylum confugiebant. Decus certe ſuâ virtute & rebus geſtis ſummum præſtitit nomini Italo, apud exteras nationes. Celebris erat ejus fama apud omnes, tum ob magnificentiam ſplendoremque vitæ, tum ob præcipuam regendi ad normam juſti Regis diſciplinam. Bella plurima per alios geſſit; tria cum Florentinis, paribus ferme viribus; adeoque amplo fuit impetio, ut etiam ſummis æquaretur Regibus. Nam omnem fere Galliam Ciſalpinam, quæ a Longobardis nunc *Lombardia* vocitatur, Bononiam uſque, quam extremo vitæ tempore bello ſibi adjecit, additâ Ligurum Tuſciæque magnâ parte, poſſedit, uſus præ cæteris ſummis muneribus fortunæ, regiumque nomen aſſecuturus, ſi diutius vita frui licuiſſet. At is, cum jam ſpem conceptam manibus ſe tenere exiſtimaret, diem (b) ſuum obiit, tribus (c) adoleſcentibus filiis haudqua-

(a) *Dux prior Mediolani.* Joannes Galeatius, in cujus laudes multo minus quam Poggius, fertur Jovius. Ducis nomen, & inſignia huic primum collata ſunt a Vvenceſlao Imperatore, quam inaugurationem factam ſcribit Corius initio partis quartæ anno 1395. die Dominica 5. Septembris. Jovius Vvenceſlaum *Ladiſlaum* appellat. Hanc ſolemnem pompam Poggius etiam perſtringit in hiſtor. Florent. lib. 3. pag. 124. edit. Venetæ 1715.

(b) *Diem ſuum obiit.* Nimirum anno 1402. die tertia Septembris, ut fert ejus inſcriptio ſepulchralis, quæ res ejus geſtas centum & uno verſibus haud inelegantibus continet, legiturque in templo Carthuſiæ Ticinenſis, ubi humari voluit, extructo prius ſingularis magnificentiæ cœnobio ac templo. Ejus teſtamentum refertur a Corio part. IV.

(c) *Tribus adoleſcentibus.* Nimirum Joanne Mariâ, Philippo, & Gabriele ſpurio ex Agnete Mantegaccia. Poggius in hiſtor. Florent. lib. 3. pag. 153.

quam pari rerum felicitate relictis. Patriæ quidem vastitas, mors adolescentium (a) violenta, documento extitere, nihil esse in rebus humanis certi exploratum, consiliaque nostra parum proficere, ubi obsistat fortuna. Armis enim, quæ a parente in tutelam erant provisa, in perniciem versis, variisque factionibus inter duces armorum obortis, adolescentium opes distractæ defecere. Hinc urbibus, quam quisque poterat, occupatis, tractûs ejus omnis deflenda eversio subsecuta. Civiles dissensiones maximis inter se odiis certantes, omnia ferro, igni, cæde absumpserunt. Variis sæpe cladibus pugnatum est, agri populati, incensa oppida, captæ atque eversæ civitates. Rhegium, Parmam, Placentiam, Comum, Papiam, Vercellas, Novariam, opulentas urbes, fœde a militibus direptas, majori ex parte hostilis furor evertit. Reliquias intestina dissensio cæde & civili sanguine replevit, nulla in parte orbis tamdiu rabie civilis cruoris debacchatâ. Multi proceres, quod bella civilia pariunt, varie absumpti. Certe duo ex filiis, una cum matribus, violentâ morte perierunt: tertius (b) alterius opibus nixus tanto parente indignam vitam agebat. Nescio an multis jam sæculis Italia majus aspe-

(a) *Mors adolescentium violenta.* Joannes Maria, cum ob imperii asperitatem invisus esset, Idibus Maiis in templo D. Gothardi, in ipso vestibulo interficitur a Baucis fratribus. Jovius in ejus elogio. Philippus repentinâ morte obiit anno 1448. pridie Idus Augusti, ut Jovius habet in ejus vita. Verum Raynald. ad annum 1447. n° 25. & ex eo Spondanus ad hunc annum, n° 8. existimarunt Philippum vita functum hoc eodem anno 1447. mense Augusto. Adde his Poggii auctoritatem in histor. Florent. lib. 8. pag. 360. Quare facile censeo ejus mortem esse conferendam in annum 1447. scribit enim, ubi de Eugenii IV. morte sermonem habet, in hæc verba: *Interim Eugenius primo, eodem mense*, scilicet Februario, *anno sexto & quadragesimo post mille quadringentos, tum Philippus altero anno, Augusti mense moriuntur.* Ex quo Poggii testimonio clare evincitur, an. 1447. Philippi mortem contigisse, quod aperte innuit S. Antoninus part. 3. tit. 22. cap. 11. §. 17. cum ea verba *insequenti Augusto* referantur ad Augustum anni 1447. Corius autem part. 4. pag. 358. scribit Philippum interiisse anno 1447. De mense Augusto conveniunt omnes, de die dissentiunt fere omnes. Apparet ergo perperam a Jovio assignari annum 1448. pro emortuali. Mendosus porro est Poggii locus de morte Eugenii; nam is Pontifex obiit anno 1447. mors vero ibi confertur in an. 1446. Stephanus Baluzius tom. 7. Miscell. e codicibus bibliothecæ Colbertinæ edidit ex auctore coævo vitam Eugenii IV. subjecitque orationem Æneæ Sylvii de ejus morte, quæ confirmant mirum in modum Poggii enarrationem. Gabriel nothus anno 1409. Bucicaldi jussu Genuæ capite obtruncatur. Corius part. IV. pag. 302. n°. 25.

(b) *Tertius.* Nimirum *Philippus.*

xerit

xerit fortunæ opus, magiſque deplorandam rerum varietatem. Aſperrimum quippe videre regionem florentem quondam inter Italos, viris atque opibus refertam, mœrore poſtmodum confectam, cladibus, obſoleto ſquallore, ac diutina vexatione horrentem. Sed non abſque oſtento cæleſtis ea numinis evenere; orta prius ſtella crinita, quæ & Ducis interitum portendit, & patriæ vaſtitatem. Semper, inquam, Antoni, his conjectis aliquid nobis portendi in magnis viris accepimus, idque etiam a priſcis rerum ſcriptoribus traditum. Ita eſt, inquit ille; ſed hæc tanta rerum mutatio multorum quoque ruinam peperit, qui ſibi per occaſionem civilium diſſenſionum variis in urbibus tyrannidem uſurparunt. Haud vulgares in viris non admodum illuſtribus fortunæ motus. Infeſtam, inquam, certe fortunam experta eſt, Antoni, & multis malis oppreſſa. Sed vetus eſt ſententia, filios plerumque delicta parentum luere, ut, quod illi in alios moliti ſunt, pari in poſteros exemplo recidat. Scis hunc ducem (a) præſtantiſſimum virum, in patrui necem, quanquam juſte id feciſſe videatur, conſpiraſſe; ſcis domo extorres expuliſſe nobiliſſimas Scalæ (b) Carrariæque familias, ob ſolam dominandi cupiditatem: ut haud mirum ſit ab ſe commiſſorum pœnas a filiis expetitas. Vera, inquit Antonius, narras, & in hoc ducis ambitionem. Regnum quidem Italiæ ſibi mente deſponderat. Paulum culpo, qui nobis magnum ornamentum abſtulit, oppreſsâ eâ præſertim familiâ, quæ præcipuam gloriam apud Italos obtinebat. Gentem (c) Scalæ antiquam ſane accepimus, ac primariam Veronæ, & quæ ejus urbis centum ferme & ſeptuaginta annis dominio potita ſit, *Forte* Paulus Alboinus.

(a) *Hunc ducem.* Scilicet Joannem Galeatium, conſpiraſſe in Bernabovem exploratum eſt, ut habent ſcriptores omnes Mediolanenſes.

(b) *Scalæ Carrariæque familias.* Galeatius Franciſcum Carrarienſem ſeniorem diuturnis bellis oppreſſit, qui in carcerem detruſus, in eodem Modoëriæ ex hac vita migravit. Scardeonius de antiquitatibus Patavinis lib. 3. claſſ. 13.

(c) *Gentem Scalæ antiquam ſane.* Gaſpar Scioppius in ſtemmate familiæ Scaligerianæ illius ortum ducit ab initio ſæculi duodecimi. Primus in ſtemmate eſt Maſtinus Scaliger vaſſallus Abbatis Monaſterii Sæ Mariæ Organæ an. 1101. Primus qui urbe Veronâ potitus eſt, Maſtinus dicitur, quem a Comitibus S. Bonifacii interemptum ſcribit Torellus Sarayna de origine & amplitudine Veronæ.

multis egregiisque Principibus, qui non Veronæ tantum, sed Vicentiæ, Paduæque, ac multis præterea urbibus imperaverunt, adeo æquo jure nonnulli, ut nil fere ad justorum Principum modum desideraretur; domi belloque insignes, plures ex eis fuere, maximeque liberales, quam rem & multi meminerunt, & Dantes (a) noster, apud quos summo in honore aliquandiu est habitus, commendat: id in eis reprehenderim, quod omnes canum efferum ac mordax nomen, quæ sola res tyrannos argueret, filiis indiderunt. Nam primus eorum Canis (b) cognomento senior, cujus humanitatis, virtutisque multa decora facinora extiterunt, vocitatus est. Alterum deinde Mastinum, (c) tertium item Canem, (d) cui avaritia *Rapidi* cognomentum dedit, appellavere. Ad Antonium (e) tandem civitas pervenit, virum solitarium atque impotentis animi, quem contra bellum cum Patavinis gerentem Dux Mediolani, qui sibi animo Italiam desponderat, arma movit; acieque victum per quinque militum, qui pedibus stipendia faciebant, proditionem, civitate amissâ, Venetias fugere compulit. Ita in hoc viro regendæ Veronæ fortuna, vitæ degendæ venenum finem fecit. Minime, inquam, mirum hunc suæ temeritatis scelerisque pœnas dedisse, sibi enim ipsi excidium paravit; nam degeneravit a virtute superiorum, primum cæde (f) fratris, quem, ut solus regnaret, interemit, tum moribus Principe indignis: ut non fuerit iniquum, per scelus partum dominium, per ignaviam retentum, stulte amisisse virum solitudini deditum, suoque consilio fidentem; quo accidit, ut dolo peditum, qui portæ urbis custodes præerant, proditus statu everteretur. Fertur postea culpantibus solitudinem amicis, atque ad eam damna urbis amissæ

(a) *Dantes.* Nemo nescit Dantem Alighcrium Veronæ apud Scaligeros, dum patriâ pulsus esset, se recepisse, honorificeque habitum, ut ille habet Cantu 17. de Paradiso.

(b) *Canis.* Hic magnus dictus, & imperavit Veronæ circa an. 1317.

(c) *Mastin.* Imperavit circa an. 1343.

(d) *Canis Magnus.* Illius epitaphia habes apud Schraderum, monumentorum Italiæ pag. 330.

(e) *Ad Antonium.* Hic urbis habenas suscepit circa annum 1396. ultimus ex hujus familiæ Principibus. Corius parte 3.

(f) *Cæde fratris.* Bartholomæi, ut solus regnaret; sed victus est a Joanne Galeatio, & Verona expulsus an. 1397.

referentibus respondisse, si unquam patriæ restitueretur, cubiculum se aulamque domûs decem patentibus semper portis ornaturum, quo liber ad eum omnibus, nullo discrimine, aditus pateret, ne quid amplius ignoraret rerum suarum. Sed omnibus fere usu venit statu rerum dejectis, ut tum humanitatem, benignitatemque polliceantur, quum nullus eas requirat, in eandem insolentiam moresque redituri, si prior redierit felicitas, & fortunæ indulgentia. Hæc enim secunda magnam profecto caliginem humanis offert mentibus. Nunquam sane se homines noscere incipiunt, nisi illius beneficio destituti; eâ præsente, sapientes prudentesque censentur; ubi abscessit, tum stultitia apparet, olim felicitatis vestibus contecta. Absunt adulatores, qui laudes augeant, absunt qui observent verba loquentium, quique eorum vitia in virtutes vertant. Ita quum suo, non alieno ornatu conspiciuntur, detegunt ignaviam stultitiamque multis antea involucris obductam. Tum Antonius: Omittamus, inquit, Principum vitia, quæ magis reprehendi, quam corrigi possunt. Sapientes enim pauci sunt, stulti sibi similibus delectantur. Nos prosequamur fortunæ mutationem, quæ, cum acerba fuerit in evertenda tantæ familiæ dignitate, acerbiorem se tamen in Principibus Carrariæ dedit, post amissam urbem, etiam turpi vitæ exitu deformatis.

Patavium (a) urbs quondam opulenta suis legibus institutisque publicis vivebat, Imperatoribus parens. In ea Carrariæ familia diu primaria habita est, & suis civibus accepta. Eam civitatem Mastinus senior cum Vicentinis bello certantem, per auctoritatem Imperatoris Henrici, quum subdidisset, per causam stupratæ postea a filio mulieris, seditione ortâ, auctoribus Carrariæ Patritiis, amisit. In ea familia, regendi curâ assumptâ, urbem tenuit. In ea primus omnium dominatus est pater Francisci, qui est *senior* appellatus. Hunc virum belli pacisque artibus præstantem, & Franciscus Petrarcha (b)

(a) *Patavium urbs.* De dignitate, amplitudine, vetustate hujus urbis, legendi Scardeonius, Pignoria & Ursatus.

(b) *Franciscus Petrarcha.* Passim in suis operibus.

& res geſtæ teſtantur; nam ob acceptam a Venetis injuriam, bellum adverſus eos graviſſimum omnium, quod unquam geſſere, inito cum Rege Hungariæ Januenſibuſque fœdere, excitavit, (a) quo & Terviſium a Venetis vi cepit dux belli peritiſſimus, cujus ſi conſilia valuiſſent, actum de Venetis procul dubio fuiſſet. Pace (b) conſtitutâ bellum contra eum, quem paulo ante retuli, Antonium dominantem Veronæ movit, (c) quo feſſus, cum Veneti in ultionem præteritorum temporum, neve ejus opes creſcerent, cum Duce Mediolani fœdus contra ſe iniiſſent, impar viribus ſuccubuit. Ad Venetos Terviſium rediit; Franciſcus, amiſsâ Paravio, (nam filius Florentiam ante confugerat) vivus ad Ducem, atque inde in carcerem perductus, mortem obiit, anno ætatis (d) ſexageſimo. Ita egregius tum conſilio, tum opibus Princeps, ob infenſum Venetis animum, dum majora viribus aggreditur, cecidit. At vero ſævior filium fortuna excepit, quæ ad jacturam amiſſæ civitatis, & filiorum quoque triſtem interitum, & ignominiam etiam mortis adjecit. Franciſcus, (e) is etiam fuit *junior* dictus, ultimus poſſeſſæ per plures annos urbis Princeps. Hic cùm Patavium, vivo adhuc in carcere patre, per Florentinorum præſidium, & bello quod primum cum Mediolani Duce geſſerunt, ab hoſte eripuiſſet, per pacis deinde conditiones obtinuit, ut civitas, quam armis recuperaſſet, ſui juris eſſet. Mortuo duce, (f) Veronam, captis An-

(a) *Excitavit.* De hoc bello Sabellicus lib. IV. decad. II. in fine & lib. ſequenti.

(b) *Pace conſtituta.* Narrat Sabellicus initio decad. memoratæ Franciſcum Carrariam a Venetis conſerto prælio, victum fugatumque, pacem eà conditione impetraſſe, ut a Patavinis primum Veneto nomini quadraginta millia nummorum ſolverentur. Franciſcus ipſe, ſive ejus filius ſupplex coram Veneto Principe ſe ſiſteret, veniam petiturus. Additæ ſunt aliæ leges, quas, ſi lubet, invenies ibidem apud eundem Sabellicum. Inita eſt pax anno 1381.

(c) *Movit.* Nam effecit, ut eo pulſo, dominatus Veronæ in manus Galeatii veniret anno 1397.

(d) *Mortem obiit.* Obiit Modoëtiæ, cujus corpus Patavium tranſlatum eſt anno 1393. die 21. Novembris. Scardeon. de antiquit. Patav. *in Franciſco Seniore.*

(e) *Franciſcus* Res Franciſci junioris geſtas, & varios fortunæ caſus, in hanc propemodum ſententiam narrat Scardeonius, loco citato de Franciſco Carrarienſi juniore.

(f) *Mortuo duce.* Nimirum Joanne Galeatio. Porro Franciſcus Veronam recepit anno 1404. quo anno abſumpto veneno Guillelmo Scala, & filiis ipſius in oppido Montiſilicis carceri mancipatis, Veronæ dominus dictus eſt, donec

tonii filiis, qui urbem receperant, ſuæ ditionis fecit. Inde cum arma ad Vicentinos vertiſſet, irâ odioque in eum moti ſeſe Venetis dedidere. Miſſi oratores, ut bello deditorum abſtineret, interdixerunt, tum ob tutelam Vicentinorum, tum ne vires ejus, in quo parum fidebant, augerentur, id quod erat futurum rati, parum tutam ſocietatem incremento vicini tyranni fore. Ita obſtandum eſſe cenſuerunt, ne longius vires ejus progrederentur. Durum erat urbis jam conceptæ animo ſpem relinquere, durius cum validioribus certare. Inter ſpem metumque dubius, cùm æquis conditionibus res componi poſſet, bellum maluit. Hoc inferior viribus, cum annum amplius traxiſſet, primo Veronam, ubi alter ex filiis captus eſt, amiſit; tum longâ obſidione, in qua ad extrema ventum eſt, feſſis rebus confractus, ſeſe urbemque hoſtibus dedit, pactus vitam cum belli duce. Tum Venetias deductum, ac primo in cuſtodiam liberam traditum, deinde, ne qua ſeditio ejus cauſâ inter cives oriretur, in fœdum carcerem conjectum, haud multo poſt unà cum filiis ſtrangularunt, (a) fœdo ac turpi mortis genere. Egregias vero domos, multiſque præclaris opibus nobiles, Veronæ alteram, alteram Patavii, haud parva Italiæ ornamenta funditus fortuna extinxit. Impar virium magnitudo, ſed par vitæ exitus qui ſequitur. Fuit Otho tertius (b) ex familia nobili Parmenſi, haud inferior inter eos, quos ſibi Dux Mediolani ad gerendum bellum paraverat. Poſt ipſius obitum, cum inter primores Conſilii orta ſeditio cauſam novandarum rerum diſſeminaſſet, ac quiſque, prout armis poterat, ſibi vires damno publico quæreret, Placentiam, Parmam, Rhegiumque cap-

rei indignitate commoti Veneti Verona prius cum ſpoliaverunt, qua ipſi potiti ſunt an. 1405. Sarayna *de origine & amplitudine urbis Veronæ.*

(a) *Strangularunt.* Hæc eadem habet Scardeonius, qui Franciſcum peremptum ſcribit an. 1406. die 7. Januarii filios vero in æſtuariis necatos eſſe eadem nocte. Hæc eadem Sabellicus dicta decade.

(b) *Otho tertius.* De Othone tertio ſcriptores pene omnes. Blondus lib. 10. decad. 2. Corius part. 4. Pigna in Hiſtoria Principum Ateſtinorum lib. 6. Bonaventura de Angelis lib 3. qui tamen initio lib. 6. non fuiſſe Parmæ tyrannum contendit. A Blondo *Otho, Othobonus* appellatur. Illud ſatis conſtat eum interfectum fuiſſe die 27. Maii anni 1409.

tas, multis mortalibus per ſpeciem adverſæ factionis ad libidinem occiſis, hoſtilem in modum diripuit, vir impotentis animi, ac ſuperbi. Has veluti ſedes latrociniorum cum ſibi duûm millium equitum præſidio nixus delegiſſet, proximos agros vaſtabat, prædas agens, nullo diſcrimine, neque jure ſervato. Multa ab eo crudelia facinora edita, varie homines cæſi, infantes ad parietes eliſi, igni ferroque omnia rabidâ ac veſanâ mente vaſtata. Bello inde cum Marchionem Ferrarienſem laceſſeret, rapiendi cupiditate, agrumque Mutinenſem multiplici clade affligeret, per cauſam fœderis ad colloquium evocatus, gladio peremptus occubuit, aliquando, licet tarde, tantorum ſcelerum pœnas luens. Adjecit fortuna ad ſpectaculum ſuum etiam ludum Gabrini Cremonenſis. (a) Is antea pedibus ſtipendia cum meruiſſet, occaſione præbita, invadendæ urbis Cremonæ conſilium cepit. Tenebat tunc Cremonam, poſt Ducis ſuperioris obitum, familia nobilis, qui *Cavalcaboves* (b) dicebantur, primores civitatis ſemper habiti. In eadem educatus hic erat, ſuarumque partium ſemper habitus, vir ſpectatæ ad eam diem fidei: uni omnia credebant conſilia, in eo ſpem unicam habebant, cum rerum ſuarum defenſorem ſe habere exiſtimarent. Hujus familiæ Principes, decem ferme numero, per ſpeciem venationis ad cœnam in caſtellum quoddam, cujus ſibi cuſtodiam crediderant, evocatos una omnes eadem nocte interemit. Inde ad urbem nequicquam tale ſuſpicantem accedens, arcemque per ſpeciem legationis ingreſſus, urbis tyrannidem invaſit. Tenuit eam ultra quam tanti maleficii ultio poſtularet. Verum multos poſt annos, cum fortunam tyrannidis ſcelere partæ pertæſum eſſet, bello victus a Duce, certo fœdere urbe ceſ-

(a) *Gabrini Cremonenſis.* De Gabrino Fondulo multa habet Antonius Campus in hiſtoria Cremonenſi, qui cum per multos annos crudeliter Cremonæ eſſet dominatus, demum à Philippo Maria Mediolani Duce, cum in manus ejus incidiſſet, capite mulctatus interiit an. 1424. Campus lib. 3. ad hunc an. Corius Hiſtor. part. 4. Ejus effigiem icone expreſſam adfert eodem loco Campus.

(b) *Qui Cavalcaboves* Jacobus Marchio de Viadana, narrante Antonio de Campo in lib 3. hiſt Cremon. an. 1315. ſummo totius urbis Cremonæ conſenſu, imperium primus accepit. Apud eumdem Campum de hac familia plura recenſentur.

ſit. Suſpicione poſtmodum, ne quid adverſus Ducem novarum rerum moliretur, orta, a compatre ſuo ad prandium rogatus, cum annuiſſet, captus eſt atque in carcerem ductus. Fertur, cum dolum ſenſiſſet, non inſacete dixiſſe: *Mea quidem cœna fuit, hoc autem prandium*, duplici proditione notata; & cœnæ, qua per nefarium ſcelus anno 1406. tot viros interemit; & prandii, quo ipſe captus periit. Poſt autem veluti proditor pœnas dedit; nam primò capite damnatus eſt, inde per membra diſtractus, diu ad portas Mediolani triſte ſpectaculum fortunæ pependit. Æquum videtur addere his iniquam ſortem Ludovici Alidoſii, qui urbem Imolam juſto imperio pro Eccleſia Romana à parente acceptam tenebat. Hanc cum annis tribus & viginti, defuncto patre, ſumma cum juſtitia æquitateque adminiſtraſſet, amabatur veluti parens a civibus ſuis, vir modeſtus atque integer, &, quod raro inter magnates accidit, multarum rerum doctrina excellens: dignum quippe exiſtimabant, qui ad extremum vitæ ſecunda fortuna uteretur; ſed illi aliter viſum, cujus eſt maxima cura novas res ſemper moliri. Bello namque, quod tertius Dux Mediolani primum movit adverſus Florentinos, cum ſuarum partium fautor videretur, nil tamen timentem (nullo enim belli munere implicabatur) latrones quidam noctu adorti, admotis ſcalis, arcem primo, deinde effractis portis, equitatuque Ducis intromiſſo, urbem cepere. Ludovicus, cum effugere potuiſſet, timens captæ urbi, per pactionem ſeſe hoſtibus dedit, à quibus ductus Mediolanum, (a) atque incola carceris factus, immeritam vitæ ſortem paſſus eſt. Multi in eo Ducis inhumanitatem carpunt, qui, cum etiam manifeſtis hoſtibus placabilis eſſet, Principem inſignem virtute, dolo ac proditione captum, nihil hoſtile verentem, non bello indicto * hoſtem indigna contumelia carceris excepit. Biennio exacto, laxata cu-

* *Intelligerem* tanquam.

(a) *Ductus Mediolanum.* Contigit hæc Alidoſii calamitas an. 1424. De Alidoſiorum familia nonnulla habet Rubeus in Hiſtor. Ravennæ lib. 7. qui ſcribit Ludovicum Mutinæ, poſt adeptam libertatem, diu vixiſſe, induiſſeque Franciſcanorum habitum ſtrictioris, quam dicunt, obſervantiæ, & Chriſtianæ virtutis egregium ſpecimen dediſſe. Idem ſcribit Vvadingus in annalibus Minorum ad an. 1424.

ſtodia liber, cum, patriâ amiſsâ, egens & rerum inops nequicquam reditum in patriam tentaſſet, ſeu deſperatione melioris fortunæ, ſeu cupiditate vitæ perfectioris, religione ſumptâ, in qua aliquandiu vitam humilem duxit, deceſſit e vita. Ferunt admonitum quondam parentis umbra, haud ignarum futuri periculi, nequaquam tamen urgentem fatorum vim exuperare quiviſſe. Nam ipſe audivi a quodam ex ejus familia minime vano auctore, qui diceret, qua die noctu urbem amiſit, recordatum temporis a patre * præſtiti, ſtationes in portis duplicaſſe, vigiliaſque diligentiori cura egiſſe. Percontanti uni ex amicis quidnam id ſibi vellet, narraſſe ait, quemdam olim ab ſe miſſum Ferrariam, haud multo poſt patris obitum, in ponte quodam non longius ab Imola, paternæ umbræ obviaſſe equo aſſidenti, aucupantis ſpecie. Cum obſtupuiſſet, compellatum ſe ab eo, juſſumque bono animo eſſe, redire, ac nuntiare filio, ut ſibi poſtridie eodem loco adeſſet, eſſe, quæ neceſſario communicare ſecum oporteret. Cùm nuntio parum fidei haberetur, veritus inſidias filius, quemdam ex ſecretioribus ſuaſu amicorum miſit ſciſcitatum, an vanus auctor extitiſſet. Et illum eodem loco habituque, comperta parentis umbra, expaviſſe; culpatâ deinde filii incredulitate, vicem illius condolentem dixiſſe: *Plura dicturus eram filio, quæ magni æſtimaſſet; hoc unum illi a me nuntia, poſt annum vigeſimum & ſecundum*, menſem etiam, diemque adjiciens, *ni caverit, urbem amittet, poſſe tamen diligentia id fatum averti.* Rogatus ut iterum rediret, ſe eò filium adducturum, cum negaſſet ſibi amplius colloquendi facultatem datam, diſparuiſſe. Relata ad filium variis curis animum affecere, tum demum pœnitentem, vanum ab ſe nuntium exiſtimatum. Demum die, qua fatalis nox imminebat, cogitabundus urbem obequitans, ac ne quæ inſidiæ fierent, circumſpiciens, auctis cuſtodiis, proſpectiſque omnibus, ad multam noctem vigilavit. Inde, cum ſe fato functum putaret, remiſſis magna ex parte cuſtodiis, quieti noctis reliquum tempus dedit ſomno, vigiliiſque confectos hoſtis aggreſſus, paulo ante diluculum urbem ſcalis cepit. Patuit ad arcem aditus,

* *Legerem* prædicti, *aut* præſtituti.

tus, quà congelata frigore aqua erat, * cum vigiles ab ea parte ſecuri viderentur, & ob id remiſſius cuſtodias agerent. Eodem ferme anno & Bracchii Peruſini (a) ſpectaculum fortuna edidit, quem in ſummo veluti theatri campo, cum continuis belligerandi ſtudiis conſpiciendum, tanquam perſonatum quemdam Regem conſtituiſſet, una hora ornamentis omnibus, vitaque nudatum, atque abjectum deſtituit. Nulli hominum magis noſtrâ memoriâ fortuna indulſit, in neminem plus contulit, adeo propitia ſuis votis, ut ea ſola mundum regi, ejus arbitrio actus omnes noſtros ſubditos eſſe palam fateretur. Vir magni animi, ingenioque prompto ad conſilia ex tempore capeſſenda, extollebat verbis noſtri temporis militiam, quippe qui eam priori diſciplinæ & virtuti præferret: exiſtimans hoc pacto fore, ut ampliora ejus geſta haberentur, cum in hac nova militandi diſciplina præcipua laus ſibi conſenſu omnium tribueretur. Et quidem ſæpius acie cum hoſtibus conflixit, nunquam adverſam, niſi ſemel, cum occubuit, fortunam expertus. Perfacetus quidem fuit, quippe cum aliquando reprehenderetur ab ſe dictum, redacturum ſe adeo ad extrema Martinum Pontificem, ut duas Miſſas nummo argenteo diceret: *Atqui*, inquit, *miror credere homines hoc a me prolatum, qui ne pro decem quidem miſſis æreum nummum darem.* Erat in eo, prout in viro militari, nulla religio, nullus Dei neque timor, neque cultus, omnia fato fieri putante Crudelitatem ejus multi arguebant, nonnullis, ex levi quandoque cauſa, vario crudelique mortis genere afflictis. Is nobili genere ortus, domo per civiles Peruſinorum pulſus factiones, primo paucis equitibus ſtipendia meruit: * An. 1424.

(a) *Brachii Peruſini.* Brachii hujus, magni per ea tempora nominis viri, vitam & res geſtas non multo poſt annos a Poggii obitu libris ſex eſt complexus Joannes Antonius Campanus Epiſcopus Aprutinus, quos in Italicam linguam vertit Pompeius Pellinus. Fuſe à Campano omnia narrantur, quæ breviter ac perfunctorie a Poggio hic perſtringuntur. A Martino V. excommunicatur an. 1418. demum, dum Aquilam obſideret, perimitur an. 1424, ut habent, præter Campanum, de mortis genere ſcriptores omnes. Campanus vero in fine vitæ ipſius Brachii tradit Nicolaum Fortebrachium, paucis poſt annis, Romam profectum, eaque occupata, Brachii oſſa collegiſſe, & in patriam detuliſſe.

tum fide & industria, crescente militari virtute, alam equitum obtinuit. Deinde ob res egregie gestas dux tandem ab Johanne Romano Pontifice plurimorum equitum peditumque constitutus, multa facinora digna laude edidit. Post dejectum a Pontificatu Johannem, traditis oppidis, quorum custos relictus erat, receptoque a Bononiensibus stipendio, ac ea pecunia conducto milite, ad obsidendum Perusium, ut exules restituerentur (hi nobiles erant) proficiscitur. Obvium Carolum Malatestam, cùm haud parvis equitum peditumque copiis a Perusinis in præsidium accipitur, commisso certamine, profligatisque hostibus cepit. Inde civitatem fame coactam ad deditionem compulit, adversæ factionis partim captis, partim expulsis principibus. Inde Assisio, Tuderto, multisque præterea urbibus, oppidisque ditionis Ecclesiæ receptis, animum auxit. Celebre erat apud Italos nomen ejus, ac vulgata bellorum fama. Fidens igitur armis, ac fortuna fretus, adjecit animum ad regnum Neapolitanum per bella intestina, & duorum Regum odia distractum. Quo aditus esset facilior, Bruttiorum caput, Aquilam obsedit, urbem validam, atque opibus refertam. Romano, quem maxime oderat, Pontifici minabatur, concitatis in eum nonnullis, qui per defectionem urbi bellum illaturi erant. Florentinos, quibus auxilium adversus Ducem, receptâ pecuniâ pactus erat, morâ eludebat, spe urbis, quam obsidebat, per famem, ad quam compulsi erant, potiundi, professus sæpius sequi se fortunam ducem rerum suarum, fatumque esse inexuperabile. Sed quam brevi & inanem spem & infidam fortunæ societatem sensit! Decimo post obsessam Aquilam mense, prælio cum hostibus, qui Martini opera ad liberandam obsidione Aquilam concesserant, commisso, fuso fugatoque
An. 1424. exercitu, ipse amissis fugiens signis, adversariorum telis confectus interiit. Ejus cadaver Romam allatum diutius extra portam inhumatum jacuit, objectum feris fœdum horridumque visu. Ita vir nostra ætate belli pacisque artibus clarus, ad multa dux egregius, quæ pluribus bellis, laboribusque contraxerat, uno momento simul cum vita amisit: docu-

mentum sui exemplo tradens cæteris qui fortunam sequuntur, perlevem esse illius & instabilem fidem. Prætereram pene duos, longo tamen intervallo, satis illustres fortunæ alumnos, quorum prior extitit Johannes (a) Bononiensis, cognomento Bentivolus. Is * civis inter suos egregius, studiis certe literarum, maximeque historiæ deditus, vitæ modestia prudentiaque inter primores civitatis habebatur. Tum per factionem dissidentium civium, favore populi, *Dominus* appellatus est. Biennio tenuit urbem, regio magis quam tyranni more institutoque, præcipuam curam ampliandæ, magnificandæque urbis gerens. Summa in eo erat humanitas, acre ingenium, summa clementia, adeo ut compertos manifestæ conjurationis reos nulla graviori pœna multaret, quam ut urbe interdicerentur, non crudelitate, sed mansuetudine devincire cupiens cives suos. Sed, dum civium sanguini pepercit, sui effundendi appetitum adversariis dedit; nam tertio, quo senior Dux cum Florentinis, quibus Johannes fœdere junctus erat, bello certavit, prælio apud Bononiam commisso, profligato Florentinorum exercitu, capto duce belli, urbem vitamque amisit. Bononienses quidem, quibus nullus Italiæ populus sæpius Reipublicæ statum mutavit, gens inquieta, ad levem vocem præ cæteris Italiæ hominibus mobilis, rerumque semper novarum cupida, Ducis fortunam secuti, patefactis portis, exercitum ejus intra mœnia accepere, interempto eo (b) cujus indigni fuerant imperio regi. Sed nulla fortuna contenti animum instabilem gerunt, mentem inquietam, ut raro una in voluntate conquiescant, semper

* An. 1401.

(a) *Joannes.* Antonii Bentivoli filius qui dominatum Bononiæ cepit an. 1401. favore civium ac populi, propter egregias illius virtutes. Poggius in Histor. Florent. lib. 3. pag. 138 Corius part. 4. Ghirardaccius lib. 28 Histor. Bononiensis, & Pompeius Vizanus lib 6. Histor. Bononiensis.

(b) *Interempto.* Variæ sunt de mortis genere scriptorum sententiæ. Tradunt alii Joannem captum vinctumque, cum domo cujusdam aniculæ in Palatium duceretur, detrusum ibidem in carcerem; postero die exanimatum repertum; alii vero, dum in platea fortiter dimicaret, multis vulneribus confossum ibidem cecidisse. Poggius, qui rem gestam propius scire potuit, cum interemptum scribit, quod accidisse an. 1402. atque adeo illius imperium biennium integrum non durasse, relictis Antonio Galeatio & Hercule filiis, Vizanus, & Ghirardaccius allatis locis animadvertunt.

rerum præsentium conditiones pertæsi. Haud dissimilis exempli, sed vitæ fine dissimili secundus fuit Paulus (a) Guinisius Lucanus. Hic ex præclara satis domo cum diutius mercaturæ vacasset, tandem in discordia civili, fratre, qui eam moverat, interempto, urbem tyrannide oppressit, eam vi, armisque, aut civibus expulsis, aut perculsis metu, triginta annis tenuit. Tyranni mores per omnem vitam secutus, nulla fretus civium benevolentia, custodibus corporis armatis septus latera, si quando domo egrediebatur, incedebat. Raro cum civibus, nisi per interpretem colloquebatur, reclusus * per omne tempus vitæ, domique præ timore abditus. Nullum erat civitatis publicum consilium, nulla civium auctoritas, nullæ leges, solus omnia pro imperio agebat, civium bona ad se cogens, omissa rerum publicarum cura, pusilli animi, ac remissi. Maxime vero ac detestandum in modum studuit avaritiæ, ut qui totius orbis fortunas ad se unum cum jam corrasisset, parcus expensis, quærendo, cumulandoque vitam terens. Fœdus cum Florentinis, quo tutior ab insidiis tyrannus fieret, pepigit, quod male servavit vir fide dubia mobilique, ut qui semper cum hostibus eorum occultam societatem iniret. Ea sæpius (neque enim occulta erant) comperta, Florentinos tandem moverunt ad bellum ei ultro inferendum. (b) Cum Ducis Mediolani subsidium implorasset, post octavum belli mensem per tumultum populi, suorum fraude excitatum, qui ejus thesauro inhiabant, direptis bonis, una cum filiis captus vinctusque Mediolanum deducitur, (c) ubi in carcere vitæ finem meritum excepit. Ita ex mercatore tyrannum, ex tyranno captivum varie fortuna

(a) *Paulus Guinisius.* Meminit de eo Poggius in Historia Florent. pag. 237. 254. 266.

(b) *Ultro inferendum.* Motum est a Florentinis hoc bellum anno 1429. Poggius in Histor. lib. 6. pag. 267.

(c) *Deducitur.* Captus est an 1430. & una cum filio ad Philippum Mariam Mediolani Ducem est missus, & misere in carcere periit. Poggius lib. 6. pag. 273. Blondus lib. 4. decad. 3. De ejus morte, & ingenio Blondus decad. 4. lib. 1°. S. Antoninus 3. part. Chron. Poggius Histor. Florentin. lib. 7. pag. 339. De anno & die mortis varia feruntur. Raynaldus, S. Antoninus, aliique probæ notæ scriptores an. 1440. emortualem Vitelleschi constituunt. Ciacconius vero die 8. Aprilis an. 1439. alii malunt die 2. Aprilis an. 1438. vita functum. Præferenda est eorum opinio, qui an. 1440. interfectum tradunt.

versavit. Tum ego plura, inquam, quæ narrasti, Antoni, perexigua videri possunt, & vix merita, quæ inter doctos referantur. Quamvis enim magnam fortunæ varietatem tulerint, tamen perparvis multa in civitaribus, virisque emerserunt. Majora vero quædam legentium animus quærit, parvi ducens quæ vidit; ad illa autem intentus, quæ & prisca sunt, & cum voluptate leguntur. Nescio enim quomodo semper existimentur ampliora, quæ audit auris, quam quæ oculis cernuntur: credo quia fama persæpe mentitur, oculus judicat ex vero. Tum prisca augustiora quædam putantur, semperque præterita commendamus præsentium tædio. Itaque vereor, ne nostra hæc veluti jejuna ac tenuia spernantur. An tu, inquit ille, ita insulsus es, ut omnia, quæ antiquitas tulit, perinde atque ab illis narrantur, putes gesta magnifice, & non multum decoris atque ornamenti scribentium facultate additum? Nonne meministi quæ Salustius de Græcis sentiat, minora eorum gesta fuisse quam ferantur famâ? Sane priora illa populi Romani gesta, quamvis ab illo inclyto patre historiarum Tito Livio magna dicendi copia ornentur, tamen in multis exilitatem redolent, & quæ rebus gestis pusilla quædam in illis primordiis fuisse constat, scribendi elegantia reddidit ampliora, ut pleraque legantur magis ob auctoris gratiam omnium eloquentissimi, quam magnitudine gestarum rerum. Quanta verborum majestate obsoleta illa antiquiora extollit, quibus habetur veneratio quædam, cum tam egregie narrantur? Quanta dignitate instructæ acies, exercituum ordines, certamina castrorum, atque urbium expugnationes referuntur? Quanta cum gravitate profert consilia, sententias patrum, conciones ad populum, orationes ad milites? quæ profecto, mihi ignarus rerum apparear, qui putet æqualia T. Livii eloquentiæ extitisse. Si quis hodie vidisse se diceret, aut cum nudis hostibus consertas manus, prout Gallos sæpius inisse pugnam accepimus, aut acerrimo in prælio agmen aliquod inerme accensis facibus inter arma, & ferrum in confertissimos hostes ad pugnandum descendisse, aut equites detractis frænis equos calcaribus in aciem conci-

tasse, ubi passim, qua velint temere, non qua rector cupiat, vagentur. At vero hæc ita splendide magnificeque Livius eadem pugna ad Fidenas gesta commemorat, cum impetum factum, cum, pulvere fumoque excitato, ex oculis equorum hominumque ereptum aspectum, cum clamorem hostilem, cum bellantium stragem, cum vulnera & cædes narrat, ut pugnam Cannensem dicas. Mitto Ulyssem, de quo tam multa Homerus scribit. Mitto etiam Æneam a Virgilio nostro tam multis versibus decantatum, quorum (a) Italiam patriam, tanquam nidulum scopulis affixum, pendentemque Tullius ridet. Alter inops atque egens, una triremi, paucis cum hominibus, ad Italiam venit. Mitto Trojam, in qua expugnanda Græcorum vires decennio absumptas tradunt, cum eam ipsam ante paucis diebus Argonautæ una navicula ceperint. Mitto innumera ejusmodi scripta, Poëtis enim fingere ornandi causâ licet; redeo ad historiam. Quis non simillima ludicris puerorum potius quam bellis dicat, si quis recenseat fuisse se in acie, in qua aut fugientes viros, uxores, nudatis femoribus, ostensis verendis, pudore in prælium redire compulerint; aut, moto servili bello, fustibus servos, quos armis nequiverint, in fugam egisse? Hæc & his similia multa cum abjectissima extiterint, auscultantur tamen propter elegantiam scriptorum, qui res minimas dicendi arte & copia ampliarunt. Possemus & nos, non ut illi tamen paulo uberiores esse, si aut ignota, aut remota procul ab nostra memoria scriberemus. Sed cum sint recenti notâ mentibus hominum impressa, si re parva verbis ampla redderentur, ut vani rejiceremur auctores, ac mendaces. Sed, ut libet, legentes judicent. Nos ad theatrum fortunæ revertamur, in quo quidam adhuc ejus ludi nobis spectandi supersunt. Atqui, inquam, Antoni, cum multos retuleris claros fortunæ casus, id mihi prætermisisse videris, in quo maxime versantur fortunæ vi-

(a) Cic. lib. 1. de Orat. ait: *Ac si nos, id quod maxime debet, nostra patria delectat, cujus rei tanta est vis ac tanta natura, ut* Ithacam *illam in asperrimis saxulis tanquam nidum affixam sapientissimus vir immortalitati anteponeret; quo amore tandem* &c. Facile intelligitur, an, quod de Ithaca Ulyssis Cicero dixit, id etiam ad Æneæ Italiam recte Poggius retulerit.

res. Pontificatus hic est Romanæ urbis, quem, cum sit longe omnium maximum inter Christianos Imperium, sæpe aut infimis hominibus, aut nulla aliqua excellentiori virtute notis, demandari videmus, ut in eis nihil aliud præter fortunæ violentiam, atque impetum valuisse constet. At in eis, inquit Antonius, stabilis fuit adhuc fortuna, præter Johannem Gregoriumque, quos paulo ante retuli. Fratres quassat ac nepotes, cæterosque, quos illi cum præter æquum supra naturæ vires efferre in altum nituntur, fortuna tanquam votis eorum adversa, illos ipsos, unde ascenderant, deducit, quandoque inferius locat, vanam Pontificum curam ostentans in his quæ sibi subsunt adversus arbitrium suum. Notum est tibi Urbani VI. Pontificis nomen infimo genere orti, cujus vesania temeritasque (motum enim mente, quo primum die Pontifex designatus est, præ gaudio tradunt) schisma in Ecclesia Dei excitavit. Nam elatus animo, impotens, atque asper, suo innixus consilio, præ nimio fastidio, contemptuque multos ad defectionem necessariam compulit: neque modum ullum servans, & impatiens rerum, nepotem hic Butillum hominem ignavum atque insulsum, sine mente, sine virtute, ex stipite Principem facere cupiens, magnam cladem intulit regno Neapolitano. Tam multa enim petierat a Carolo, quem ad capiendum regnum exciverat animus extollendi nepotis libidine cæcus, ut maxima pars regni illi torpenti asino condonaretur. Una cura erat Urbano, una infixa cogitatio, Butilli nepotis dignitas atque amplitudo. Id vigilans dormiensque animo versabat, deos hominesque fatigans, ut is magno imperio esset, cæloque æquaretur. Verum Carolo, tam multa necessario promissa abnuenti, bello indicto, regnum petiit; unde & fugatus est, diis hominibusque molestus, ut Butillus inter majores regni proceres haberetur, immemorque non solum majorum suorum, sed & omnis consilii expers. Sed quam vana spe subnixum fortuna lusit! Ridebat, credo, cernens illum æstuantem cupiditate, bellum molientem, imbellem atque inermem, cujus consiliis tam adver-

ſus exitus eſſet futurus. Hunc Butillum, quem propter tot inanes curæ ſuſceptæ, tot labores editi, tot pericula emenſa erant, hunc, inquam, Butillum poſt patrui obitum, cum rediret in patriam, mare ſuperum (nam iter terreſtre haud tutum ad regnum erat) cum conjuge, liberis, omnique familia bene ſuffarcinatum, undique contractis opibus, duabus navibus ingreſſum, adverſa tempeſtas haud procul a continenti, nullo ſuperſtite naufragii, abſorbuit. Tulit unica procella omnes inſanos Pontificis conatus, tulit & ipſe meritam tantæ ambitionis pœnam, vir vecors, ſola fortuna inſignis, quam, credo, nefas putaſſe, cujus causâ patrium ſolum tam multas calamitates ſubiiſſet, ipſum calamitatis expertem. Atqui, inquam, hunc Butillum ſubſequuntur, quos a Pontificibus ad cælum evectos, ad terram fortuna demerſit. Nam Pontifices ipſos, præter admodum paucos, ſi recte animum advertas, quid aliud, quam fortunæ mirandam potentiam dices? quos, tanquam Reges Ægyptios, ex infimo quandoque hominum genere, nulla in re præſtantiores reliquis, immeritos atque indignos ad tantum faſtigium ſublatos, noſtra ſæcula conſpexerunt, ut ſæpius addubitare cogar, Dei ne providentia ac nutu tanta imperii moles, an fato caſuque temere ducatur. Mitto hos, Antonius inquit, quos nefas eſt arbitrari, non ipſius Dei præcipua voluntate, ordineque rerum certo, qui nobis incognitus eſt, & eligi, & regi; qui, ſi mali aliquando fuerunt, certa id ac recta ratio ſtatuit, cui acquieſcendum puto, etiam ſi cauſam ignoremus. Hos igitur omittamus; nam alios ſuppeditat nobis fortuna, in quibus ſermo noſter honeſtius verſari poteſt. Bonifacius Pontifex, qui Urbano * ſucceſſit, haud deterritus exemplo ſuperiori, non quidem adeo inſanivit in fratribus, ſed tamen omnes Provincias Romanæ Eccleſiæ eis ſubjecit, poteſtate rerum omnium tributa. Hi tanquam paternam hæreditatem nacti, arbitrio agendi pro voluntate aſſumpto, decernebant omnia, Pontificem etiam recuſantem, quod placitum erat, cogebant. Si quid arduum erat factu, cæteris poſthabitis, ad

* An. 1389. die 2. Novembris.

ad eos deferebant. Quæ danda, quæve essent accipienda, arbitrio eorum permissum: suæ valebant sententiæ. Si quando de rebus dubiis consultandum esset, nihil, illis abnuentibus, concedebatur, nihil negabatur petentibus; duo hi pro uno Pontifices habebantur. Incedebant magna caterva præcedentium subsequentiumque, adeo inflati præsentium rerum felicitate, ut ipsam, qua stabant, fortunam contemnerent, ignari quæ fata eos manerent. Admirabantur omnes tantam in fratribus illis indulgentiam fortunæ, quibus quicquid libitum esset, & liceret: beatos dicebant, quorum tanta erat auctoritas, & nomen celebre inter omnes. Optabatur summis votis horum virorum fortuna, quæ tamen non minus ipsis fallax, quam superioribus fuit; cum eos, quos antea jam claros conspicuosque in spectaculo ediderat, mœstos deinde ac sordidatos redderet. Mortuo quippe* Bonifacio, omnia in pejus versa & immutata sunt. Rejecti primum ab Innocentio Pontifice, amissis, quæ ab Ecclesia tenebant, nullo in honore habebantur, deinde contempti desertique, undique contractis spoliis, adductisque, quas poterant, fortunis, abierunt Neapolim. Reversos (ea enim patria erat) Ladislaus Rex honoris specie, per emptionem oppidorum, pecuniis exhausit; tum ereptis oppidis, fortunisque omnibus evertit; postremo alterum in carcerem trudit nudum atque egentem, ubi extremum spiritum infelicemque exhalavit. Alter profugus patria, inops, indignam priori dignitate vitam egit, abjectam certe ac contemptam, ut qui condonato victu animam traheret: quem etsi plures meritam ultionem prioris fastûs ferre credebant, tamen commiserationem incutiebat tanta rerum commutatio. Multi, qui prioris fortunæ meminerant, egestatem levabant. Ita paucis post annis mendicitate confectus diem suum obiit. Licet his joci magis, quam historiæ gratiâ (libri etenim hujus finis videtur poscere remissionem quandam a superiorum exemplorum acerbitate) addere duos, quos paulo ante vidimus, visimusque tanquam adumbratos fortunæ coloribus, viros ignavos atque insulsos, Sulmonensem unum, alterum Mediolanensem. Est apud Pontifices permagna (hos

* Anno 1404. die prima Octobris.

ſibi pro voluntate deligunt) auctoritas, potentiaque eorum, quos *Camerarios* appellant; quippe rebus omnibus præſunt, in quibus de pecunia agitur, quæ maxima eſt ipſorum & præcipua cura. Inſuper civitatum oppidorumque omnium, quibus Eccleſia Romana imperat (ſecundus is a Pontifice habetur locus) ſummum jus, imperiumque habent. Sulmonenſem Innocentius ſtolidum, ſomnolentum, nunquam ſobrium, ſemper ſtertentem, quem omnes phaleratum aſinum dicebant, Camerarium fecit, tanta inflatum ambitione ac pompa, ut ſe omnibus præſtare dignitate, auctoritateque exiſtimaret. Hunc, Innocentio * haud diu poſt defuncto, e ſtatu rerum dejectum ſumma egeſtate, atque inopia preſſum, *Hoſpitale novum*, cum ſe Florentiam contuliſſet, recepit, ubi & defunctus eſt. Mediolanenſem, viliſſimum ſacerdotem, levem, vagabundumque, eodem officio, Alexandri Pontificis ſtultitia, functum, rem indigniſſimam omnium, quas unquam inſania hominum tulerit, conſpeximus. Ægre ferebant homines locum inſignem, qui egregiis viris demandari ſolitus erat, ab inertibus & rudibus teneri, qui tantum dignitatis onus, nedum ſuſtinere, ſed ne aſpicere quidem poſſent. At ego hunc poſtea, cum alienam perſonam, defuncto Alexandro *, depoſuiſſet, privatum, inopemque in eccleſia Vicentina cantoriam artem per cauſam quæſtûs exercentem conſpexi, ridens perſæpe mecum perſonati dudum hominis effigiem, & eum cui omnes quondam aſſurgere, caput detegere, interque lictorum ac miniſtrorum catervas ambulanti, via cedere ſolebant, cujus nutu tam multi parebant, qui poſt Pontificem ſummam ditionem tenebant, vilem quemdam ridiculumque ſacerdotem. Tum ego, Monſtra, inquam, terrarum, & hominum portenta ſunt, quæ plerique Pontificum orbi pariunt, dum ſuis tranſmutationibus Ovidii fabulas ſuperant. Belluas enim reddunt, quos * proximis haberi volunt, magiſque hæc, quæ oculis cernimus, quam quæ legendo comperimus, videntur miranda. Deſides quippe, inertes buſtuarios, quos potius prodigia rerum, quam homines dicas, ſtupidi cordis, ac mentis ignavæ, dum ſuis indulgent paſſionibus,

* An. 1406. die 6. Novembris.

* An. 1410. die 3. Maii.

* *Lege* proximos habere volunt.

ea in basi rerum locant, unde stultitia eorum late possit conspici; neque enim, quamvis magni, adeo felices sunt, ut fortuna omnino stultitiam tegat. Non est, inquit Antonius, Pontificum magis quam Regum, Imperatorum, Ducum, Principumque ea mentis pravitas, qui contemptissimos quosque, neglectis industriis doctisque viris, ad negotia publica privataque asciscunt, saginantque: inde, mutata voluntate, abjiciunt eosdem, ac conculcant. Non est hujus temporis referre spadones & eunuchos apud Assyriæ quondam Reges summis imperiis usos. Imperatorum certe Romanorum servi Regibus persæpe præferebantur. Tiberius Claudius libertorum consilio vixit, quorum jussu uxor est capite cæsa, concessæ Provinciæ, Reges dicti. Quid de nostris loquar Regibus, Principibusque, quorum aulæ fatuis ac ridiculis replentur? Ea licentia stultitiæ concessa, quam prudentia assequi non potest. Vidimus ab uno ex Principibus quendam coquum, quòd crepitus ventris sonoros pergrandesque edebat, in deliciis habitum, atque ab eo summis divitiis & opibus ditatum. Is sapienti viro, aut modesto nihil tribuisset; stulti enim sapientiam oderunt, neque, quod ipsi percipere non possunt, in aliis volunt conspicere. Sed finis sermoni nostro adhibendus est; satis enim locuti sumus de fortunæ inconstantia, quam si homines nossent, cautius illi porrigerent manus. Tutissimum quidem est raram coïre cum rebus suis societatem, cum munera ejus insidiis sint referta. Nulli profecto stabilem se promittit, nulli fidem suam pollicetur, nisi ea conditione, ut, cum libuerit, abire liceat. Stulte nimium multi de ea querimur, cum neminem fallat, nihil agens in occulto, sed palam exequens jurisdictionem suam. Toties experimentum sui fecit, toties in scena lusit, toties præclaris exemplis mortale genus admonuit sortis suæ, ut nullus eam calumniari, nullus accusare merito suo possit. Tanquam viator prodit ostensas merces suas, earumque pretium, ut nemo se decipi ignorantem dicat, nullum ad emendum ab se quidpiam compellat. Liberam dat facultatem capiendi, recusandique quæ exponuntur,

legem quoque propoſuit, quam ubique promulgavit, nihil ab ſe perpetuo donari, ſed commodari ad certum tempus. Itaque non decipit illa nos tam nota hominibus, ſed nos ſtulti atque inſani, qui eam ſupplices laceſſendo precibus fatigamus. Hæc cum dixiſſet, ſurreximus.

LIBER TERTIUS.

ERUM externarum vices versare eam, quam vulgo fortunam vocant, superioribus exemplis, quæ nostra ætate usque ad Martini Pontificis obitum provenere, satis pro viribus ingenii explicatum puto. Ad quem si quis mentem paulo æquiorem adhibeat, & intelliget profecto verissimam esse illam Salustii sententiam, qua voluit omni re fortunam dominari, & simul cognoscet maximam esse hominum dementiam, qui cum ipsis fere manibus comprehendant, in hoc tam celebri fortunæ theatro, tam frequentes ejus mutationes, tam varios rerum casus, tamen proni cæcique, & veluti inermes ad hoc tam durum certamen descendunt, relictis veris animi bonis, in quibus nullum possidet jus fortuna. Et profecto moderatius temperatiusque suas cogitationes proferre, & consultius illius munera appetere homines deberent, cum videant ejus impetus tam sæpe evertere spes nostras, consiliisque ac studiis anteire. Sed nulla ratio, nulla exempla nos terrent, quo minus per ambitionem honores, opes, imperia, bona certe fortuita, virtuti & rationi anteponamus. Ita hominum vesania auctoritatem tribuit fortunæ, & horrendam * fecit. Atque ego, cum superiori sermone, qui nobis cum Antonio Lusco fuerat habitus, finem scribendi ab initio constituissem, quanquam multa videbantur impendere, in quibus fortunæ licentia evagari posset, nequaquam tamen tantam rerum eversionem fore putabam, ut tam multa superioribus essent adjicienda. Nam quis unquam putasset aureum illud sæculum, quod nobis Martini restituit prudentia, in extre-

* *Fortasse* honorandam.

mam versum iri perniciem & calamitatem? Pax, otium, quies, tranquillitas, itinerum ad urbem securitas, quod nunquam antea meminimus, Martini principatu vigebant. Summa in Pontificem subditorum fides florebat, urbs Roma, & quæcumque Ecclesiæ subditæ erant, in ejus potestatem ditionemque redactæ, pace atque otio fruebantur. Singularis obedientia in eum, & Christianorum unitas, quæ brevi omnia, sive hominum, sive temporum culpa commutata sunt, & ad stragem, perniciemque conversa. Pro pace bellum acerrimum excitatum est, otium in labores, quies in lassitudinem, copia in inopiam, securitas in insidias & discrimina, obedientia ac fides in defectionem commutata, non solum principatum Ecclesiæ, sed Italiam quoque variis cladibus afflixere. Martini egregii ad omnia Principis, si avaritia, qua tamen nemini nocuit, caruisset, mortem plurima ostenta, quo die * obiit, portenderunt. Ut enim omittam bubonem, qui plures menses in Quirinali colle ædibus suis propinquo carmen lethale noctu cecinerat; quatuor, quæ solius Pontificis cura dicata sunt templa, Petri videlicet ac Pauli, sancti quoque Spiritûs, & item Lateranensis Basilica, disjectis campanis, aditus etiam, qui appellantur *Sancta Sanctorum*, de cælo tacta. Eclipsis (a) quoque solis, octo diebus ante, signum mortis haud obscurum fuit, ut plane constet magnorum virorum curam cælestibus esse. Nec vero secus Eugenii IV. (b) qui Martino successit, dura & turbulenta tempora, compluribus ad ruinam & vastitatem spectantibus prodigiis, portenta. Primo post susceptam Tiaram Consistorio, tantus tamque improvisus homines terror, tumultusque ex suspicione labentis aulæ (frequens enim multitudo convenerat) subito oppressit, fugientibus omnibus

* An. 1431. die 20. Februarii.

(a) Apparet sanctum Antoninum deceptum, dum scribit 3. part. Chronic. pag. 519. Martinum vita functum quâ die *eclipsim passus naturaliter est sol*: nam ea eclipsis contigit die 12. Februarii an. 1431. uti rerum Romanarum diaria, Stephani Infissuræ & Pauli Benedicti Colæ testantur; atque ita cum die 20. Februarii Martinus obierit, recte eclipsis octo diebus ante a Poggio refertur. Apparet etiam a S. Antonino deceptum Labbeum Cronolog. hist. part. 3. pag. 335. dum scribit Martinum obiisse die 20. Februarii, quo die solis eclipsis contigit.

(b) *Eugenii IV.* Electus est Pontifex an. 1431. V. Nonas Martii, & sacra Tiara redimitus IV. Idus ejusdem mensis.

ad portas aulæ, atque aliis ſuper alios ruentibus, ut permulti varie colliderentur, quidam efferrentur pro exanimatis, & Epiſcopus (a) Senogalliæ ex preſſura exhalaret animam, licet valido corpore ac robuſto; fœdum quippe viſu ſpectaculum, ac miſerandum. Vidi ego in propinqua aula ſedens complures, & in his duos Cardinales aliorum manibus tractos, facie ſqualida, corpore confracto, veluti ſemianimes, cum paulùm reſpirandi locum quærerent. Urbis deinde mœnia, inter Pincianam ac Salariam portas, amplius ducentis paſſibus, a ſolo noctu corruere. Haud multo poſt ſepulchri Hadriani, quæ nunc arx eſt præcipua, quarta pars ambitus exterioris ad ſeptentrionem vergens, integra ad eam diem, nullo impulſore, collapſa eſt. Res admiratione admodum digna; ſpecioſum quippe erat inſpicere marmoreos lapides inſtar molis ad terram ſtratos, quos poſtea indignari ſum ſolitus frangi ac comminui, ad uſum calcis ob ejus muri inſtaurationem. Bobus compluribus, iiſdem ferme diebus, Viridaria porta prope Petri Baſilicam e paſcuis redeuntibus, unus, relictis cæteris, extremo curſu veluti aſylo ductus, Baſilicam ingreſſus eſt; inde eliſo graviter obvio ſacerdote, cum altare majus petiiſſet, ad ſecretiorem quemdam aditum, in quo ænea Petri imago reſidet, nequaquam remiſſiore curſu conceſſit; &, cum vendentem in eo loco candelas mulierculam, menſamque ejus cornibus ſubvertiſſet, progreſſus alia parte Baſilicæ tanquam furibundus, alio quodam preſbytero ad terram proſtrato, ad armentum rediit, quod dirum monſtrum multi exiſtimarunt. Alter inſuper inter cæteros a cultura agri veſperi redeuntes boves, cùm templo M. Agrippæ appropinquaſſet, ſeorſum digreſſus, marmoream columnulam terræ affixam, in qua Romani populi ſigna ſculpta ſunt, erectis anterioribus ſuper eam pedibus coëuntibus ſubagitavit. Hæc pluribus diebus, ca-

(a) *Epiſcopus Senogalliæ.* Nimirum Franciſcus Mellinus Romanus ſepultus eſt in æde D. Mariæ *ad Populum*, in cujus ſepulchro leguntur hæc carmina mortis genus exprimentia, quæ refert Ughellus:

Sacra Senogalliæ Franciſci antiſtitis oſſa
Hoc ſita ſunt tumulo Mellina e gente creati.
Hic ſapiens fortiſque pater cultorque decoris,
Pacis amator erat, & ſervantiſſimus æqui.
Occidit Eugenii tranquillo in tempore Quartò
In Conſiſtorio, dictu mirabile, primo.

dem ferme hora rediens, cum egisset, neque ab ea re vocibus acclamantium (nam plurima turba, re vulgatâ, in dies ad id spectaculum conveniebat) deterreretur, tandem a patrefamilias (dira enim urbi videbantur portendi) interfectus est. Ejusmodi sinistris ominibus multos mortales haud injuria perterritos, & tum urbi, tum Ecclesiæ imperio, tum sacerdotio omnia adversa augurantes, nequaquam opinio fefellit. Nam raro tantam Provinciis Romanæ Ecclesiæ vastitatem, tantam calamitatem hominibus, alterius attulit Pontificatus. Bellis quassatæ atque afflictæ regiones, vastatæ urbes, disjecta oppida, populati agri, itinera latrociniis infesta, multa igne ferroque absumpta, ad quinquaginta amplius loca aut diruta, aut fœde a militibus direpta, nullum genus sævitiæ effugerunt; plures, dirutis oppidis, pro servis venumdati, nonnulli in carceribus enecti fame. Romam ipsam diutino bello afflictam, amissis fortunis, omni spe subsidii destitutam, novas res moliri, & a Pontifice desciscere desperatio coëgit. Urbs Spoletum, opulenta quondam, ac viribus potens, adversa arci, quam oppugnabat obsidebatque, cum diutius bellum sustinuisset, tandem proditione capta, & hostili furore direpta. Assisium quoque urbs eamdem fortunæ sævitiam experta, militari libidine eversa, & plura in Piceno oppida præda militi extiterunt. Tantorum causam malorum quidam in ipsum Pontificem, ut bellorum cupidum rejiciunt; quidam consultores (nam ipsum paci consulentem afferunt, aliorum suasu ad bella impulsum) culpant. Ego in eo plures virtutes fuisse cognovi, sive veræ fuerint, sive, ut multi objiciunt, fictæ. Id quidem, sive hominum, sive temporum vitio tribui placet, satis constat, nullo superiorum Pontificatu, adeo malam fortunam subditos Ecclesiæ Romanæ fuisse expertos. Quibus de rebus cum mihi nuper cum Carolo Aretino viro doctissimo sermo incidisset, qui difficultates horum temporum querebamur: cur tu, inquit, qui quorumdam superiorum hominum fortunam fortuitam uno libro complexus es, ita & hæc recentiora, digna certe quæ posteris tradantur, non mandas literis? Vereor, inquam, ne vel minutiora

nutiora videantur quædam iis, qui magna legere consueverunt, vel nonnullis (nam veritas solet odium parere) displiceant. Pluribus quoque scribendi libertas infensa est, historiæ vero lex, ut nosti, res veras exposcit, in qua mentiri nefas est, verum reticere, vanum ac leve putatur. At ea, Carolus inquit, a te scribi volo, quæ parvam offensionem contrahant; non enim aliqua prætereundo, sed minus cognita, atque incerta pro veris narrando, culpam scriptores subeunt, quos tamen ipsos scimus multa multorum sæpius & vitia & virtutes ad gratiam prætermisisse. Quod item tibi, si vereris tempora, censeo faciundum. Obsequar igitur tuo, inquam, consilio, ea tantum, salva veritate, comprehendens, quæ Martini obitum sunt secuta. Initium vero scribendi sumetur ab Eugenii Pontificatu, quem simul ac iniit, duorum Cardinalium, qui privatas offensiones communi bono præferentes, sua odia Pontificis potentiâ ulcisci volebant, culpâ, ac suasu, de inferendo Martini nepotibus bello cogitavit. Nonnulli eum facillime impulsum ad id credunt, objecta spe potiundi thesauri, quem Martinus (is erat apud nepotes) comparaverat. Hoc multi consilium satis culpant. Nam cum pace uti posset (re viris bonis maxime quærenda) bello se implicuit minime necessario, ex quo multorum ruinam, & Ecclesiæ hujus nostræ plures calamitates subsecutas videmus. Dux igitur ad id bellum Jacobus (a) Caudola ex regno accitus, vir fide dubia, & qui sæpius ab sociis ad hostes descivisset. Sed e vestigio infidus animus, pecunia grandi corruptus, cum

(a) *Jacobus Candola.* Accivit eum Eugenius an. 1431. e Neapolitano regno, quando misit Joanna Regina copias subsidiarias Pontifici; sed Columnenses eum pecunia corruperunt: itaque defecit. Confirmant Poggii sententiam literæ Eugenii, quæ hac de re indicantur a Raynaldo ad an. 1431. n°. 11. id etiam confirmat Blondus lib. 4. decad. 3. Fœdam hanc turpemque defectionem, cum intellexissent Veneti & Florentini, Nicolaum Stellam vulgo *Tolentinatem* dictum in auxilium Pontifici miserunt. Rem totam narrat Eugenius ipse in literis, quibus Hugoni Episcopo Prænestino, Legato in Campania tunc creato, potestatem satis amplam confert; nam refert Antonium Columnam Salernitanum Principem, ingenti copiarum numero ad urbem accessisse, sed a Populo Romano pulsum, ac demum conatus omnes Columnensium adventu Nicolai concidisse; de quo mox Poggius, & confirmantur eadem a Blondo lib. 4. decad. 3.

magnum hoſtium exercitum duxaſſet, relicto, ne dicam, prodito Pontifice, ad hoſtes tranſiit, ea tamen conditione, ut bello inferendo abſtineret: quæ res cauſam præbuit componendæ pacis. Inde Nicolao Stella, qui ea tempeſtate civitatem Caſtelli (priſci Tiphernum appellant) cum haud contemnenda equitum ac peditum manu oppugnabat, duce copiarum conſtituto, urbis præfecto, ob initum ab eo cum Martini nepotibus ſuperiori tempore fœdus, bellum intulit: quo paterna hæreditate, amiſſis plurimis oppidis, pulſo rurſus a Nicolao, qui Vetrallas oppidum, invito Pontifice, occuparat, bellum aſperrimum excitatum eſt. Nam fidei parum conſtantis cum multa a Pontifice ſe indigna contenderet, tandem ſentiens ducem ſe adverſus alium præparari, ne interciperetur, relicto Vetrallis præſidio, Caſtrum novum, quod Columnenſium factionis erat, petiit. Eo relicto, cum in agro Comitis Urbini conceſſiſſet, validiore coacto exercitu, urbem verſus rediens, Sutrii ſuburbium, quod ipſam civitatem æquabat, vi captum, ac direptum, igni ferroque vaſtavit. Caſtro deinceps novo iterum occupato, ad urbem inopinato noctu profectus, ut de improviſo Pontificem caperet, tantum omnibus terrorem incuſſit, ut Pontifex, relicto Vaticano, primum ad Adriani ſepulchrum, deinde poſtero die in urbem confugeret. Nicolaus ponte Milvio per ignaviam cuſtodum capto, cum in agrum Latinum tranſiſſet, ingenti pecorum, hominumque præda abacta, Tibur per inteſtinam factionem recepit. Inde Sublacenſe, pluraque ejus regionis oppida in poteſtatem ejus redacta. His & Flaſconis civitas, & ea quæ Præfecti fuerant caſtella, adjiciuntur. Urbs Roma obſeſſæ ſimilis erat, cum neque egredi, neque ingredi tuto homines
Anno 1433. poſſent. Hoc rerum turbine circumventum Pontificem * major belli moles aggreditur. Franciſcus (a) Catignolæ Comes, qui

(a) *Franciſcus Catignolæ Comes.* Franciſcus Sfortia præclarus ob Mediolanenſem Ducatum hæreditate partum. Is ſuadente, imo impellente Philippo Maria, ſpecie in Neapolitanum Regnum proficiſcendi, in Picenum primum ſe contulit, ubi plures urbes occupavit. Quare Eugenius ne urbi aliquod malum ille portenderet, pacem petiit. Blond. lib. 5. Decad. 3. S. Antoninus. 3. part. tit. 22.

in agrum Flaminium cum mille & quingentis equitibus ex citerioti Gallia descenderat pacato similis, cum per simulationem petendi regni Neapolitani aditum per Picenum a Pontifice, data fide nihil se moturum, impetrasset, nil tale suspicante Eugenio, Picenum omne, oppido satis opulento, quod imperium abnuerat, prius direpto, subegit. Romam deinceps versus proficiscens, nequicquam tentatis ad defectionem Spoletinorum animis, subactisque, partim vi, partim metu, Interamna, Tuderto, Amelia, Suriano, Toscanella, pluribusque Ecclesiæ Romanæ oppidis, ad Mallianum, id est in Sabinis, castra posuit. Nemini dubium erat quin, si propius urbem exercitum admovisset, magnos in ea ex timore motus esset excitaturus; paci enim quam bello, quo diutius defatigati erant Romani, consulere maluissent. His difficultatibus coactus Pontifex, legatione missa (a) ea, qua tempora postulabant, conditione, * pacem pepigit. (b) Paucis enim restitutis, cætera, in queis & Picenum, Comiti cessere; ipse Vexillifer Ecclesiæ constitutus. Romani interim variis jactati bellorum casibus (undique enim ab hoste acerrimo vexabantur) spe subsidii aut fortunæ melioris destituti, necessitate quadam desciscentes à Pontifice, se in libertatem vendicant. (c) Verum, cum parum consilio, minus opibus valerent, neque modum libertati, ut rei insuetæ, statuerent, turbulenta consilia, & in his de capiendo Pontifice agitabant. Quod simul ac persensit Pontifex, (d) re cum secretioribus communicata, unicoque viæ assumpto comite, Soldani nomine, ve- An. 1434.

(a) *Legatione missa.* Ad Sigismundum Romanorum Imperatorem, & ad Venetos.

(b) *Pacem pepigit.* Narrat Blondus in titulum Marchionatûs Francisco Picenum tributum, decad. 3. lib. 5 In Regesto literarum Eugenii apud Raynald. aliæ pactiones leguntur.

(c) *Se in libertatem vendicant.* Id evenit dolo Nicolai Fortebraccii; nam cum ille prædas circum Viterbium egisset, Romani, seditione conflata, in Capitolium concurrentes, libertatem conclamarunt, & ab Eugenio Franciscum Cardinalem Condulmerium nepotem poposcerunt obsidem. Blond. Decad. 3. lib. 6. in principio.

(d) *Persensit Pontifex.* Eandem ab urbe Eugenii fugam ipsissimet propemodum verbis describit Blond. cit. lib. 6. qui enarrat etiam ea omnia, quæ in itinere contigere. Ingressus est Florentiam Eugenius IX Kalend. Julii in Vigilia sancti Joan. Bapt. ut liquet ex literis hac de re

ſte monachi, equo ad Tiberim devectus (haud enim longius a flumine habitabat) naviculam cum aſcendiſſet, ſecunda aqua Oſtiam devehitur. Ibi longam Florentinorum navim ad id præparatam ingreſſus, Piſas primum, inde Florentiam venit. Eorum qui Curiam ſequebantur, varia fortuna fuit: omnes calamitatibus oppreſſi. Major pars parvulis navigiis Piſas petens a Corſis piratis intercepta, bonis amiſſis; aufugit, alii terra abeuntes, admodum vexati Florentiam petiere. Ego penes Narniam in prædonum manus incidens, præter jacturam captivitatis, pretio redemptus. At ubi Florentiam ventum eſt, reſpirari a continuis curis, & belli tumultu cœptum. Divertere paulum libet a fortunæ commutatione, & rem haud vulgarem, ſed memoria colendam, paulo altius repetere. Bello,

* An. 1430. quod * Florentini adverſus Lucanos gerebant, cum Sigiſmundus Imperator ex Germanis Romam iturus, Mediolanum, Du-

* An. 1432. cis operâ, qui favebat aperte Lucanis, veniſſet; *Lucam, Ducis ſuaſu, adverſus Florentinos conceſſit, cum duobus millibus equitum, quos ſecum eduxerat ex variis gentibus quibus imperitabat. Inde Senas conceſſit, ubi inito cum Eugenio fœdere, ut ſex millia aureorum in ſingulos menſes, quoad Romæ eſſet, darentur, ad ſuſcipiendam de more coronam (a) ad

ab Eugenio ad Joannam Reginam Neapolitanam ea die ſcriptis.

(a) *Ad ſuſcipiendam de more coronam.* Deſcribitur ab auctoribus illius temporis ſolemnis pompa qua Sigiſmundus anno 1433. Imperiali corona eſt redimitus. Ritus, annus, & dies diligenter annotantur a Paulo Benedicto relato a Raynaldo ad annum 1433. n°. 14. Dies enim huic celebritati deſtinata fuit ultima Maii. Urbem ingreſſus erat Sigiſmundus die 21. ejuſdem menſis, & ad ædem Baſilicæ Vaticanæ opperienti Pontifici pedes eſt deoſculátus, rem hanc enarrante ſancto Antonino part. 3. tit. 22. cap. 10. § 1°. in hæc verba: *In gradibus Eccleſiæ B. Petri, cum ſolemni apparatu, & comitiva conſiſtens Eugenius, Imperatorem genibus flexis pedem oſculantem ad oſculum oris reverenter excepit.* Blondus paucis rem totam exhibet lib. 5. decad. 3. *Ingreſſum*, inquit, *ad diem Kalendarum Juniarum undecimam, populus Romanus illum maxima deduxit pompa, & Pontifex ad ſcalas uſque Baſilicæ divi Petri cum Cardinalibus & Clero obvius comiter excepit, ac pridie earundem Kalendarum, ſolemniſſimis cæremoniis coronatum Imperatorem Auguſtumque appellavit.* Sigiſmundus anno 1431. ferrea corona Mediolani redimitus fuerat ab Archiepiſcopo Bartholomæo Capra; ſed mirum eſt de menſe, quo eam ſuſcepit, non convenire Blondum, adducto loco cum literis ipſius Sigiſmundi hac de re datis ad Julianum Cæſarinum Cardinalem S. Angeli apud Raynald. ad an. 1431. n°. 31. in his enim ſcribit Imperator, *ſe ipſo feſto ſanctæ Catharinæ Virginis proxime præterito, hic Mediolani in domicilio S. Ambroſii, majorum noſtrorum imitando veſtigia, Regium diadema aſſumpſiſſe*: datæ

urbem proficiſcitur. Ea apud Baſilicam Petri a Pontifice ſumpta, inter populi acclamantis voces, ſolemni pompa ad Baſilicam Lateranenſem defertur. Celeberrimus is dies, atque inſignis novo atque inſueto ſpectaculo (non enim id actum antea meminerant homines) fuit. Qua de re edita eſt a nobis ad Nicolaum (a) epiſtola. Id vero haud ſilendum videtur, hunc unum, cum cæterorum Imperatorum ad Italiam, atque urbem, plurimo cum exercitu adventus, magnos ſemper bellorum motus excitent, parva manu, pacato ſimilem, præterquàm quod cum Lucanis ſenſit, nullo ſuo ſumptu, Italorum impendio coronam Imperii aſſecutum. Hac recepta (b) renovatoque cum Eugenio fœdere, ac data fide ſe Pontificis partium adverſus Baſileenſe Concilium, in quo jam de abrogando Pontificatu ſemina jaciebantur, futurum, ad Germanos via Flaminia rediit. Vir profecto ſingularis humanitatis, procul fuit ab omni crudelitate, adeoque expenſis profuſus, ut prodigus eſſet. Nunc ad fortunam Pontificis redeundum, qui, poſtea quam Florentiæ (c) conſtitit, rebus in melius compoſitis, Comitis Franciſci auxilio, urbem primo, inde oppidum Flaſconem, cæteraque, quæ Nicolai quondam impulſu defecerant, in ditionem recepit. Pace deinde cum Mediolani Duce, [d] quos inter ſimultas magis quam bellum erat, Venetis, Florentiniſque auctoribus, qui & ipſi ad pa-

ſunt litteræ Mediolani die 11. menſis Decembris, regni Hungariæ XIV. Romani XXII. & Bohemiæ XII. Blondus autem ſcribit, *per ſextam Kalendarum Januarii diem, ferreâ coronâ Mediolani Sigiſmundum coronatum.* Ego vero puto mendum ſubeſſe in menſe aſſignando, & fortaſſe Librariorum culpâ, cum pro Decembris *Januarii* ſcripſerint, & pro ſeptimo Kalendas, *ſexto* adjecerint.

(a) Nondum mihi licuit inter Poggii litteras hanc ad Nicolaum de hac re editam epiſtolam invenire.

(b) *Hac recepta.* Anno ſcilicet, ut diximus, 1432. fœdus jam initum erat Senis, dum ibidem moraretur una cum Eugenio Sigiſmundus. Hujus conditiones & leges fuerunt, ut Imperator Pontifici juxta Cæſarum conſuetudinem fidei formulam juraret, Hæreticos exciſurum, promitteret ditionem Eccleſiaſticam non invaſurum, & ſtudium adhibiturum pro ſervandis Romanæ Eccleſiæ juribus: quibus adde, quæ Poggius indicat de Concilio Baſileenſi abrogando. De hoc fœdere vide plura apud Raynald. anno 1433. n°. 13.

(c) *Florentiæ conſtitit.* An. 1434. ut diximus, ſcribit Blondus lib. 6. decad. 3. poſtquam incolumis Eugenius Florentiam pervenit, Romanos impietatis pœnas luiſſe.

(d) *Cum Mediolani Duce.* Sancitum eſt fœdus multis conditionibus, quas leges ex ipſo Blondo apud Raynald. ad an. 1435.

cem accesserant, inita, ex fœdere Imola, & quibusdam Bononensium oppidis restitutis, Bononia, (a) quæ antea a Martino Pontifice defecerat, in potestatem redacta. Eò cum (b) se contulisset Pontifex, paulo post Franciscus Forum Livii, quæ a Pontifice defecerat, ad deditionem compulit. Parvo tempore tribus civitatibus receptis, exulcerato (c) pristino in Franciscum a quibusdam odio, quod apud memorem injuriarum animum haud erat difficile, de profligando, capiendoque eo; (nam prope Bononiam decem millibus passuum castra habebat) consilia inita, auctore lanista * perfido Balthassare Aufida, cujus auctoritas in consulendo plus poterat, quam erat Pontifice dignum. Is, comparatis per alterius rei causam pluribus electorum equitum turmis, adoriundi de improviso Francisci, dissimulato consilio, sibi partes suscepit. At ille (d) detectis per eos ipsos, qui eas fabricaverant, insidiis, cum haud dubia sui opprimendi signa deprehendisset, mutato, in quo diutius consederat, loco, eosmet, qui ad se oppugnandum profecti erant, adortus, prælio commisso, superavit, captis ducibus, & novarum rerum auctore, qui urbem Firmum in carcerem deductus, paucis mensibus excessit e vita. Magno exorto præterea Bononiæ tumultu, cum varius multorum timor esset propter suspectam, mutabilemque Bononiensium fidem, tandem, Francisco nil novi moliente, pax constituta. Pacatis rebus, Pontifex ad regnum (e) Neapolitanum, quod duorum Regum id sibi poscentium bellis turbatum erat, mentem adjecit. Creditur ad id bellum viribus

* Platina in vita Eugenii IV.

(a) *Bononia.* Deditio Bononiensium facta est an. 1435. Tabulæ ipsius deditionis extant apud Raynald. ad eundem annum n°. 11.

(b) *Eò cum se contulisset.* An. 1436. Blond. decad. 3. lib. 7.

(c) *Exulcerato.* Maximas injurias cum Franciscus intulisset Eugenio, & proditoriè multa ditionis Ecclesiæ loca occupasset, statuit Pontifex Beneficiis ac dignitatibus omnibus eum tanquam indignum privare: de qua re extant literæ ipsius Eugenii relatæ a Raynald. ad an. 1442.

(d) *At ille detectis.* Hac de re Joannes Simoneta in rebus gestis Francisci Sfortiæ. Pax tandem sancita est Franciscum inter & Eugenium an. 1444.

(e) *Ad regnum Neapolitanum, quod duorum Regum id sibi poscentium.* Hi Reges erant Alphonsus ab Arragonia, & Renatus Andegavensis, de regno inter se contendentes ob mortem Joannæ Reginæ. Eugenius armis adjuvit Renatum, ut ex literis ipsius ad Carolum VI. patet.

ſuis impar Johannis Cornetani conſilio, qui publicam rem in privatam vertere cupiebat, impulſum, de quo quoniam paulo poſt a me referetur, ſilere ad præſens, niſi quatenus narrando, ordo requirit, decrevi. Hic primum, (a) data legatione, ut regnum peteret, Romam profectus, urbem Præneſte, pluribus menſibus ab ſe obſeſſam, pluraque deinde Columnenſium caſtella in poteſtatem redacta, cepit, diruitque hoſtili rabie, incolis Romam ad habitandum miſſis. Regnum deinde cum tribus equitum, duobus peditum millibus ingreſſus, cum multa verbis oſtentaſſet, nihil egit dignum, præterquamquòd Tarentinum Principem levi & veluti excurſorio prælio cepit fortunæ beneficio. Inconſultum cœptum turpis eſt exitus ſubſecutus. Nam cum annum amplius vires ſuas incaſſum expertus eſſet (verba enim haudquaquam geſtis reſpondebant) exercitu, impedimentiſque prope ſuperum mare relictis, per alterius rei ſimulationem, navicula paucis comitibus Venetias petiit. Ferrariam (b) Pontifex ante conceſſerat Concilii, quod Græcis commune futurum erat, celebrandi cauſa. Quam rem, quoniam merita eſt, quæ mandetur memoriæ poſteritatis, paulo altius repetam. Concilium univerſale Chriſti fidelium, antequam diem ſuum obiret, indixerat (c) Martinus Pontifex Baſileæ. Hujus celebrandi cura (d) Juliano Cardinali Sancti Angeli, quem ad comprimendam Bohemorum hæreſim miſerat, demandata. Eugenius Martini acta, nihil mali ſuſpicans, comprobavit. Verum, cum

(a) *Hic primum datâ legatione.* Regnum ob extinctam Joannam II. adminiſtrandum ſupremo jure ſuſcepit Eugenius, cujus curam tradidit Vitelleſco, ut liquet ex literis Eugenii ad eundem relatis a Raynald. ad an. 1435. Vitelleſcus creatus eſt Cardinalis an. 1438. Excidium urbis Præneſtis contigiſſe ſcribunt an. 1436. deinde an. ſequenti Vitelleſcum in Neapolitanum regnum profectum tradunt ſcriptores rerum Neapolitanarum, Collenucius lib. 7. Summuntius lib. 4. cap. 4. & alii.

(b) *Ferrariam Pontifex.* En brevem elegantemque Concilii Florentini hiſtoriam. Acceſſit Ferrariam Pontifex an. 1438. die 24. menſis Januarii, ut habent literæ Andreæ a S. Cruce, quas legere potes apud Raynald. ad an. 1438. n°. 3.

(c) *Indixerat Martinus.* an. 1424.

(d) *Juliano Cardinali.* E nobiliſſima Cæſarinorum familia, dictus eſt ab Eugenio Legatus Baſileenſis Synodi, cum jam juſſu Martini legationem in Germaniam obiret an. 1431. ut liquet ex diplomate Eugenii ad eundem dato apud Raynald. eod. an°. n°. 17.

plures eò convenissent, partim rerum novarum cupidi, partim ira, odioque adversus Pontificem, multi invidia Italis infensi, nihil aliud præter animum variis cupiditatibus atque motibus perplexum, implicitumque detulerant. Veritus Pontifex (nam multa contra Sedem Apostolicam, seque parari aperte cernebat) ne quid in eo consultius ad perturbandam Ecclesiam, quod postea nonnullorum egit vesània, constitueretur, Bononiam (a) Concilium transtulit. Cardinales tunc aderant omnes Pontifici. At vero pars maxima, quæ vires Ecclesiæ inutili bello indigne quassari ægre ferebat, quidam rebus novis studentes, relicto per indignationem Pontifice, Basileam ad Concilium proficiscuntur, ubi acrius contra Pontificem agitata consilia videbantur ad extremum perventura discrimen, universis Concilii auctoritatem adversus eam translationem tutantibus, nisi Eugenius, abrogatis quæ de translatione egerat, Concilio hæsisset. Quod licet iniquum videretur, ab inferioribus leges præberi, tamen suasu Sigismundi Imperatoris, qui in sua coronatione partium se Pontificis futurum spoponderat, amicorum insuper consilio, quietem turbidis incœptis præferentium, oblatas conditiones accepit. Inter eos vero, qui Basileæ rebus agendis præerant, de unione Græcorum agitari cœptum. Concilium ob eam causam ad diem certum prorogatum. Missis oratoribus, qui de adventu eorum, locoque Concilii eis commodo tractarent, conventum, ut Imperator, ac Patriarcha cum suæ sectæ Episcopis, ad locum, qui designaretur, proficiscerentur, data impensa, qua & accedere & abire in patriam possent. Interim Cardinales omnes, uno, & eo Gallico, dumtaxat excepto, seu diversa prioribus sentirent, seu metuerent (id enim aperte quidam moliebantur) schisma; apud Pontificem ortâ loci deligendi disceptatione, cum * Basileenses Avenionem, aut aliò, quò vellent, Græcos trahere contenderent, Pontifex haud longiùs abire vellet, & in Italia locum decerni, Græcis, Pon-

* Acta Concilii Basileensis, tom. 13. Concilior. col. 841.

(a) *Bononiam Concilium transtulit.* Literæ Eugenii habent, cum Concilium Ferrariam transtulisse: quare Ferrariam in Poggio pro *Bononia* legendum.

tificis

tificis sententiam turbæ inconsultæ præferentibus, tandem Ferraria pro Concilio delecta. Erant Basileæ qui Pontificis causæ favebant, & item penes ipsum Eugenium multi, qui suadebant Concilium Florentiam potius traduci; & id tutius utiliusque consilium fuisset. Quod & Pontifex decreverat, nisi Veneti quidam occulto adversus Florentinos odio animum Eugenii ad pejora consilia divertissent, suasissentque, parum quidem consulte, Ferrariam potius deligendam. Ex quo scissura Ecclesiæ subsecuta est; nam, si Florentiæ, quod etiam major Basileensium pars exposcebat, indixisset, (a) haud dubium erat, quin se omnes eò Concilii Basileensis vires conferrent, relictis paucis cum ignobili vulgo, quod fuisset idipsum parvo tempore sua sponte dissipatum. Sed magna vis invidiæ est, quæ cum morbo animi nulla ex ratione suadeat, dissuadeatque, sæpius & Regna & Respublicas pervertit. Translato (b) Ferrariam Concilio, triremes quatuor in Constantinopolim pro Græcis, & pecuniæ missæ; advecti Venetias cum uno ex fratribus, multisque ad hoc delectis ex omni Græcia viris, * Imperator, ac Patriarcha, plurésque, quos vocant Metropolitas Trapezuntiorum; insuper Regis & gentis Iberorum, cæterorumque, qui Græcam fidem profitentur. Legati Ferrariam, quo se antea Pontifex contulerat, venerunt. Id Concilium, ita Græcis placuit, Oecumenicum appellatum, multaque in eo decreta adversus Basileenses facta. Hæc dum Ferrariæ aguntur, Bononia, Imola, Forum Livii, auctore Nicolao (c) cognomento *Parvulo*, duce belli egregio, a Pontifice defecerunt. Ita tres urbes parvo tempore & in fidem receptæ sunt, & amissæ. Urbs Spoletum eadem tempestate, cum acerrimos hostes triennio fer-

* Eugenius IV. in literis encyclicis apud Raynald. ad an. 1439. n°. 12.

(a) *Exposcebat.* Extat decretum Concilii Basileensis, quo Florentia aut Utinum in Foro Julio pro Concilio transferendo deligitur. Illud habes tom. 13. Conciliorum edit. Labbeanæ, col. 831.

(b) *Translato Ferrariam.* Literæ Translationis & alia monumenta ad id spectantia, leguntur tom. 13. col. 858. & sequentibus.

(c) *Nicolao cognomento Parvulo.* Nicolai Piccinini vitam scripsit, ut & Dominici Cardinalis Capranicæ, Baptista Poggii filius, quam in Italicam linguam vertit Pompeius Pellinus. Natus erat Piccinninus Perusiæ patre lanionis artem exercente, vir cætera egregius. De urbibus ab eo captis meminit etiam Blondus decad. 3. lib. 6. pag. 486. Ferrariæ Eugenio agente.

me a mœnibus summa gloria repulisset, arcem quoque infestam obsideret, proditione noctu capta, fœdeque a militibus direpta. Oppidum in Piceno opulentum, quod Saxumferratum vocant, eamdem militum sævitiam, calamitatemque a Comite Francisco subiit. Horum malorum causam quidam temporibus, multi hominibus adscribunt. Sed fato ne acciderint, an malis consultoribus, parum communi otio consulentibus, an Præsidum vitio ad quæstum omnia trahentium, judicio legentium relinquatur. Concilium Pontifice una cum Græcis Ferrariæ habente, & pestis urbem pervasit, & bellum (a) acerrimum inter Ducem Mediolani & Venetos renovatum. Belli ejus cura, licet non premeret Pontificem, quippe in longinquis oris gerebatur, tamen futurorum suspicio terrebat multos. Sed propinquior pestis metus, cum
* an. 1438. Pontificem cæterosque transferendi * Concilii inire consilia coëgisset; post varias de loco eligendo habitas sententias, tandem decretum, ut Florentiæ celebraretur. Pontifex via Mutinensi per Apenninum in agrum Pistoriensem descendens, Imperator Græciæ per Flaminiam alio itinere Florentiam pervenerunt. Ibi frequentibus disceptationibus, quidnam vera fides teneret, tum publice, tum privatim habitis, tandem Græci ipsius veritatis testimonio victi, in nostram fidem concessere. Concilio tum Latinorum, tum Græcorum, in templo majori, cui & Armenii quidam interfuerunt, indicto, recitatum est publicum decretum, per quod Græci, uno excepto, (b) fidem Catholicam more nostro, & illud in primis, de quo quingentis dissensio annis extiterat, Sanctum Spiritum ex Patre & Filio procedere, sunt omnes professi. Huic Imperator, & Metropolitæ, Episcopique, nam antea Patriarcha (c)

(a) *Bellum acerrimum.* An. 1438. Videas de hoc bello agentes Blondum decad. 3. lib. 8. Poggium in hist. Florent. lib. 7. Antonin. tit. 22. cap. 11. Corium par. 5. Sabellic. 3. decad. lib. 2. 3. 4. 5. Justinian. lib. 7. historiæ Venetæ.

(b) *Uno excepto.* Nimirum Marco Ephesino.

(c) *Patriarcha diem suum obierat.* Excessit e vivis Joseph Patriarcha Constantinopolitanus, postquam Unionis decretum magna animorum consensione editum est, dum gravi morbo detentus, lecto decumberet, quando subscriptio facta est. Tradit Andreas Sanctacrux, Josephum jam jam moriturum schedulæ, in qua processio Spiritûs sancti exprime-

diem ſuum obierat, nomen ſuum adſcripſere. His Græci peractis, a Pontifice viatico ſumpto, Venetorum navibus mari ſupero domum cum rediiſſent, plebs ſanis ſemper conſiliis adverſa, decretum ſalutare ſpernens, priſtinam perfidiam ſervavit. Acceſſerunt (a) paulo poſt & Legati Patriarchæ Armeniorum, qui & ipſi poſt multas diſputationes, veram Religionem edocti, altero decreto publice edito, ſuſceperunt Romanæ Eccleſiæ fidem. Ex Ægypto (b) quoque atque Æthiopia per idem ferme tempus excitati a Pontifice quidam advenerunt, miſſi a Patriarcha Æthiopum, qui reſidet Carris. In his Abbas Sancti Antonii Ægyptii, Jacobitarum nomine, eamdem profeſſus eſt fidem. Literæ inſuper miſſæ ad Imperatorem Æthiopum, quibus ad veram Chriſti fidem (nam in multis aberrant) ſuſcipiendam Pontifex cohortatus eſt. Baſileæ (c) interim, qui reliqui ex Concilio erant, privatis odiis, non Pontifici tantum, ſed nomini Italo infeſti, variis ex gentibus colluvio, magna pars gulæ & ventri dedita, Eugenium dejiciunt a Pontificatu; & Amadeum Sabaudiæ Ducem, virum ſine literis, abſque doctrina, nulla virtute præditum, ſola avaritia inſignem, Pontificem creant: rem ſane infandam, & execratione omnium Chriſti fidelium dignam. Nam quis fidelis æquo ferat animo, viros quoſdam infidelibus deterio-

batur, propria manu ſubſcripſiſſe, & decretis S. Matris Eccleſiæ humiliter ſe ſubjeciſſe, deinde mortem oppetiiſſe circa diem 10. Junii anni 1439.

(a) *Acceſſerunt paulo poſt.* Circa menſem Julium, cum Junio finitum eſſet Concilium. Fuere hi Apocriſarii Patriarchæ Armenorum, qui venere antequam Imperator Florentia excederet, ut habent acta G. L. hujus Florentini Concilii. Porro Eugenius encyclicas literas hac de re ſcripſit, quas legere eſt apud Raynald. ad an. 1439. n°. 12. receptique ſunt in unionem Orthodoxæ fidei, poſtquam de ſuis controverſiis diſceptaſſent, & ſuſcepere a Pontifice atque a Synodo fidei formulam, ſeſſione IV. Id. Decembris celebrata.

(b) *Ex Ægypto quoque.* Acceſſerunt Legati Florentiam an. 1441. cum jam pridem ipſius Eugenii juſſu excitati fuiſſent ab Alberto Minorita; & facta fuit poteſtas Abbati S. Antonii, ſacri hujus fœderis ineundi. Mire conſentiunt, quæ de iis ſcribit Poggius, cum his quæ de hac re narrat Andreas Sanctacrux. Adi, ſi libet, Concil. Florent. 3. part. n°. 8.

(c) *Baſilea interim.* Diras has in Eugenium concitarunt Baſileenſes an. 1439. quo itidem delegerunt Amadeum Sabaudum ſub nomine Felicis V. Poggium invectivam in hunc confinxiſſe ſatis notum eſt. Prodiit etiam inter illius opera, edit. Baſil. pag. 155. invehitur enim in eum ſatis acriter, ac nimis acerbe.

res, ex barbarorum fæce delectos, nequam apostatas, nunquam sobrios, vitæ perditæ, contemptos, sentinam scelerum, plus quam sicarios atque homicidas, spe, pretioque corruptos, in quibus nulla unquam nisi perniciosa, & ad scandalum Christianorum consilia extiterunt, ausos esse per nefarium scelus dividere Ecclesiam fidelem sponsam Christi? Sed hi monstra hominum, non Sacerdotes appellandi sunt, qui contra Christum Domini Sathanæ statuam erexerunt, Idolum aureum colentes. Recensitis quibus per varietatem fortunæ * jacta sunt Eugenii tempora, ad Martini Pontificis familiam, conspicuam aliquando atque opibus validam redeundum videtur, dignam profecto fortunæ theatro pompam. Hæc exemplo suo docuit Aristotelis verissimam sententiam esse: *Ubi minimum sit sapientiæ, ibi plurimum fortunam posse.* Varios enim subiit casus, & haud quaquam contemnendos his, qui apud principantes eminent. Nam quos Martini indulgentia in sublime posuerat, partim proscripti sunt, partim morte mulctati, omnes ferme bonis eversi, subito conciderunt. Thomas, (a) qui prior cognominabatur, vir perhumanus ex Religione S. Benedicti, florens opibus & dignitate (insigni enim Cœnobio præerat) ob tentatam ab eo sepulchri Adriani proditionem, extremo supplicio, & eo immaniore quam Pontificalis dignitas postulet, affectus; nam postquam laqueo in Campo Floræ vitam finivit, quatuor in partes, ferarum ritu, cadavere disjecto, hisque variis urbis portis affixis, miserandum diutius spectaculum præbuit. Quidam extorres patria ejecti; Tyburtinus (b) & item Anagniæ Episcopi, ereptis for-

* jactata.

(a) *Thomas.* De hujus supplicio hæc Platina in vita Eugenii IV. *Capitur namque Archiepiscopus Beneventanus Antonii Columnæ filius, & quidam Masius frater, qui fassus est, quæstione adhibitâ, sibi in animò fuisse arcem S. Angeli dolo capere, interfecto ipsius arcis præfecto, eamque Columnensibus prodere, quâ occupatâ & Pontificem & Ursinos ab urbe pellerent. De Masio, Sacerdotio abrogato, quod degradare appellant, sumptum supplicium est in Campo Floræ, ejusque corpus quadrifariam sub furca divisum ad quatuor urbis celeberrimas vias suspensum est.* Adde testimonium Stephani Infissuræ in diar. Romanor. quibus sæpe utitur per ea tempora Raynald. Perperam Labbeus Chronolog Histor. part. 3. pag. 336. Thomam Minoritam fuisse scribit.

(b) *Tyburtinus & item Anagniæ Episcopi.* Alter est Nicolaus de Cæsaribus electus anno 1427. alter Oddo de Vannis, de quibus Ughell. in Ital. sacr. ubi de Episcopis Anagninis, & Tyburtinis.

tunis, in carcerem, e quo tamen, deceptis custodibus, astu evaserunt, conjecti. * Oddo in cæteris Pontifici ob exquirendæ pecuniæ artem acceptior, in Adriani sepulchrum detrusus, annum amplius in compedibus vixit, nec inde, nisi prius pecunia, quam antea abraserat, tradita, veluti e naufragio nudus egreditur. Martini nepotes duo scribendi quoque materiam præbent; quorum alterum Pontifex Salerni (a) Principem, data ei uxore filia Marchionis Crotonæ, quæ paternæ hæreditati succedebat; alterum Celanì Albique Comitem, per matrimonium adolescentulæ hæredis, fieri curavit. Addita his plura * oppida, in queis Nepete, Marinum, Ardea, Neptuna, Lavinium, ut firmior esset fortuna: grandi insuper pecunia relicta, quâ tueri sua possent, si qua major vis ingrueret. Sed ea, quibus maxime egebant, amicos, prudentiam, fortunæ * fidem, neque testamento, neque hæreditate reliquit. Insaniæ potius fomentum, & incitamenta stultitiæ comparata sunt. Superbia enim elati adolescentes, ignarique cum temporibus mutari fortunam solere, bello, quod adversus eos Eugenius cœpit, relictam pecuniam absumpsere. Uxor Eduardi (is minor erat ex nepotibus) per vim rapta, cum nupsisset alteri, Albiensis, Celanique Comitatûs bona hæreditaria secum tulit. Princeps quoque, uxore defuncta, & patrimonio illius ejectus est, & Salerni Principatum per duorum Regum sibi regnum vendicantium dissensionem amisit. Ita quem paulo ante colebant omnes, & procul dubio, si diutius patruus vitam vixisset, Regem futurum regni Neapolitani sperabant, fortunæ favore converso, paulo amplius quam paternas, avitasque opes tenuit. Hac una in re maxime

* Oddo Poccius Martini V. Vice-Camerarius, de quo Platina in vita Eugenii IV.

* Habentur Donationis acta inter Regesta Martini V.

* fortasse *fidem.*

(a) *Salerni Principem.* Apud Baluzium tom. 7. Miscellan. extat Bulla Eugenii IV. data anno primo ejus Pontificatûs Christi an. 1431. XI. Kal. Januarii adversus Prosperum Cardinalem Columnam. In ea narrantur omnia, quæ in Sedem Apostolicam gesserant: quapropter vocantur ad dicendam causam Prosper, qui erat Cardinalis S. Georgii in Velabro, Antonius, Eduardus, Stephanus, Johannes, Rogerius, Alexander, Franciscus Cola, Conradus, & Franciscus, partim de familia Columnensium, partim eis adhærentes de familia Sabellorum. Salerni princeps erat Antonius Cajetanus Columna, alter vero Eduardus Comes Celani. De Antonii adversa fortuna Blond. lib. 4. decad. 3. pag. 461.

prudentissimum ad omnia virum erraſſe patruum Pontificem ferunt, quod, cum nepotibus extollendis, ditandiſque, tantas curas ſuſcepiſſet, per ætatem, ac deſuetudinem ignaris rerum adoleſcentibus, nullum fidum amicorum conſilium, quo inexperti inexercitatique uti poſſent, comparavit, ignarus labi imperia omnia, ubi virtus, qua parta ſunt, aut vera fidaque conſilia deſint. Hic Carolus: Mirum in modum, inquit, hi tui videntur inſanire Pontifices, Poggi, quibus cum ſemper recentibus exemplis pateat, inanem & non diuturnæ rei curam ab eis ſuſcipi, & quàm non in longum portendantur ſua conſilia, tamen veluti rerum ignari in eis ſemper cupiditatibus verſantur, ut quam maximo in imperio conſtituant ſuum genus; homines autem ut plurimum extollant, quorum ſtultitiam ridens fortuna alienis ornatam inſignibus, paulo. poſt incultam deſtituit. Fuit hæc, inquam, Carole, temporum noſtrorum, magis quam hominum culpa. Nam ſuperiores permulti in ejuſmodi non abiere cogitationes, nihilque, aut paulum opis in ſuos contulerunt. Sed ad inſtitutum ſermonem eorum, quos fortunæ caſus verſarunt, redeundum. In his primum ſe objicit Johannes ([a]) Dux Venuſinus, quem magnum regni Neapolitani Seneſcallum vocitarunt. Hic Neapoli ortus ex familia nobili, paterno cenſu, per ſecretum commercium quod ei cum Johanna notæ impudicitiæ Regina erat, ſupra modum fortunæ ſuæ elatus, primum Comes Avellini, tum Dux Venuſinus, &, quæ maxima eſt poteſtas, regni Præfectus (eum *Seneſcallum* vulgo appellant), Reginæ omnia libidini concedentis arbitrio, creatus eſt. Quindecim annis, cum poſt expulſum Jacobum Regem ſe in Reginæ conſuetudinem inſinuaſſet, ejus permiſſu regno præfuit. Adeo regebantur ejus arbitrio nutuque omnia, ut parum a Regis potentia abeſſet: Regina ſolo nomine, &

(a) *Johannes Dux Venuſinus.* Hic ex nobiliſſima Caracciola gente celebris eſt, deque varia illius fortuna ſcriptores omnes loquuntur. Anno 1416. Joanna II. Neapolitana regina eum creavit Comitem Venuſinum. & totius Regni Seneſcallum. Præcipue circa an. 1420. totius Regni ſummam poteſtatem adminiſtrandi ei fecit; demum triſti funeſtoque rerum humanarum exemplo perimitur an. 1432. die 17. Auguſti. Summontius lib. 4. cap. 4.

victu tenui contenta. Operâ consilioque illius, Alphonsus Aragonum Rex adversus Ludovicum, qui regnum pervaserat, ascitus in auxilium, pauloque post pulsus est. Hinc secundis rebus præter modum elatus, impotens atque imperiosus in singulos, cum quibusdam etiam viris insignibus attulisset manus, multorum invidiam contraxit. Qua re perspecta, ad stabiliendas vires, ut se contra multorum opes muniret, Jacobum Caudolam, virum ea tempestate florentem opibus atque armis, per fœdus matrimonii sibi conjunxit. Sed vana hominum adversus fortunæ imperium consilia! Quæ enim res ad robur & potentiam quæsita est, ea mortis causam præbuit; nam veriti quidam, ne duorum conjunctio, regno inter se partito, reliquos opprimeret, qua nocte filiæ (ea Jacobi filio desponsata erat) celebrantur nuptiæ, haud abnuente (nam proditionis insimulatus erat) Reginâ, sumpsit id sibi munus Octinus Carazolus eques magni animi, cui Ducis potentia erat infensa: redeuntem a cœna post convivii lætitiam, cum se in cubiculum contulisset, jussu Reginæ per speciem rei agendæ evocatum, cubiculoque egressum, eques ad id missus ense transfodit. (a) Eo pacto una hora, & lætitiæ nuptiarum finem attulit, & vitæ. Neque vero omittendus videtur haud dispar fortunæ ludus. Franciscus, cognomine Carminiola (b) omnes ferme nostri temporis belli duces rebus gestis excessit. Is obscuris parentibus, dum porcos puer paterno in agello pasceret, raptus ab equite, dum adhuc Mediolani Dux senior viveret, in castris atque inter arma versatus, sub variis Ducibus ita meruit, ut laudem egregii equitis assequeretur. Duce mortuo, majoreque filio, qui ei in Imperio successerat, per domesticorum fraudem perempto, or-

(a) *Ense transfodit.* In eam sententiam Carraccioli cædem narrat S. Antoninus 3. part. 4. 22. cap. 7. §. 7. Summontius refert epitaphium ipsius Joannis, cujus auctor est Laurentius Valla.

(b) *Franciscus Carminiola.* De hujus Ducis casu scriptores rerum Venetarum, Sabellicus Ennead. 10. lib. 2. & alibi: Poggius ipse in Histor. Florentin. lib. 6. pag. 227. qui eadem propemodum, quæ hic, habet. Porro de Carminiolæ rebus gestis invenies plura apud Corium, Blondum, & alios.

taque Mediolani seditione, cum quidam sanguine proximi dominium urbis usurpare conarentur, adolescentiori fratri (is Ticinum regebat, Philippus nomine) qui ad propellendos ex urbe hostes cum parvo exercitu adierat, præcipuam operam navavit. Primus enim, cæteris cunctantibus aut timentibus, per hostium munimenta ingressus urbem, singulari facinore hostibus devictis, eam Philippo restituit. Unius egregiâ operâ urbe potitus duxque creatus, Philippus, perspectâ Francisci rei militaris disciplinâ, animique magnitudine in his recuperandis, quæ defecerant, urbibus oppidisque, exercitui eum belloque præfecit: cujus ductu auspicioque Trecium validissimum oppidum expugnatum, Bergamum, Brixia, Cremona, Parma, pluraque castella in potestatem redacta. Janua quoque, & omnis Ligurum tractus diuturno bello additus. Florebat præ cæteris tum fortuna secundiore usus, tum maxime fretus virtute. Fuit enim vir justus & severus, maxime exosus latrocinia & licentiam militarem: ira tamen quandoque efferebatur, ad jurgia, & contumeliam promptus, plus quam alieno imperio subditum decet. Sed mutatâ Ducis voluntate, ut fit, cum felicitas invidiam contraxit, de statu rerum dejectus, cum sibi timeret, Venetias urbem petiit, Duce relicto, auctorque in primis Venetis fuit contra Ducem pro Florentinis arma capiendi. Dux bello communi consensu præficitur: expugnata primum Brixia, tum Ducis Mediolanensis exercitu capto profligatoque, eum ad petendam pacem compulit, restitutis tamen his, quæ de Florentinis ceperat, Bergamoque Venetis tradita. Secundo bello, quod ab oppugnatione Lucanæ urbis est ortum, cùm navali certamine, quod in Pado commissum est, Venetorum classis inferior prælio fuisset, orta in Ducem eorum suspicione, ob non missa classi, cum postulata essent, præsidia, Venetias per causam consilii accitus, capite damnatus interiit. Ductus est ad supplicium ore occluso, ne loqui posset. Quidam ob infensum in eum Venetorum animum, quod eos veluti bellorum ignaros sæpius & nimis superbe increpare sit solitus, exasperato pluribus rebus odio, interemptum dicunt. Hic

exitus

exitus vitæ fuit viri bello paceque præstantissimi, cui nihil ad normam boni justique Principis præter continentiam iracundiæ defuit. Adnumerabitur quoque inter eos, ad quos fortuna profecta pedem retulit, Nicolaus (a) quem supra retulimus bellum Pontifici intulisse. Hic infimo loco, nullo genere ortus, parvo stipendio primum meruit, tum armis opibusque fortunæ dono, malisque artibus sublevatus, cum plures equitum turmas, prædonumque undique confluentium cohortes contraxisset, Eugenium diutius lacessivit, multis urbibus oppidisque subactis. Sed cum is esset, in quo nihil casti, nihil sinceri inerat, temeritati deditus fortunæ, tandem cum ad opprimendum Camerinum proficisceretur, commisso cum adversariis certamine, superatus (b) occiditur, vir suæ ætatis omnium crudelissimus. Inter varios Principum in utramque partem fortunæ casus haud postremum locum sibi vendicat Alphonsus (c) Aragonum Rex, cujus varia fortuna ut notior fiat legentibus, res paulo superius repetenda est. * Mortuo Ladislao Rege Neapolitano, cum soror Johanna, * An. 1414. assentiente Pontifice, in regnum successisset, oppressa postmodum a Ludovico ex stirpe Francorum regia, qui, Martino Pontifice annuente, regnum ingressus, magnum tumultum exciverat, Alphonsum Aragonum Siciliæque Regem, spectatæ virtutis adolescentem, adoptatum ab se in filium, regnique hæredem in auxilium accivit, data maritimarum arcium custodia. Is, comparatâ classe, Reginam cum defendisset, pluribus annis regno præfuit, ita tamen, ut omnia agerentur Reginæ nomine, provinciâ Calabriæ Ludovico concessâ. Postmodum sive Aragonum impotentiâ, sive regni suspicione, mutato Reginæ animo, Rex regno pulsus, qui contu-

(a) *Nicolaus.* Nimirum Nicolaus Fortebrachius e Brachiorum gente, de quo Blondus.

(b) *Occiditur.* De Fortebrachii cæde nonnulla habet Blondus lib. 3. decad. 7. pag. 500. eum interfectum scribit ab Alexandro Duce, dum Camerinum obsideret.

(c) *Alphonsus Aragonum Rex.* Quæ hîc summatim de Alphonso rege recensentur, uberius pertractantur a scriptoribus rerum Neapolitanarum, præsertim a Joanne Albino de gestis regum Neapolitanorum ab Aragonia, & a Bartholomæo Facio in vita ipsius Alphonsi Neapolitani regis.

melia itaque incensus, magna classe rediens urbem Neapolim vi cepit, partemque diripuit, pulsis his, qui Reginæ factionis erant. Tum urbis arcibus valido imposito præsidio, ad Hispanias rediens, Massiliam, noctu ingressus, depopulatus est. Onerariis deinde, longisque Januensium navibus, auctore Duce Mediolani, cui tum parebant, pulsis Hispanis, recuperata civitas restituitur Reginæ, haud abnuente Pontifice, cui Regis opes nimiæ admodum suspectæ erant. Regina deinceps sola regnum tenuit, abdicato Alphonso, ac regno tradito Ludovico, eâ conditione ut, se viva, regni administratione, regioque nomine abstineret. Sed paulo post moritur

* an. 1434. * Ludovicus, Renato fratre hærede ab se relicto, qui & a Regina quoque, cum diem obiret, hæres est institutus. Neapolitani, multique ex proceribus, qui Gallorum opibus favebant, absenti Renato regnum tradunt. Hoc Princeps Tarentinus (a) infensus Gallis, reliquique, qui adversæ factionis erant, ægre ferentes, Alphonsum ex Sicilia accersunt, qui subito ad regnum festinans, parvis copiis confisus, suarum partium auxiliis, Caïetam (nam præpotens suorum classis secuta Regem erat) obsidet, ab Januensibus antea firmo præsidio munitam. Urgente per obsidionem Caïetanos fame, rerumque omnium inopia, cum spes propinqua deditionis esset, superveniunt onerariæ Januensium naves duodecim, longæ sex, obsessæ urbis subsidio futuræ. Has conspicatus Rex, cum omni classe, quæ & navium & militum numero superior erat, obviam procedit, turpe existimans se in portu continere, ne speciem timoris injiceret suis. Aderant ei duo fratres, Navarræ Rex, & Infans Henricus. Commissa pugna, quoniam id certamen præmium regni allaturum videbatur, summis viribus utrimque certatum. Januenses astu præcipue victores, subacta classe, Regem capiunt, & fratres; (b) naves duæ combustæ, una submersa, decem captæ, reliquæ fu-

(a) *Princeps Tarentinus.* Joannes Antonius Ursinus.

(b) *Regem capiunt & fratres.* Evenit hæc victoria an. 1435. ut testantur literæ Philippi Mariæ Mediolani Ducis; datæ hoc anno ad Patres Concilii Basileensis. Ubertus Folieta in histor. Genuens. lib. 10. & fusius memorabilem

gam cepere. Hoc prælio, ad tria hominum millia, aut cæsa dicuntur, aut submersa mari. Captivis omnibus Januam delatis, Rex Mediolanum proficiscitur, ubi benigne a Duce susceptus, inito cum eo fœdere, in regnum Neapolitanum rediit. Quæ res postea causam præbuit Januensibus a Duce deficiendi. Ferunt dixisse Regem Januensibus, si saperent, fore ut peccatis suis ea victoria ascribi posset; sin minus, magno illis damno eam rem fore. Insignem eam victoriam fecerunt duo capti Reges, multique præterea spectatæ dignitatis viri; & haud scio an multis sæculis fuerit navalis pugna nobilior. Reversus ad bellum Rex Caïetam per intestinam factionem cepit. Is tanquam aditus fuit totius regni potiundi; nam partium auxiliis fretus, statim Capuam, Aversamque urbes in suam ditionem redegit; & cùm pluribus annis cum Renato vario marte pugnasset, tandem defessis adversariis, obsessam ab se urbem Neapolim, (a) noctu per aquæductum operis antiqui militibus intromissis, vi cepit, regnoque solus potitus est. Miranda profecto, nedum anceps fortunæ vis, quæ, per captivitatis auspicia, futuri regni fundamenta jecit. Tricii gens (b) antiqua & pervetusta habetur, ut quæ ducentos ultra annos sola Fulginio, multisque oppidis pro Romana Ecclesia præfuit. Ex ea extitere viri egregii permulti, qui licet cæde mutua genus fœdaverint, tamen & prudentia & rebus gestis clari evaserunt. Ultimus Ugolinus tres filios pari jure reliquit, quorum Corradus, qui junior erat, creditur auctor fuisse ut majores natu fratres per summum scelus occiderentur, quò solus regnaret. Ea res quoniam dubia est, li-

hanc pugnam describit Faccius in rebus gestis ipsius Alphonsi. Cæterum Rex Mediolanum ductus, a Philippo honorifice est exceptus, initoque fœdere, ut auctor est Poggius, in Neapolitanum Regnum rediit.

(a) *Urbem Neapolim noctu per aquæ ductum.* Id accidisse ferunt die 2. Junii 1442. In hunc ferme modum, post tot bella ac labores, captam urbem scriptores omnes tradunt, quemadmodum capta est a Bellisario.

(b) *Tricii gens.* Diu potita est hæc familia, cujus majores a sæculo XII. memorantur, Fulginatensis Civitatis dominio, nimirum ab an. ut ferunt 1306. ab Offredo Trinciæ ad an. 1439. quo pulsus & captus est una cum filio ab exercitu Pontificis Conradus, supremo Duce exercitûs Joanne Cornetano tum Cardinali Florentino nuncupato. Blond. lib. 10. decad. 3. pag. 552.

cet id plures pro comperto afferant, certæ sententiæ auctor non ero. Corradus, post fratrum cædem, solus triginta ferme annos Fulginio imperat, vir magni animi, & supra vires elati, olim Pontifici Martino infensus. Post Brachii mortem, cujus partium fautor contra Martinum fuerat, bello petitus succubuisset, ni Comitis Urbini (a) intercessio placasset Martinum, cujus clementia multis tamen oppidis mulctatum servavit. Cum Eugenio Pontifice vario fuit animo, nunc hærens ejus hostibus, nunc reconciliationem quærens. Hinc Pontificis offensione contractâ, timens rebus suis, filiam Comitis Francisci, de quo meminimus, fratri despondit, quò esset tutior. Sed cum Franciscus Venetis, qui bello acri a Duce premebantur, opem tulisset, Corradum nihil hostile timentem, absque præsidio reliquit. Sumptâ occasione Pontifex injuriarum memor, misso Legato, Fulginium obsedit, receptis prius, quæ illi suberant, aut vi aut deditione, oppidis. Cives, cum obsidionis difficultatem ferre nequirent, omni spe subsidii præcisâ, tandem salutem pacti, urbem Legato tradunt: Corradus ac filius Sorianum missi, haud multo post, permissu Pontificis, pœna capitis plectuntur. Creditur scelus fraternæ cædis, quam suo jussu perpetratam tradunt, meritam ultionem exegisse. Comitum genus (b), qui Guidi cognominabantur, vetus sane ac nobile, originem duxit ab Alamannis, qui cum Othone III. quadringentos amplius annos Italiam (ea tunc Imperatorum ditioni parebat) petiere. Hujus familiæ auctor in Thuscia consedit, eâ regione, quæ Florentiam inter Aretiumque jacet, *vallis Arni* cognominata, nonnullis oppidis concessis, & omnis ejus oræ Prætura. Magna deinceps posterorum ejus vis atque auctoritas adjecta eorum dominio, ea parte, quæ *Casentinum* appellatur. Varchium opulentum oppidum, & pleraque castella naturâ loci munita, ex quibus ob principantium injurias, compulsis ad defectionem incolis, Terranova nostra patria

(a) *Comitis Urbini.* Nimirum Francisci Feltrii.

(b) *Comitum genus.* Hujus præclaræ ac nobilis gentis historiam, genus, ac in varias familias divisionem justo volumine scripsit Scipio Ammiratus.

confecta est, tenuere: divisa multifariam ea familia varia cognomina, pro locorum vocabulis, sumpsit. Quæ Casentinum incoluit, a Battifolle parvula arce nomen traxit; quæ in valle Arni resedit, trecentis ferme annis justo imperio cum suos rexisset, postmodum luxu, ubi pro virtutibus subeunt vitia, majori ex parte avitis pulsa bonis in eo quem nuper domestici quidam per summum scelus peremerunt, defecit. Quibus Casentinum obtigit, integram hæreditatem possederunt usque ad Franciscum, qui nuper, cum a Florentinis descivisset, patria pulsus est. Robertus (a) huic pater fuit, vir magni supra vires animi, qui priori bello, quod a Florentinis cum superiore Mediolani Duce gestum est, Ducis partes secutus, composità pace ad * Florentinos rediit, hortante Duce, cum diceret externis ac longinquis, raro præsenti ac propinquo exitio subveniri. Hic extremo vitæ tempore filium impuberem tutelæ Florentinorum commisit, quem tractarunt parentis loco, legitimâ ætate restitutis paternis bonis. Florentinorum partes secutus est; sed Nicolaus, cognomento *Parvulus*, cum Flotentinorum fines, transito Apennino, pervasisset, defecit ad eum, sive meliora sperans, sive Florentinorum contumelia motus, seu ductus fato, quod dominari rebus mortalibus existimatur. At postea, profligato præter spem, abeunteque e Thuscia Nicolao, (b) vis belli omnis in Franciscum conversa est, qui tum auxilio, tum spe destitutus, amissis nonnullis oppidis, cum diutius obsidionem Pupii, qua se incluserat, ferre non posset, deditione factâ, pactus salutem, utque cum bonis abire liceret, oppidum tradidit Florentinis; ipse in Lombardiam (c) secessit. Hujus fato (hoc enim impune licet culpare) prænobilis familia pulsa suis sedibus, finem dominandi sortita, documentum præbuit

* An. 1400.

(a) *Robertus huic.* De Roberto Puppii Comite, qui Joannis Galeatii partes est secutus, circa an. 1399. scribit etiam Poggius in histor. Florent. lib. 3. pag. 136. Leonardus Aretinus lib. 11 Ammiratus lib. 16.

(b) *Abeunte e Thuscia Nicolao.* Victus in prælio apud Anglariam an. 1440.

(c) *In Lombardiam secessit.* Vide Ammiratum in historia Comitum Guidi. Francisci Comitis Puppii filia Margherita an. 1437. nupsit Pandulpho Malatestæ.

nihil perpetuum aut firmum in bonis humanis esse. Culparem fortunam, quæ *nulli*, ut Terentius ait, *perpetuo est bona*, nisi hoc nonnulli ambitioni potius, quam fortunæ vitio acceptum referrent. Plures sane certam citius pacem, quam speratam victoriam expetendam censent. Sed quoniam quidquid hominibus adversi contingit, tribuitur fortunæ, nos quoque talis viri casum inter fortunæ opera adnumeremus. Adnectendus est exemplis superioribus vir, maximum fortunæ imperii documentum, Joannes (a) Cornetanus, qui Cardinalis postmodum factus est, ut plane constet in rebus humanis plus fortunæ arbitrium, quam ingenium posse. Sed virtus tum est appetenda omnibus, quod unum firmissimum est adversus fortunæ impetus munimentum, tum vero illis maxime, qui cæteris præesse atque imperare quærunt. Nam ea tum præstat benevolentiam hominum, tum præcipue præbet imperiis diuturnitatem. Ex vitiis contra prodeunt omnia, quæ regna infirma & instabilia reddunt. Ea licet quandoque declinent hominum pœnas, nunquam summi Dei tamen præsens magis quam futura (nimium enim aliquando videtur protrahi) ultio * exoptatur. Johannes oppido Corneti oriundus, matre nobili ex gente Vitellensium, Latinis literis in patria perceptis, Bononiam ad Jura perdiscenda profectus est, adultus ætate; domum deinde reversus stipendium cum Tartalia, ea tempestate haud ignobili belli duce, equo meruit, admodum Principi gratus. Cum duæ factiones Cornetum distinerent, materna inferior esset viribus, hic, sumptis a Duce militibus, excitatoque in civitate tumultu, ac multis adversæ factionis sublatis, priores partes in urbe tenuit. Hac re in primoribus civitatis habitus, futuræ vitæ jecit fundamenta. Nam Martinum Pontificem, cum ab Alamannis ad urbem

* Desideratur.

(a) *Joannes Cornetanus*. Plena sunt historiarum monumenta de rebus ab hoc Cardinale gestis. Vitam illius, ac adversos fortunæ casus multi scripsere, quos videre est apud Ciacconium tom. 3. col. 896. post Poggium ejus vitam simili propemodùm enarratione contexuit Jovius in elogiis virorum bellica virtute illustrium, quamvis multo plura legantur hîc. De ejus morte meminit etiam Poggius in hist. Florent. lib. 7. pag. 339. Blond. decad. 3. lib 6. & 7. Pius II. de Europa cap. 58. de anno mortis superius egimus.

venisset, preces Tartaliæ, licet reluctantem impulerunt, ut eum Protonotarium designaret. Paucis post annis, cum Cardinalis Senensis, qui post Martinum creatus est Pontifex, valetudinis causâ, Viterbium & ad vicina loca se contulisset, hic ita in ejus amicitiam se insinuavit, ut nemo sibi esset acceptior. Oderat hunc jamdudum Martinus Princeps prudens, veluti seditiosum & quieti infensum, eumque procul ab urbe relegarat, etiam repugnante Cardinale. Sed eo defuncto, factus Pontifex Eugenius hominem revocat, statimque creatum Episcopum Recanatem, Legatum in Picenum mittit, annuentibus his, qui per speciem honoris procul eum abesse cupiebant. Ei provinciæ cum præesset, coactus est Provincialium querelis, ad se purgandum, ad urbem redire. At is omnia a se gesta in laudem vertens, Pontificem pepulit, ut se mitteret in Picenum. Tum, veluti superatis æmulis, liberiori arbitrio usus est, multa committens, quæ reprehensione digna plures putabant. Armeleum virum militarem, ut tenuiora omittam, qui, Martinum secutus, partes Ecclesiæ defenderat, ad tutelam Pisauri antea destinatum, per simulationem tentatæ ab eo proditionis, capite mulctavit. Eadem pœna affecit Petrum Gentilem, (a) ex familia Varani, quæ Camerini diutius imperitaverat. Hunc ad se vocatum, inque dirum carcerem conjectum, extremo supplicio damnavit. Cùm multis variis ex causis odio esset, tandem Picentes coëgit ad defectionem. Francisco Comiti (propinquo enim loco castra habebat) se dediderunt. Johannes primum captus, tum clam emissus, magna ex parte amissis partis bonis, supero mari Venetias aufugit. Concesserat tum Florentiam ex urbe Eugenius, ad quem cum venisset, collatâ in Provinciales defectionis culpâ, in gratiam priorem rediit, dignitatemque auxit. Primo Archiepiscopus Florentinus, tum Patriarcha Alexandriæ factus. Erat animus pacis atque otii impatiens. Igi-

(a) *Petrum Gentilem*. De Petri Gentilis Varani supplicio vide Camillum Lillium, historiæ Camerinensis part. 2. qui capite mulctatum scribit an. 1433. die 6. Septembris. De hoc supplicii genere meminit etiam Leander Albertus in descriptione Italiæ.

tur Pontifici persuasit, ut se mitteret ad regnum Neapolitanum; futurum enim ut, duorum Regum dissensione, regnum illud in potestatem suam redigeret. Sumptâ legatione, multis equitum turmis, peditumque copiis, cum primùm Casentinatem agrum vastasset, iter in Patrimonium, quod dicitur, vertens, Præfectum urbis * Jacobum in oppido Vetralla obsessum fame ad defectionem compulit occiditque, omni auri argentique supellectile sublatâ. Urbem deinde * Præneste quatuor mensibus obsessam cepit diruitque, civibus Romam missis. Tria præterea Columnensium oppida ad solum evertit, cum Antonio Pisano, qui magnam partem Campaniæ occupaverat, commisso certamine, profligatum captumque laqueo suspendi jussit. Per agrum postea Cassinatem cum in regnum pervenisset, cum tribus equitum, duobus peditum millibus, favere se partibus assimulavit Regis Renati, cujus uxor cum liberis Neapolim venerat. Sed Renato parum fidus, Alphonso palam hostis, dum utrumque vult prodere, Pontificis causam prodidit. Alphonsum Regem ipso induciarum tempore capere statuit, misso exercitu, qui eum Natali die Domini, religioni sacrisque intentum, incautum de improviso adoriretur. Eadem arte Jacobum Caudolam aggressus est, partium Renati defensorem. Sed neutra res incœpto respondit, cum neque vires succederent, neque suis consiliis locus esset, nullâ re dignâ laude gestâ, præterquam quod * Principem Tarentinum quadam pugna cepit: qua de re * Cardinalis ob rem gestam creatus est. Desperatis rebus mare superum cum omnibus copiis petiit; conductâque clam naviculâ, exercitu relicto, cum Venetias delatus esset, ad Pontificem (is Ferrariæ Concilium habebat) proficiscitur; conjecto in Proceres regni, tanquam parum Pontifici fidos, adversi belli crimine, prioribus artibus sibi Ponrificem majori benevolentiâ devinxit. Iterum Legatus efficitur, acceptâ omnium, quæ Pontificis imperio parebant, Provinciarum curâ. Ad urbem profectus inter multa, quæ in eo culpantur, civem quemdam, ut alia omittam, precibus pro amico intercedentem, cruciari statim equuleo jussit. Alios quosdam fictâ

* Jacobum Vicanum.

* An. 1436.

* Antonium Ursinum.

* an. 1437.

ficta propter adulterinos nummos causâ, grandi mulctavit pecunia. Erat ejus clementiæ, æquitatis, justitiæ apud Pontificem contracta fides, ut uni soli, quod libitum esset, liceret. Pontifici, cum Florentiam revertisset, primum affuit ad renovandam in se (plura enim facinora de eo ferebantur) Principis benevolentiam. Actum est, eo auctore, ad comprimendos, qui a Pontifice defecerant, Bononienses, ut Legatus in Flaminiam proficisceretur. Inito cum Venetis ac Florentinis fœdere, datâque fide se adversus Bononiam profecturum, cum magnam vim auri ab eis cepisset, omissâ Flaminiâ, arma convertit in Corradum Fulginii imperantem; qui nihil tum hostile veritus, ob eamque rem imparatus, a civibusque destitutus, cùm, amissâ per proditionem urbe, in potestatem Legati devenisset, in vincla conjicitur: præda omnis, quæ permagna erat, Cornetum abacta. Adjecto deinde ad Arcem Spoletanam animo, ut omnia imperio suo subderet, Abbatem Cassinensis monasterii, qui Arci præerat, captum, in Arcem veterem misit, in qua periit. Summâ ope interim, tum nuntiis, tum literis, enixus est, ut Pontifex ad urbem proficisceretur, adeoque consulendo, hortandoque contenderat, ut Pontificem traheret in sententiam suam, nisi aliqui occultiorem dolum timentes restitissent. Hoc rerum statu florentem Legatum majora jam consilia agitabant; nam, cum suspicaretur suam magnitudinem multis infensam, dicitur animum ad pejora consilia convertisse, conjurasseque contra Florentinos, quos ob non servatam fidem iniquo in se animo senserat. Hanc latius explicarem conjurationem, nisi eorum, qui in illa intervenisse dicuntur, pudor & reverentia a narrando continerent. Sed hæc majora suis viribus molientem, aliquorum prudentia, quibus & Pontificis & patriæ salus cara erat, prævenit. Per Antonium * Paduanum, qui Præfectus erat sepulchri Hadriani, in transitu pontis capiendum curavit. Tribus, dum defensionem parat, acceptis vulneribus, octava (a) die, postquam captus est, moritur. Admodum paucis fuit interitus

* Antonius Ridus.

(a) *Octava die.* Male est apud Raynaldum ad an. 1440. n°. 11. cum obusse vigesima die post inflicta vulnera.

P

ejus gravis; erat enim impotens animo, atque imperiosus. Præter eos, quos retuli ab eo necatos, quamplurima ejus crudelia in multos narrantur facinora. Custos Arcis Ostiensis, cui nummi ob servatam Arcem debebantur, ne pretium posceret, laqueo damnatus est, confictâ proditione. Paulum Teutonem virum militarem, ob amplum patrimonium, argentum atque armenta, ut dicunt, in mare projici jussit. Tandem vitæ insperatum exitum est sortitus. Corpus ejus noctu ad templum Minervæ (a) delatum in lectica jacuit, jucundum multis spectaculum, præbente illustre exemplum fortunâ. Non hominem deinceps, sed portentum immane recensere monstri loco libet. Comitum (b) Montis Feretri pervetustum est genus. Guid-Antonius, qui Urbini Comes dicebatur, justus & modestus Princeps, novissime avitas tenuit terras. Is diem suum obiit, relicto (c) filio, naturâ fero atque immani. Ea malos suasores nacta (facile enim impio vitia persuadentur) ad omne facinus erupit, duorum sceleratissimorum operâ, quos ad secretiora consilia asciverat. Primum dæmonum incantationibus plurimum indulsit; tum luxuriæ impotens, nullius parcens pudicitiæ, quibus libitum erat, nullo discrimine, virgo an nupta esset, vim inferre moliebatur. Delectabatur nocturnis conviviis, quæ in lucem proferrentur, adhibitis per minas mulieribus, si quæ videbantur

(a) *Ad Templum Minervæ.* Ita habent scriptores omnes. Ciaconius scribit, postmodum collecta ejus ossa Cornetum fuisse delata, & tumulata in Cathedrali. Extat ibidem illius epitaphium, quod idem Ciaconius exhibet tom. 2. de vitis Pontificum colum. 9. Falso a nonnullis, ut est apud Ciaconium, creditum est Joannem fuisse Aquileiensem Patriarcham, cum esset tantum Alexandrinus, ut monet Poggius; sed mirari subit, cur Bartholomæus Facius, lib. 5. de rebus gestis Alphonsi Regis, pag. 127. Aquileiensem Patriarcham dicat eumdem Joannem.

(b) *Comitum.* De hujus familiæ vetustate, ac viris illustribus plura habet Hieronymus Mutius Justinopolitanus, initio lib. 1. de rebus gestis Federici Comitis Montis Feretri. De Guid-Antonio hæc percenset, eum pluribus urbibus dominatum fuisse, in Neapolitano regno Comitis-stabuli officio functum, & Martini munificentia oppido Castridurantis donatum. Poggius ipse appellat Guid-Antonium sua & majorum gloria clarum, lib. 6. histor. Florent. De hujus laudibus meminit etiam Ammiratus lib. 18. hist. Florentinæ.

(c) *Relicto filio.* Scilicet Oddone Antonio, de cujus sævitia ac infandis criminibus, eadem propemodum quæ Poggius, scribit Leander Albertus in descriptione Italiæ, pag. 262.

ſpecioſiores. Adoleſcentulæ innuptæ patrem fratremque, ob negatum filiæ ſtuprum in dirum carcerem conjectos, alterum mirum in modum tormentis laceravit, alterum inedia ad mortem acerbiſſimam compulit. Alteram pudicam adoleſcentulam deſponſatam viro, quia pudorem illius parentes contra furentis libidinem tutabantur, aſino inſidentem in lupanar, tibicine præcedente, deferri juſſit, miſſis aliquibus domeſticis, qui illam per vim ſtuprarent. Impuberem adoleſcentulum, quem ſe certa hora excitare ad opus luxuriæ juſſerat, ſomno deceptum, quia eum non interpellaverat, crudeliſſima morte affecit; terebintha enim nudum puerum linitum primo, deinde pulvere ſuperinjecto, quo ad Bombardas utuntur, igneque addito, miſellum uri permiſit, eo mortis genere, quo ne crudelius quidem Phalaris adinveniſſet. Cum plura ejuſmodi infanda facinora in dies patraret, nullo neque hominum, neque Dei reſpectu habito, furorque dementis adoleſcentis (vigeſimum enim annum attigerat) in cives debaccharetur, tandem quidam, quos contra inſanierat, conſpiratione factâ, noctu hominem adorti, in cubiculo multis vulneribus confoſſum occiderunt: addita & duorum cædes, qui præcipui conſultores fautoreſque tantorum ſcelerum habebantur. Dignus vitæ finis, ſi citius inſaniæ pœnas dediſſet. Solent a Principibus conſultores ſumi ſuis moribus naturæque accommodati: in eos poſtmodum, quod nefarie actum eſt, culpam referunt. Nequaquam poſterius omnium quæ huic operi inſerta ſunt, exemplum adjicere fortunæ iniquitas coëgit, ut rem gravem, dictuque aſperam, ita fœdam, ac nomini Chriſtiano turpem. Culparem profecto cæleſte numen, quod ſuæ fidei propugnatorem tam ſæva morte perire ſivit, niſi divinæ providentiæ inſcrutabilis ſeries obſtaret, prohiberetque æternam ſapientiam, cujus juſta ſunt judicia, a mortali imbecilloque ingenio reprehendi. Sed dolendum eſt tamen talem futuræ virtutis indolem vi fatorum Chriſtianis ablatam. Ladiſlaus ([a]) magni animi adoleſcens, mortuo pa-

(a) *Ladiſlaus.* Filius poſthumus Alberti Regis, de quo Æneas Sylvius in hiſt. Bohem. cap. 56. & plures alii ſumma cum laude ſunt locuti. Contigit au-

tre, pubes adhuc in regno Poloniæ successit, eruditus Latinis literis, & Christianæ Religionis præcipuus cultor. Hic, defuncto Alberto Hungarorum Rege, natione Alamanno, cui Hungariæ regnum matrimonio cesserat, prolesque posthuma orta erat, a magna Procerum parte in regnum Hungarorum accitus, Rex factus est, multis, qui infanti hærebant, repugnantibus. Sed tamen Budam caput regni tenuit, majorique parti tribus annis imperitavit. Accidit interim ut Teucri, (a) qui Græciam, omne ferme Epirum, Macedoniam, Dardanos, Thraciam, utramque & Asiam occuparant, regnum infestantes, maximis præliis diversis in locis superarentur. Has memorabiles ediderat pugnas Johannes quidam *Vaivoda* cognominatus, (b) vir bello strenuus & consilio vigens, qui adeo vires illorum attriverat, ut spes injiceretur, posse illos deleri funditus, ac de Europæ finibus pelli. Itaque per Julianum (c) Cardinalem S. Angeli, Eugenii Pontificis Legatum, pace inter Regem, Infantisque tutores constitutâ, prima expeditio in Teucros facta est, quibusdam Provinciis, quæ suæ ditionis factæ erant, receptis, multisque hostium millibus bello absumptis. Cum hyems & commeatuum inopia urgeret, sese in

An. 1439.

tem Alberti mors an. 1439. Hungari vero post hujus mortem, contempto impubere Ladislao, adsciverunt sibi in Regem Vladislaum Polonorum Regem an. 1440. multi tamen Ladislao adhæsere, ut hic innuit Poggius, & habent scriptores omnes rerum Hungaricarum.

(a) *Teucri.* De hac voce pauca adnotavimus initio libri primi.

(b) *Joannes quidem Vaivoda.* Is dictu est Huniades & Corvinus. Hæc de Turcis tum omnia ferro igneque vastantibus enarrat Eugenius IV. in Encyclicis literis hac de re scriptis, quæ leguntur apud Raynaldum ad an. 1443. n°. 14. in quibus fatetur Eugenius divinitus factum esse, ut Huniades Turcorum conatibus obsisteret, ac eorum vires retunderet, victoria apud Sophiam urbem de Ammurate parta an. 1442. de qua meminerunt plerique scriptores, videlicet Callimachus Experiens, Æneas Sylvius, & Bonfinius decad. 3. lib. 5. & 6.

(c) *Julianum Cardinalem.* In memoratis literis Eugenii datis Florentiæ an. Domini 1442. narratur, eundem Cardinalem ab Eugenio in Pannoniam missum pro pace ineunda inter Poloniæ & Hungariæ Reges. De hoc præstantissimo Cardinale pleni sunt libri scriptorum omnium ejus ætatis. Jovius elogium illius confecit, legiturque lib. 2. summisque eum laudibus effert. Pervenit in Hungariam Julianus, quo hortante ac suadente, illato bello, Turcæ profligati sunt cum Ammurate eorum Rege an. 1443. ab Joanne Vaivoda. Hanc pugnam & victoriam descriptam habes apud scriptores tum Hungaricarum, tum Polonicarum rerum. Vide Bonfinium decad. 3. lib. 5. & 6. Cromerum lib. 21. & Philippum Callimachum de Uladislao Rege, seu de pugna Varnensi.

Hungariam receperunt : ea hyeme secunda expeditio, hortante Legato, cum vires hostium confractæ essent, parabatur. Quod præsentiens Teucrorum Imperator, ad parandas pro defensione copias in Asiam transiit. Id ne impedimento ad expeditionem Regi Poloniæ fieret, Eugenius avidus Europæ ab infidelibus liberandæ, cujus suasu expeditio fiebat, classem (a) paravit XXIIII. triremium, quibus hostium in Europam transitus impediretur. Ei classi, præter Legatum (b) Pontificis, Veneti (c) ducem præfecerunt; quæ in Hellespontum profecta, (d) ob Præfecti classis ignaviam, nulla re usui fuit. Nam cum Rex, hujus classis fiduciâ, in Macedoniam Thraciamque cum XXX. millibus equitum transiisset, multasque nationes in suam ditionem redegisset, confisus Teucris in Europam transitum a triremibus impediri; hostium Imperator, nihil obsistente classe, cum magna equitum peditumque multitudine (hi ad triginta millia erant) mare Hellespontum transiit; junctisque, quæ in Europa præparatæ fuerant ad bellum copiis, ingenti exercitu, & qui centum millium numerum excederet, Christianos (e) de improviso paulo, post ortum solis adortus est. Paulùm nostri insperato Teucrorum adventu stetere, ita ut ne consultandi, quid optimum factu esset, tempus daretur. Quidam opponendos currus impedimentaque censebant, quibus veluti mœnibus ab insultu hostium

(a) *Classem paravit.* De classe ab eo parata pro impediendo Turcorum trajectu ex Asia in Europam, extant apud Raynald. ad an.° 1443. n°. 23. literæ ipsius Eugenii ad Joannem Palæologum. datæ Senis an. 1443 quibus de apparatu classis, deque auxiliis in Turcos ferendis certiorem eum facit. Scriptores rerum Venetarum perhibent, Eugenium paraffe octo triremes suis sumptibus, quæ junctæ, fuerunt una cum aliis quatuor missis a Philippo Burgundiæ Duce, quibus singulis præfecti fuere ex Venetis proceribus nobiles viri Sabellicus decad. 3. lib. 6. col. 14 24. Petrus Justinianus lib. 8. histor. Venet.

(b) *Præter legatum Pontificis.* Erat Franciscus tit. S. Clementis Cardinalis Condulmerius, Eugenii nepos.

(c) *Veneti Ducem.* Is fuit Aloysius Lauretanus.

(d) *Hellespontum profecta.* An. 1444. impediri non potuit transitus Ammuratis, cum classis tempestive non accurrisset, & Genuenses pecunia corrupti se se hostibus non objecissent, ut habet Æneas Sylvius de Europa cap. 5.

(e) *Christianos de improviso.* Hujus prælii descriptionem enarrationemque per omnia similem habes apud Philippum Callimachum de pugna Varnensi. Initum est prælium die 10. Novembris anni 1444. ut liquet ex literis Eugenii datis 7. Idus Julii anni 1445.

ſe tutarentur; aliorum ſententia erat armis in aperto decertandum. Ordinatâ pro tempore acie, Epiſcopus (a) Agrienſis (is genere inſignis erat) primus in Teucros erupit; commiſſo prælio, ſublato clamore, ſummâ vi certabatur, multis utrimque cadentibus. Alterum ex noſtris cornu ſuperior hoſtis fudit ac fugavit, magnâ ſtrage editâ. Narravit mihi quidam, qui pugnæ interfuit, inter victores ab ſe occiſum ducem quemdam ex primoribus, ereptamque ab ſe mortui vaginam auream, & aureum calcar pretii aureorum centum. Relicto (b) Rege, victores onuſti præda abierunt, neque amplius ſubſidio fuere ſuis. Alterum verò, in quo Rex erat cornu, cui Imperator hoſtium cum majori copiarum parte erat oppoſitus, licet multitudine oppugnantium urgeretur, tamen equitatus omnis hoſtium, Imperatore ſaucio, cæſus ac diſſipatus eſt. Reſtabant integræ pedeſtres copiæ, equites diverſa petierant loca. Cum feſſis omnibus, (jam ſol ad veſperam inclinarat) plures ſuaderent Regi, ut pedem referret ea victoria contentus; ille ignominiam fugæ veritus, ſimul juvenili impetu, victoriæ cupidus, cum paucis, qui ſupererant, pedeſtrem aciem aggreditur, ubi cum diutius pugnaret, diſſipati hoſtium equites, globo facto, Regem circumveniunt: magna vi utrimque certatum eſt, multis ultro citroque vulneribus acceptis: tandem multitudine Infidelium oppreſſi Chriſtiani ad fugam compelluntur. Rex (c) viriliter circa ſigna pugnans, ſaucius femur brachiumque opprimitur. Diverſa (nam verus certe au-

(a) *Epiſcopus Agrienſis.* De eo Callimachus ſcribit rediiſſe *ad pugnam* jam initam, cum *Galatam petere inſtitueret*, nec poſtea unquam comparuiſſe.

(b) *Relicto Rege.* Hæc omnia, quæ ſequuntur de ancipiti ac longo prælio, & de virtute Regis vide apud Callimachum.

(c) *Rex viriliter pugnans.* Callimachus ſcribit Uladiſlaum, cum acriter in hoſtem ferretur, & cædem, quocumque ſe verteret, ederet, equo, ingenti in latus vulnere accepto, deſiliiſſe, & ſupervenientibus Janiſſariis telorum multitudine confoſſum Scriptores omnes hoc pacto Uladiſlai interitum narravere, ſed fuſius Poggius aliorum varias ſententias refert; vero ſimilem tamen eſſe putat, quam ſupra memoravimus.

Conſentiunt omnes Regem juvenili audacia actum vitam amiſiſſe, & inter cæteros Philelphus lib. 19. epiſt. pag. 134. in epiſtola ad Ludovicum Fuſcarum. Idem Philelphus an. 1444. literas dedit ad eundem Uladiſlaum Regem, quibus eum hortatur ad bellum capeſſendum contra Turcas.

ctor mortis nullus extat) fama est. Quidam in bello dimicantem periisse aiunt, qui eum pugnantem, sauciumque viderant; alii, cùm circa solis occasum cum paucis aufugisset in proximas silvas, noctu impatientem vulneris sub quercu (ex equo enim ob debilitatem descenderat) occubuisse. Plures, quod vero similius videtur, cum in aciem se peditum immisisset, sauciis equi poplitibus Regem ad terram unà cum equo decidisse, atque ab hostibus truncato capite occisum ferunt, anno ætatis vigesimo primo. Ad quadraginta hostium millia eo prælio cecidisse dicuntur, & in his optimus quisque bello dux; e nostris vero ad tria millia, ex his qui cum Rege erant, desiderati, plures capti reliqui per aspera atque invia ad sua abierunt. Cardinalis (a) quoque, accepto in acie vulnere, in fuga expiravit. Nunc ad Eugenii gesta, cui per omnem vitam fortuna præfuit, redeundum est. Is cum esset (b) Florentiæ, compositâ inter Mediolani ac Venetorum duces & populum Florentinum, pace, cum parum suis rebus per Franciscum Comitem, ejus pacis arbitrum, consultum putaret (& quidem spreta ejus ab eo utilitas, atque auctoritas est) statim adversus (c) Comitem, qui cum Nico-

(a) *Cardinalis quoque.* Varie etiam hujus præstantissimi integerrimique Cardinalis interitus circumfertur, ut habet Spondanus ad an. 1444 n°. 8. sed eam amplectendam sententiam duximus, quam sequitur de ejus morte Æneas Sylvius de Europa cap. 6. in hæc verba: *Julianus Cardinalis, dum fugit, amisso prælio, cum jam hostes evasisset, Hungarorum perfidiam evadere non potuit; potum equo dantem apud stagnum forte repertum, latrunculi quidam novere, & arbitrati pecuniam apud eum esse, dejectum equo necaverunt, & ablatis vestimentis nudum cadaver feris ac vulneribus dimisere.* Hæc Sylvius. Ob hanc infelicem expeditionem, interfecto Ladislao, & re Ecclesiæ Catholicæ male gesta, lacessitur a multis Juliani fama, præsertim a Philippo Callimacho; sed jure ne an injuriâ videant ii, quibus perspecta est hujus Cardinalis integritas, eum siquidem, post mortem, summi Pontifices laudibus extulerunt. Stephanus Baluzius tom 3. Miscel. pag. 301. publici juris fecit brevem historiam de morte Juliani Cardinalis Cæsarini, deprompta m ex M S. cod. Collegii Capranicensis. Traditur ibi, Cardinalem, dum fugeret, captum esse a Turcis, a quibus ad eorum Tyrannum perductus, neque minis, neque blanditiis adduci potuit ad eorum sectam amplectendam; quare martyrii palmam hoc mortis genere promeritum. Vide Ughellium T. 3. Italiæ sacræ.

(b) *Is cum esset Florentiæ.* An. 1439. cum Ferraria rediisset pestis causa: porro hujus pacis conditiones, quæ in quinquennium firmatæ sunt, refert idem Poggius lib. 7. pag. 329. hist. Florent.

(c) *Adversus Comitem.* Cum bona Ecclesiæ occupare Franciscus ausus esset an. 1446. Eugenius die feriæ 5. in Cœna Domini cum excommunicatione

lao (a) dominia Ecclesiæ tanquam in duumviratum partitus erat, odio renovato, conspiravit. Inita (b) igitur cum Duce Mediolani ac Rege Aragonum societate, Nicolaum Parvulum ex Lombardia in subsidium cum equitum millibus duodecim, tribus peditum, accersivit, quo duce bellum Francisco intulit in Piceno. Rex quoque Aragonum cum exercitu Pontifici adversus Comitem subsidio venit. Multa oppida ab eo ad Eugenium desciverunt, varioque marte id bellum duobus annis est gestum. Interim Pontifex (ita enim pepigerat) Florentia recedens Senas venit, ac sex mensibus post Romam (c) concessit. Aquapendens, Toscanella, cæteraque oppida Patrimonii, quæ Comes occupabat, in ditionem Romanæ Ecclesiæ redacta; quo accidit ut tuto urbs adiri posset. Superior Pontificis res erat. Sed Franciscus, cum videretur ferme obsessus (certe rerum inopiâ urgebatur,) tandem Nicolai (d) copiæ, (is, relicto in castris filio, Mediolanum antea concesserat,) profligatæ sunt. Quo accidit ut omni ferme Piceno Franciscus denuo potiretur. Nec dubium est quin multa Pontifex Eugenius incurrisset adversa, si hostis victoriam sequi voluisset. At is suasu Florentinorum pacis commo-

perculit, & sanxit, ne quis ei officia ulla præstaret. Excommunicationis literas refert Raynald. ad an. 1446. n° 11.

(a) *Cum Nicolao* Is est Nicolaus Fortebrachius, quem eundem esse ac Piccininum, cum Jovius in Elogiis scribat, Poggius tamen semper a Piccinino, cum hic, tum in hist. Florent. distinguit.

(b) *Inita igitur.* De inito fœdere cum Mediolani Duce & Alphonso Rege loquitur Poggius etiam lib 8. hist. pag. 360. & Raynald. ad an. 1446. n°. 12. profert literas Eugenii ad Cardinalem Aquileiensem Senis datas de jungendo fœdere cum Alphonso, qui venit in Picenum, & eam Provinciam, pulso Francisco, Pontifici recuperavit. Raynald. ad an. 1443. exhibet literas Eugenii ad Alphonsum, quibus ei pro re bene gesta gratulatur, & nonnulla aureorum millia ex Ecclesiis Regni Neapolitani concedit.

(c) *Romam concessit.* An. 1443. Eugenius Papa Florentia Romam petiturus Nonis Martiis inde exiens, Senas sexto Idus solemni pompa ingressus est, ac sex mensibus ibi substitit, Romam pervenit die 28. Septembris. De ejus in urbem adventu plura congerunt Pius II. lib. 2. cap. 58. Antonin. in part. 3. tit. 10. 20. cap. 11. §. 17. Platina in ejus vita; Spondanus ad an. 1443.

(d) *Tandem Nicolai copiæ.* Id est Nicolaus Tolentinas, ut clare eum appellat Poggius lib. 12. hist. Florent. pag. 303. sed alia est pugna ab ea quam hic refert, de qua parum ipsi constare videtur; nam Nicolaus Piccininus an. 1438. occupavit bona Ecclesiæ nomine Ducis Mediolani, & die 29. Junii illum Eugenii copiæ fuderunt, ut habet auctor ejus vitæ synchron. apud Baluzium tom. 7. pag. 513.

da præferens, cum Pontifice denuo fœdus (a) iniit, quo major Piceni pars Comiti, pacis conditionibus, cessit. Stimulabat Pontificis animum cupiditas Piceni recuperandi; & cum Nicolaus (b) diem suum obiisset, iterum adversus Franciscum bellum movit, Regis viribus, & Ducis Mediolani fretus. Legatum (c) ad id delegit Ludovicum tituli S. Laurentii in Damaso Presbyterum Cardinalem, Patriarcham Aquilejensem cognominatum, virum pace & bello egregium, qui magno animo id bellum administravit. Ejus operâ consiliisque, quibus plurimum usus est, omnes Marchiæ civitates atque oppida, præter Exium, (d) ad Pontificem defecerunt, omnibus ferme provinciis, quæ in suo Pontificatu amissæ fuerant, præter Bononiam, (e) in ditionem suam redactis. Majora movens animo, & bello Thusciæ imminens, Alphonsum Regem Aragonum multis pollicitationibus excivit e regno, ignarus profecto consilia Principum, populorumque cogitationes sæpius a Deo reprobari. Nam cum Rex Tybur venisset, Pontifex in fata concessit. (f) Nullus unquam Pontifex extitit antea tam varia fortuna jactatus, neque cujus tempore tot prodirent rerum motus, calamitatesque. Id mirum non debet videri; semper enim continuis bellis, veluti pacis atque otii impatiens, se immis-

(a) *Fœdus iniit.* An 1444. ut habet Raynald. ex literis Eugenii num. 12. ad eum annum.

(b) *Nicolaus.* Obiit Nicolaus die 8. Septembris an. 1446. Joannes Baptista Poggius in ejus vita.

(c) *Legatum delegit.* Vide Raynald. ad an 1446. n°. 12.

(d) *Exium.* Scribendum Æsium, vulgo *Jesi.*

(e) *Præter Bononiam.* Hanc enim sibi retinuerat Franciscus.

(f) *Rex Tybur.* Pius II. de Europa cap. 58. Idem narrat Poggius in hist. lib. 8. pag. 360. *Rex Tybur*, inquit, *propinquam Romæ urbem mense Februario accedens, tempus belli gerendi observabat. Interim Eugenius, primo eodem mense, anno sexto & quadragesimo post mille quadringentos moritur*: obiit siquidem 10. Kalend. Martias, ut habet S. Antoninus 3. part. tit. 22. cap 11. §. 17. qui ejus morti præsens fuit, in hæc verba: *Demum ex infirmitate febrili post XVI. sui Pontificatus annum, ætatis suæ, ut ferebatur, LXVI. mense Februarii, sumptis devote Ecclesiasticis Sacramentis, integro sensu atque aspectu, in Domino obdormivit*, an. 1447. Addit eodem loci Antoninus sepultum fuisse in D. Petri Basilica, spretâ sepulchri magnificentiâ, sed nobile tamen fuisse extructum a Francisco Cardinale ejus nepote. Epitaphium profert Raynald. ad an. 1447. n°. 13. Corpus tandem ad Ecclesiam S. Salvatoris paulo post est translatum. Laurentius Valla oratione funebri eum laudavit. Erratum a Poggio lib. 8. hist. Florent. in anno emortuali assignando, superius animadvertimus.

cuir, seu naturâ ad id propensâ, seu fatorum vi, seu hominum culpâ. Secutus est (2) Pontifex Nicolaus V. natura aversus a cogitationibus belli, ut qui pacem præferat, & otium præponat armis. Hic finis nostro sermoni fuit.

(2) *Secutus est Pontifex Nicolaus V.* Electus est Pontifex die decima nona Martii an. 1447. si omnium ferme scriptorum sententiam sequi velimus. Electio peracta est in Cœnobio Minervitano PP. Prædicatorum. Antonin. loco cit. cap. 12. Pius II. in Europa cap. 58. qui hujus Pontificis summas laudes celebrat. Nauclerus generat. 49. scribit eum creatum esse pridie Nonas Martias an. 1447.

AD LIBRUM IV.

PRÆFATIO.

Complectitur hic liber varia Nicolai cujusdam Veneti itinera ad orientales plagas, quas ita naviter quidem & ad amussim Poggius describit, ut ipse in eas regiones profectus, non ea audivisse tantum ex aliis videatur. Nos, ne operam oleumque in notis perdamus, contenti fuimus breviter perstringere nonnulla de scriptoribus, qui de Indorum gente ac regionibus sunt locuti. Priscorum testimonia collegit Christophorus Cellarius in sua Geographia antiqua, lib. 3. cap. 23. tom. 2. Ptolomæo, Straboni, Plinio, cæterisque antiquæ ætatis auctoribus successit Palladius, qui libellum * *edidit de Gentibus Indiæ & Brachmanis. S. Ambrosius item perbreve syntagma de locis, doctrina ac moribus Brachmanorum scripsit. His Edoardus Bissæus adjecit Anonymum de Brachmanis in editione, quam curavit Londini ann. 1668. in 4°. Sæculo XVI. labente Joannes Theodorus & Israël de Bry fratres ac cives Francfordiani, patris vestigia secuti, suis impensis in lucem emiserunt Francofurti an. 1599. nonnullos scriptores, qui de exteris regionibus multa tradidissent. In ea collectione continentur Johannis Hugonis Linskotani Batavi navigationes, quibus in Orientem contendit an. 1584. die octavo Aprilis, quæ erat feria sexta in Passione Domini, non habitâ ratione ad Gregorianam emendationem, cyclo solis 7. litera Dominicali F. In his varia traduntur de Indorum moribus & institutis, adjectis etiam iconibus de vestibus ac ritibus eorumdem. Porro hoc opus in octo partes dividitur, & duobus tomis in folio distinguitur. Huic tamen tertium addidere iidem fratres, quo continetur navigatio Georgii Spilbergii in Orientem suscepta an. 1601. Gasparis Balbii gemmarii cujusdam Veneti ad Indiam Orientalem iter, quod est aggressus an. 1579. & integro novennio continuavit. Quæ quidem historia gemmarii antea vulgata fuerat Italica lingua. Laudanda profecto est fra-*

* In lucem prodiit Græc. Lat in 8°, curâ Joach. Camerarii, qui auctoris nomen ignorabat.

trum de Bry diligentia; sed prius a nobis collaudandus fuerat præstantissimus vir Joannes Baptista Ramusius, qui tribus ingentibus tomis complexus est itinera multorum hominum ad varias orbis regiones; nimirum Joannis Leonis Africani, qui Africam descripsit; Ludovici de Musto Patritii Veneti, qui primus ex Venetis fretum Herculeum superavit, ut ipse Ramusius affirmat, cum iter suscepisset an. 1454. Sed ne molestiam exhibeamus his enumerandis, satis erit animadvertere ab eodem Ramusio hoc idem Poggii iter legi Italica lingua donatum, ibidem tomo 1°, pag. 338. Juvat hic etiam indicare, quæ idem Ramusius præfatur de hac navigatione, nimirum eam fuisse susceptam a Nicolao de Comitibus Veneto cive, de qua cum ipse audisset, jam centum a sua ætate annis antea illud iter in Indorum orientalem partem a Nicolao fuisse institutum, cœpit diligenter investigare, num hæc Nicolai descriptio inveniri posset. Sed cum eam frustra diu & multum quæsivisset, intellexit tandem hunc libellum in Lusitanorum linguam fuisse conversum atque vulgatum, qui tamen mutilus & mancus in manus Ramusii tandem pervenit. Narrat præterea qua de causa factum fuerit, ut libellus in Lusitanum idioma transferretur; nam cum Emmanuel Portugalliæ Rex an. 1500. toto animo incumberet ad novas expeditiones pro novis Regionibus detegendis, ad ejus aures hujus libelli fama pervenit. Itaque Valentino Fernandes demandavit, ut e Latina lingua in Lusitanam illum verteret, quòd quidem idem vir solertiâ magnâ præstitit, & in nuncupatoria epistola ad eumdem Regem testatur, se in eam rem animum appulisse, ut post Marci Poli Veneti navigationes, hæ quoque haberentur, cum præsertim in his sermo fiat de regionibus, quæ nuper a Lusitanis detectæ fuerant; ex quo magnam etiam accessionem fieri aiebat navigationi Marci Poli Veneti, quam, cum Gregorius X. Pontifex creatus esset an. 1271. instituit, cum eædem regiones, de quibus is meminit, in itinere Poggii describantur. Illud autem animadvertere operæ pretium duximus, Ramusium in sua interpretatione, quæ diligentissime facta est, eò loci ubi de urbe Ava mentio fit, multa desiderari putasse, quæ minime a Latino textu absunt, & eadem sunt, quæ ille in Italicam linguam transtulit; nam ubi de moribus urbis Avæ verba

facit, incipit sermonem instituere de Mangi provincia. His addit Poggius duas alias quorumdam Orientalium enarrationes, qui per eosdem dies ad Pontificem accessere; in quarum altera agitur de superiori India; in altera de Nili fontibus, de quo audire præstat, quid de hujus origine ii referant. Compertum est quantopere de ea disceptatum sit. Detectum est Ptolomæum & Plinium inter antiquos falli in illius origine definienda, quam & Poggius innuit. Isaacus Vossius in Melam pag. 42. & seq. & Jobus Ludolphus magnâ diligentiâ de illius origine disquisierunt; Ludolphus enim in histor. Æthiopum lib. 1°. cap. 8. ex sermone Gregorii cujusdam, qui ad intimam Nili originem penetrasse se referebat, scripsit oriri eum in terra quadam Secut *dicta, in summitate Dengalæ montis. Demum in descriptione variarum regionum, quas Italice reddidit Laurentius Magalottus, vera origo Nili detegitur; & oriri in ditione Tanacuensi dicitur, sub provincia Agaos vicina regno Goiam. Ea terra vocatur* Sagelà. *Hæc præmonitum lectorem duximus, antequam Poggium de his regionibus disserentem audiret.*

LIBER QUARTUS.

AUD ab re futurum esse arbitror, si ab instituto scribendi cursu paulùm divertens, eum libro huic finem imposuero, qui sit a fortunæ acerbitate ad mitiorem quamdam sortem, jucundamque rerum varietatem legentium animos tradu&urus. Quamvis & in hoc quoque vim fortunæ haud parvam licet conspicere, quæ hominem ab extremis orbis finibus per tot maria ac terras quinque & viginti annos jactatum, sospitem in Italiam reducem fecerit. Multa tum a veteribus scriptoribus, tum communi fama de Indis feruntur, quorum certa cognitio ad nos perlata arguit quædam ex eis, fabulis quam vero esse similiora. Nicolaus quidam Venetus, qui ad intima Indiæ penetravit, ad Eugenium Pontificem (is tum secundo Florentiæ erat) accessit veniæ impetrandæ gratiâ, quoniam, cum ab Indis rediens ad Ægypti fines mari rubro pervenisset, fidem abnegare, neque suo tantum, quantum uxoris, liberorumque, quos secum advexerat, mortis metu, coactus est. Hunc ego audiendi cupidus (multa enim ab eo jam dicta præsenseram cognitione digna) & in doctissimorum virorum cœtu, & domi meæ percunctatus sum diligenter plurima, quæ operæ pretium visum est, ut memoriæ & literis traderentur. Nam de itinere ad tam remotas gentes, de Indorum situ, ac moribus variis, præterea animantibus atque arboribus, tum de aromatibus, quo in loco quæque nascantur, scitè graviterque disseruit; ut non fingere, sed vera referre appareret. Eò usque autem profectus est, quò ne apud priscos quidem unum aliquem adiisse legimus. Nam & Gangem transiit, & ultra Ta-

brobanem (a) insulam longissime adiit, quò, duobus exceptis, altero magni Alexandri classis præfecto, altero Romano cive, qui, Tiberii Claudii Cæsaris tempore, tempestatibus eò delati sunt, neminem e nostris accessisse, quod literis constet, compertum est. Is adolescens ab Damasco Syriæ, ubi mercaturæ gratiâ erat, perceptâ prius Arabum linguâ, in cœtu mercatorum, (hi sexcenti erant, quam vulgo *Caroanam* dicunt) cum suis mercimoniis per Arabiæ Petreæ deserta loca, inde per Chaldæam ad Euphratem pervenit. In exitu deserti, qui medius interjacet, rem mirandam dicit contigisse. Nam cum circiter mediam noctem quiescentes, magno murmure strepituque audito, suspicarentur omnes, Arabes prædones ad se spoliandos venire, erectis singulis ad futuri metum, viderunt plurimas equitum turmas transeuntium more tacitas tabernaculis eorum adequitare, absque cujusquam noxa. Plures qui id antea viderant, dæmonas esse per desertum vagantes asseruere. Civitas supra Euphratem est nobilis antiquæ Babyloniæ pars, XIIII. millibus passuum circuitu, quam incolæ novo nomine Baldochiam (b) vocant. Euphrates urbem mediam interfluit, quæ ponte unico (is quatuordecim arcubus constat) firmissimis utrimque arcibus conjungitur. Multa veteris urbis monumenta, & moles ædificiorum visuntur. Arx munitissima in monte, eadem & regia, sita est: hinc adverso flumine, in quo plurimas nobiles cultasque insulas vidit, viginti diebus, navigio, deinde octo, terrestri itinere, absumptis, ad civitatem Balsera, (c) & ab ea quatriduo ad sinum Persicum pervenit, ubi fluit mare ac refluit more Oceani nostri. Per eum navigans diebus quinque ad portum Colchum (d) nomine, inde ad Ormesiam (e) (ea parva in sinu insula est)

(a) Taprobana hodie, vulgò *Isle de Ceylan*. Vide Plin. lib. 6. cap. 22. & Geographos.

(b) *Baldochiam*, aliis Bagdadum. Ea est urbs Asiæ in Iraca, antiquis dicta Seleucia, de cujus situ veteres Geographi disputarunt, ut videre est apud Cellarium pag. 720. tom 2.

(c) *Balseram*. Latinis Teredon. De ejus situ, ut Cellarius refert lib. 3. cap. 16. dissensere inter se veteres, putantes eam non longe abesse ab ostiis Euphratis, ubi in sinum Persicum fluit. Ab eorum etiam sententia discrepat Poggius, qui a sinu Persico itinere quatuor dierum distare scribit.

(d) *Colchum* Ramusius *Calcura* vertit.

(e) *Ormesium* vulgo *Ormus* in Caramania, Latine *Armuza*.

longe a continente millibus passuum duodecim, defertur. Ab ea extra finum Indiam verfus milliaribus centum, ad civitatem Calacariam (a) nobile emporium Perfarum profectus, inque ea aliquandiu commoratus, idioma Perficum didicit, quo poftea adjutus, veftituque eorum in omni peregrinatione ufus eft. Affumptâ navi, fociis mercatoribus Perfis, quos apud fides, jufque jurandum, ac focietatis jura fanctiffima funt, integro menfe navigans, defertur ad civitatem nobilem Combahitam (b) nomine, in fecundo poft oftia Indi fluminis finu, qua in regione fardonius lapis reperitur. Uxores quoque comburuntur cum viris, una aut plures, quo funus celebrius fiat. Quæ viro fuit acceptior, brachio mariti collo fubdito, recubans cum viro uritur. Reliquæ, accenfo rogo, fe in ignem conjiciunt, quo de toto ritu inferius dicetur. Duas præterea ad maritimas urbes, alteram Pachamuriam, (c) alteram Hellim nomine xx. diebus tranfiit. His in regionibus gingiber oritur, quod *Belledi*, *Gebeli* & *Neli* vulgo appellatur. Radices funt arborum duorum cubitorum altitudine, foliis magnis, inftar enulæ, duro cortice, veluti arundinum radices, quæ fructum tegunt: ex eis extrahitur gingiber, quod immiftum cineri ad folemque expofitum triduo exficcatur. Profectus hinc eft, procul a mari milliaribus trecentis, ad civitatem ingentem nomine Bizenegaliam (d) ambitu milliarium fexaginta, circa præruptos montes fitam. Convalles, obducto ad montes muro, claudunt ab ea parte urbem: ita ejus circuitus ingentior. In ea cenfentur hominum, qui arma ferre poffunt, millia nonaginta. Capiunt ejus oræ incolæ quot uxores libet, & hæ cum viris comburuntur. Rex eorum longe alios antecellit: hic ad duodecim millia uxorum capit, quarum quatuor millia pedibus Regem, quocumque ierit, fequuntur, coquinæ ejus minifterio intentæ, totidem equis ornatiori cultu feruntur; reliquæ portantur lecticis, ex quibus ad duo vel

(a) Italicè *Calatia*, Latinè *Calajata.*

(b) *Combahitam.* vulgò *Cambaie.*, Latine *Taxilla*, de qua Geographi fere omnes & Arrianus lib. 5. cap 4. & maxime Cellarius tom. 2.

(c) *Pachamuriam, alteram Hellim nomine.* Legendum putarem *Delym*; altera vulgo *Pacamuria*, altera *Dely* dicitur; nam Latine *Dellium* eft.

(d) *Bizenegaliam* Vulgo *Bifnagar*,

tria

tria millia eliguntur, eo pacto in matrimonium sumptæ, ut in domini rogum defuncti se sponte urendas conjiciant; iisque maximus habetur honos. Urbs Pelagonda (a) sub eodem Rege admodum nobilis decem millibus passuum circuitu distat a Bizenegalia, itinere dierum octo, a qua rursus se diebus viginti terrestri via contulit ad urbem, portumque maritimum nomine Pudifetaniam; (b) inque eo itinere duas Odeschiriam Cenderghiriamque reliquit urbes, in quibus rubei sandali nascuntur. Malpuria (c) deinde, maritima civitas in secundo sinu ultra Indum sita, Nicolaum excepit. Hîc corpus (d) sancti Thomæ honorifice sepulıum in amplissima ornatissimaque Basilica colitur ab hæreticis. Hi Nestoritæ (e) appellantur, qui ad mille hominum in ea urbe habitant: hi per omnem Indiam tanquam Judæi inter nos sunt dispersi. Provincia omnis *Malabaria* appellata. Ultra eam urbs est Cahila, (f) qui locus margaritas & arbores insuper absque fructu producit, foliis cubitorum sex longitudinis, totidemque ferme latitudinis, adeo subtilibus, ut complicata pugno contineantur, quibus pro cartis in scribendo utuntur, proque capitis adversus imbres tegumento; nam terni quaternique, cum peregrinan-

caput Regni Bisnagariæ infra Gangem.

(a) *Pelagonda.* Vulgo *Pelagonga.* A Ptolomæo appellatur Περίγγαρι, Lat. *Peringari*, urbs Indiæ citerioris.

(b) *Pudifetaniam* Vulgo *Pudifetania*, quemadmodum *Odeschiria & Cenderghiria.*

(c) *Malpuria, Malepur*, Latine *Maliapura* & *Maliapora*, est Indiæ Citerioris urbs in Coromandelia.

(d) *Hic corpus S. Thomæ.* In Martyrologio Romano legitur festum S. Thomæ celebrari Calamiæ, in urbe Indiæ interioris, in qua martyrium subiit. Verum luce clarius esse scribit Baronius in notis ad Martyrologium Romanum, ad diem 3. Julii, S. Thomæ corpus Edessam quarto Christianæ Religionis sæculo fuisse translatum, cum de ea translatione meminerint Rufin. lib. 2. cap. 5. Socrates lib. 4. cap. 14. & Sozomen. lib. 6. cap. 18. Quare ex recentioribus Ecclesiasticarum rerum scriptoribus nemo dubitat, quin ea tunc translatio facta fuerit. Sed cum Indi ipsi, & Lusitani, qui ad eas regiones accesserunt, fateantur coli ibidem S. Thomæ corpus, rem ita diremit Eminentiss. Baronius eodem loco, ut reliquiarum partem ibidem mansisse credat, ex quo veluti erga corpus ipsum veneratio exhiberetur: cui ægre subscribunt Combefisius in Auctario PP. Græcorum novissimo pag 486 & Tillemontius tom. 1. Hist. Ecclesiasticæ pag. 358. Hi dicuntur Christiani S. Thomæ, sed a Catholicæ Ecclesiæ unitate ob nonnullos errores sejuncti. Sæculo XVI. contenderunt plerique e Catholicis viris ad bonam frugem eos revocare, inter quos multum insudavit Alexius Menesius Ordinis S. Augustini, qui synodum habuit. Liber a Francisco Govea editus est de iis quæ Mnesius gesserat, ut ad rectam fidem eos adduceret.

(e) *Nestoritæ.* Nestorii hæresim in multas Orientis Regiones fuisse diffusam compertum est. Hi & Jacobitæ

tur, uno extento folio conteguntur. Medio in ſinu nobiliſſima eſt inſula Saillana, (a) tribus millibus milliarium ambitu, in qua rubini, zaphyri, granati, &, quos dicunt *oculos gatæ*, eò loci plurimi habitos, effodiuntur. Cinnamomum quoque fert plurimum. Arbor ea eſt ſimillima craſſioribus ſalicibus noſtris, præterquamquod rami non in altum, ſed patuli extenduntur in latum: folia ſimillima, licet majora, lauri foliis: ramorum cortex melior eſt, iſque ſubtilior: trunci craſſior inferiorque ſapore. Fructus ejus baccis lauri ſimilis, ex quibus elicitur oleum odoriferum unguentis, quibus admodum Indi utuntur, accommodatum. Ligna nudata cortice comburuntur. Lacus in inſula eſt, inque ejus medio civitas, eademque tribus milliaribus circuitu. Ex genere Brammonum (b) qui cæteris habentur ſapientiores, dominantur inſulæ. Brammones philoſophantur, per omnem vitam Aſtrologæ intenti, deditique honeſtiori vitæ. Ad inſulæ deinceps Taprobanes (c), quæ Sciamuthera * eorum lingua dicitur, civitatem inſignem, in qua annum moram traxit (ea vero ſex milliarium ambitu patet) nobiliſſimum ejus inſulæ emporium, viginti diebus navigavit ſecundo vento, relictâ a dextris inſulâ Andamaniâ, hoc eſt, auri inſulâ, octingentorum millium paſſuum ambitu, quam incolunt Antropophagi. Ad hanc nulli deferuntur, niſi tempeſtate acti, qui diſcerpti cibus fiunt immanium barbarorum. Taprobanem ſex decies centenis millibus patere paſſuum ambitu affirmat. Viri crudeles, & moribus aſperi: aures habent permagnas viri fœminæque, in quibus aureas inaures ferunt ornatas gemmis, linteis veſtiuntur, & tela ſerica genu tenus. Uxores plures ducunt, domos de-

* Id eſt, *Sumatra.*

nuncupantur a Jacobo Syro Eutychiano.

(f) *Cahila.* Vulgo Cael.

(a) *Saillana.* Vulgo *Zeilam*, Latinè *Taprobana*, *Ceylanum*, eſt in India intra Gangem, de qua varie ſcripſere veteres. V. Cellarium lib. 3. cap. 23.

(b) *Brammonum.* Hi ſunt Brachamani, ſeu Brachmanes, de quibus nonnulla diximus in præfatione hujus libri.

(c) *Taprobanes.* Non una eſt doctorum hominum ſententia, num *Taprobana* inſula eadem ſit, ac ea quæ nunc *Zeilam* dicitur, an de *Sumatra* vox ſit intelligenda. Horum opiniones leges apud Cellarium lib. 3. cap. 23. qui Salmaſio, Bocharto, Iſaaco Voſſio approbantibus, pro *Zeila* ſtare videtur, ex quo patet non omnino deceptum Poggium, qui Taprobanem ad Sumatram retulit, cum in ſuam ſententiam deſcendant

pressas habent ad evitandum solis æstum. Idololatræ omnes, pipere, reliquo majore, & item longo pipere, camphorâ & auro plurimo abundant. Piperis arbor persimilis est ederæ, grana ejus viridia ad formam grani juniperi, quæ modico cinere aspersa torrentur ad solem. Fructum viridem habent nomine *Durianum*, magnitudine cucumeris, in quo sunt quinque veluti * *Malarancia* oblonga, varii saporis, instar butyri coagulati. In ejus insulæ, quam dicunt *Bathech*, parte, Antropophagi habitant, continuum cum vicinis bellum gerentes. Capita humana in thesauris habent, quæ ex hostibus captis abscissa, esis carnibus, recondunt, iisque utuntur pro nummis: si quid emunt, emunt uno aut pluribus, prout res æstimatur: cui plura capita domi sunt, is ditior habetur. Relictâ Taprobane ad urbem Thenasserim (a) supra ostium fluvii eodem nomine vocitati, diebus XVI. tempestate actus est. Quæ regio & elephantis & *Verzano* abundat. Hinc pluribus itineribus terrâ marique confectis, ostia Gangis ingressus, adverso flumine diebus XV. delatus est ad civitatem nomine *Cernovem*, insignem (b) atque opulentam. Latitudo ea fluminis, ut in medio navigans ab neutro latere terram conspiciat: XV. milliaribus patere aliquando asserit. In ripis arundines proceritatis & miræ crassitudinis, ultra quam ulnis circumdari possint, ex quibus unicis lembi fiunt piscatorii, & item ex ligno, quod est plusquam palmi spissitudine, scaphæ ad usum fluminis aptæ: internodia earum staturam hominis æquant. Crocodilos, variique pisces generis ignotos nobis alit flumen, quod viridariis hortisque & amœnissimis villis utrimque cingitur. In his nascuntur *Musæ* fructus melle dulcior, fico similis; nuces quoque a nobis *Indicæ* appellatæ, variique præterea fructus. Tribus ab ea urbe mensibus per Gangem ascendens, quatuor civitatibus famosissimis post se relictis, ad Marahatiam (c) præpotentem urbem descendit, ubi ligni aloës, aurique & argenti, gemmarum quoque ac margaritarum magna vis. Hac relictâ, cum montes ad Orien-

* Mala aurantia.

nonnulli ex recentioribus eruditi.

(a) *Thenasserim*, vulgo *Ternassari*.

(b) *Cernovem*, vulgo *Cernove*.

(c) *Marahatiam*. *Maarazra*.

tem ſitos, carbunculorum gratiâ, XIII. dierum petiiſſet itinere, primum Cernovem, deinde Buffettaniam rediit. Mari deinceps cùm menſe integro ad oſtium Rachani fluvii perveniſſet, atque inde ejuſdem nominis civitatem ſupra flumen ſitam petiiſſet diebus ſex, per deſertos habitaculis montes, decem & ſeptem, inde per campos patentes, XV. diebus profectus, flumen majus Gangem eſt ingreſſus, *Dava* (a) ab incolis appellatum. Tum fertur menſis navigatione adverſo flumine ad civitatem nobiliſſimam omnium, quæ dicitur *Ava*, XV. millibus paſſuum circuitu amplexam. Hac ſola in civitate plurimas tabernas rei, quam joci gratiâ ſcripſi, ridiculæ laſcivæque eſſe affirmat; vendi in his a ſolis feminis ea quæ nos *ſonalia*, a ſono, ut puto, dicta, appellamus, aurea, argentea, æreaque, in modum parvulæ avellanæ; ad has virum, antequam uxorem capiat, proficiſci (aliter enim rejicitur a conjugio;) exectâ atque elevata paulum membri virilis cute, trudi inter pellem & carnem ex his ſonaliis uſque ad duodecimum, & amplius, prout libuit variis circum circa locis; inde conſuta cute intra paucos ſanari dies; hoc ad explendam mulierum libidinem fieri; his enim tanquam internodiis, membrique tumore, feminas ſumma voluptate affici. Multorum, dum ambulant, membra tibiis repercuſſa reſonant, ita ut audiantur. Ad hoc Nicolaus ſæpius a mulieribus, quæ eum a parvitate Priapi deridebant, invitatus, noluit dolorem ſuum aliis voluptati eſſe. Ea provincia, *Macinum* incolæ dicunt, referta eſt elephantis, quippe ejus Rex decem millia nutrit, quibus utitur ad bellum. Propugnacula ſupra dorſum alligantur, deſuper octo aut decem viri jaculis pugnant atque arcubus, & his, quas appellamus baliſtas. Elephantos autem capi hoc maxime modo aſſerit, in quo & cum Plinio ſentire* videtur. Feminæ domitæ in ſilvas abactæ relinquuntur, quoad ſilveſtres cum his (ſolus autem ſolam appetit) conſueſcant elephanti. Tum feminas paulatim paſcendo in locum parvum mœnibus ſeptum deduci; duas ingentes eſſe portas dicit; alterâ ingreſſum, alterâ exitum patere: ea priorem in-

* Lib.8.cap.8.

(a) *Dava*. Legendum *Ava*, à quo urbs Ava in India.

gressa, relicto elephanto, ulteriore egreditur portâ; quæ anterior e vestigio & exterior obserantur. Tum foraminibus ad id per murum dispositis, ad mille hominum intrant cum laqueis admodum spissis; deinde quispiam eorum ab anteriori parte interclusæ bestiæ se ostendit, quem feriendi cupida cursu petit. Hanc ceteri homines insecuti, conjectis laqueis, dum pedes cursu allevat, posterioribus deprehensam pedibus ad columnam ligneam in terris altius defixam, vi magnoque impetu abstractam alligant, ubi triduo aut quatriduo belluam fame macerant, ei paulum herbæ quotidie porrigentes: quindecim diebus mitem reddunt. Dehinc inter duos domesticos alligatam elephantos per urbem circumducunt, decemque diebus mansuetam, ut ceteras, reddunt. Alibi deduci ait elephantos in parvam convallem undique clausam, quo in loco, emissis feminis, interclusos fames domat; quatriduo post compelli bestias in arcta loca ad id fabrefacta, ubi & mansuefiant, quos usûs gratiâ Reges emunt. Domestici * riso, butyroque; silvestres arboribus herbisque pascuntur. Reguntur autem a rectore unco ferreo ad caput reflexo. Tanta peritia animali inest, ut jacula adversa sæpius planta pedis porrecta excipiat ad tuendos sessores. Rex albo elephanto vehitur, cui catena aurea, distincta gemmis, collo circumdata, ad pedes usque pendet. Homines sunt unica uxore contenti. Viri mulieresque stylo ferreo corpora variis coloribus figurisque, ita ut hæ continuo extent, pinguntur. Colunt idola omnes. Surgentes autem e lecto, ad Orientem versi, orant junctis manibus: *Deus trinus, & lex ejus eadem, nos tuere.* Genus est pomorum malaranciis persimile, succosum ac dulce. Arbor quoque tali nomine, foliis permagnis, in quibus scribunt (nam papyri usus per universam Indiam abest) exceptâ Combaïtâ civitate. Fructum fert instar rapæ majusculæ, congelato interius succo, qui cibus est suavissimus, sed inferior cortice. Serpentes infestos, crassitie hominis, absque pedibus, sex cubitis longos, ea fert regio. Incolæ serpentes assos in cibum pro deliciis habent; formicas insuper rubeas, magnitudine parvuli * gambari, edunt, ut rem optimam,

* oryza.

* Gammari, vel Cammari, Gall. Ecrevisses.

pipere condítas. Animal eſt inſuper capite ſuillo, cauda bovis, unico in fronte cornu, ad formam unicornis, ſed breviore, ut quod cubitum protendatur, colore & magnitudine elephantis ſimile, quibuſcum bellum continuum gerit. Os cornu veneno medetur, eòque in honore eſt. Boves in ejus finibus, Cathaïum verſus, nigri, albique; & hi pretioſiores naſcuntur, crinibus caudaque equina, ſed piloſiore, & pedes uſque protenſa. Pili caudæ ſubtiliſſimi, & in modum plumæ volatilis, pondere argenti æſtimantur; ex his autem flabella conficiunt ad cultum deorum, & Regum uſum; & ſupra equi clunem in aureo vel argenteo locant cono, ut ſparſim tegant equi poſteriora; aut ſubtus mentum ponunt, ut pectus honeſtent: quod eſt præcipuum ornamenti genus. Equites in cacumine lancearum ejuſmodi ſetas ſuſpendunt, id nobilitatis egregiæ inſigne præ ſe ferentes. Ultra Macinum provincia eſt omnibus præſtantior, nomine Cathaïum, cui dominatur is, qui magnus *Canis* (hoc eſt, eorum linguâ, Imperator) appellatur. Ejus regia urbs, quæ duo de triginta milliaribus in quadrum patet, Cambaleſchia eſt, (a) cujus in medio arx munitiſſima atque ornatiſſima habetur Regis palatium. Singulis in angulis urbis arx eſt pro armamentario rotunda, quatuor milliarium ambitu, in queis arma omnis generis, tormentaque bello & expugnationibus urbium apta conduntur. Ad harum quamlibet ab arce per urbem murus arcuatus protenditur, quo ad eas acceſſus Regi pateat, ſi quid in urbe tumultûs adverſus eum excitaretur. Hanc prope XV. dierum itinere alia civitas Nemptai (b) nomine, ab Imperatore condita, cujus ambitus patet triginta milliaribus, eaque eſt populoſiſſima omnium. Utraque in civitate domos, palatia, ceteraque urbium ornamenta Italicis ſimilia eſſe affirmat, homines modeſtos, urbanos, ac ceteris ditiores. Ab Ava, mare verſus, ad oſtium fluvii haud magni portûs, ubi eſt Xeythona nomine, diebus XVII. delatus; ingreſſuſque fluvium diebus decem petiit civitatem populo-

(a) *Combaleſchia*. Vulgo *Cambaïa*, Latine *Calemba*, *Taxilla*; regio vero *Syraſtene*.

(b) *Nemptai*. Vulgo *Quinſai* Latine *Quinſaum*.

ſiſſimam XII. millibus paſſuum ambitu, quam *Pancoviam* (a) incolæ appellant, ubi menſes quatuor fuit. Hoc ſolo in loco vites, & hæ perpaucæ, reperiuntur, cum omnis India vitibus careat ac vino, nec hi ex uva vinum conficiant. Pinus habent, criſomala, caſtaneas, melones, ſed parvos ac virides, ſandalos albos, & camphoram. Hæc una latens in arbore, inciſâ eâ, niſi prius ſuis diis peracto ſacrificio, evaneſcit, neque uſquam apparet. Sunt inſulæ duæ in interiori India, & pene extremis orbis finibus, ambæ *Java* (b) nomine, quarum altera tribus, altera duobus millibus milliarium protenditur Orientem verſus; ſed *majoris*, *minoriſ*que cognomine diſcernuntur, quas ad mare rediens tranſiit: abſunt a continenti menſis navigatione, & ipſæ centum milliaribus invicem propinquæ, in queis cum uxore & filiis (comites enim omnis peregrinationis habuit) novem menſibus manſit. Has homines inhumaniſſimi omnium, crudeliſſimique inhabitant. Mures, canes, catos & ſpurciora quælibet animalia edentes, crudelitate exſuperant omnes mortales. Hominem occidere pro ludo eſt, nullique ſupplicio dantur, debitores pro ſervis adjiciuntur creditoribus, quidam cum mori malint, quam ſervire, arrepto gladio obvios imbecilliores transfigunt, donec a valentiori obvio & ipſi occidantur, quem poſtea creditores in jus vocantes cogunt pro mortuo ſatisfacere. Si quis novum enſem emerit, aut gladium, in corpus obvii experitur aciem ferri, neque ulli mors ejus hominis noxæ eſt. Tranſeuntes vulnus inſpiciunt, laudantque percuſſoris peritiam in feriendo, ſi recte gladium adegit. Uxores, quot libuerit pro libidine, ſumunt. Frequentiſſimus apud hos ludus, galli invicem pugnantes. Hos diverſi producunt ad pugnam, quiſque ſuum ſuperaturum aſſerens, proque alterius victoria pecuniam etiam adſtantes invicem ponunt, pro cujus voto gallus ſuperat, pecuniam tollit. In majori Java avis præcipua reperitur ſine pedibus, inſtar palumbi, pluma levi, cauda oblonga, ſemper in arbo-

(a) *Pancoviam.* Vulgo Pancovia, Latine Paliana, urbs Sericæ.

(b) *Java.* Latine Jabadis inſula, prope Sinarum Regnum.

ribus quiescens: caro non editur, pellis & cauda habentur pretiosiores, quibus pro ornamento capitis utuntur. Has ultra, xv. dierum cursu duæ reperiuntur insulæ, Orientem versus; altera *Sandai* (a) appellata, in qua nuces muscatæ &* *maces*; altera *Bandam* nomine, in qua sola * gariofali producuntur, deferunturque ad Javas insulas. Badam triplices fert psittacos, pennis rubeis, croceoque rostro; & versicolores, quos *Noros* appellant, hoc est, lucidos, ambos magnitudine palumborum; & item albos gallinis pares. Hi *Cachi*, hoc est, eminentiores vocati, cæteros antecellunt loquelâ hominum, quam mirum in modum, ut etiam respondeant petentibus, imitantur. Ambas insulas nigri ex colore homines tenent, ultraque eas mare haud pervium est, arcenturque ab aëre navigantes. Relictis Javis, sumptisque, quæ usui ad quæstum erant, flexit ad Occidentem iter ad urbem maritimam, quæ *Ciampa* dicitur, (b) ligno aloës, camphoraque, & auro opulentam; inque eo itinere mensem cum absumpsisset, totidem diebus Coloen, (c) civitatem nobilem, venit, cujus ambitus duodecim millia passuum amplectitur. Gingiber, qui *Colobi* dicitur, piper verzinum, cannellæ, quæ *Crassæ* appellantur, hac in Provincia, quam vocant *Melibariam*, leguntur. Sunt insuper absque pedibus serpentes, sex ulnis longi, ferum animal, sed innocuum nisi irritetur: puerulorum delectantur visu, eoque ad conspectum hominum alliciuntur. Caput, cum jacent, videtur anguillæ capitis simile; cum eriguntur, caput dilatant, inque ejus posteriori parte facies hominis apparet, tanquam variis coloribus picta. Capiuntur incantationibus, qui frequens apud eos est usus, & absque nocumento ad spectaculum circumferuntur. Est in eadem, & propinqua Susinaria provincia, aliud serpentum genus, quatuor pedibus, cauda oblonga, canum instar magnorum, quibus venatu captis vescuntur; innocui enim sunt veluti apud nos damæ ac capreæ, isque optimus fertur cibus: corio ejus versicolore ad varias thecas utuntur, qui est visu pulcherrimus

* flores nucis muscatæ, ex Ramusio.

* Caryophylla, Gr. Καρυόφυλλα.

(a) *Sandai*, & *Badam*. Vulgo Sandai & Bandan.

(b) *Ciampa*. Vulgo Campaa.

(c) *Coloen*. Vulgo Coloum.

mus. Alios quoque serpentes mirâ figurâ ea fert regio; cubitum sunt longi, alatique, tanquam vespertiliones, septem capitibus ordine per corpus in longum dispositis, habitantes in arboribus; velocissimo sunt volatu, venenosi præ cæteris, ut qui solo halitu homines interficiant. Sunt etiam cati volantes; habent enim pelliculam ab anterioribus ad posteriores protensam pedes, corporique affixam, quæ contrahitur quiescentibus; extentis pedibus, quatiendoque alas de arbore in arborem volitant; pulsi a venatoribus, lassitudine volandi ad terram cum ceciderint, capiuntur. Reperitur & frequens arbor, cujus truncus fructum fert pini similem, sed adeo ingentem, ut vix tolli possit: cortice viridi est, ac duriore, ut tamen digito prementi cedat: intus CCL. aut trecenta poma, instar sunt ficuum, sapore admodum suavi, quæ folliculis inter se distinguuntur. Os interiùs habent, duritie & sapore castaneæ, ventosum, quod & eodem modo coquitur; cumque inter prunas projicitur, nisi paulùm incidatur, crepitu edito, exigue prosilit. Cortex exterior datur esui bobus. Sub terram quoque in radicibus arborum aliquando ei fructus inveniuntur, qui sapore præstant cæteris, eoque ad Reges & Tyrannos deferri mos est: interiore fructus osse caret. Arbor ficulneæ magnæ similis, foliis, ad modum palmi, intercisis, lignum æquale buxo, ideoque in pretio est ad plurimarum rerum usum: arbori nomen *Cachi*. Fructus insuper alius *Amba* nomine, viridis nucis simillimus, sed persico major, cortice amaro, intus sapore mellis, ante maturitatem in aqua correctum condunt, veluti nos oleas solemus virides. Relictâ Coloënâ, ad urbem Cocym, (a) trium dierum itinere transiit, quinque millibus passuum ambitu, supra ostium fluminis, a quo & nomen. Aliquandiu navigans in flumine conspexit noctu supra ripam frequentes ignes fieri, existimans piscatores esse. At illi, qui in navi erant, ridentes, *Icepe*, *icepe* dixerunt. Hi sunt formâ humanâ, sive pisces, sive monstra appellari licet, quæ noctu aqua exeuntia, collectis lignis, at-

(a) *Cocym.* Vulgo *Cochin*, in India, intra Gangem.

que igne ex collisione lapidum excitato, ligna comburunt juxta aquam, ac pisces, qui plurimi ad splendorem ignis concurrunt, captos edunt, interdiu latentes in aqua. Hos aliquando a se captos, nihil a forma hominis differre masculos ac feminas dixerunt. Hac in regione iidem, qui in Coloëna fructus percipiuntur. Colonguria (a) dehinc in alterius fluvii ostio sita, deinde Paluria, tum Meliancota, quod nomen magnam apud eos urbem designat, VIII. milliaribus patens, ipsum exceperunt. Collicuthiam (b) deinceps petiit, urbem maritimam, octo millibus passuum ambitu, nobile totius Indiæ emporium, pipere, lacca, gingibere, cinnamomo crassiore, * Kebulis, zedoaria fertilis. Mulieres hac sola in regione, prout libitum est, plures maritos sibi sumunt, ut denos pluresque pro libidine habeant. Hi inter se partiuntur quid quisque conferat ad uxoris victum. Ad feminam qui ingreditur (domum enim seorsum habet) signum in ostio relinquit, quod conspicatus alter superveniens abit. Filii arbitrio uxoris condonantur viris; qui non succedunr hæreditate patribus, sed nepotes. Post hæc, diebus XV. ad Cambaitam civitatem, (c) juxta mare, duodecim milliarium circuitu, delatus est, Occidentem versus, spiconardo, lacca, indico, myrobalanis, & plurimo serico opulentam. Genus est ibi sacerdotum, qui vocantur *Bachali*, unicâ uxore contenti, quæ, ex lege, uritur cum marito. Hi nullo animante vescuntur, sed fructus edunt, * risum, lac, & legumina. Boves silvestres plurimi reperiuntur, criniti ut equi, sed pilis longioribus, cornibus adeo protensis, ut, cum caput reflexerint, caudam cornibus tangant. His, quoniam mirum in modum magni sunt, pro doliis, ad ferendum in itinere potum, utuntur. In Collicuthiam rediens, insulam *Sechuteram* nomine (hæc ad Occidentem vergit, distatque a continenti milliaribus centum) mensibus duobus adiit. Ea fert aloë * succotrinum, patetque in circuitu passuum millibus sexcentis, majori ex parte a Nosto-

* Myrobalanis.

* oryzam.

* *Quasi* succum citrinum, *aut* ab insula Sucotra, *vel* Socotra.

(a) *Colonguria, Paluria, & Meliancota.* Hæ tres urbes vulgo appellantur Colanguria, Paliuria & Melincora.

(b) *Collicuthia.* Vulgo *Calicut.*

(c) *Cambaitam.* Vulgo *Cambaia.*

rinis Christianis culta. Ex adverso, haud amplius quinque passuum millibus, insulæ duæ extant, centum milliaribus invicem propinquæ, quarum alteram viri, alteram mulieres habitant invicem, nunc viri ad mulieres, nunc hæ ad viros commeantes, atque ante semestre quisque ad insulam suam regreditur; moriuntur enim e vestigio, si, ultra hoc quasi fatale tempus, alter alterius in insula moratus sit. Hinc ad urbem Adenam (a) opulentam, atque ædificiis præstantem, diebus quinque, mari se contulit: demum ad Æthiopiam transvexit, diebus septem, in portum qui *Barbora* nominatur. Tum mensis navigatione, in mare Rubrum, ad portum *Gidda*, (b) ac deinceps, duobus mensibus, propter navigandi difficultatem, prope montem Sinaï in terram descendit. Deserto postmodum ad Carras Ægypti civitatem, cum uxore & quatuor filiis, totidemque servis, profectus, ex peste uxorem, & duos insuper filios, omnesque servos amisit. Venetiæ tandem patria eum cum duobus liberis, post tot errores terræ ac mari exactos, excepit. De ritu verò, moribusque Indorum quærenti, ita referebat; Indiam omnem in tres divisam partes; unam a Persis ad Indum flumen; ab eo ad Gangem alteram; tertiam ulteriorem, quæ reliquis est, opibus, humanitate, lautitia longe præstantior, vita, & civili consuetudine nobis æqualis. Nam & domos habent maxime sumptuosas, & perpolita habitacula, & mundam supellectilem, & cultiori vitæ indulgent, procul ab omni barbarie & feritate; perhumani homines, ac mercatores opulentissimi, adeo ut aliquis quadraginta propriis navibus quæstum faciat, quarum quælibet quinquaginta millibus aureis æstimatur. Hi soli more nostro mensis, argenteis insuper vasis, in edendo utuntur, cum reliqui Indi supra terram, stratis tapetibus, edant: vites, vinique usus apud Indos absunt, ex riso contrito, aquæque immixto, addito etiam rubeó colore, & quarumdam arborum succo, potum conficiunt, haud imparem vino. In Taprobane ramos arboris incidunt, quæ *Thal* dicitur: ex his in alto suspensis succus defluit suavis, qui est frequens eorum potus. Est etiam lacus

(a) *Adenam*, Vulgo *Adem*. (b) *Gidda*, alias *Ziden*.

inter Indum & Gangem, cujus aqua mirabili sapore, summa cum voluptate bibitur. Ad eam hauriendam omnis regio confluit, etiam qui longissime absunt; dispositis cursoribus equis, in dies singulos recentem aquam percipiunt; frumento ac pane deficiunt omnes. Vivunt autem ex farre, riso, carnibus, lacte, caseo; abundant gallinis, caponibus, perdicibus, phasianis, cæterisque silvestribus volatilibus. Aucupio sunt venatuique intenti; barbam non nutriunt, sed longiorem comam; quidam capillos per scapulas sparsos post occiput alligant corda sericea, eoque modo ad bellum proficiscuntur; tonsoribus utuntur, veluti nos; homines statura corporis, ac vitæ brevitate nobis pares; lecticis etiam auro ornatis, culcitra ex bombyce desuper imposita dormiunt; habitus vestimentorum pro regionum varietate dissimilis. Usu lanæ ferme omnes carent, lino sericoque abundant, ex his vestes conficiuntur, sed fere omnes viri mulieresque linteo usque ad genua pro femoralibus succincti, veste unica, & eâ linteâ, aut sericâ desuper vestiuntur, viri crurum tenus, feminæ usque ad talos; caloris enim æstus plures habere vestes prohibet, eoque fit, ut soleas tantum deferant, purpureis auteisque ligaculis, prout in priscis statuis videmus. Feminæ aliquibus in locis calceos ex tenui corio habent, auro & serico distinctos. Circulos ex auro in brachiis, circaque manus, ad collum quoque & crura, ad trium librarum pondus, plenos gemmis gestant, ornatûs gratiâ. Publicæ mulieres ubique volentibus præsto sunt, per civitatem propriis habitaculis dispersæ, quæ odoribus, unguentis, blanditiis, forma atque ætate viros (proni enim sunt ad libidinem Indi) alliciunt, eoque marium usus apud Indos ignotus. Ornatus capitis multiplex, ac majori ex parte sudariolo auro intertexto, caput, devinctis sericea chorda capillis, tegunt: quibusdam in locis capillos supra verticem in gyrum convolvunt, in pyramidis modum, stylo aureo intermedio, a quo cordulæ aureæ, mappis aureis varii coloris circum crines pendent; quædam alienos capillos, eosque nigros (is enim color apud eos excellit) deferunt; quædam pictis arborum foliis caput tegunt, nec

faciem, exceptis his quæ Cathaïum accolunt, colorant; interior India unicas viris uxores permittit, reliquos majori ex parte uxorum copiâ oblectat, quas ad libidinem sumunt, exceptis his, qui Christiani a Nestorio hæretico originem traxere, qui per universam Indiam dispersi, unica cum uxore vitam degunt. Sepulchrorum religio non eadem apud omnes habetur. Anterior India cæteros excellit sepeliendi curâ, ac magnificentiâ; antra enim sub terram fodientes, muro firmata, exornant: intus mortuum in lecto pulcherrimo, aureis fulcris collocantes, circum, cophinos cum vestibus pretiosioribus, annulis insuper, disponunt, tanquam his mortuus apud inferos sit usurus, obducto speluncæ ore firmo, ne cui sit aditus, muro; desuper testudines magno sumptu ædificant, tegumenta quæ aquam arceant a sepulchro, quóque diutius servetur. In media verò India mortui comburuntur, cumque his, utplurimum, vivæ uxores eodem rogo cum viris absumuntur, una, pluresve, prout fuit matrimonii conventio. Prior ex lege uritur, etiam quæ unica est. Sumuntur autem & aliæ uxores quædam eo pacto, ut mórte sua funus exornent, isque haud parvus apud eos honos ducitur. Defunctus collocatur in thalamo melioribus ornatus vestimentis; ingens supra eum, in pyramidis formam, struitur ex odoriferis lignis pyra; submisso igne, uxor ornatiori cultu, inter tubas, tibicinesque, & cantus, & ipsa, psallenris more, alacris rogum magno comitatu circuit. Adstat interea & sacerdos (hi *Bachali* appellantur) eminens in suggesto, vitæque contemptum ac mortis (plurimas enim voluptates cum viro, plures opes, plura ornamenta post mortem affutura pollicetur) hortando suadens: cum circumierit illa sæpius ignem, prope suggestum consistit, vestesque exuens, loto de more prius corpore, tum sindonem albam induta, ad exhortationem dicentis in ignem prosilit. Si quæ timidiores fuerint (sit enim sæpius ut ad conspectum aliarum, quæ in igne dolere, aut reluctari videntur, stupeant conterritæ) ab adstantibus in rogum vel invitæ projiciuntur; collectos postmodum cineres in vasis condunt, atque iis ornant sepulcra. Mortuos variis lugent modis. In-

teriores Indi etiam caput vestiuntur: quidam erigunt in viis arbores cum cartis pictis intercisisque ab summo terram usque fluentibus: triduo certa æra sonantes, dant pauperibus epulas ob deum: alii triduanum luctum observant, coëuntes ex eadem familia, vicinique omnes in defuncti domum, ubi nihil coquitur, sed cibi aliunde afferuntur; amici in signum luctûs, his diebus folium amarum ore gerunt; quibus, vel pater, vel mater fuerit vita functa, neque anno integro vestem mutant, neque nisi semel in die cibum capiunt, neque ungues, vel capillos, vel barbam tondent. Quæ mortuos deflent (plurimæ enim sunt) circa funus adstant mulieres, umbilico tenus nudæ, mammasque & pectus percutiunt, *heu! heu!* lamentantes. Una cantu mortui laudes recitat, cui & cæteræ, narratis locis, ac percusso pectore correspondent. Plures Principum cineres in vasis aureis, vel argenteis condi, & in lacum quemdam Diis, ut ferunt, sacratum, per quem ad eos aditum patere asserunt, conjici jubent. Bachali, apud hos sacerdotes ab omni abstinent animante; bovem præcipue, utpote animal hominibus reliquis longe utilius (nam eo etiam ad vehendas sarcinas utuntur) occidere, aut edere nefas putant. Riso, herbis, fructibus, leguminibus nutriuntur; & hi unicam uxorem habent, quæ cum viro defuncto uritur, prope eum jacens, brachio subdito viri collo, ita ignis patiens, ut nullum signum doloris ostendat. Per universam Indiam Philosophorum genus est, *Brammones* appellati, qui Astronomiæ, & futura prædicendi studio indulgent, honestiori cultui, & sanctioris vitæ moribus dediti. Hos inter vidisse se asserit trecentorum annorum virum, & id apud eos pro miraculo habitum, cum illum pro novitate rei, quocumque iret, pueri sequerentur. Vulgata est apud multos ejus, quam *Geomantiam* vocant, peritia: ita ut futura sæpius, tanquam præsentia prædicant. Incantationibus quoque deduntur: adeo ut sæpius tempestates ciere & sedare valeant: ob eam rem plurimi occulte comedunt, veriti ne conspicientium oculis fascinentur. Serio retulit Nicolaus, cum navis unius magister esset, diebus septem medio in mari a vento

quievisse; veritos nautas, ne longior mora fieret, mensâ apud malum positâ convenisse, desuperque variis sacris peractis, circumsaltrantes deum *Muthiam* nomine sæpius appellasse. Interea Arabum quemdam a dæmone correptum, mirum in modum psallere, & per omnem navem discurrere, insanientis modo, cœpisse; tum accessisse ad mensam, & in ea posita, carbones nonnullos vorantem, petiisse potui galli sanguinem, quem illum, jugulato orique admoto gallo, exsuxisse ait. Tum, interrogante eo, quidnam ab se vellent, ventum petierunt. At ille post tertium diem prosperum se ventum, quo in portum ferrentur, daturum pollicitus, & quem ventum daret, manibus post tergum rejectis, ostendens, admonensque ut caute vim venti exciperent, paulo post veluti semianimis ad terram est prostratus, quæ egisset & quæ dixisset, omnium penitus oblitus. Ut prædixerat, inspirante vento, in portum paucos post dies pervenere. Navigant ut plurimum Indi ad stellas alterius Poli, ut qui raro Arctum conspiciant; magnetis usu carent, elevatione & depressione Poli, cursûs, locorumque distantiam metiuntur; quoque in loco sunt, norunt hac dimensione. Naves fabricant quasdam longe nostris majores, ad duo millia * vegetum, quinis velis, totidemque malis. Pars inferior trino tabularum ordine contexitur, ad ferendos impetus tempestatum, quibus maximis quatiuntur. Sunt autem naves distinctæ cellulis ita fabrefactis, ut etiam, si qua ejus portio collisa deficeret, reliqua pars integra perficiat cursum. Per universam Indiam Dii coluntur, quibus templa simillima nostris fiunt, variis intus figuris picta, quæ & in solemni die ornant floribus; inque his idola constituta, tum lapidea, tum aurea, argenteaque, & eburnea, quædam altitudine pedum sexaginta. Varium apud eos orandi, sacrificandique genus. Lavantur pura aqua, inde templum, tum mane tum sero, ingressi, aut strato ad terram corpore, manibus pedibusque suspensi, aliquandiu orantes, terram osculantur, aut ex ligno aloës, & aromatum fumo Diis sacra faciunt. Citra Gangem Indi campanas non habent, sed vasculis ex ære invicem collisis sonum red-

* Doliorum vinariorum genus.

dunt. Epulas insuper Diis offerunt, Gentilium priscorum more, quas postmodum distribuunt pauperibus edendas. In Cambaita civitate sacerdotes ante idola Dei sui orationem habent ad populum, quâ, & ad cultum invitant, & quam gratum Diis futurum sit, disserunt, excedere pro his e vita. Plures, decretâ morte, adstant, ferreo ad collum lato circulo, cujus exterior pars rotunda est, interior acie acutissima. Anteriori ex parte ad pectus catena pendet, in quam sedentes, contractis cruribus, deflexo collo, pedes inserunt; tum ad quædam dicentis verba, extentis subito cruribus, simul & erectâ cervice, caput abscindunt, in idoli sacrificium vitam fundentes; hique habentur sancti. Idolum quoque in Bizenegalia, statuto anni tempore, in medio duum curruum, in queis ornatæ adolescentulæ hymnum deo canunt, per urbem fertur, magna populi celebritate. Multi fervore fidei ducti corpora ad terram prostrata rotis subjiciunt, conterenda ad oppetendam mortem, quam Deo acceptissimam ferunt; alii ad ornandos currus, perforato latere, fune per corpus immisso, se ad currum suspendunt, pendentesque & ipsi exanimati idolum comitantur: id optimum sacrificium putant & acceptissimum Deo. Festos dies ter præcipue solemnes agunt; semel omnis ætatis viri feminæque novis vestibus induti, & aut fluminibus, aut mari abluti corpus, tres universos dies cantibus, choreis, & conviviis vacant. Iterum in eorum templis, & in cacuminibus exterius infinita luminaria ex oleo Susimanni constituunt, noctu interdiuque lucentia. Tertio per omnes vias erigunt tigna crassiora, in modum mali parvulæ navis, alligatis a summo deorsum variis pulcherrimisque sudariis, auro intertextis, inque eorum summitate quotidie (novem enim diebus id solemne habetur) hominem religioni deditum, pium aspectu statuunt, omnia æquo animo ferentem, ob Dei gratiam implorandam. Hi a populo, pomis aranceis, limonibus, aliisque odoriferis fructibus conjectis, incessuntur, idque ipsi patientissime ferunt. Sunt & alii tres dies festi, quibus aquam croceam per vias dispositam, in transeuntes spargunt, ita ut etiam Regem ipsum, Reginamque con-

spergant, idque risu ab omnibus excipitur. Nuptias suas celebrant cantu, conviviis, tuba, tibicine; organis enim exceptis, cætera similia nostris ad canendum, psallendum, in usu habent instrumenta: faciunt tum die, tum noctu convivia sumptuosa, in quibus canitur, sonatur, psalliturque. Cantant ducendo choreas in gyrum, more nostro. Psallunt verò singuli ordine in longum, alius post alium, bacillos parvulos, pictosque, quos binos quilibet gerit, cum obviis permutantes: quod aspectu pulcherrimum dicit. Thermæ aut balneæ in usu non sunt, nisi apud superiores ultra Gangem Indos. Cæteri sæpius in die aqua frigida lavantur; oleo deficiunt, & nostratibus fructibus, veluti persico, piris, cerasis, pomis: vitis rara, & hæc unico tantum in loco, ut prædiximus, est. In Pudifetania provincia arbos oritur absque ullo fructu, tribus cubitis a terra eminens, quam *Verecundiæ* nomine appellant. Appropinquante homine, contrahit ac cogit in unum ramos, discedente verò, repandit. Bizenegaliam ultra, versus septemtrionem, xv. dierum peregrinatione, mons est nomine *Albenigarus*, lacunis circumdatus, quæ venenosis animantibus sunt refertæ; & ipse a serpentibus infestus aditu. Is adamantes procreat: cum adire ad montem nequeat solertia hominum, aditum reperit ad adamantes ex eo monte eruendos. Mons alter est prope illum paulo excelsior: hunc homines certo anni tempore cum ascenderint, boves, quos ad id secum ducunt, in frusta dissectos, calidis, sanguinolentisque adhuc carnibus, balistis ad id fabrefactis, projiciunt in cacumen montis, quorum ex casu lapilli carnibus inhærent. Tum vultures, aquilæque supervolantes, raptis carnibus ad pastum, aliò advolant, ubi loca sunt a serpentibus tuta. Eò se conferunt postea homines, sumuntque lapillos, qui a carnibus exciderunt Cæterorum lapidum, qui pretiosi feruntur, facilior est inventio; effodiunt enim juxta montes arenosos in locis, in quibus reperiuntur, quousque aquam inveniant arena mixtam. Hinc arenam sumptam in aqua, cribro ad id facto, lavant; arenâ per cribrum defluente, lapides, si qui sunt, superextant. Hæc effodiendorum hujusmodi lapidum ubique

ratio servatur. Magna cura dominis est, ne quid opifices aut servi furentur; nam positis custodibus, qui excussis operariorum vestibus, secretiores etiam corporis partes rimantur, furta & fraudes prohibent. Annum duodecim menses efficiunt, quos a cæli signis denominant. Annos varie computant; major pars ab Octaviano initium sumunt, cujus tempore universo orbi pax fuerit parta. Dicunt vero millesimum quadringentesimum nonagesimum esse. Quædam regiones monetam non habent, sed pro ea utuntur lapidibus, quos dicimus *Cati oculos*. Aliquibus in locis, ferro in modum acûs crassioris redacto, pro nummis, utuntur. Alibi cartæ nomine Regis inscriptæ expenduntur. Nonnullis in locis anterioris Indiæ ducati Veneti sunt in usu; quidam monetas aureas duplo nostris florenis majores, quasdam minores, & insuper argenteas atque æreas habent; quibusdam in locis aurum confectum ad certum pondus pro moneta est. Priores Indi jaculis, ense, brachialibus, scuto rotundo, in bello utuntur, atque arcu; cæteri etiam casside, lorica & thorace. Balistas interiores Indi, & eas quas *Bombardas* dicimus, in usu habent, cæterasque machinas bellicas ad expugnationes urbium aptas. Hi nos *Francos* appellant, aïuntque, cum cæteras gentes cœcas vocent, se duobus oculis, nos unico esse, superiores existimantes se esse prudentiâ. Combaïtæ soli usum papyri habent: cæteri omnes Indi in arborum foliis scribunt, ex quibus codices conficiunt admodum venustos. Scribunt autem, non ut nos, aut Hebræi, in latus, sed in longum, a summo ad imum ducentes calamum. Loquendi idiomata sunt apud Indos plurima, atque inter se varia. Servis abundant; & debitor, qui solvendo non est, ubique addicitur creditori. Dei, criminisque, cujus non est certus testis, jusjurandum interponitur. Triplex jurisjurandi ratio; statuitur enim ante Idolum is, cui juramentum datur; jurat per Idolum se innoxium; adest candens, veluti dolabra, ferrum; peracto juramento lingua ferrum lambens, si absque ullo nocumento evadit, absolvitur. Alii idem ferrum, sive laminam ardentem ante Idolum, adacti prius juramento, nudis manibus per ali-

quos gestans passus, si ulla ex parte uritur, punitur pro noxio; illæsus liberatur a pœna delicti. Tertia jurisjurandi, & ea magis communis consuetudo. Ollam ante Idolum habent bullientis butyri plenam; jurans se alienum a culpa, intingit duos digitos in butyro, statimque linteo involvuntur, signo desuper impresso, ne digiti nudari possint; tertio die ligaculum dissolvitur; si læsio aliqua digitis inest, pœnam meritam subit; illæsi hominem liberant. Nulla est apud Indos pestilentia, neque hi morbi, qui orbem nostrum exinaniunt viris, eóque populorum ac gentium, magis quam credi posset, numerus. Ultra decies centum millium hominum plerique exercitum cogunt. Narrat quoddam prælium, cujus victores duodecim currus oneratos chordis aureis ac sericeis, quibus mortuorum crines post occiput revincti erant, domum, triumphi gratiâ, retulerunt. Adjicit insuper se aliquando in acie, conspiciendi causâ, interfuisse otiosum, & ab utrisque pro advena cognitum, absque ullo periculò abiisse. Java insula, quæ appellatur *major*, fert arborem, & eam perraram, cujus in medio reperitur ferreus stylus pertenuis & oblongus, quantum arboris truncus. Ejus portiunculam qui defert, ita ut carni hæreat, inviolabilis est a ferro, ob eamque causam plures, scissâ cute, corpori inserunt. Id maximi æstimatur. In finibus Indiæ interioris esse ait avem unicam nomine *Semendam*, rostro, variis veluti fistulis, & his pluribus foraminibus, distinctis. Cum tempus lethi adest, contrahit ligna arida in nidum, quibus super incumbens adeo suave canit omnibus fistulis, ut mirum in modum alliciat, atque permulceat audientes; tum, quassando alas, ignem excitat inter ligna, urique se patitur. Ex cineribus paulo post oritur vermis, exque eo nascitur eadem avis. In ejus rostri similitudinem fistulam incolæ fecerunt admodum suavem cantu, quam admiranti Nicolao, eam quam dixi fistulæ originem, narraverunt. Flumen quoque est in priori India, Insula Sailana, quod dicitur *Arotani*, piscibus ita refertum, ut facillime manu prehendi possint. Verum, si quis piscem captum manu paulisper tenuerit, e vestigio in febrem incidit; deposito pisce,

restituitur valetudo. Ejus rei causam ad quamdam, quam de suis narravit Diis, fabellam referunt; sed ea naturalis esse videtur, cum etiam apud nos, si quis piscem, qui *torpedo* dicitur, manu tenuerit, e vestigio torpescat, & dolore quodam afficiatur manus. Hæc de Indis (a) a Nicolao relata, cum huic operi ad legentium doctrinam, servatâ historiæ fide, inseruissem, supervenit paulo post & alter a superiori India, Septemtrionem versus: ad Pontificem se missum, ad pervestigandos tanquam in altero orbe, qui famâ ad occidentem solem ferebantur, Christianos asserebat. Regnum esse ait prope Cataïum, itinere dierum viginti, cujus Rex incolæque omnes Christiani essent, Hæretici tamen, qui Nestoritæ feruntur; ejus gentis Patriarcham se destinasse, ut certiora de nobis referret. Ecclesias apud eos majores ornatioresque nostris esse, testudinibus tantum structas asseverabat; Patriarcham auro argentoque opulentum, ut qui argenti unciam a singulis patribus-familias ex censu annuo perciperet. Cum eo per interpretem Armenium, qui Teucram Latinamque linguam noverat, collocutus, itinerum tantum dimensionem, locaque inquisivi; nam reliqua, mores, ritus, cæteraque, quæ voluptatem narrando afferunt, difficiliora cognitu, inscitia interpretis, Indique, non suo sermone loquentium, efficiebat. Pernimiam tamen potentiam ejus, quem magnum *Canem*, hoc est, Imperatorem omnium ferunt, qui novem potentissimis Regibus imperitaret, affirmavit. Per superiores Scythas, qui hodie Tartari vocantur, Parthosque, plures menses iter faciens, tandem ad Euphratem pervenit; inde ad Tripolim mare ingressus, Venetias, dehinc Florentiam profectus est. Multas Civitates se vidisse dixit hac nostrâ, tum publicis, tum privatis ædificiis, pulchriores; nam plures viginti, aut decem milliarium circuitu patere, haud vanus auctor videbatur. Hic postquam cum Pontifice locutus est, urbe Roma ob devotionem conspectâ, abiit, nihil auri, argentique petens, ut qui, non quæstûs gratiâ, ut

(a) *Quæ deinceps sequuntur*, absunt ab Italica versione Ramusii; leguntur vero in editione latina hujus libelli.

multi mentiendo assolent, sed quod ita mandatum erat, accessisse ad nos videretur. Eodem ferme tempore, & ab Æthiopia quidam fidei causâ ad Pontificem profecti, cum rogarentur a me per Interpretem de situ Nili, ortuque ejus, & an notus apud eos esset, duo ex his se fontibus ejus propinquos patriâ testati sunt. Tum cupido incessit cognoscendi ea, quæ antiquis illis scriptoribus, Philosophis quoque, & Ptolemæo; qui de fontibus Nili primus scripsit, ignota videntur fuisse, qui de ortu, incrementoque Nili, incerti multa conjecturâ opinati sunt. At ea mihi cum pro veris horum relatu innotuissent, cumque alia plura roganti narrassent, digna scitu visa sunt, quæ litteris mandarentur. Oriri Nilum circa Æquinoctialem plagam, in radicibus altissimorum montium, quorum cacumina semper nebulis opplentur, tribus ex fontibus haud magnis, testantur. Duorum, qui passus quadraginta invicem distant, aqua, infra quingentos passus simul juncta, fluvium efficit, qui vado transiri nequit; tertii, qui & uberior est, abestque a reliquis milliario, post decem millia passuum, aqua cæteris fontibus jungitur. Nilum, amplius mille fluviorum aquis in eum utroque ab latere decurrentium, augeri testantur. Pluvias Martio, Aprili, Maïo tantum mensibus, magnis imbribus effundi, quibus aucta flumina dant Nilo incrementum, & inundationis causam. Aquam Nili, antequam aliquis immisceatur, dulcissimam, sapidissimamque esse, quâ etiam qui abluantur, a scabie & lepra mundari dicunt. Ultra Nili fontes, xv. dierum spatio, regiones fertiles habitari, colique, & in eis plurimas egregias urbes; extra ea loca mare dicit esse, quod tamen ipsi nunquam vidissent. Juxta Nili ortum, civitatem, ex qua orti essent, nomine *Varvariam*, xxv. millium passuum patere ambitu, admodum populatam; mille in ea equitum excubias noctu fieri, ad arcendos multitudinis tumultus; hanc regionem aëre temperato amœnam, ac præ cæteris uberiore solo fertilem, ut quæ ter in anno herbas, bis fruges ferat. Frumento ac vino abundat ea regio, cum maxima Æthiopum pars aquâ hordeo confectâ pro vino utatur. Ficus, persica,

poma, arancia, & quædam cucumeribus nostris similia, limones quoque, ac cedros, omnesque nostrates fructus, amygdalis exceptis, apud eos percipi dicunt. Arbores permultas inauditas atque incognitas nobis retulerunt; sed Interpretis difficultate, cum linguam tantum Arabum nosset, conjicere in literas haud facile fuit: unam tantum adscripsi. Est ea altitudine hominis lata, quantum vir potest ulnis amplecti, multiplici alio super alium cortice. Hos inter, castaneis similis fructus latet, ex quo contrito fit panis albus, saporis suavissimi, quo in conviviis utuntur: folia arboris cubito, duploque longiora. Nilum usque ad Meroem insulam propter frequentes per confragosa saxa descensus, innavigabilem esse; citra Meroem navigiis aptum, Ægyptum usque; sed, propter multiplices ejus flexus, sex mensibus navigationem trahi ferunt. Solem, qui eas regiones, a quibus defluit Nilus, accolunt, Septemtrionem versus; mense autem Martio, e regione supra caput aspici. Omnis Æthiopia unicas tantum literas habet, sed linguas pro magnitudine Provinciarum diversas. Maritimam regionem, Indiam versus, gingiber, * gariofalos, * zucharum etiam quidam eorum ferre dixerunt, & nuces quoque, quæ *Muscatæ* appellantur. Inter Æthiopiam Ægyptumque, quinquaginta dierum deserta loca interjacent, camelis cibum potumque deferentibus. Id iter conficitur infestum multis in locis à silvestribus Arabibus, qui per desertum nudi, veluti feræ belluæ, sparsi, vagique, camelos equitantes, quorum carnibus, lacteque tantum vescuntur, transeuntes camelis, ciboque, ac potu spoliant; eaque causa est, cur multi fame quandoque intereant, eóque rariores ad nos proficiscantur. Æthiopes omnes, vitæ sunt, quam nos, multo longioris; nam ultra centum & viginti vivunt annos, multi ad centesimum & quinquagesimum vitam proferunt, aliquibus in locis ducentesimum excedunt annum. Patria est omnis populosissima, ut quæ nunquam pestilentiâ affligatur. Ita & morborum vacatione, & longa ætate, multitudo augetur. Pro varietate regionum, & mores varii; deferunt tamen lineas, sericeasque vestes (nam lana ca-

*caryophylla.
* saccharum.

rent) omnes viri mulieresque, quæ & aliquibus in locis vestes longas post se trahunt, cinctæ zonis, latitudine palmi, auro, ac gemmis exornatis. Caput quædam sudariis tegunt, auro intertextis; aliæ passis, nonnullæ post occiput ligatis capillis, incedunt. Auro, gemmisque nobis sunt feraciores; viri annulos, feminæ * brachialia aurea, variis lapillis pretiosis distincta, deferunt. A festo Nativitatis Domini usque ad Quadragesimam, dies festos agunt, epulis, choreisque quotidie intenti. Mensis utuntur parvulis, ut bini ternique edant, mappis, manteliisque, nostro more, utentes. Regem unicum habent, qui se post Deum *Regem Regum* appellat: plures sub eo esse Reges dicunt. Animantium vero varia ferunt genera. Boves eorum gibbosi, in modum cameli, cornibus, tribus cubitis, post dorsum extentis, ut amphora vini uno gestetur; canes magnitudine asinorum nostrorum quidam, & qui leones venatu superent; elephantes magnos, ac permultos habent; nonulli ostentationis, voluptatisque gratiâ; quidam bello utiles nutriunt; hos parvulos venationibus captos, majoribus occisis, mansuefaciunt: eorum dentes ad sex cubitos protendunt. Leones insuper ad magnificentiam, ad spectaculum mites factos educant. Est belluæ genus colore vario, elephanti persimile, præterquamquod proboscide caret, & cameli est pedibus, habens duo cornua ab summo præacuta, cubiti longitudine, unum in fronte, in naso reliquum. Aliud animal paulo longius lepore, nomine *Zebed*, cætera ei simile, tanti odoris, ut, si quando fricandi causâ arbusculo cuipiam inhæserit, tantum suavis odoris illi imprimat, ut postmodum viatores olfactu ducti, eam partem, cui hæsit, auferant: ea minutim incisa auro carius venditur. Aliud esse animal retulerunt, novem cubitis longum, altum sex, pedibus more bovis, fixis, corpore crasso, non amplius cubito, pilis leopardo simillimum, capite cameli, collo quatuor cubitis oblongo, cauda pilosa: emuntur magno pretio pili, quos mulieres, variis ornatos gemmis, à brachiis suspensos ferunt. Aliud item animal silvestre, venatu captum comeditur. Id magnitudine asini, virgatum rubeo, viridique colore, cor-

* brachiosa.

nibus trium cubitorum à summo intortis. Aliud quoque lepori simile, cornibus parvulis, colore rubeo, saltat plus quam equus. Aliud insuper capreæ simile, cornibus supra dorsum, duobus amplius cubitis protensis, quæ, quoniam illorum fumus febri confert, ultra quadraginta aureos venduntur. Aliud priori simile, absque cornibus, sed pilis rubeis, colloque duobus cubitis longo. Alterius quoque magnitudinem cameli, colorem leopardi, collum sex cubitis protensum, caput capreoli narrabant. His addebant avem sex cubitis a terra altam, tenuibus cruribus, pedibus anserinis, collo, capite licet parvo, rostroque ad gallinæ formam: parum volat, sed cursu superat equorum velocitatem. Plura etiam relata satietatis causâ omisi; nam & deserta loca incolere serpentes asserunt, quibusdam in locis quinquaginta cubitis longos, absque pedibus, scorpionis caudâ, & ab his integrum vitulum vorari. In hæc cum ferme omnes convenissent, nullam causam mentiendi (nam boni videbantur) ratus, tradenda aliis censui, communis causâ utilitatis.

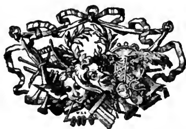
FINIS.

POOGII

POGGII
BRACCIOLINI
FLORENTINI
EPISTOLÆ LVII.
NUNC PRIMUM VULGATÆ.

LECTORI.

H*ISTORIÆ* de Varietate Fortunæ *nonnullas, ex Ottoboniano codice, Poggii Epiſtolas, quæ inter vulgatas deſiderantur, adjungimus. Quæ quidem majorem in molem excreviſſent, ſi Florentiæ, ubi ducentæ circiter nondum in lucem editæ aſſervantur, commorari, eaſque exſcribere per otium licuiſſet. Noſtræ ex his ſunt, in quas acerbius invehitur Laurentius Valla,* Antidoti *libro tertio adversùs Poggium. Neminem enim virum eruditum latet, ſimultates haud leves alteri cum altero, litterarum causâ, interceſſiſſe; quæ quandoque provocare ſolent non modò ad ſcripta ſapienti homine indigna, ſed ad inteſtina odia, quæ Chriſtianum hominem minùs decent. Valla exarſit in Poggium, quòd hic* Elegantiarum *libros reprehendiſſet, ut Valla teſtatur initio* Antidoti. *Poggius autem in eum ſtylum exacuit, quòd ſuæ a Valla multis in locis epiſtolæ carperentur. Quo factum eſt, ut ſcriptis ſe ſe invicem proſcinderent. Loca quæ Valla reprehendit, in margine adnotavimus. Nonnulla etiam aſteriſco diſtinximus, quæ minùs Latina viſa ſunt, quò lux major dictioni afferretur.*

EPISTOLA I.

Poggius Pl. Sal. D. Joanni de Prato.

OC ita posui, ut videas me non timere nonnullorum stultam atque inscitam loquacitatem, quos ais me reprehendisse, quòd scripserim in meis literis *Bartholomæum de Monte Politiano*. Sunt plures, qui evestigio, cùm legerint unam aut alteram orationem Tullii, vel Terentii pagellam, existimant se oratores; & veluti Minerva altrice educati, censores scribentium fiunt, ipsi muti atque elingues, non solùm Latini sermonis ignari, sed etiam materni: de quibus verissime scripsit Petronius Arbiter; *Postquam*, inquit, *aliquis versum pedibus instructum, sensumque teneriorem verborum ambitu intexuit, putavit se continuo in Heliconem venisse.* Et quidem dixit optimè. Amant quidem antiquitatem; & cum eam imitari volunt, ita inepte loquuntur, ut magis fatuitatem redoleant, * ac repræsentent antiquitatem. Non scribam hoc reprehendendi tui causâ, sed monendi. Scripsisti ad me * dudum in quadam epistola, quæ erat scripta paucis versibus: *Tenuit me Matthæus Bardus.* Quid hoc stultius fieri potuit? *Bardum* antiqui stultum dicebant. Itaque dum vis imitari antiquum morem loquendi, non considerans quid antiqui senserint, hominem eruditum & doctum, stultum cognominasti. Etenim si more * suo *de Bardis* scripsisses, hunc errorem fugisses. Mos enim & usus, qui est loquendi magister, ita dici vult. Sed non purgo me, dum te reprehendo. Id scias volo ab his tuis dicendi magistris, quid reprehendant in eo quod scripsi, rectene an perperam Latine scripserim; utrum usus vetet, an antiquitas respuat; in quo tandem dicant me

* quàm.

* Hæc reprehendit Laur. Valla, lib. III. Antidot. in Poggium, pag. 306. edit. Basil. anni 1545.

* Forte pro *suo* legendum *tuo*.

erraſſe. Veniant in medium, ſcribant, culpent, arguant; congrediantur, ſi placet, libenter aliquid diſcam: neque recuſabo vinci ab doctiore, aut erubeſcam cognoſcere aliquid etiam ab inſulſo. Hortare aliquem ex illis, in humanitatis

* diſcendo. cauſa errorem meum monſtrent. Forſan * dicendo fiet doctior. Sunt tamen quidam, qui velut ignobiles canes, non curſu, non odoratu valent, ſed tantùm latratu, quorum ora

* abeant. obtundenda eſſent, non vocibus, ſed ſaxo. * Valeant in malam crucem, ut ego etiam aliquid proferam antiqui. Ad hæc reſpondeas volo: non reſcripſi literis tuis antea, partim oblivione, partim occupationibus. Nunc autem cum literæ tuæ caſu in manus venerint, ſumpſi calamum, & hæc ante cœnam ad te exaravi manu veloci. Vale. Romæ VII. Kal. Octobr.

EPISTOLA II.

Leonardo Aretino.

* Confer Val. pag. 306.

*

OGAVIT me pridem Cardinalis ſancti Marcelli, an mihi eſſet ſatisfactum de Bulla Faventina, cum portionem ſuam miſiſſes ad Vicecamerarium. Dixi me adhuc nihil accepiſſe. Miratus eſt aliis eſſe ſatisfactum, me verò neglectum, abs te præſertim. Citius enim mihi quàm alteri ſatisfieri oportuit, qui majorem laborem pertuli. Ideo vellem cetiror a te fieri, ſi pro me aliquid habuiſti, & quid de ea re ſperem. Si miſſam facere debeo eam pecuniam, licet indignum eſſet, tamen feram æquo animo, neque moleſtum erit plus apud me officii remanere. Vale. V. Kal. Octobr.

EPISTOLA III.

Poggius P. S. D. Leonardo Aretino, viro clarissimo.

E literis Faventinis non rescripsi ad te citius, quia volebam convenire Cardinalem sancti Marcelli, ut scirem, recte ne, an secus intellexissem. At is, antequam mihi responderet, cum dixissem qua de causa ad eum irem, ostendit mihi & literas ad te suas, & ad te meas. Deinde ait pecunias non a te solutas, sed scriptum de solvendo, & dissensionem esse pretii, seque interrogasse olim me, an portionem meam percepissem. Ego his contentus discessi. Nolui ulterius verbis insistere de re præsertim levi; neque enim revocanda sunt omnia. Scio enim eum dixisse, cùm hoc me interrogasset, atque ego respondissem nil me de hoc sentire: potest-ne esse? Habueram tamen antea super hac re a te literas, sed eæ in mentem non venerunt. Accessit quod, quum de hac re loquerer cum Bartholomæo de Bardis, intellexi te posuisse xv. ducatos, cum * peterent xxv. At is nunc * peterem. similiter ait, nil solutum esse, sed a te habuisse literas super pretio, in quo diffidebatis. Hic itaque error meus, qui non bene intellexi, existimans xv. ducatos datos esse. Ita enim videbar accepisse ex verbis eorum; nam fraudem nullam suspicatus sum, sed negligentiam; & eò magis, quò antea nescio quam spem injeceras mihi. Itaque cum viderem de salario cameræ tractari, de me verò sileri, miratus sum. Dolus ergo nullus est neque tuus, neque meus; at error meus, qui tamen leviusculus est, & de re levissima. Nihil minus existimo quàm ejuscemodi rem, ad quam ne cogitassem quidem, nisi Cardinalis verba, & Bartholomæi me impulissent; quæ, quando male accepi, in me patior cul-

pam esse. Sed hæc hactenus. Est dissensio, imo lis, & fere jurgium inter Secretarios & Advocatos, * utri sint digniori gradu ponendi penes Pontificem, veluti in Coronatione, in Missa, in Processione. Atque hoc inde processit, quod, cum Pontifex nuper Processionem faceret, nos petivimus ab Episcopo Electensi quo loco iremus. At ille dixit; Post Advocatos propinquiores Domino nostro. Hoc cum fecissemus, illi ægrè tulerunt, reclamantes, nos debere præire. Denique post eò deventum est, clamoribus eorum, qui semper lites & jurgia tractant, ut committeretur Cardinalibus sancti Eustachii & sancti Marci, qui nos audirent, & referrent. Papa nobiscum est. Sed nosti ejus humanitatem; nescit contraire importunitati eorum. Dicunt enim, in coronationibus summorum Pontificum, Secretarios semper præiisse, & se esse loco digniori penes Papam. Episcopus Aretinus negat; nam is solus est, quem habeamus ex iis qui interfuerant coronationibus Pontificum. Ideo tu, cujus est dignitatem officii nostri tueri, adversus istos foraneos declamatores assiste nobis,* & scribe quid observare vidisti, & quid tibi videatur; deinde scribe Pontifici, ut dignitatem familiarium suorum tueatur. Nullum enim est dubium, eos, qui secreta Principum tractant, dignioris esse officii illis, qui, tanquam Publicani, latrant propter questum, ad unius etiam lenonis voluntatem. Ego aliqua scripsi pro nobis, & tradidi Cardinalibus legenda. Tu quoque, oro, aliquid scribas, vel Cardinalibus, vel Pontifici; sed rectius est Pontifici: nam si ita est, ut olim Secretarii propinquiores fuerint Papæ, nunc verò negligantur, ignominia erit officii sempiterna. Antonius Luscus abest, cujus sola auctoritas istos prosterneret. Tu quoque, si adesses, solo verbo rem conficeres. Sed age literis, neque id omittas, & hoc quamprimum: * mihi autem quantocius responde; nam dabo tuas literas legendas Pontifici. Vale. Romæ XIX. Octobr.

*Valla p. 306.

*Id fecit Aretinus, ut patet ex ejus epistola I V. libri V.

* Valla ibid.

EPISTOLA

EPISTOLA IV.

Poggius P. S. D. Leonardo Aretino V. C.

UDIVI, quo nil gratius aures meæ audire hoc tempore poterant, de tua, Nicolaique reconciliatione. Id summum in modum gaudeo, & eo maxime, quod, cum te, quem semper pollicitus eras, præstitisti; partes tuæ erunt, hoc etiam prudentia tua efficere, ut non solum reconciliatio facta, sed etiam amicitia restituta esse videatur. Parum enim esset odium, * nisi subsequatur charitas & amor, quæ propria sunt animi ingenui, rectique, & ad virtutem bene instituti. Reassume, quæso, pristinam illam, mihique notam familiaritatem ac benevolentiam cum Nicolao, daque operam, & incumbe, quantum potes, ne quid accidat, quod eam possit labefactare: ut non solum amicorum intercessione, sed voluntate quoque vestrâ, ac judicio, hæc reditio in gratiam existimari possit. Tibi quidem hoc summæ laudi erit, & spero voluptati fore. Certe amici nostri omnes (nemo ex iis enim, qui sunt in Curia, te amat, quin mihi summâ benevolentiâ sit conjunctus) hoc habent loco maximi beneficii. Magnus accessit cumulus laudibus tuis ex hac re, quibus ut nihil detrahatur ullo tempore, firmitate animi & perseverantia opus est. Nam cito præterita inimicitia læsisset, & tuum, & Nicolai nomen. Hanc vero restitutam gratiam, summam tibi bonorum omnium, doctorumque benevolentiam conciliasse summâ tuâ cum dignitate *. Scripsi quoque ad Nicolaum, licet paucis: expecto quid mihi respondeat; nam neque illum, neque te aliquid mihi de ejusmodi re significasse, est ut nonnihil admirer, præsertim cùm neutri vestrûm fuerit ignotum, quantum id mihi esset cor-

* *Parum enim esset odium, nisi* &c. Deesse videtur hic verbum aliquod, puta *deponere*.

* Deest aliquid, *ne dubites*.

*Val.pag.306. di. Sed hæc hactenus. Rogavi te duo, cum a nobis discederes; unum, libros Senecæ ut ad me mitteres; alterum, ut certior a te fierem, quomodo possem me exsolvere a præstando tributo, & an ea via esset accommoda, quam tibi exposui, excusatio videlicet, & privilegium clericatûs. Sed & addo tertium, ut cures & pecunias, quæ mihi debentur propter bullam Faventini a me expeditam de censu illius. Itaque, si me amas, cura, ut de tributo quid agendum sit, respondeas, reliqua ut perficias, eaque quamprimum, præsertim de pecuniis, quod polliciti estis; nam nullo modo est omittendum. Vale, & rescribe. Romæ VII. Kal. Octobris.

EPISTOLA V.

Poggius P. S. D. Francisco Barbaro V. C.

*Valla,p.306.

OSTEA quàm recessisti a nobis, nihil de te intellexi, præter rem mihi optatissimam, pacem scilicet abs te compositam inter Leonardum Aretinum & Nicolaum. Quod factum egregium cum studiosis literarum omnibus spero gratum fore, tum verò mihi propter meum, mutuumque ipsorum ab ipsa adolescentia singularem amorem, ita carum fuit, ut haud sciam, quid optatius mihi accidere potuisset. Erat enim mirum in modum mihi molestum, homines doctissimos, mihique amicissimos, quos olim ego summâ necessitudine conjunctos videram, tantam benevolentiam, tam notam omnibus, in apertam malevolentiam vertisse. Videbatur præterea quodammodo non solum illorum, sed doctorum omnium tam acre odium longiùs vigere, quàm æquum erat inter excellentes viros, atque omni laude præstantes. Quod quando virtute operâque tuâ sublatum est, meritò summis laudibus es tollendus; qui, cum Florentiam venisses, nihil tibi antiquius

duxisti, quàm ut ageres de illorum animis reconciliandis, & pace firmanda. Equidem, mi Francisce, tibi gratias ago, non quantas mereris, sed quantas possum, & ultra quàm, Gnatho ille ait, ingentes, qui cura & diligentia tua, maximâ me voluptate affecisti. Ad tua in me enim officia, quæ multa sunt, hoc unum singulare accessit, quod ego tanti facio, ut quod vix fieri posse credebam, multum adjecerit ad amorem erga te meum. Effecisti rem mihi jucundissimam, atque omni laude cumulatam, sanans morbum difficilem, adeoque inveteratum, ut quandoque diffiderem posse curari. Sed quò res erat difficilior, eò majorem honorem es consecutus. Virtuti profectò omnia parent, nihilque est tam arduum, quò illa non ascendat. Debetur, mihi crede, triumphalis arcus, non minus ob hanc nobis pacem, tibi, quàm illis priscis Principibus, ob Rempublicam restitutam: siquidem non est majus, bellum conficere cum hostibus, quàm pacem statuere inter cives. Itaque, meâ sententiâ, decerno tibi verbis amplissimis non solùm auream statuam, sed & triumphum insignem, ad gloriam hujus compositæ pacis. Nam quò pluris est sapientia animi, quàm corporis vires, eò nobilior virtus videri debet pacis componendæ, quàm hostium superandorum. Ergo

*Cedant arma togis, * concedat laurea linguæ.* * Cic. ait, *togæ.*

Sed hæc postrema jocati sumus more nostro. Scripsi ad Leonardum, itemque Nicolaum paucis verbis: exemplum literarum subscribi feci, non ut eloquenter, sed ut amicè me videas scripsisse. Vale, & quando ad Guarinum scribis, eum salutato verbis meis. Romæ VII. Kal. Decembris.

EPISTOLA VI.

Poggius P. S. D. Mariano Sozino.

EFERT in prima Tusculanarum Quæstionum Cicero, se, quum librum legeret Platonis, qui est de animo, omnino illi assentiri; deposito verò libro, secumque de animorum immortalitate cogitanti, elabi omnem illam priorem assensionem. Illud idem fateor accidisse mihi, lectis li-
*Valla. p 306. teris tuis, * quibus te satis abunde excusas de numismate illo, quod eram questus me amisisse. Nam quum literas accurate legerem, persuadebam mihi (ita ornatè copioséque causam tuam agis) vera esse, quæ a te scribuntur, meque non recte sensisse, qui tibi aliquid imputarim. At literis positis, quum mecum recenserem illius diei memoriam, qua mecum fuisti, hærebam dubius, utri nostrûm major esset fides præstanda, mihi ne paucis verbis accusanti, an tibi tam multis, tam probabiliter agenti, ut cuivis superior in causa videri possis. Sed tamen, ut mihi plane, quod ambo cupimus, persuaderetur, legi iterum atque iterum tuas literas, quarum tanta fuit vis, & suavitas sermonis, ut maluerim tibi credere, quàm mihi, præsertim de re, quæ multò tibi, quàm mihi est notior. Quidam contribulis meus, nomine *Dantes*, habens uxorem parum pudicam, objurgabatur à sociis, plerumque, quòd eam ferret, nec castigaret; qui rediens domum acriter increpabat mulierem, referens quæ sibi objicerentur. At illa negans vultu intrepido asseverabat, illos falsò de se mentiri, virique credulitatem jurgabat, quoniam iis verbis moveretur, quæ disseminarentur ab invidis aut malevolis, ad serendam discordiam inter eos; se consciam veri sanctè jurare, falsa esse, quæ dicerentur. Placabatur bonus vir his verbis; & cùm

rursus in publicum prodiret, atque * eadem sibi narrarentur: *Abite*, inquit, *nihil horum verum est: uxor mea pudica est, & hi sermones falsi: atque adeo hoc ex ea cognovi, quam cum superbiùs increparem, testata est, hæc falsò in eam dici: itaque, cùm veritatis sit conscia, magis credam ei soli, quàm omnibus vobis*; inque hac opinione perseveravit. Eodem modo venit in mentem ut responderem tibi. Tu cùm veri sis conscius, ego autem te veridicum putem, procul dubio assentior tibi, & pro te, & apud me dicenti; maloque erraſſe me existimare, qui fuerim nimiùm credulus, quàm peccaſſe te, quem virum opinor bonum. Missa igitur hæc faciamus ut levia, indigna de quibus verba fiant. Ego, si quid adversùs te concepi, penitus deponens, remitto tibi. Pluris enim facio amicitiam tuam, quàm quasvis non solum æreas monetas, sed argenteas, & aureas. Deleatur omnino ex animis nostris hujusce rei memoria, obducaturque silentio. Velim persuadeas tibi me tuum esse. Id, si usus venerit, re ipsâ cognosces. Romæ III. Nonas Novembris.

* Valla. ibid.

EPISTOLA VII.

Poggius P. S. D. Joanni Pratensi.

U quidem fecisti parum rectè, neque ex sententia mea, qui ita apertè egeris cum Mariano de numismate. Occultiùs res erat tractanda, ut eliceres si quid suspicione odorare posses. At tu ita rem explanasti omnem, ut ruborem injiceres etiam inverecundo. Atqui est firma omnium natura, ut deprehensi, si negare possint, obdurescant potius * in faciendo, purgandoque, cùm semel cœperint, quàm mitigentur; &, quò vilior est culpa, eò magis perstant in sententia. Cùm tamen & tibi negarit, & ad me longam episto-

* in faciendo; fortè inficiando.

Iam ſcripſerit, qua ſe purgat a crimine, accepi excuſationem; malo enim fateri me nimis ſuſpicioſum, quàm culpare eum, qui vir bonus exiſtimatur. Itaque reſcripſi ad epiſtolam ſuam, aſſerens abundè mihi ſatis eſſe factum ab eo. Literas meas legere poteris; nam non ſunt obſignatæ; ſed tu eas obſignabis, cum legeris, eique reddes. Te remiſiſſe epiſtolas meas, & item alias addidiſſe gratum eſt mihi. Mitto ad te tres alias, quas ſcripſi poſtmodum Leonardo Aretino, Nicolaoque, ac Franciſco Barbaro, ut communicem tecum ineptias meas, quæ tamen potius occultandæ eſſent, quàm efferendæ. Salutationem Boſcoli noſtri accepi admodum gratè: tu itidem eum ſalutato verbis meis. Tu cura, ut nobis evadas non ſolùm doctor, ſed, quod plus eſt, doctus; nam iſta nomina tanti ſunt, quanti ii, qui ea ſuſtinent; qui ſi fuerint imbecilli ingenio & doctrinâ, decidunt cum titulis ſuis, ac conculcantur pro ineptiſſimis. Tibi eſt ingenium perſpicax & nobile, voluntas fervens, facultas non mediocris. Videas ergo, ne tu ipſe deſis tibi, cùm adſint cætera: quanquam ſcio, ſi te bene novi, hoc me ſcribere ſupervacuò. Sed nolui, pro meo in te amore, currentem, ut aiunt, incitare. Si ad me ſcripſeris, fœneratum feres. Romæ III. Nonas Novembris.

EPISTOLA VIII.

Poggius P. S. D. Leonardo Aretino V. C.

NON ſum antea gratulatus tibi (id enim flagitabat jus noſtræ amicitiæ) te factum eſſe Vicecancellarium Florentinum, propterea quod intellexeram eſſe id officium tibi datum ſub formula quadam, quæ neque mihi ſanè placebat, * qui non ſecus afficior honore & cômmodis tuis, ac meis propriis, neque videbatur eſſe ex tua dignitate. Nam qui me-

*Valla.p.306.

minerim, te olim summo cum honore tuo renuntiasse huic officio, quod integrum nulla cum exceptione demandatum tibi erat, nunc illud diminutum & truncum suscepisse, satis quidem mirabar, requirebamque, ut verum fatear, doctrinam, & sapientiam tuam, qui tantis opibus, tanta fama, tanta auctoritate, id oneris pro re parvula accepisses, quod Poggius tuus, homo pinguis Minervæ, & minime pecuniosus, recusasset, ita me Deus servet, si eâ conditione mihi fuisset oblatum. Etsi enim nullum est pretium, quo homo doctus moveri debeat, ad subjiciendam libertatem suam publicæ servituti; tamen ea servitus honesta habetur; fugit enim homines, quæ tegitur atque ornatur splendore, & magnitudine divitiarum. * At postea cùm acceperim tibi omnia concessa esse libera, veluti Colutius noster habuit, neque deteriori esse conditione, quàm is, qui te præcessit; volui satisfacere amori in te meo, & tecum congratulari, quemadmodum solemus ei, qui uxorem duxit, cùm onus subeat grave, difficile, & molestum. Quanquam una est res, in qua tibi verè, & ex animo debeam gratulari. Audivi postea (quod mihi fuit summæ voluptati) te non solùm non appetiisse id munus, sed oblatum primò recusasse; denique victum, coactumque cessisse precibus amicorum. Hoc etiam nullo præmio ita faciendum fuit, ut satisfieret eorum voluntati, qui te diligere videbantur: in quo maxime servatam puto dignitatem tuam. Cura igitur, postquam hoc principio ingressus es, ut, quantum potes, vendices tibi libertatem, & quum Reipublicæ feceris satis, non omittas studia literarum. Vale, meque ama. Romæ XXVIII. Decembris.

* Valla, ibid.

EPISTOLA IX.

Poggius P. S. D. Joanni Pratensi.

Ictum est mihi, dixisse te nuper, dum hîc aderas, quæsiisse te a nescio quibus doctis viris, & item a me, qui longe absum ab eorum numero, quod esset Latinum nomen ejus, quem vulgari sermone appellamus *Bizarrum*; sed neque me, neque quempiam eorum sciisse reddere tibi verbum illud, excepto quodam, qui tibi dixerat, eum hominem dici *pervicacem*; idque affert ex Terentio dicente in Hecyra, ut opinor: *Quæ hæc est pervicacia*? Equidem miror, licèt homo sim satis obliviosus, tamen non reminisci, me esse hoc abs te rogatum, nisi forsitan me eo tempore interrogasti, quo is eram, de quo quærebas. Illos vero doctos viros, si tamen id, quod ego, sentiunt, vix est ut credam fugisse tritum sermone Latino verbum, quod id vitium significare potest; si tamen eis non accidit id, quod & mihi. Nam esse potuit, ut dicerent se nesciisse, aliquid aliud attentiùs cogitantes, cùm tu non rogares in tempore. Fit enim plerumque, etiam in vilis artificii hominibus, ut, cum mentem defixerunt in aliqua re agenda, si quid, quod etiam recte tenent, interrogentur, se statim nescire respondeant, ne animum abducant a cogitatione sua. Tua igitur fuit culpa, qui neque illos, neque me fortassis rogasti in tempore, quod legisti esse rerum omnium primum. Nam, ut alios omittam, si me opportune de hac re interpellasses, respondissem tibi idem, quod nunc scribo, nulla in re factus doctior; non videri mihi esse aliquod unum verbum ejusmodi hominibus accommodatum; sed quod propius videatur accedere, *Valla.p.306. quóque id satis apte posset exprimi, esse *difficile* vel *morosum*:*

ambo

ambo tantùm ùnum * quid fere videntur significare apud doctissimos Latinæ linguæ auctores. Unde & senes, quos & plurimum hæc animi passio amplectitur, morosi & difficiles vocantur. Appellamus quippe *bizarros* homines asperos, minime affabiles, intractabiles, impotentes, ad iracundiam & jurgandum pronos; quorum naturam si recte inspicias, bene in eis quadrare videtur nomen *difficilis* & *morosi*. Si quis tamen aliud nomen aptius mihi afferret, crederem facile ejus auctoritati; discendi enim studio hæc scribo. Nam quod ille nescio quis doctus censet, *bizarrum* dici *pervicacem* oportere, longe abest proprietate verbi; pervicax enim, est perseverans præter modum in sententia, & quasi pertinax: quod cùm ex aliis multis, tum maxime ex ipso Terentio apparet. Cum enim senex ille habens suspectam uxorem de filia, quod suspicaretur ejus culpâ adolescentulam discessisse a socru, neque velle eam redire ad * quo divortium fieret, putansque eam perseverare in sententia, ad diffidium continuandum, prout moris est mulierum, quas ipsemet dicit adversas esse viris semper, & doctas ad malitiam, inquit, *Quæ hæc est pervicacia?* hoc est, insana pertinacia, & præter aliorum voluntatem in propria opinione fervens perseverantia. Quod tum ex verbi etymologia, tum ex auctoribus probatissimis facile ostendi posset, ni satis esset ipse Terentius, cujus sensus minime est in eo verbo obscurus. Ego tamen is sum, ut neque pervicax ad tuendam sententiam meam, si quis melius sentiat, neque difficilis esse velim, si quis repugnet mihi. Dicam enim, prout ait Tullius, *sponsam cuique suam*. Vale, & me ama. Romæ. 1 v. Kal. Decembris.

* Valla, p. 306.

* Puto supplendum *redire ad maritum*.

EPISTOLA X.

Poggius P. S. D. Francisco Barbaro, V. C.

* Valla, p. 306.

EMINI me * recommendasse tibi, dum hîc esses, Joannem de Crivellis, quem ego propter ejus probitatem, summamque inter nos conjunctionem, tum consuetudinis, tum officiorum, imprimis carum habeo. Erat ei tunc controversia quædam de beneficio * suo, quod est in Foro Julii. Nunc vero, cum super ea * jam dudum compositum esset, denuo parantur sibi impedimenta, * & quidem indigna bonis viris, neque id privatim, sed publicâ auctoritate. Patere me loqui tecum, ut coram consuevi. Sequestrati sunt ei fructus beneficii sui, & interdictum per Prætorem vestrum, ne quid detur, quia est patriâ Mediolanensis. Hæc quàm sit justa causa ad injuriam inferendam, tute considera. Est quidem Joannes, Mediolanensis, sed sacerdos, sed habitans Romæ, sed habens patriam civilem Romanam Curiam, quam præfert naturali. Si habitaret Mediolani, forte aliquid posset objici: verendum esset ne Dux Mediolani tantam belli molem sustentaret quinquaginta ducatis, quos hic solebat percipere ex eo beneficiolo. Sed ut omnia illum Prætorem impulerint ad excludendum hunc a perceptione pecuniarum, nonne ignominia est gravis, talem Rempublicam, qualis vestra est, curam suscipere, quid hoc tempore de quinquaginta ducatis fiat? qui tamen & sunt Ecclesiæ, & spectant ad virum Ecclesiasticum. Solemus execrari tyrannos, nos qui nati sumus in liberis civitatibus, & profitemur nos hoc bellum suscepisse pro tuenda Italiæ libertate. Dic, te oro, quid amplius quivis malus tyrannus ageret? nempe aut bona, aut vita eripitur indigne a tyrannis. Vos, cùm corpus torquere non

* Valla, ibid. tribus his locis.

possitis, in bona invasistis. Equidem recuso eam libertatem, in qua injuria sit loco juris; præstatque servire divitem privatim, quàm pauperem publice. Audivi quemdam sacerdotem, cùm referret verba illius vestri Prætoris inurbani, quæ habuit in hac re, & in loco celebri: Dii boni, quod genus hoc hominum! Vidimus omnes ineptitudinem verborum & petulantiam. Hæc cum referuntur in cœtu hominum, utrumne censes existimare alios, nos pro libertate nostra pugnare, an pro cæterorum servitute? Si quod tempus fuit, quo nos justitiam servare oporteret, hoc est profectò, ut videamur re ipsâ efficere quod verbis profitemur. Plus me movet publica infamia, quàm unius privatum incommodum, & ego indignor magis. Apud alios non agerem hoc pacto; tecum, homine æquo & justo, loquor pro rei indignitate, ut debeo; cum aliis qui habent delicatas aures, non item: adulatione opus est, quæ omnes infatuat, & verbis supplicibus, apud maximam partem mortalium. At tecum veritate utendum est, si vir es bonus, ut judico, ad persuadendum tibi quod cupio, id est, ut paucis verbis me exsolvam, ut causam Joannis suscipias tuendam, desque operam, ut uti possit reditibus beneficii sui, prout consuevit, abrogeturque sequestratio illa, seu interdictum, ne pecunia detur sibi. Si es Florentiæ, age literis cum amicis tuis; si verò in patria, age tu ipse, & effice, ut Joannes intelligat, se operâ tuâ potissime restitutum ad commoda beneficii sui. Hoc te majorem in modum rogo; hominem tibi deditum addices tibi hoc tuo beneficio, & mihi rem facies gratissimam, qui non secus pro ejus re laboro, ac si mea esset. Vale, & me ama. Romæ, die VII. Martis.

EPISTOLA XI.

Poggius P. S. D. Leonardo Aretino.

* Valla p. 306. *REDDITÆ sunt mihi nudiustertius literæ tuæ, optatissimæ illæ * quidem, & quæ abunde mihi satisfecerunt ad ea quæ cupiebam. Ego de reditu in gratiam non ideo sum admiratus, te nihil rescripsisse ad me, quia existimarim te id permagni fecisse; sed quia scribas me id plurimum desiderare, & ob eam rem fore mihi summæ voluptati. Nam quòd famam tuam imminutam ex superioribus inimicitiis ad me scriptum dicis, vide ne aliter acceperis, atque ego scrip-

* Vall, ibid. serim. Ego ad te scribo libere, aperte, quæ sentio, quæque in mentem veniunt tecum loquens absens per literas, * veluti coram solemus, cum consilia nostra communicamus. Itaque quod non solum ego, sed etiam cæteri, neque indocti, sentiebant, scripsi, nonnihil læsisse vestrum nomen discordias & odia superiora: quæ cùm multi ferrent molestè, neque penitus discordiarum causas nossent, ignotaque esset Medea illa (& utinam ne in nemore Pelio cecidissent abiegnæ ad terram trabes) mirarenturque, quæ tanta res incidere potuisset, quæ tantum amorem, tam inveteratum abalienasset, utriusque culpâ factum censebant. Inimicitias quidem acres videbant, causas non item; non enim noti sunt hominibus affectus nostri; neque ita semper veritas est in promptu, ut non multi dubitare cogantur. Quid ad me, inquies? conscientiâ mea contentus sum. Fateor, & id est satis viro sapienti; sed reliquis quandoque non satis, qui persæpe etiam recte facta iniquè interpretantur; &, ut Apostolus scribit, non tantum coram Deo, sed etiam coram hominibus bona sunt providenda. Ego nunquam aliter de te sensi, quàm postulet vir-

tũs tũa. Si dixi nonnihil tuum illiusque nomen læsisse hoc dissidium, non tam mea, quàm aliorum opinio fuit: quanquam fatebor libere, quod aliàs memini & scripsisse me & dixisse tibi. Ego alterum culpavi veluti provocantem, alterum non cedentem, ut alterius impetum reprehenderem, alterius requirerem patientiam. Hæc scito me tecum loqui, ut soleo, ex animo, & ex officio amici. De pecunia Faventina tantum a te peto, quantum diligentiâ potes efficere; scio enim neque te manus injicere in illum posse, neque vi arcere. De tributo idem, quod tu, sentio, neque in hac difficultate temporum me eximi posse existimavi. Nunc pax confecta est, &, ut video, mutabor censu. Cura igitur ut absolvar ab iis compedibus, quibus torqueor nimium diu; nec est enim ut nullum officium me moneat *, aut munus civitatis. Contentus sum fortunâ meâ. Libellus tuus jam transcriptus est: remittetur tibi quamprimum. Vale. XVII. Januarii.

* moveat.

EPISTOLA XII.

Poggius P. S. D. Ambrosio, viro clarissimo.

NTELLIGO quid sentias de Dialogo meo. Videntur tibi ferri posse ineptiæ illius. Sed vereor ne sit quod Nicolaus scribit, te pro tua humanitate nolle me. * Ipse omnino a te dissentit: nonnulla ei displicent, multa non placent; ornatum vero dicendi deesse arbitratur, multumque abesse hunc sermonem ab elegantia, si qua est, literarum mearum. Ego infantiam meam satis recte novi, neque est ut me ipse fallam; cum priores illos respicio, mutus & elinguis mihi videor; cum autem contemplor nostros, non omnino balbus. Servari autemndem eloquentiam, & eundem scribendi morem in Dialogis, quo utuntur in Epistolis, indecens esse arbitror;

*Videtur deesse hic verbum aliquod, ut *reprehendere*, *carpere*, vel aliud simile.

idque a Cicerone observari video, cujus eloquentia (si licet parvis componere maxima) longe redundantior, copiosiorque est in Epistolis, quàm in suis Dialogis, exceptis libris de Oratore: temperatum est, neque redundans, sed quietum & pacatum scribendi genus dialogorum. Epistolæ autem ornatiores, uberioresque videntur, quod idem ab reliquis priscis illis doctissimis viris usitatum videmus. Ego quoque consultò multa dicendi ornamenta omisi, ne viderer nimis curiosus fuisse in scribendo. Legas velim Epistolam, quam scripsi ad Nicolaum, respondens nonnullis locis, quos ille notavit, non ut contrairem judicio suo, aut errata mea excusari cupiam; sed ut communirem * secum sententiam meam. Ego tamen veniam ad vos, conferamque vobiscum de singulis attentius. Tutius, mihi crede, est, assentiri Nicolao, cui nihil nisi elimatum placet, quàm tibi; præstatque in eam partem peccare, ex qua sit major securitas. Tempus adhuc * extat corrigendi, & emendandi, in quo sequar consilium Nicolai, cum non sit futura magna admodum difficultas. Sed legito literas meas. Vale, & me ama. Literas tuas scito mihi fuisse gratissimas. Romæ, III. Idus Januarias.

* *fortè* communicarem.

* Valla, p. 306.

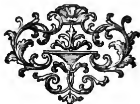
EPISTOLA XIII.

Poggius P. S. D. Francisco Barbaro, V. C.

Rem Hermolai nostri nequivi componere cum Bartholomæo, qui ei in Præbenda adversatur. Accersivi eum domum, serioque cum ipso locutus sum, hortans ad concordiam, ne in senectute cogeretur sectari lites, & simul admonens promissionis jam factæ. Is longum, tædiique plenum sermonem, & ab gemino ovo exorsus, sibi permagnam demum concludens injuriam fieri testabatur; nihil autem se pollici-

tum illi plebano asseverabat; seque velle * prosequi jura sua, *Valla.p.306.
quia illud beneficium appetebat, tanquam vitæ suæ quietem. Dixi eum agere perperam, si per lites quietem quæreret; nam unum certissimum, quod primo dabatur; alterum incertum esse, propter eventum causæ. Diutius collocuti sumus. Sed tandem ita discessit, ut qui litigare mallet, quàm hoc beneficium relinquere. Itaque mittas oportet unà omnia, quibus Hermolaus uti potest, & procuratorium cum potestate & facultate litigandi. Hoc tibi assevero, diligentiam meam, (hoc enim possum) tibi non defuturam. Non sum tanti, ut possim jura evertere, &, si possem, nollem; nam ea semper a bonis viris summopere defendenda sunt. Satis tibi erit factum, si tenebimus jus tuum, tollemusque quod poterit fieri. Cum videro quid juris habeas, certiorem te faciam, quid exinde sperem. Ego ineptissimus sum ad litigia, a quibus semper abhorrui; sed alteri demandabitur hoc munus, qui id artis calleat. Ego nonnihil tibi excudi, sed edere non audeo propter tempora; est enim contra avaritiam, quæ, ut multis inest, ita & multorum me metus movet, ne in se dictum putent. Tibi autem id, quicquid est, dedicavi. Si crederem non efferri, te participem facerem, ut ex eo elicerem consilium tuum, judiciumque tuum exquirerem. Sed temporibus obsequemur. Vale, & me, ut soles, ama. Romæ, pridie Idus Novembris.

EPISTOLA XIV.

Poggius P. S. D. Francisco Barbaro, V. C.

AM tandem gaudeo, te factum esse Christianum, relictâ illâ Jesuitate, quam adscribebas principiis literarum tuarum. Animadverti quidem, te descivisse ab eorum impudentia, qui nomini Jesu soli inhærentes, novam * hæresis sectam moliebantur, gloriamque in amplificatione ejus nominis quærebant apud vulgus, & rudem plebem, cujus muneribus anhelant. Sed tu, ut decet virum non solùm doctum, sed & sapientem, Jesum & Christum conjungens, non disjungis verba, quæ sejungi non possunt. Fuit mihi sæpiùs contentio cum his rudibus, atque incultis asellis bipedalibus, quum ostenderem pluribus rationibus, majorem dignitatem inesse verbo Christi, ex quo Christiani dicuntur, quàm Jesu. Ad quæ illi satis inepte respondent, ut manifesto appareat, magis ab ambitione & pompa hanc divisionem novam profectam, quàm ab ulla aut sanctimonia, aut religione. Sed hæc hactenus. Existimabam, si quis ex nostris, qui Latine scribunt, plane & aperte scriberet, me esse unum, in cujus literis nihil ambigui esset. At tu, velut ad Oedipum scripserim, hæres in dictis meis. Sum tamen satis apertus, & ore, & calamo; quamvis non ut frater ille de Observantia, qui nuper ..... nudus ad populum concionatus est, credo ut femellæ, a quibus non, ut quondam Zucharus noster, se apud Pontificem abhorruisse asseverabat, non aspernarentur ejus congressum. Verùm quid in meis literis non intellexeris, nescio. Quod tunc scripsi, nunc quoque rescribo; illum alienissimum esse a concordia, velle autem litigare, negareque se unquam quicquam pollicitum esse de lite omittenda. Homo est asper moribus,

* Valla, p. 306.

ribus, difficilis, morosus, sordidus & corpore & animo. Rogavi Cardinalem Placentinum, ut eum alloqueretur, hortareturque ad concordiam. At ille statim, Homo est, inquit, intractabilis, nemini fidens, incredulus, suspiciosus, & a quo nil sperem, præter alienationem. * Et bellum igitur cum eo gerendum est; cujus eventum nescio conjectare, nisi prius videro, quibus armis sis certaturus. Itaque, ut non utar circumlocutione, sententia mea est, ut mittas ad nos, quo jure causam tuam tuearis; tum autem pecuniam, maximum & præcipuum litigandi fundamentum; nam jus absque pecunia pro injuria est. Intellectin? cognitis autem juribus tuis, perscribam ad te, quid de iis sentiam. Tamen vel rectâ viâ proficisci poteris, si plana erit; vel circulatione, si aspera; hoc est hostem ludere, ubi..... communis sit periculum. Ego obsequar voluntati tuæ. Unum scias, nulla hîc eloquentia causas defendi, neque fandi, sed fundendi curâ solere hîc fieri in causis superiores. Hîc non est opus Sibylla. Quod autem vis scire, quid excuderim, id est, dialogus quidam scriptus in avaritiam. Sed quia tempora sunt in culpa, nollem ut aliquis in se scriptum putaret, qui posset proscribere. Mitto tamen ad te prooemium, quod postquam legeris, projicito in ignem, ne quà effluat. Scio mea non esse ullo modo vestris comparanda: sed ut ille Tarentinis & Cosentinis se scribere dixit; ita & ego non plane a doctis, sed a facultatis meæ hominibus me legi volo. Aut enim idem, quod ego, sentient, aut non magnopere adversabuntur. Vale, mi Francisce, & me ama. Romæ, die XVIII. Decembris.

* Credo delendum *Et*, legendumque: *Bellum igitur*, &c.

EPISTOLA XV.

Poggius P. S. D. Francisco Barbaro, V. C.

ECREATUS sum totus, mi Francisce, ex literis, quas proximas a te accepi, scriptas, ut video, inter plurimas occupationes. Ita votis meis faveat Deus, ut animo pendebam anxius, ac solicitus, quidnam esse causæ posset, cur nullæ abs te mihi literæ redderentur, post susceptum libellum. Versabam multa animo, omnes cogitatus, ut fit, circumvolvens; & tamen respondendi hanc tarditatem semper accipiebam in pejorem partem, existimans judicari a vobis indignam rem esse, ad quam responderet vir nostri sæculi doctissimus. Sed quò major erat suspicio, eò jucundius fuit judicium tuum, quod ut tarde sentirem, non tua fuit culpa, sed aut tabellariorum, aut nummulariorum, qui in reddendis iis literis, ex quibus nihil percipitur quæstûs, solent esse negligentiores. Scias autem eas literas, hoc est, priores illas, quarum meministi, non esse mihi redditas: quod equidem fero admodum moleste. Probari a te dialogum meum summæ mihi est voluptati, neque mihi est opus sententia aliorum. Nam quod tu probaris, & ab reliquis quoque comprobatum iri confido, cum ab omnibus maximi æstimetur judicium tuum. Sed non existimo hoc tam esse judicium, quam incitamentum, ut non sinam quicquid in me sit virium obtorpescere. Sunt autem & alia quædam, quæ institui; & ea, cum fuerit otium, aggrediar, postquam non omnino opera & impensa periit. De Hermolao tuo, vel nostro potius, si quid a me
*Val.pag.307. velis, scribito. Ego dudum * rogatus ab Antonio, feci supplicationem juxta literas tuas pro Archipresbyteratu; qui tamen quum non sit reservatus, nescio an profuturæ sint tibi bul-

læ missæ per Antonium. Oportet ut sitis diligentiores in scribendo; nos enim divinare nescimus; sed accipimus, proque certo habemus quod scribitur. Quacumque tamen in re potero, satisfaciam Hermolao nostro, & id erit mihi gratissimum. Vale, & me ama, ut facis. Romæ, Kal. August.

EPISTOLA XVI.

Eidem.

OSTRIDIE, quàm hæc scripsissem, recepi iterum a te literas, & una cum eis Epistolam doctissimi viri P. Thomasii, ex qua cognovi illum & eloquentissimum esse, & mei amantissimum. Jucundissimum est mihi, illum tecum sentire de dialogo, & tam ex animo de me scribere. Hunc ego egregium virum non noveram antea, ita nec poteram diligere. Nunc verò suo de me judicio, & affectione pleno, & benevolentia, amoreque, quem præ se fert in literis suis, etsi non pari amicitia, at saltem, qua dabitur, respondebo. Dignus est profectò & amari a me, & coli, talis vir, itáque de nomine meo meritus. Non deero mihi, Francisce; sed quum primum per negotia potero, scribam ad eum, agamque gratias pro hisce literis suis. Cupio enim colloqui secum per literas, licet hi calores me reddiderunt tardiusculum ad scribendum: adeo ut necesse sit, me etiam verba expiscari, quum loqui volo. Sed iterum pluet, & nos humectabimur.

EPISTOLA XVII.

Eidem.

PERVENISSE ad vos Episcopum Paduanum nostrum certe gaudeo, præsertim incolumem. Reddidit enim nobis Curia paulo pinguiorem, quam acceperat, ut, nisi annona plurimum ingravescat, facile sit vobis conservare illum a macilentia. Vir profecto insignis est, & benemeritus de doctis, & literarum studiosis. Quum videris eum, salutato verbis meis, ac dicito, ut meminerit Petri famuli sui, qui pugnum pressit coram V. Cl. Antonio Lusco. Verum, ne ignores, quod ipse intelliget, utque rideas, quod quoque nos quotidie ridemus, cum in mentem venit, explanabo tibi hoc ænigma. Famulus quidam Episcopi, nomine Petrus, Theuton patriâ, rogatus ab Antonio Lusco, quid ageret Episcopus, & quid sibi de eo videretur, extulit ille dominum suum multis laudibus: *sed tamen*, inquit;... porrectoque brachio, & pugno, ac labiis compressis, nihil locutus est. Risimus, mihi crede, hominis facetam taciturnitatem, plus exprimentis, quàm si esset locutus. Non tamen hoc tu narres Episcopo. Sed quid sibi velit pugni compressio, interrogato. Hoc addidi, ut aliquid facetiarum inesset epistolæ, etiam ex aliena supellectili, quam nescio an sacrilegum sit, referare. Vale iterum, & ostende Paduano nostrum libellum, ut aperiatur pugnus, si forte aliquis esset apud vos Petrus.

EPISTOLA XVIII.

Magistro Francisco de Pistorio Ordinis Minorum.

VENERABILIS Pater.* Pridem habui literas a te ex Chio duplicatas. Ante habueram alias, quibus respondi, & item scripsi ad præstantissimum virum Andream Justinianum: quas literas misi Cajetam, & inde relatum est, literas ad te missas per quandam navem Januensium. Eas existimo quamprimum ad te delatum iri. In prioribus literis, ut primum rescribam ad ea, quæ mihi cordi admodum sunt, scribis te habere nomine meo, hoc est, quæ te ad me delaturum polliceris, tria capita marmorea eximii operis, unum Minervæ, alterum Junonis, tertium Bacchi. Itaque scias me, receptis literis, magno gaudio affectum. Delector enim supra modum his sculpturis: adeo ut curiosus earum dici possim. Movet me ingenium artificis, cùm videam naturæ ipsius vires repræsentari in marmore. Nunc vero scribis te habere caput Phœbi, & addis ad ejus excellentiam Virgilii versum

** miros ducent de marmore vultus.*

Nihil potes mihi facere acceptius, mi Francisce, quàm si similibus sculpturis ad me onustus redieris: in quo meo animo morem geres, satisfaciesque quamplurimum. Multi variis morbis laborant, hic præcipue me tenet, ut nimium forsan, & ultra quàm sit docto viro satis. Admiror hæc marmora ab egregiis artificibus sculpta; licet enim natura ipsa excellentior sit iis, quæ * instar ejus fiunt; tamen cogor admirari artem ejus, qui in re muta ipsam exprimit animantem, ita ut nil præter spiritum persæpe abesse videatur. Itaque in hoc maxime incumbas, oro, ut colligas, ac corradas undequaque, vel precibus, vel pretio quicquid ejusmodi magnum

* Valla, p. 307.

* Virgil. Æneid. lib. 6. v. 848. habet vivos.

* Val. pag. 307.

putes; si quod verò signum integrum posses reperire, quod tecum afferres, triumpharem certè. Ad hoc advoca consilium Andreæ nostri, cui etiam hac de re scribo: qui si mihi aliquid de suis miserit, bene fœneratum feret: id certe re ipsâ experietur, se complacuisse homini minime ingrato. Satisfaciam saltem literis beneficio suo, eumque celebrem reddam apud multos pro sua, si qua erit, in me beneficentia. Nam, quod centum ferme statuas integras scripsisti repertas fuisse Chii, in antro quodam, me diutius suspensum tenuisti varia cogitantem, quid sibi tot statuarum in eo loco voluerit congregatio. Cupiebam certe alas mihi dari, ut * quantocius maria possem trajicere, ad ea signa inspicienda. Quid id sit, exquiras perdiligenter, & nihil omittas, quin his rebus * suffultus venias, confidasque Poggium tuum pro hoc tuo labore diligentiaque tibi cumulate satisfacturum. Quod tamdiu fueris Chii, culparem, nisi capita illa pro te causam egissent. Sed optimum consilium videtur, quod conferas te eò, unde frequentiores Alexandriam navigant. Unum te oro, ut in reditu naviges tuto mari, & navi tutâ. De capitibus, quod scribis, gratum est; sed omnia mihi devota & concessa existimabo. Cum aspexero imagines illas, quæ mihi rebus cæteris, te excepto, erunt jucundiores, Pontifici, cum tempus se dabit, dicam quæ videbuntur aptiora ad hanc moram excusandam. Sed, ut dicere solebat Cato, *Satis citò, si satis bene.* Dixi Cypriano contribuli tuo, te bene valere, idem ut tuis significet rogans, quod se facturum recepit, cum primum scribet ad suos. Sed tamen scias Pistorii permagnam fuisse pestem * præteritâ æstate. Quoniam scio te non esse pecuniosum, quicquid dandum esset pro his, & aliis capitibus, aut signis, pro adimplendo memoriali meo, sumas alicunde mutuò * sub fide mea; nam * præsto tibi erunt in reditu tuo: quanquam cogam quemdam Januensem, ut scribat istic Andreolo nostro, aut alteri, ut tibi vel xx. vel xxx. aureos nomine meo tradat, si tibi fuerit opus pro emendis sculpturis. Hos sume pro libito; nam tibi * præsto erunt, quemadmodum pollicitus est. Vale, & me Andreolo nostro commenda. Romæ.

* Valla, ibid.
* Valla, ibid.
* Valla, ibid.
* Valla, ibid.
* Valla, ibid.

EPISTOLA XIX.

Poggius P. S. D. Andreolo Justiniano, V. C.

LICET vel nimium tibi molestus, qui binis jam literis de eadem re tecum agam, vel parum prudens possim videri, qui ignoto etiam aliquid oneris imponere audeam, nullo meo in te officio præeunte; tamen, confisus tuâ, quam eximiam dicunt, humanitate, malui desiderii mei, quàm molestiæ rationem habere. Etenim, cum in contrahendâ amicitia necesse sit alterius beneficium præcedere, vellem * quippe is esse, a quo * primo initium beneficii prodiret. Sed quoniam ita accidit, ut tuæ partes priores futuræ sint, libens ferrem hanc officii prærogativam in te residere, meque tribuere tibi tanquam causam aliquam ad meam in te benevolentiam cumulandam; quæ si causa forsan tibi visa sit levior, ego tamen eam magni ponderis judico; cum mei arbitrii sit pendere, meo ex animo, quantamlibet beneficii gravitatem. Culpent nonnulli, quantum volunt, hanc meam inanem, ut aiunt, curam, dum meo me modo esse curiosum permittant. Quanquam video Ciceronem quoque nostrum, harum rerum curâ, scribere ad Atticum, ut signa perquirat, quibus ornet Academiam suam. Cui, qùamvis multa licuerant, tantæ auctoritatis viro, quæ non item nobis, tamen in eo imitari solertiam suam, minime absurdum duco. Afferunt enim nobis excellentium virorum imagines quasi incitamenta quædam ad repræsentandam illorum vitam, ac mores; & simul ingenui animi puto, delectari eis rebus, in quibus artificis manus spirantis ferme naturæ similitudinem expresserunt. Miraberis fortasse quid tot verborum ambitus velit. Scripsit ad me duabus jam epistolis egregius vir magister Franciscus Pistorien-

* Valla, p. 307.
* Valla, ibid.

fis, habere se capita quædam marmorea mirandi operis, quæ dono velit ad me referre. Additque in literis suis, te, quemadmodum decet virum ingenii præstantis, atque eruditi, copiosum esse sculpturarum, quas egregias multis ex locis conquisieris. Insuper, cum te liberalissimum testetur, mearum verò literarum cupidum, hortatur ut ad te scribam, petamque aliquid, in quo te mihi satisfacturum affirmat. Itaque, tum fretus beneficentia tua, tum hortatu Francisci motus, maxime vero impulsus nimia quadam cupiditate, ejuscemodi
* Valla, ibid. * res potiundi, * ambitiosior fortassis ero, aut * importunior, quàm sit æquum. Sed, te oro, da mihi hanc veniam, morem geram meæ cupiditati, neque quid a me petatur, animadverte, aut quam ferventer; sed quid te meque dignum censeas. Peto igitur a te, rogoque, atque ita, ut nil magis ex animo vel rogare, vel petere possim; ut, si quod habes signum marmoreum, vel caput nobile, in quo dando non magnopere offenderis, velis mihi id elargiri, mittereque per Franciscum, donum futurum mihi gratissimum omnium, quæ quidem donari possint. Id erit testis perpetuus tui in me tum amoris, tum acceptissimi beneficii, cujus reddendi præcipua adhibebitur a me, & diligentia, & solicitudo. Si quæ alia deerunt, scribendo certe, gratiasque agendo, qua potero facultate, polliceor tibi me satis esse facturum. Vale, & me, quando id mutuo fit, ama. Romæ, die XXIII. Februarii.

EPISTOLA

EPISTOLA XX.

Poggius P. S. D. Bartholomæo Archiepiscopo Mediolanensi.

SCio te libenter legere quæ mea sint, non propter eloquentiam, quam esse in me nullam sentio, sed propter singularem tuam in me affectionem. Ob eam causam mitto tibi Dialogum quemdam, quem nuper edidi scriptum in avaritiam, quem, cum otium fuerit, legas oro. Et licet sis in tanta administratione occupatissimus, tamen aliquid temporis subducito ad legendas has ineptias meas, quas confido tibi jucundas fore, saltem propter colloquutores, quos huic sermoni accommodavi. Sique rem dignam censebis auribus eruditorum, aut non omnino contemnendam, libellum aliis legendum trades. Præcipue vero mittas volo ad doctissimum virum Antonium Panormitam. Fateor eam disputationem potuisse scribi a me etiam elegantius, majorique cum ornatu orationis; sed nosti dialogorum morem, qui mediocri eloquentia contenti sunt. Nec etiam curæ fuit expiscari dicendi exquisitos quosdam ornatus aut flosculos, tum quia id mihi, homini pinguis Minervæ, perdifficile fuisset; tum, si quid a me post hæc edetur, ne viderer primo quasi impetu omnes ingenii vires effudisse. Putato tamen me, quicquid roboris habuerim, in hunc contulisse sermonem, ne videar apud te aut consultò infans fuisse, aut majora de me polliceri, quàm præstare homo pusillus queat. Plura quidem scio de hoc vitio potuisse scribi; sed gerendus mos fuit delicatis auribus, quæ nihil nisi vel perfectum atque expolitum audire possunt, vel paucis verbis prolatum; nam inepte dictis saltem verbositas abesse debet. Id a te pro nostra amicitia etiam atque etiam peto, atque adeo postulo ut perscribas ad me de

eo ſententiam tuam non fictam, ſed ex animo, & more tuo, non comparans me prioribus (nam nimis longe abſum ab illorum facultate) ſed his noſtri temporis viris, quos cum lego, eſt ut non pigeat me hunc laborem ſuſcepiſſe. Sed expecto judicium tuum, ut certior fiam, ſileam-ne deinceps, comprimamque infantiam meam, an alia quædam, quæ inſtitui, proſequar. Quibus ſi parem eloquentiam rebus præſtare potero, ſcio, haud contemnenda videbuntur. Tuo tamen judicio, quod eſſe acerrimum ſolet in talibus, acquieſcam: quod ut quamprimum innoteſcat mihi, adhibeas curam volo. Ego tuus ſum. Vale. Romæ, die XXII. Januarii.

EPISTOLA XXI.

Galeotto de Ricaſolis.

SCRIPSIT ad te Sanctes noſter, ſe pluriмum moleſtari a nonnullis, qui invidiâ & malevolentiâ moti, agmine facto, variis in rebus eum vexant; cui niſi ſubvenias, vereor ne ſuccumbat inſidiis multorum, qui ei tendiculas diverſis locis parant: impediunt certe ſanctum propoſitum ſuum * plebis illius inſtaurandæ: qua de cauſa ſolùm ſubiit illud onus. Ideo, mi Galeotte, opus eſt ut te eò conferas, comprimaſque, atque conterreas, & verbis, & auctoritate, quoſdam æmulos, ac maleficos, qui, cum apertâ viâ eum oppugnare nequeant, ſemitis, ac diverticulis lacerant. Tua * eſt igitur, qui hac cura ipſum implicuiſti, educere ex his moleſtiis, ac terrere adverſarios, ne longius progrediantur. Nutu ſolum, nedum verbo, illorum impetum potes ſedare. Cura ergo prius hoc componere, quàm commoveantur magis. Id tibi erit facillimum, cum ſenſerint te adverſum eorum votis. Vale, & me ama. Romæ, III. Nonas Feb.

* Valla, p. 307.

* *Tuum eſt*, vel *tua intereſt*.

EPISTOLA XXII.

Poggius P. S. D. Nicolæ suo.

ON fuit opus, mi Nicola, ut pro re parvula ageres mihi gratias ullas, tanquam ei a quo non omnia & possis, & debeas sperare. Nosti quidem jamdudum amorem in te meum, cujus ostendendi, aliquo meo in tuos beneficio, licèr ablata fuerit hactenus facultas, idem tamen semper mansit integer atque incorruptus. A bonis enim initiis, neque a levibus fundamentis profectus (quippe studia humanitatis nos consuetudine primum, tum mores persimiles, integri illi * quidem, mutua benevolentia devinxerunt (perduret diutius necesse est, tam honestis actibus contractus, quàm is, quem aut utilitas, aut præsentis officii alicujus occasio, aut turpior causa comparavit. Quamobrem ego semper sincere colui hanc nostram amicitiam, auctam semper in diem, neque ullo unquam casu labefactatam: quod si forsan prius aliquando non usus tecum, quanta solebam consuetudine, videri possim, non ab intermissione benevolentiæ id progrediebatur, sed a summo dolore, quo afficiebar ex mutatione iniquissima, mihique molestissima fortunarum tuarum. Quo tempore dolebam permaxime, & me non posse tibi ex animi sententia adesse, & ab nonnullis, quos erat æquum, non sublevari casum tuum. Sed utcumque præterita effluxerunt, lætor nunc, tui præsertim commodi gratiâ, datam mihi occasiunculam, qua desiderio nostro, aliqua ex parte, facerem satis, & affectio mea, verbis antea nutuque tantum nota, aliqua in re, licet leviuscula, tibi perspecta esset. Spero autem, idque plane confido, daturum nobis Deum, postquam sibi filium dicasti, ampliorem occasionem consulendi, & hono-

* Valla p. 307.

ri, & dignitati suæ. Is modo det operam, tum literarum studiis, tum modestiæ vitæ, pro cujus amplitudine libero possumus ore intercedere; nam scias, vultu demisso, & malis artibus, peti solere dignitatem, quæ pro indigno impetrari consuevit: itaque opus est, ne ipse sibi desit. Ad hoc autem cum indoles, ac mores sui naturâ ipsâ faciles, tum vero paternæ cohortationes, admonitionesque, plurimùm auxilii præstabunt. Vale, & me, ut soles, ama. Romæ, XIV. Kal. Martis.

EPISTOLA XXIII.

Reverendissimo Patri, & Domino meo, Domino Cardinali S. Angeli.

*Valla, p. 308. Um quia de rebus nostris communibus existimo te aliorum literis * debere fieri certiorem, tum vero quia ad te accedit vir is, qui etiam, aliis tacentibus, tibi sit statum Curiæ relaturus, prætereibo hæc publica, quæ plus habent molestiæ, quàm voluptatis. Scripsi tibi nuper * præteriti Pontificis obitum, significans me nescio quid de futuris vereri, præter varia, quæ plurimi antea augurabantur. Deus autem effecit, ut Pontificem haberemus, quem cupiebamus, eum scilicet, qui præteritorum errorum reformationi vacaturus videatur, suscepturusque publicam orbis curam, si ei per aliorum molestias liceat. Sed hic adolescens, qui nobis tumultum excitavit, arma ferens adversùs parentem suam, mihi sane desipere videtur, qui se existimet, ut in pecunias, ita in felicitatem patrui successisse, neque cogitet, tantum sibi adimere posse fortunam, quantum patruo tribuit: præsertim cum ante oculos habeat tot exempla constituta multorum, qui aucti opibus Ecclesiæ, gloriaque elati, ad summum * miseriæ deciderunt. Illud vero minime intelligere videtur, se pugnare cum ea dignitate, cui olim & Imperatores plurimi, & reges potentis-

Marginal notes: * Valla, ibid. (beside "Scripsi tibi nuper * præteriti"); * Valla, ibid. (beside "Ecclesiæ, gloriaque elati, ad summum * miseriæ")

ſimi ceſſerunt: ſi tamen, ut bene nummatus eſt, ita eſſet & prudens, forſan propter culpam temporum, quæ ubique difficilia ſunt, nos paulùm urgeret: ſolita eſt enim jactari aliquando, ut noſti, adverſis fluctibus hæc navicula; ſed tamen poſt tempeſtatem tranquillo eſt portu potita. Illos autem, quos propter excitatæ ſunt tempeſtates, etiam cum tranquillum mare tenere ſe arbitrarentur, ſcimus naufragium feciſſe, quod huic accidere neceſſe eſt, qui & ipſe parum proſpicit; non enim per ætatem poteſt, & malis utitur conſultoribus, quibus magis prædæ, quàm ſalutis ſuæ ratio cordi eſt. Nos quidem adhuc ſpem habemus optimam, ſed ſpem tantummodo. Spero nos tamen propediem fore ſuperiores, modò fidem ii ſervent, quorum armis fidimus. Id me conſolatur, nos habere Pontificem bene cordatum, & qui non terreatur inanibus minis, aut vulgi rumoribus. Sed hæc cognoſces ab aliis. Traxit me ſtudium tecum loquendi in id, quod nolebam. Nunc ad noſtra. Curam perquirendi Livii permitto diligentiæ tuæ: ego variis occupationibus diſtractus, neque manendi, neque abeundi ullam ſatis habeo explicatam rationem. Morari neceſſitas cogit, cupido perveſtigandorum librorum ad te impellit, quocum eſſem libentiſſime, ad effugiendas has quotidianas moleſtias, quæ me diſtrahunt ab omni ſtudio literarum. Scias tamen me, quod tibi dudum pollicitus ſum, tanquam in commentaria conjeciſſe uſque ad hæc tempora, *Fortunæ* * *Varietatem*, ne, quæ conceperam, laberentur e memoria. Expecto autem (nam ea fore videntur ampliora) prioribus adjicere. Videor enim videre eum Italiæ totius motum, ut plura exempla mutationis ſuæ fortuna nobis largitura ſit, ut jam poſſim conjicere ſecundi belli principia, licèt Oddo noſter ſe ultro nobis offerat, a quo exordium ſumam. Te fama eſt peragrare Germaniam, ad apparatum belli contra Boëmos. Id quidem laudo; ſed conſidera diligenter, non quantum animi ſit tibi ad pugnam, ſed quantum virium armorum, ne magis animatus quàm armatus in aciem accedas; & barbatum noſtrum cave, ne auribus lupum teneas. Sed hæc tu melius. Si quem librum ex Germa-

* Hic Poggius indicat ſuam hiſtoriam *de Varietate fortunæ.*

norum ergastulis adhuc eruisti; fac, oro, ut quamprimum sciam. Hanc vero tuam expeditionem expedias, ut ad nos possis redire. Vale,& me, ut soles, ama.Romæ, v.Nonas Maii.

EPISTOLA XXIV.

Galeotto de Ricasolis.

SCRIBIS te, posteaquam discesseris, ternas aut quaternas literas ad me scripsisse, quibus nihil responderim. Ego, mi Galeotte, unicas tantum literas a te accepi, quas opinor fuisse primas a te scriptas. Nam redditæ sunt mihi paulo post discessum tuum. Eis respondi perdiligenter ad omnia; sed video minime tibi redditas fuisse. Intercipiuntur enim ad plurimum tabellarii, & qui veniunt, & qui abeunt. Puto autem deinceps fore liberiores propter pacem conclusam, si conditiones servabuntur: de quo nonnihil vereor propter illius perficiendæ meam eximiam cupiditatem. Sum enim homo, ut scis, aliquando parum credulus, in rebus præsertim dubiis. Sed hæc superi viderint, quorum nutu reguntur. Ego pacem non solum spero*, sed opto: bellum timeo; video enim nos fatis agitari, quæ timeo, ne aliquid contra nos moliantur. Si essem tecum, aperirem tibi plurima verbis, quæ epistolæ non recte committerentur. Mihi crede, videbis hanc gravem sarcinam multis jactatam fluctibus, aliquando fieri leviorem. Magna jactura accepta est apud Boëmos ex turpi fuga Alamannorum. Oppressit Deus nostros spiritu timoris: ita ut nullo loco, numero consistere, aut obsistere vel possint, vel audeant: quæ mihi signa, tanquam præsagia quædam majorum rerum esse videntur. Neque etiam apud nos secundiores res conspicio. Desciscunt omnes a nobis culpâ nostrâ, & inopiâ prudentiæ. Jamdudum absens scivi defectionem Be-

*Valla, p. 308.

rardini. Vos præſentes & oculos & mentem amiſiſtis, & te miror, qui mihi ſcribis Berardinum conventurum cum exercitu noſtro, quum tot ſigna videritis proditionis ſuæ. Recta certe via ad vos profectus eſt. Hæc major eſt moles, quàm exiſtimes a minoribus initiis ortam. Ille, quondam dux noſter, inimico animo omnia molitus eſt, quæ mihi conſtant ſingula, cum fuerim in caſtris Nicolai, & ea hiſce oculis perſpexerim, quæ & noſtra duxi. Vos nunc, quo in ſtatu ſitis, video, nudi auxiliis, deſtituti a veſtris. Recordaris literarum, quas dudum ſcripſi Coſmo. Certe id facitis inviti, coactique neceſſitate, quod tunc ſponte licuiſſet, & minore cum detrimento. Nam hæc maritima victoria nihil mihi affert reſpiramenti: additur ad ſumptus & utilitatem nihil. Si Janua duci fidem ſervat, quid mihi profuit paucarum navium direptio, & fuga? Majorem ipſi claſſem conficient, aut ſuis, aut alienis opibus. Nam pro certo habemus, regem Aragonum magnâ claſſe venturum in Italiam. Parat xxx. naves longas, xx. onerarias, & eum ſentire cum Januenſibus tradunt: quo fit ut dubitem, ne Veneti abire cogantur. At nimis in longum hæc divinatio oſtenditur: præſentia tractemus, ut noſtra. Locutus ſum cum Pontifice, te redire non poſſe; ſed quod pollicitus fuerat, in aliud commodius tempus reſervaret. Itidem dixi Cardinali ſancti Marcelli. Expecta paulùm hunc finem pacis noſtræ; nam vereor, ne quid lateat. Si ea perficietur, (id autem cras videbimus, qua die expirat tempus adimplendarum conditionum) poteris facillime ad nos venire. Si vero aliquid turbaretur, ne feſtina. Expecta literas meas: ego tibi ex animo conſulam. De pecuniis illis fac, ut libet, licèt nunc utrinque tempora ſint difficilia. Vale, xxi. Septembris, Romæ.

EPISTOLA XXV.

Reverendissimo Patri Domino Angelotto, Cardinali sancti Marci.

SCIO in hac tua nova insignique dignitate, præstantissime Pater, plurimos tibi partim amicos, partim necessitudine ac familiaritate conjunctos, varia tibi munera illaturos, tum aurea atque argentea, tum verò reliqua ornamenta ad cultum domesticum, communemque usum spectantia. Id ego a multis propter antiquam consuetudinem, mutuamque benevolentiam, fieri existimo, qui huic honori tuo ex
*Val.pag.308. animo * gratulantes, non quæstum aliquem, sed solam speciem officii intuentur. Major tamen eorum pars esse consuevit, quorum in largiendo animus non beneficii collocandi, sed percipiendi fœnoris, commovetur ratione utilitatis, non honestatis officium sequutus. Ita enim fieri videmus, ut privati, aut humilis domus raris donis celebretur. Id sane, si quando, humanitatis aut familiaritatis causâ, contingat, vile est quod impenditur, & parvo æstimandum. At verò insigniori aliquo titulo ornatum vulgo cumulant variis ac pretiosis largitionibus, certatimque afferunt quædam, quæ ad utilitatem spectent, quædam quæ ad voluptatem: & quem antea aut irridebant, aut aspernabantur, cum sublatum viderint, veluti spectatum quempiam amicum, summo cum studio sectantur, atque observant; ita non hominem, sed fortunam respicientes, &, tanquam muscarum agmen, ad favum mellis convolantes, aliquid dono ferunt, confisi cumulatiores se inde abituros. Mihi autem, cui neque earum rerum copia
*Valla, p.308. superest, & meis rebus contentus * haud vaco amplioribus, satis erit afferre inter alios, quod & nostra amicitia sit dignum, & tu non in postremis censeas muneribus, collocandum.

dum. Disputatur a viro sapientissimo Seneca in sexto, ut opinor, de Beneficiis libro, an possit pauper in virum potentem, atque in alto positum, beneficium conferre; &, cum magnis viris, atque omnia petentibus, maxime deesse testetur homines, qui verum dicant, quique illos inter mentientium atque adulantium turbas stupentes vendicent ab erroribus fallentium, excellentissimi esse muneris ac beneficii scribit, id velle atque audere præstare, cujus inopiâ solius, in summa rerum omnium copia, magna fastigia laboranr. Quæ res nequaquam miranda debet videri, si quis animadvertat, quanto cum periculo ac detrimento multi quondam vera loqui apud Principes sunt experti. Alexander Macedo familiarissimum sibi Clitonem,* senem optimum, ac fidissimum Ducem, vera de patre Philippo prædicantem, inter epulandum, manu sua interemit. Callisthenem philosophum, excellentis ingenii virum, veritatis testem, variis discruciatum tormentis, crudelissime necavit. Cambyses adolescentis pueri cor, ob ebrietatem, veluti turpem in tanto Principe culpam, a parente in se familiariter reprehensam, sumpto arcu, sagittâ transfixit. Darius Persarum Rex tres filios, unicum parentis solatium, publico in convivio, ob aliquid in se vere dictum, ignaro patri epulandos dedit. Referti sunt priscorum libri exemplis eorum, quibus magno stetit sana & vera consilia suis præbuisse: mitto recentiora, ne quid offensionis hæc oratio contrahat. Hoc sane constet, rarum esse qui veri dicendi velit onus suscipere; sed esse id signum benevolentiæ permaximum, veræque amicitiæ argumentum, non dissimulare quod sentias, quamvis perpauci æquo id animo accipiant. Adeo namque insolentes sumus veritatis audiendæ, adeo nobis, & vitiis nostris favemus, ut non immerito laudetur illa Comici nostri celebris sententia,

Obsequium amicum, veritas odium parit:

Quo fit ut, cum horreamus reprehensores nostros, tum nihil aures, nisi quod suave & libitum fuerit, pati possint, omnes Gnathonibus delectemur, in maximos persæpe errores, veri inscitiâ, delabamur. Quod si qui præcipue in eam cul-

* Clitum.

pam incidunt, ejus profecto rerum domini majorem partem ferunt, quibuscum adulari, & ad nutum loqui habeatur tutissimum; tantum cognoscunt, quantum adulantium atque assentantium verba permittant; a quibus sapientiæ opinione inflati, cùm, rejectis veris consiliis, sapientiam experiuntur, maximas contrahunt calamitates. Fallimur nimium, mihi crede, inter adulatorum undique circumstrepentium voces; &, cum alius prudentiam nostram admiratur, alter beatos ac felices appellat, efficiunt ut eorum vocibus decepti, neque ad prudentiam, neque ad felicitatem, neque ad beatitudinem pervenire possimus. Præstantissimi igitur muneris atque officii elegantis loco esse debet sermo illius, qui verum spectans, ac sibi obsequentes, moribusque suis indulgentes, ad rectam rationem revocans, erroris sui commonet; & quæ ipsi non percipimus, ægritudine aliqua animi impediti, auribus nostris refricans, ponit tanquam ante oculos conspicienda. Sed quoniam, omnibus in rebus, debet loci, temporis, personarum ratio constare, tantum complectetur oratio mea, quantum præsens tempus patietur & epistolæ modus. Neque verebor ne, quæ a me explicabuntur, parum tibi grata sint futura, qui tum vir es doctissimus, tum quoque, ubi pro veritatis causa instandum videtur, liberior in loquendo esse soles: ut, si te utar magistro, videar exemplo esse excusandus. Ego, mi Angelotte, si voluissem his literis exquisitas quasdam ac multiplices laudes vitæ congerere, more illorum, qui primum apud Pontifices erant, perfacile potuissem; cuivis enim vel parum erudito id esse in promptu potest, qui, genera laudandi unde ducantur, cognoverit. Sed absit ut, quod reprehendere in aliis sim solitus, ipse committam. Nam si tuis te virtutibus, quæ quidem sunt permultæ, atque illustres, ornare voluero, recte id possim, & ex animi sententia facere. Plurima enim in te existunt, in quibus magna cum tua gloria evagari dicentis possit oratio, summum ingenium, singularis prudentia, eloquentiæ studium, plurimarum rerum usus & doctrina, humanitas, comitas, in doctos viros amor & benevolentia. Verum in tuis laudibus commorandi, ne-

que hic locus est, neque meum institutum. Illa mihi scribendi ratio suscepta est, ut ad ea te horter atque impellam, quæ ad amplificandam laudem tuam, & ad majorem quamdam gloriam consequendam arbitrer pertinere. Nam licèt intelligam eâ te præditum sapientiâ, ut nequaquam vel hortatore, vel impulsore egeas, atque omnia, quæ tantæ dignitatis munus requirit, tuâ sponte facturus esse videaris; tamen, cum sustineas gravissimum onus, & cui multi jam succubuerunt, si quid ab amicissimo tibi adhibeatur opis, quod ex tua quoque supellectili videatur profectum, haud ingrato animo confido te id esse accepturum. Memini a te quondam multos mecum pro nostra familiaritate sæpius habitos esse sermones, cum diceres, humana hæc omnia, divitias, opes, dignitates, imperia, ceteraque fortunæ blandimenta, ad quæ tanta ambitione, tanto impetu, tanta anxietate concurritur, esse contemnenda, abjiciendas cupiditates, compescenda desideria, voluptates spernendas, libidines comprimendas; caduca enim esse hæc & momentanea, virtutem verò rebus omnibus præferendam, serviendum frugalitati, honestam quietem appetendam, id ducendum in bonis, quod esset honestum; propterea parasse te tanquam diversorium, in quo, sepositis supervacuis curis, otio literarum, & bonæ menti possis vacare; quæ si, ut tunc aïebas, ita & sentiebas, neque animus est immutatus, da operam, quæso, atque effice ut, quæ ore te proferentem audiebam, opere nunc repræsentantem conspiciamus, utque hæ virtutes, quas aliquando, propter culpam temporum efferendi, ablatam tibi facultatem dicebas, nunc cum tempus datur, in aciem atque in campum eductæ exerceant munus suum, tueantur bonos, egentibus opitulentur, erigant oppressos, præsto sint probis, improbos deprimant ac facinorosos, aliquod semper opus agant se dignum, quo tuam testentur insidentem animo voluntatem, magnum intelligant homines in te præsidium innocentiæ constitutum, judicentque hanc novam dignitatem, ut honoris amplitudinem secum tulit, ita & probandæ virtutis materiam præbuisse. Id quidem haud magna cum difficultate assequeris, si ita

te ad hanc dignitatem accommodabis, ut non fortuito aut temere in te collata existimetur, sed meritis tuis virtutique concessa; si præstabis publicis in rebus fidem, diligentiam, integritatem, si in privatis facilitatem, continentiam, clementiam, humanitatem; si te denique eundem, qui nuper fueris, hominem esse cogitaveris. Etenim hi tituli tam insignes consueverunt quandoque id secum incommodi afferre, ut in magna licentia, magnam quoque occasionem negligendæ virtutis præbere videantur. Tollunt enim homines, atque evehunt longius, quàm sapientis cogitata ratio præscribat, ut quantum queant, tantum sibi credant licere. Tibi autem, qui recte nosti, ex hac grandi dignitate non ad vitiorum libertatem, sed ad virtutum opus esse aditum patefactum, scio longe aliter videri, judicareque, quò in eminentiori loco te positum cernas, eò arctiori quadam lege honestatis viam esse * constructam. Neque enim vereor, ne tibi prudentissimo viro illud occurrat, quod mihi homini pinguioris Minervæ in mentem venit, pauciora multò tibi nunc, quàm antea, licere, magnum quoque onus secum importasse hunc prægrandem titulum, magnamque servitutem: ut plurima, quæ tibi olim permittebantur, nunc omnino sint interclusa. Hæc ætas, inquit Terentius noster, aliam vitam requirit, alios mores postulat; non deambulare, ut solebas, animi laxandi causâ, non amicorum convivia, non dies festos obire, non quietem, non somnum, nec cibum capere ad voluntatem licet; non tibi, sed ceteris est, & maxime reipublicæ serviendum; satisfaciendum amicis, egenis indulgendum; tantum tibi concedendum, quantum a publicis privatisque amicorum occupatonibus temporis atque otii supersit. Id verò omnibus est viribus adnitendum, ut singuli gaudeant ad hanc te dignitatem electum, orentque eum sibi esse unum, in quem multi sperent, omnes diligant, nemo oderit, cujus salutem optent mortem deprecentur, cujus non solum facta, sed dicta quoque admirentur. Cum autem ad egregium virum, qualem te esse cupimus, pertineat, neque re, neque verbo quemquam lædere, utriusque rei exquisita quædam diligentia a te præstan-

* Fortè constrictam.

da est. Eo enim in gradu te virtus tua collocavit, ut jam, quæ egeris, quæque dixeris, nequeant esse obscura. Cogitationes mehercule in magna fortuna non possunt latere. Verba excipient multi, facta omnibus patebunt, quæ, etiamsi recta fuerint, plures tamen inique interpretabuntur. Sed oris, quod multis difficile esse solet, moderatio est tibi præcipue servanda. Non est facilius linguam continere, quàm manus. Plures enim, quorum cum publicis, tum privatis in rebus integritatem continentiamque cognovimus, in verborum licentia paulum prolapsi sunt. Et hoc etiam solet virtus præstare, ut, quò quis liberior sit a vitiis, eò majorem sibi loquendi libertatem permissam putet. Sed optime illi sentiunt sapientes, qui præcipiunt, ita nos vitam agere, ac si semper actus nostros aliquem gravem & sapientem virum conspicere existimemus, & veluti censorem acrem ac severum nobis præesse. Verùm, quum omnia, quibus institui ad virtutem vita hominis potest, præcepta pervestigaris, nulla salutarior admonitio, nullum salubrius consilium reperietur accommodatum illis, qui ad altiora provehuntur, quàm si semper meditentur, omnibus horis animo secum versent, hujuscemodi, & quæ aut in inferiores, aut superiores conceduntur dignitates, nullam penitus adjunctam secum ferre virtutem, neque a vitiis eripere, aut meliorem efficere possidentem; quin potius ex facultate atque amplitudine rerum, improbitatem, elationem, fastidium aut nasci solere, aut detegi jam concepta. Ut autem dicere solebat Lucilius, sub sordido palliolo latere quandoque sapientiam; sic saluberrimum est, cogitare, sub * rubeo, æque ac sub stramineo pileo, quandoque stultitiam latere posse. Dignitatis namque, & amplitudinis, non virtutum, & fuscus & rubicundus pileus habentur insignia: quæ quum indigno tribuuntur, plus secum trahunt dedecoris, quàm honoris. Nam quid veræ dignitatis, aut ornamenti consistere in eo potest, in quo, quemadmodum sæpissime vidimus, tantùm jus fatorum valuit, & temeritas fortunæ, ut quem stupidi cordis, & linguæ, veluti barbarum immanem, despicere & contemnere sole-

*Valla, p. 308.

bamus, eundem attractum ad altiora venerari & colere cogamur? At vero ea si dentur sapientiæ, si scientiæ, si alicui virtuti, magna sunt existimanda; conceduntur enim laudi & gloriæ, quæ virtutum esse præmia sapientes scribunt. Cùm autem precibus, ambitione, pecuniis, gratiâ comparantur, nullâ virtute conciliante, populo, qui recto caret judicio, quique illa ex inferiori loco admiratur, majora quædam apparent, ac stupenda; sapientibus autem viris, qui homines ex animi dotibus, & recta mente, non ex basi, aut fastigio metiuntur, magis nota turpitudinis, quàm signa laudis, vel dignitatis, quas non magis repræsentare illa possunt insignia, quàm pudicitiam matrona in cœtu meretricio constituta. Nihil enim conspicui, nihil excelsi habent insignes tituli, vel malis artibus quæsiti, vel admixti stultitiæ, quam non tegere summa solet dignitas, sed reddere apertiorem. Sed cum te video sponte tuâ incensum scientiâ ad omnem esse virtutem, atque ad illustrandam hanc tuam * dignitatem erectum, non alienum mihi visum est, addere quod ad tuam laudem spectare existimem. Magnis verò viris est admodum necessarium, & difficillime præcavetur, id est, ut adulatores, odiosum sane ac perversum hominum genus, qui in hospitiis potentum plurimum posse consueverunt, penitus rejicias, neque aures tantum eorum verbis, sed domum quoque esse clausam velis. Quamvis autem non facile adulator ab amico discernatur (amicorum enim officium assumere sibi videntur) tamen acri perspicacique ingenio, quale tuum est, non erit arduum internosse, ex fide ne, an assentandi gratiâ loquantur. Hos omnes, ne qua labe te adspergant, omnino suadeo repellendos; illos autem præcipue advocandos esse, illos complectendos, quorum in te acrior, aut asperior sermo videatur, qui te errantem, ac labentem * ac sustentent; quos liberius loquentes illi ipsi Gnathones, quorum mos est simulare se nostris commodis aut honori * affectos, nimiæ licentiæ arguant. Magna erit bene instituti ad virtutem animi significatio, si tibi consulentes, si admonentes, si objurgantes dilexeris, si, quæ volent, dicendi concesseris libertatem. Opti-

* Valla, ibid.

* Suppleri potest *erigant*.

* Val. pag. 306.

mum quippe est in ægroto signum, primùm morbum suum sentire ac nosse, deinde curari velle, tum autem obtemperare medicorum præceptis. Neque est quòd de se quisquam confidens asserat, quod egregiæ stultitiæ argumentum est, se non egere medico. *In multis enim*, ut ait Jacobus Apostolus, *offendimus omnes*; *&*, *si quis sine peccato se esse dixerit, mendax est*. Quod si nos curam patimur, si vulneribus nostris medentis manum admoveri, optata sequitur valetudo. Existunt * autem nonnulli, ignari illi quidem rerum, & ingenii crassi, qui posteaquam ad aliquam ampliorem fortunam ascenderunt, tumentes animo, unà cum fortunæ indulgentia, prudentiam quoque ac sapientiam sibi arbitrentur esse concessam. Ita testes justitiæ suæ, quam ostendendi amplam nacti sunt facultatem, satis abunde superesse sibi prudentiam, & consilium rati, ubi inferiorum sententias contemnunt, uberem sui præbent in vulgus materiem deridendi; &, licet vulgi judicia in pluribus pro nihilo sint habenda, tamen quandoque in æstimatione hominum minime falluntur. Possem nonnullis, qui me non nossent, videri paulo impudentior, qui, apud virum doctissimum ac prudentissimum, tam multis agam verbis, quæ sibi sint multò quàm mihi notiora. Sed meus in te amor coëgit, ut, quanquam te plurimum consilio ac sapientiâ valere cognoscam, ea tamen refricem tuis auribus, in quibus etiam docti aliquando viri labuntur. Multi, forsan ignari, qua sis mente hæc accepturus, dubitarent ea ad te perscribere, verentes ne hæc nova dignitas institutum olim vitæ cursum, & priores mores, quod jam multis accidit, immutasset. Solent enim excelsa hæc dignitatum culmina quosdam insolito splendore luminis perculsos adeo efferre aliquando, ut olim Urbanum VI. Pontificem, nuntiatâ sibi ad summum Pontificatum assumptione, motum mente fuisse dicant: id quod postmodum (nam schisma in Ecclesia temeritate suâ contractum est) ipso opere comprobavit. Verum hæc illis solent accidere, quorum mens angusta, animus imbecillis, capere nequit amplitudinem magnæ fortunæ, qui se omnes obliti, nec quanti sint, aut unde emerserint,

* Valla, p. 308.

pensantes, se ex pompa, aut ex fastu æstimari volunt. At verò tibi, cujus virtus & animi magnitudo est perspecta omnibus, cui summam anteacta vita laudem tribuit, quem studia bonarum artium parvi pendere humana omnia docuere, longe secus evenisse gratulamur. Nulla elatio, nullus fastus, non verba asperiora, quorum in te moderatio aliquando requisita est, deprehenduntur; non faciles aditus, non humana allocutio desiderantur: ut gaudeant homines, & plurimum humanitati additum propter hanc dignitatem, & asperitati detractum. Quæ cum sint omnia summis laudibus efferenda, in hanc potissimum curam incumbas oportet, ut quidquid favoris, quicquid operis, quicquid adjumenti contrahere undique potes, id omne ad salutem hominum, & amicorum præsidium conferas. Nihil tibi illustrius, nihil excellentius comparabis, quàm si ne verbo quidem quemquam duxeris esse violandum; iniquum est enim & detestandum, sive potestatem, sive eloquentiam ad præsidium nobis datam, ad perniciem alterius pestemque convertere; opprimere verò innocentem, & abuti potentia adversùs inferiores, habetur perniciosissimum. Neque est quòd quisquam licentiæ suæ blandiatur? impunitate scelerum confisus; nam si legum pœnas, si timorem hominum, si judicum sententias potentes viri declinant, tamen ..*.. & æstimationi hominum subsunt, quam qui contemnit, non solum est impudens, sed dissolutus, & post mortem non effugiet judicium summi Dei. Habes epistolam verbosam, tanquam testem mei in te amoris, neque alienam, ut opinor, a tua dignitate: quæ si tibi non injucunda fuerit, est ut gaudeam, me hanc scribendi curam non inanem suscepisse: sin verò quid in ea te offenderit, gaudebo quoque, fretus conscientia mea. Romæ, 8. Idus Octobris.

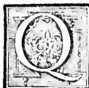
* Suppleri posset *judicio* sed & hic & alibi lacunas bona fide, quales occurrunt, relinquenda puto.

EPISTOLA

EPISTOLA XXVI.

Domino Cardinali Sancti Angeli.

UAMVIS ea, quæ ad te, præstantissime, sum scripturus, majora quædam esse videantur, quàm vires pusilli hominis ferre possint, meus tamen in te amor singularis non solùm suasit, verùm etiam compulit, ut ad te scriberem quæ dignitati & honori tuo conducere arbitrarer. Non aliter enim commoveor in iis, quæ aliquando contra te * censeo differi, quàm si viderem in certum discrimen adduci * existimationem meam. Multa tibi objiciuntur a majoribus, multa etiam vulgo loquuntur multi, qui diligentiam tuam, & solitudinem in pejorem partem interpretantes, minuunt, ut ita dicam, leviter laudes tuas: ut major jam quædam ad ea, quæ aggressus es, cura tibi paranda sit, & exquisitius consilii genus adhibendum. Licet autem ea sint tempora, ea rerum conditio, ut divini potius, quàm humani ingenii esse videatur, ita certum exploratumque consilium habere, ut neutram in partem declines, nihil offendas; tamen tutissimum semper habitum est, parere majoribus, & gravioribus in negotiis ducis imperium consequi. Nam si Apostolus etiam dyscolis dominis voluit nos obtemperare, quantò magis Vicario Christi parendum est; cujus mandata contemnere, arrogantis; præceptis contraire, superbi; decreta increpare, stulti esse videtur? Instas, atque conniteris omni studio, ut Concilium fiat Basileæ. Certus * sum (neque enim aliter existimari decet, licèt nonnulli, quod paulò post dicam, secus murmurent) tuam prudentiam ad id bono tantum publico, & communi utilitate commoveri, illam solam versari ante oculos, eò tuas tendere cogitationes. Sed hoc quoque meminisse te oportet, pro portiuncula tua pu-

* sentio.
* æstimationem.
* Valla, ibid.

blicarum rerum curam te sumere oportere, ne plus æquo progrediens, publicam rem in privatam videaris velle convertere, eòque vires tuas proficisci debere, unde tutò, & absque Reipublicæ detrimento regredi possis. Neque enim bonum Imperatorem decet sponte in eam aciem descendere, in qua non suo præscripto, sed militum arbitrio sit pugnandum, in qua plus temeritas fortunæ, quàm consilium possit. Illud verò indignum viro sapiente, ut nosti, dicere *non putaram*: cujus id officium habetur præcipuum, non solùm quod est ante pedes videre, sed prospicere etiam futura, neque commoveri tantùm spe boni concupiti, quantùm timere casum etiam insperati mali. Cupis servare Concilium Basileense, ut hæretici ad fidem in eo convertantur, reformentur Ecclesiasticorum mores, pax inter Christianos constituatur. Hæc quidem cogitatio honesta & sancta est, bonoque ac sapiente viro digna. Sed hoc ipsum & summus Pontifex, & ceteri omnes cupiunt. Quid igitur inter te & illos interest? Tu una via proficisci contendis, quam rectam ac tutam speras: illi aliâ, quam rectiorem, certe tutiorem confidunt, progrediuntur. Noli tuum consilium tanti facere, ut judices illud Pontificis ceterorumque judicio præferendum; neque existimes unum te plusquam reliquos sapere. Multi privati viri persæpe rectius sentiunt de Republica, quàm illi qui præsunt. Non enim omnes, quos in Magistratu, aut dominio vidimus constitutos, sapientes fuerunt; & tamen eorum sententiæ, quamvis perniciosæ atque inconsultæ, ratæ habentur. Temeritas quoque Principum sæpius in deliberando sapientum virorum consilio præfertur; siquidem eo in gradu sunt positi, ut recte, an secus sentiant, eorum sit arbitrio
Lib. 1. obtemperandum; & Livius ipse scribit *major pars meliorem vicit*. Si ergo etiam iniqui Principis decreta observantur, quantò magis æqui bonique servanda sunt? Dices forsan Principem non recte in hoc sensisse. Licèt verum id esset, tamen tuum non est judicare de superiori: æquius est, Pontificis prudentiæ te acquiescere, quàm Pontificem tuæ. Neque etiam tu negabis, Pontificis potius, quàm tuæ voluntati, parere

debere populum Christianum. Si verò hanc non tuam, sed Constantiensis Concilii voluntatem esse contenderes, memento Martinum Pontificem, nullam aliam ob causam, & distulisse illud & mutasse, quàm propter tumultum aliquem consequutum. Respondebis, opinor, non solum te esse, sed alios hujus rei auctores. Ego, qui ceteri sint, nescio: hoc unum scio, nullos adhuc Principes eorum, qui vere Principes dici possunt, misisse Basileam oratores; sed convenisse quosdam in hæc, partim metu, partim cupiditate, partim ambitione, partim spe rerum perturbandarum, coactos, qui etiam alios vexant legatis, ut secum coeant: ut planè suspicer nonnullos non fidei, sed perfidiæ gratiâ convenisse, & arbitrer conventuros. Sed, oro te, quem rerum finem tibi proponis? si reformationem Ecclesiæ? a malo quidem capite, ut videor, hoc cœptum est, per inobedientiam videlicet, & Pontificis contemptum. Non est reformatio hæc, sed deformem fieri. Adversari per contumeliam Principis mandato, non est ponere pacem, sed gladium in populo; dissidiorum semitas investigare, non est tollere hæreses, sed inferre; dividere membra a capite, armare subditos in superiores, serere inter Patres dissensionem, quid aliud est, quàm rursus scindere inconsutilem tunicam Christi? hunc enim finem timeo ex contentionibus vestris. Considera diligenter, quæso, sententiam Platonis, qui divinitus scripsit, ex discordiis Principum, rerumpublicarum interitum sequi solere. Quid tu, qui omnibus es in rebus prudentissimus? Nonne vides duorum maxime Principum, alterius ambitione, alterius odio, hanc totam massam conflari, quæ quo animo cœpta sit, quò spectet, etiam lippis oculis intuenti, satis perspicuum esse potest. Sub velamento Concilii aliud quiddam moliuntur, quod avertat Deus; nisi forsan putas eos ob sanctimoniam, ob pietatem, ob religionem, ob zelum fidei, ob pacem fidelium commoveri. Quæ tibi verò laus apud homines, quæ merces erit apud Deum, quæ postea mentis quies, si, dum aliquod majus commodum Ecclesiæ concupiscis, maximè illius exititeris causa calamitatis? Ad hoc tenditur a quibusdam, hoc

procuratur, quod non dissimulant ex Alamannis quidam palam proferre, scissuram Ecclesiæ, & alium Pontificem quæri: id autem a majoribus quibusdam audivisse se asseverant, & quos notâ minimè occultant. Quo manifestè percipi potest, hoc opus esse quorumdam, qui, vires ac Pontificum potentiam ægrè ferentes, augeri satagunt * proprias vires per intestinas nostras tempestates, & publica detrimenta. At enim, inquies, quid reliqui moliantur, ignoro: me sola movit publica utilitas, huic vaco, hanc unam perquiro: si quid acciderit secus, absum procul a culpa. Vide ne seducaris, vir optime. Scio te optimâ esse voluntate; sed illud etiam novi, non omnium eundem animum esse. Scio quoque rem aliter ac putes posse evadere: scio difficillimum esse compescere iram, odia, cupiditates: hoc verò certissimum est, solere fieri homines ex licentia deteriores; &, cùm non omnes unum animum ad Concilium afferant, cum spe commodi, timor etiam incommodi debet esse conjunctus. Itaque debes non tuam, sed Pontificis sententiam sequi, neque perstare adeo in opinione, ut tuæ culpæ tribui mereatur, si quid acciderit adversi. Caput is est: si quid deliquerit, tuum est quid sentias loqui, & efficere, ut sis extra noxam. Hoc tantum præstare debet vir sapiens, ut vacet a culpa: quod quoniam effecisti, reliquum est, ut obediens dicto sis. Egisti quod fore utile cogitabas, scripsisti ad Pontificem, multosque prætereas quæ impendere videbantur, exposuisti conditiones temporum, pericula ostendisti, hortatus es ad Concilii consummationem, functus es officio boni & sapientis viri. At verò Pontifici aliud quidpiam magis conducere visum, rem differre consultius, suum consilium anteposuit tuo. Numquid propterea ad arma & vires est confugiendum? Idem ipse sapientissimus Plato dixit, vim neque patriæ, neque parentibus inferendam. Qui autem verior pater, quàm is, qui parentem & auctorem omnium nostrûm repræsentat in terris? quæ melior patria, quàm Ecclesia, in qua salvamur? Numquid, quia in sententia perstat Pastor, propter parvi temporis jacturam, contra parentes & patriam insurgendum

* Valla, ibid.

est? Ambo eundem spectatis finem, sed itinere diverso: utrum æquius, te ne, an Pontificem de via decedere? Neque verò mireris, si mea verba ad te converto; tibi enim soli, quæcumque acta sunt agunturque, adscribunt; &, nisi tanquam signifer, & dux, ad quem ceteri confugerent, extitisses, hunc conventum affirmant jam olim suâ sponte fuisse dissolutum. Sed quidquid de te homines & sentiant, & loquantur, non dimovebit me de sententia, qui credam semper quæcumque egeris, & bonâ voluntate te egisse, & mente optimâ, tuaque consilia ad publicam tantummodo utilitatem spectare. Illud tamen diligentissimè advertere velim, accuratiusque considerare, an hoc pacto possit ad hoc, quod cupis, publicum commodum perveniri. Brutus, cum Cicero M. Antonium vehementius insectaretur, Octavium verò nimis extolleret, scripsit putare se, quæ ille ageret bono animo, & Reipublicæ causâ facere, sed parum conspicere in futurum; vereri se ne consilia ejus aliter evenirent. Ita verò accidit. Ille idem Octavius, quem Tullius adversùs Antonium nimis armaverat, arma ad salutem Reipublicæ assumpta, contra Rempublicam convertit. Consilio igitur viri prudentissimi, ad * cetera Ciceronis cecidit conatus. At idem scribit rectam sententiam, ne in victa quidem causa, vituperandam. Sed non est appellanda recta sententia, ex qua conjectura assequi possis, certum discrimen posse proficisci. Quod autem certius discrimen videtur, quàm populum rerum novarum cupidum adversùs edicta Principis convocari? Nonne per hanc contentionem, & contrariarum sententiarum certamen, jam ignis succensus est, ex quo queat ingens incendiorum moles exoriri? Cogita, oro te, qui homines, quave ex causa multi convenerint, discute mores, affectiones, prudentiam nonnullorum: intelliges profectò horrendum aliquem deteriorem finem, neque esse hanc materiam, ex qua templum Domino exædificari possit, nisi fortassis te solum lateat, quod ore ferme omnium decantatur. Loquor tecum summo cum mœrore, quo afficior expectatione futurorum. Nisi tu te retrahas, nisi pedem referas, nisi etiam his obsistas, vereor,

* Credo legendum esse *ad pejora*, vel *sequiora*.

ne vulnus pestiferum Ecclesiæ infligatur, cui volens postea, cupiensque, mederi nequeas. Certe tunc, cum non proderit, incipies mihi aliquando * cedere non divinanti, sed ipsis oculis cernenti procellam futuram ex nubibus, quas perlevi vento dissipasses, antequam imbrem infundere cepissent. Sed, quod te fallit, existimas ceteros secundùm ingenium tuum; ut quisque enim vir bonus * est, ita alios minimè improbos suspicatur. Permulti dissimilem verbis animum attulere, qui plus zizaniorum ferunt, quàm tritici; id quod nisi ante provideas, conspicies in tritura. Illud verò præ ceteris me excruciat, quod a malevolis, ut puto, disseminatur in Curia, te hanc totam curam istius Concilii suscepisse, ut exinde Papa fias; atque adeo mentibus nonnullorum hæc opinio infixa est, ut avelli nequeat; neque enim te tam pertinacem in ea re futurum fuisse, nisi ea re trahereris. Sunt qui hanc suspicionem rationibus augeant, sunt qui id longè à tua virtute abesse contendant. Ego id nego apertissimè, neque quicquam magis abesse a tua sapientia, quàm ut per calamitatem Ecclesiæ tibi quæras vel potentiam, vel dignitatem. Hæc autem, quanquam vero sint contraria, tibi tamen omni opere enitendum est, ut ostendas eos palam mentitos esse, qui hos rumores excitarunt. Neque tu mihi respondeas volo; aut *finis rerum hoc monstrabit*, aut, *satis est mihi conscientia mea*; nam & illi ipsi dicent non noluisse te, sed non potuisse, remque aliter cecidisse quàm putaveras; & bona etiam coram hominibus sunt providenda, satisfaciendumque iis etiam qui foris sunt, quæ si tu contemnis, vide ne in lubrico verseris. Scis quid narraverim tibi, dixisse me olim Cardinali sanctæ Crucis, cum primum ad Curiam accessit. Illud ipsum & tibi dictum puta. Si tu me decipis, actum est. Hæc eadem narravi Laurentio tuo, utque ad te scriberet, rogavi; sed, quia forsan vel non scripsit, vel remisse potuit scribere, malui videri impudens, quàm negligens in significando tibi ea, quæ ad te maxime pertinere sum arbitratus. Nullo amore, nullo odio, nulla assentationis gratiâ motus, hæc ad te scripsi, sed primum caritate tui, secundò timore futuro-

* malim *credere*

* Valla, ibid.

rum. Quidquid tamen sors tulerit, quicquid egeris, ego te semper bono animo egisse judicabo. Scripsi ad te epistolam nuper, in qua me purgabam de liberis, quod in tua epistola objeceras. Eam, quia postmodum acrior visa est, quàm tua ferat dignitas, continui, ne mihi (nam irasci non soles) paulum succenseres. Itaque malui lucubratiunculam perire, quàm vel minimum te commovere. Si tamen antea pollicearis, te mihi remissurum quæ scribo, condonaturumque injuriam omnem, mittam epistolam sub hoc salvo, ut aïunt, conductu. Te vero per amicitiam nostram oro, obtestorque, ut hanc epistolam contineas, ne alicunde (non enim omnes æquè judicant) malevolentiam contraham. Commenda me Domino Archiepiscopo Mediolanensi prædiligenter *. Vale, mei memor. Qui sim, ex stylo cognosces. Romæ, pridie Kal. Julias 1433.

* perdiligenter.

EPISTOLA XXVII.

Eidem Domino Cardinali Sancti Angeli.

EREOR, præstantissime Pater, ne isthic barbaries, quacum diutius versatus es, immutarit pristinam humanitatem tuam, ac falsiorem, ne dicam asperiorem, reddiderit, quàm tua ferat natura. Nam, licèt vera virtus inquinari nullâ labe possit, mores tamen nostri, etiam corroborati ad consuetudinem diuturnam, & mitigari, & asperari possunt. Hominem quoque summa humanitate præditum ad nimiam severitatem deflectere consuevit familiaritas eorum, si acerbiores fuerint, quibuscum diutius consuescat. Quod tibi viro dudum humanissimo ne acciderit, pertimesco. Nam, ut de divinatione illa sileam (malo enim justâ causâ cadere, ne videar, ut scribis, pertinax in tuenda sententia, quàm argu-

mentis tecum pugnare) quid attinuit in literis tuis, in quibus jocari præ te fers, exagitare me liberorum gratiâ. Feras, oro te, æquo animo, ut soles cetera, me loqui tecum literis libere, ut verbis coram solitus sum, vel colloquendi (id enim cupere videris) causâ, vel tuis literis respondendi. Admirari enim cogor id quod scribis, neque literis meis congruere, neque tuæ responsioni. Scripsi ad te epistolam, jocis licèt insulsis refertam, referens fugæ illius turpissimæ causam non in te, sed in eos, quibuscum Baccho & Venere, quàm cum Marte magis mos est bellum gerere. At tu rescribens, jocarique asserens, me probro lacessis, ut non jocari, sed jurgari videaris; is enim jocus dicitur esse, ex quo non mœror, aut animi ægritudo aliqua oriatur, sed remissio, & jucunditas: nisi fortè novum jocandi morem velis introducere, non ex facetiis & risu, sed ex contumelia alterius expressum. Nam recensere quæ minus honestè commiseris, non risum & relaxationem mentis, quod in joco quæritur, sed fletum & perturbationem animi, vel parum prudenti * solet afferre. Quid enim opus fuit, aut quid ad meas literas pertinuit, post reprehensionem illius divinationis arguere me de prole suscepta, etiam falcato argumento? Asseris me habere filios, quod Clerico non licet; sine uxore, quod Laïcum non decet. Possem respondere, habere filios me, quod Laïcis expedit; & sine uxore, qui mos Clericorum ab orbis exordio observatus. Sed nolo errata mea ulla excusatione tueri. Quamvis enim possem facillime nonnulla in medium afferre testimonia, quibus probaretur multa expedire quæ non decent, multaque licere quæ minime expediunt, satius tamen duco fateri culpam, quàm esse pervicacem. Scis enim non licuisse mihi, quod egerim, testorque errasse me. Sed non eò erravi, ut mei erroris testimonium oriretur. Ortum est, non deditâ ad id operâ, sed sponte suâ. Pluries * eodem * devio prolapsus sum; attamen nul'a extitere erroris vestigia impressa, ut, quia teguntur errata, pro infectis apud homines habeantur. Veruntamen nunquid ego primus sum, qui sine uxore liberos tulerim? nunquid adeo desuetum est ex aliena liberos

* Credo legendum *pudenti*.

* Valla, p. 309.

rorum susceptio? numquid in diem, & ubique terrarum reperiuntur Laïci, Clerici, Sacerdotes, viri Religiosi, Abbates, &, ut ita dicam, Conventus, ut ait Hibernicus ille, Episcopi quoque, & in majori etiam nominis gradu constituti, qui prolem ex nuptis, viduis, virginibus etiam Deo sacris ferant? Illi ipsi mundi, ut dicunt, contempores, religioni dediti, qui vilibus indumentis, capite ad collum * reflexo, pauperiem coram profitentur, nomen Jesu invocantes, novamque animam Deo gignere cupientes, sequuntur præceptum Apostoli, ut, quæ non sua sunt, quærant, utunturque pro suis, &, cum unicum talentum eis creditum sit, non abscondant, ut ille nequam servus, sed in alieno agro serentes, reddant multiplicatum. Credo hoc tibi in me displicere, ut more tuo jocer, quia in urbe natus, & altus sis, in qua videamus esse continentiæ domicilium, in qua Clerici, Sacerdotes, Abbates castissime vivant, atque omnino liberis careant; aut, si quid pauxillum declinent, id fit quàm occultissimè. Opinor etiam Alamanniam patriam a congressu mulierum abhorrentem, cujus homines continenter, sobriè, castè vitam ducunt, in qua nulla scorta, nullæ impudicæ, nulli lenones versantur, cujus ingens pudicitia per universam Europam diffunditur, excitasse tibi memoriam errati mei: ut, quoniam tibi desint istic, quos in ea re delinquentes admoneas, ad unicum me recurras, solumque hoc prægrandi scelere adstrictum. Risi sæpius Abbatis cujusdam e nostris haud ignobilis confidentem, ne dicam impudentem, professionem; qui, cum dudum Martinum Pontificem visitasset unà cum adulto filio, atque interrogatus respondisset imperterrito vultu, non solum illum, sed alios quatuor quoque filios, qui arma ferre possent, ei superesse, qui omnes essent in Pontificis potestate, & Pontifici, & ceteris, causam præbuit ridendi. Non ego tamen obtego meam culpam erroribus ceterorum. Fateor infirmitatem meam, &, cùm Clericus sim, etiam me hominem sentio esse, & peccatis subditum: ut, cum *velle* in me sit quod rectum est, tamen non existat *perficere*. Sed qui illam a Deo gratiam nanciscuntur, ut nulli cupiditati

* Valla, ibid

* Valla, p. 380.

serviant, nullam appetant voluptatem, nullâ libidine moveantur, qui animum suum ab omni turpitudine servant immaculatum, omnibus corporis illecebris abjectis, bona verò hæc, quæ dicuntur externa, penitus contemnant, qua-
* Valla, ibid. lem te esse cognovimus, permagnum quid * Altissimo debent, a quo sunt, supra vires hominum, supraque naturam nostram, munus præstantissimum consequuti. Sed longè ab illorum virtute infirmitas mea me collocavit, fecitque, ut ceterorum bonitatem citius admirari, quàm sequi possem. Attamen utinam reliqui Clerici non essent me deteriores! quievissent, mihi crede, adhuc Boëmi, neque in Clerum tam inimici, nec in Deum tam impii extitissent. Plurimorum hominum vitia, quia occulta sunt, nullam præbent occasionem malè sentiendi. Si ea, quæ private fiunt, publicarentur, multos execraretur populus, quos summo honore colit, veluti probos & spectatos viros. Licèt enim peccatum idem sit apud Deum, cui innotescunt etiam cogitationes nostræ, perspicuum est tamen scandalizari proximum magis manifesto peccato, quàm occulto. Ego quidem peccavi quàm po-
* occultissime. tui * occultiùs; sed eum agrum colui semper, qui fructum ferre posset. Cùm ergo in terram frugiferam semen fortè cecidisset, fructus inde ortus est, & quidem casu quodam, nullâ meâ impensâ excultiore. Peccavi tamen nihilominus, fateor, sed ducem sum naturam sequutus, quæ cùm germen protulerit, mitigari posse videtur ea culpa aliquo emolumento conjuncta. Quid autem dices de illis, qui serunt inter spinas & petrosa, sine ulla spe fructûs percipiendi, qui non curant naturam pervertere, dummodo scelus eorum sit tectum, ne viri boni nomen amittant? quod quidem infandum flagitium ma-
* Fortè *infecit*. xime sacerdotes infixit *, occulta obscœnitate inquinatos, ut casti palam videantur. At hi, si quem alienam mulierem attrectantem viderint, si quid paulo liberius tentatum, exclamant scelestè factum, prohibent, puniunt, execrantur: cete-
* Suspicor deesse hic vocem *marium*. rùm de exclusione * verbum nullum. Cum ergo vitia hæc comparo, malo detegi errorem meum hoc pacto, quod le-
* Sensus po- viusculum est, quàm illorum detegi *, cùm sit omnium gra-

vissimum. Sed tibi, viro optimo, ac sanctissimo, etiam quæ ceteris leviora videntur, gravissima appareant necesse est. Dedit tibi Deus in omni genere literarum excellentem doctrinam, præstantem virtutem, naturam à vitiis omnibus abhorrentem, dedit purum & simplicem animum, ut qui nihil habeat terreni, præter corporis societatem. Itaque, si pro tua virtute, tuaque in me benevolentia, me arguis, mones, increpas, si cupis reddere tuâ operâ meliorem, fungeris tu quidem munere perfecti & hominis & amici, quod est mihi gratissimum. Quod autem de instituendo vitæ genere scribis, ego jamdudum decrevi certum vitæ cursum, quò & proficiscor, non devians ab itinere constituto. Nolo esse Sacerdos, nolo Beneficia; vidi enim plurimos, quos bonos viros censebam, maxime autem liberales, post susceptum sacerdotium avaros esse, & nulli deditos virtuti, sed inertiæ, otio, voluptati. Quod ne mihi quoque accidat veritus, decrevi procul a vestro ordine consumere hoc, quidquid superest, temporis peregrinationis meæ; ex hac enim magna capitis Sacerdotum rasura, conspicio non solum pilos abradi, sed etiam conscientiam, & virtutem. Vale, & hæc, sive joco, sive serio mavis, accipe: fac, ut lubet. Ego, jocos tuos imitatus, longior fui, quàm vellem. Romæ, 10. Julii. 1433.

postulat ut legatur, regi.

EPISTOLA XXVIII.

Poggius P. S. D. Francisco Philelpho suo.

ARDIUSCULUS fui in respondendo, quàm res postulabat, præsertim pusilla, & cui facillime poterat rescribi. Sed, ut nonnullos negotiorum multitudo sæpius retrahit ab officio scribendi; ita mihi e contrario continuum otium, & ab rebus agendis vacatio, qua marcemus, torpedinem quandam attulit: ut, quod diutius non feci, & incipere negligam. Acuitur ingenium exercitio, & acrius fit; otio verò ignavo pigrescit, dormitans, adeo ut ne exurgere quidem curet. Otium, in quo jamdudum versamur, ad ignaviam rediit. Veniam igitur dabis tarditati meæ. Audieram antea de libello, de quo a me petis fieri certior, sed nondum videram; non enim me admodum movent rumores imperitorum, in hujusmodi præsertim rebus, in quibus sæpius deceptus sum. Sed, acceptis literis tuis, statim postulavi libellum, eumque uno spiritu legi, ut viderem quanti æstimandus esset. Non est neque procemium in eo, neque auctoris adscriptum nomen: ex verbis tamen suis conjicio fuisse Christianum. Liber parvulus est, paulò minor quàm Lælius Ciceronis; continet autem differentias quasdam verborum, quæ synonyma videntur. Multa sunt in eo superflua, ut qui eandem rem frequenter repetat, neque magni facienda: nonnulla improbari possunt apertè, aliqua non rejicienda, sed quæ non multum adjuvent; neque enim servantur & diligentia * curiosa. Commendandus est tamen, quisquis is fuerit, labore & diligentiâ, qui, quod potuit, attulit ad communem utilitatem. Incipit: *Inter polliceri & promittere hoc interest; promittimus rogati, pollicemur ultro.* Sed hoc ex melioribus est. Tu videris, an eum * scribi velis: obsequar

* & curiosa.

* exscribi, aut describi.

voluntati tuæ. Vale, & tuum esse persuadeas tibi. Romæ, 16. Kal. Novemb.

EPISTOLA XXIX.

Eidem.

CRIBIS * ad me, certiorem te factum, ineptias & deliramenta quædam adversùs Philelphum divulgari per homines stultissimos, & me eorum dici auctorem. Ego quid stulti divulgent, aut loquantur, neque curæ mihi fuit unquam, neque erit, neque etiam scio, quid ii de me dicant. Unum scio, quicquid id sit, quod deliramenta, aut ineptiæ appellari possit, non esse meum, qui vel delirare, vel ineptus esse non consuevi. Nec ita, ut opinor, sum rudis, atque rerum inops, ut quæram adjumenta stultorum ad vulganda scripta mea, quæ edere & tueri satis ipse novi. Quod me non existimas ad maledicendi arma concurrisse, * verè & rectè arbitraris. Nam & jam senex non satis commodè possum currere, & temeritatis culpam effugi, * cum ita ad hanc diem vixerim, ut nihil egerim (de rebus loquor gravioribus) cujus non probabilem rationem possim reddere. Si contumeliam ferre non consuevisti, cogites quoque & aliis suum esse ingenium, qui non minùs quàm Philelphus contumeliam * abhorrent. Non autem ita imperiosus sis, ut tibi conviciandi, maledicendi, obtrectandi licentiam concessam velis, ceteris verò se tuendi, aut maledicta tua rejiciendi facultatem ademptam. Quod verò vis, ut me purgem, vel accusem, neutrum; neque enim est opus, neque libet facere. Nam & satis sum mundus, & valetudine prosperâ, ut purgatione aliqua non egeam; & excusare me tanquam alicujus erroris, aut criminis reum, a quibus longè absum, stultissimum videretur. Quod ad te vis

*Habetur edit. Basil. p. 187. sed extra ordinem Epistolar.

* *cucurrisse*, & sic Basil. ed.

* *semper effugi*, ut in B. ed.

* Valla, p. 312.

deferri, si quid adversùm te sit scriptum, id eorum cura sit, ad quos hoc spectat; nam meâ id minimè refert. Quod postremò non cupis meas inimicitias, neque ego itidem tuas; daboque operam, ut nullus mihi jure possit esse inimicus. Nam ego didici ita non homines, sed vitia odio esse habenda. Tu, qualiscumque sis, & animo & corpore rectè valeas opto. Florentiæ, die 14. Martii.

EPISTOLA XXX.

*Valla, p. 311. *Magnifico Domino meo, Domino Leonello de Este Equiti.* *

Cum essem hodie in secretiori aula summi Pontificis, unà cum egregiis quibusdam viris, in quibus vir præstans, atque omni laude dignus Omiliadus * frater tuus, ac Feltrinus Eques Ferrariensis, doctrinâ & dicendi copiâ excellens; inter loquendum incidi in eum sermonem *, ut laudarem multis verbis Titum Livium Patavinum, eumque omnibus Historicis Latinis & Græcis dicerem præferendum. Nam ne apud Græcos quidem reperitur quispiam, qui tantâ elegantiâ & gravitate sermonis, septingentorum annorum tam amplam materiam scribendi, tam diffusam, tam variam, tam magnificam, & populi omnium gentium domini, ac victoris, res pace & bello gestas fuerit complexus, quæ adeo excellentes & egregiæ extiterunt, ut omnibus omnium aliarum nationum, populorum, regumque longo intervallo anteponendæ esse videantur. Sentiat Plutarchus quid velit, & Græcos Latinis comparet: nequaquam tamen illos adeo extollere verborum magnificentiâ potest, ut non excellant nostri inter * suos, & veluti heroes inter alios judicentur. Cum igitur Feltrinus meam sententiam comprobaret, subdidi maximum luctum accessurum Latinis literis, si reliqui ejus libri

* Æmilianus frater tuus, ac Feltrinus.

* Valla, ibid.

* Valla, ibid.

reperirentur, quod ego facile futurum esse arbitrabar. Cùm ille hæc tanquam vana existimaret, dixi non tantum moveri me iis, quæ nuper intellexeram prodire a Mantua, quantum assertione cujusdam docti viri, qui olim in urbe, pluribus aliis mihique narraverat se decades Livii decem vidisse, ac legisse in monasterio quodam in Dacia; quo in loco eas esse, hunc alterum postmodum retulisse dicant. Is fuit Nicolaus quidam, natione Gothus, vir vagus atque inconstans, licèt admodum eruditus, qui sanctè juravit esse in quodam monasterio Ordinis Cistercienfium tria prægrandia volumina, & oblonga, conscripta literis Longobardis, & nonnullis præterea Gothicis intermixtis, in quibus continerentur decem Livii decades, quarum capita ipse legisset. Atque hoc ita asseveranter affirmavit, ut eidem fidem haberem, præsertim cùm non esset ibi aliqua causa tam impunè mentiendi. Itaque perfacilè adducor, ut existimem eas decades ibi esse, cùm nunc quoque alius testis horum librorum reperiatur, qui se quoque decades omnes vidisse asseveret. Hoc ut ad te scriberem, summopere Feltrinus rogavit. Itaque veluti argumentum epistolæ nactus sumpsi, & quidem libens occasionem ad te scribendi, præsertim cùm idem mihi asseruerit, te studiis deditum Humanitatis, Guarini nostri doctissimi viri operâ, jam doctum atque eloquentem evasisse. Quod eò mihi gratius fuit, quò pauciores sunt (de potentioribus loquor) qui vel literarum studiis delectentur, vel doctis viris; &, si verum fateri volumus, excepto præstantissimo atque excellentissimo Principe parente tuo, qui complures doctissimos homines ad se conquisivit, nullos vel paucos doctos in Italia reperies (nam apud exteros, potûs & cibi potiùs, quàm doctorum ratio habetur) qui vel sint liberali aliqua disciplina imbuti, vel eos in quibus illa vigent, aliquo honore dignentur. Atqui hæc quidem causa est potissima, cur multa perversè a Principibus agantur, cùm neque ipsi sapientiæ studere velint, neque colant sapientiæ studiosos. Quamobrem gaudeo ipse mecum, tibi verò gratulor, qui tuam adolescentiam non corporis illecebris, aut voluptati, ut multi mor-

talium, dedicasti, sed studiis, & doctrinæ, quæ quoniam ad vitam bene agendam, hoc est, ad virtutem, & honestatem maximè conferunt, persevera, oro, ut cepisti, & mentem revoca ad ea, quæ te excelsum & præclarum possunt reddere. Nam, si quem decet vacare studio virtutis, Principem maximè oportet illius consequendæ curam præcipuam habere. Turpe est enim, ab iis, quibus opibus & potestate præsis, virtute aut sapientiâ superari; &, quamvis consilia amicorum plurimùm soleant conferre potentibus ad deliberandum, atque agendum; tamen non egere alterius consilio, quid sit utile, quid honestum, quid liceat, quid expediat, per se ipsum cognoscere, præclarum atque egregium haberi solet, & supra communem hominum facultatem. Quare incumbe, quæso, atque invigila bonarum artium studiis, quæ tibi multarum rerum copiam subministrabunr, per quæ possis ad summam laudem & gloriam pervenire. Ego tuus sum, licèt pusillus. Vale. Florentiæ. 4. Nonas Maii.

EPISTOLA XXXI.

Poggius P. S. D. Gaspari Veronensi.

*Val. pag. 311.

* Valla, ibid.

RECEPI pridem a te literas semilaceras, atque ita corruptas multis in locis, ut vix legi possent: quod accidit culpâ portitoris, * ut puto. Verùm intellexi optimè quæ a te scribantur, plena humanitatis & benevolentiæ. Ego, mi Gaspar, vellem aliquod extare meum in te beneficium, ut, quæ mihi debere te asseris, merito meo vera essent. Nam scis nihil a me profectum, quo vel paulum satisfacere possem desiderio & affectioni erga te meæ, nisi forsan, quod viri grati solent, voluntatem officii præstandi pro beneficio accipis. Quod si agis, fateor te mihi plurimum debere; amo

āmo enim te majorem in modum, propter virtutem tuam & humanitatem, tum verò propter ſtudiorum conjunctionem, quod eſt maximum vinculum amoris conciliandi. Nam, cum vidiſſem te dudum ſtudiis deditum humanitatis, quibus ego quoque paulùm delector, optimo etiam ingenio, & ſummâ diligentiâ, non ſolum bene dicendi facultatem, ſed bene quoque vivendi doctrinam appetentem, complexus ſum te animo ſtatim, & præcipuâ quâdam benevolentiâ affectus erga ingenium tuum. Nihil tamen accidit, neque ulla data eſt facultas, qua meam in te affectionem oſtendere poſſem, non quidem meâ, ſed temporum culpâ: facultas tantum defuit, non voluntas. Tu vaca doctrinæ & bonæ menti, quæ ſola ſatis dignum præmium doctrinæ videtur afferre poſſidentibus. Hæc ſcripſi manu feſtinâ, ne vel me ſuperbum, vel te contemptum putares. Vale, & me præſtantiſſimo equiti Romano Stephano de Porcariis commenda. Romæ, Kal. Februarii.

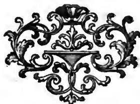
EPISTOLA XXXII.

Poggius P. S. D. Nicolao Luſco.

ITERAS, quas nuper ad doctiſſimum virum Cincium Romanum, & me miſiſti, ſumma cum voluptate animi legi, delectatus ingenio tuo, quod, ultra quàm anni ferant, excultum literis perſpexi & dicendi facultate. Gratulor tibi, & ætati tuæ, qui talem naturam nactus ſis, ut & patris clariſſimi & eruditiſſimi doctoris eloquentiam diſciplinamque repræſentes. Equidem video te eo ingenii acumine præditum, ut, ſi illud colueris diligentiâ, quâ cepiſti, mirificos fructus ſit nobis allaturum. Hortor itaque te, pro amicitia, quæ ſumma eſt mihi cum tuo patre, ut omni curâ ac vigilantiâ, prout cepiſti, proſequaris eloquentiæ doctrinam,

quæ tibi in omni vita magnum afferet ornamentum. Sed & hoc tibi persuadeas volo, ut non solum dicendi facultatem tibi amplectendam putes, sed etiam bene vivendi institutionem, ad quæ capessenda omnis tua cogitatio versetur, omne tibi sit propositum in omni ætate certamen. Summa quidem utriusque rei assequendæ necessitas tibi videtur esse imposita, tum propter parentem, tum propter doctorem, quorum utriusque & virtus & doctrina laudatur. Habes enim parentem, virum egregium, atque omni literarum genere præstantem, cujus laus summa cum dignitate longè latèque diffusa est. Habes Guarinum nostrum, præceptorem atque institutorem vitæ doctissimum, atque integerrimum virum, cujus eam maximam laudem duco, quòd virtutis curam semper conjunxit cum studiis literarum, cujus doctrina & mores, nisi tibi ipse defueris, abunde te instituere poterunt ad omnem & bene dicendi, & honestè sentiendi rationem. Vaca igitur, fili, simul literis & virtuti, atque horum imitationem ita tibi propositam arbitreris, ut tamen omnes apertè intelligant, te magis sponte tuâ erectum, quàm imitandi necessitate impulsum ad laudem & gloriam consequendam. Romæ, 13. Kal. Octobris 1433.

EPISTOLA XXXIII.

Poggius P. S. D. Guarino Veronensi, V. Cl.

OPTIMUS adolescens Nicolaus Luscus discipulus tuus scripsit literas parenti, in quibus narrat quemdam hominem nobis notum ad te venisse, attulisseque nescio quem libellum, quem composuerat in laudem, sive defensionem sectæ Epicureorum, quæsisse insuper a te ut aliquid ederes in laudem sui operis, idque a te recusatum. Addit illum multa collocutum de me, deque Antonio Lusco, ac Cincio, ad detractionem nostram: quod ego minime sum admiratus, qui novi mores illius, ac loquendi arrogantiam. Illud admiror, unde tanta philosophandi doctrina illi innata, seu potius divinitus sit infusa, ut sectæ jam multis sæculis obliteratæ, & pene sepultæ, atque ab omnibus Philosophis reprobatæ, patrocinium hic novus Apollo sibi sumpserit, qui ne summis quidem labiis aliquam partem unquam attigit Philosophiæ. Sed omnia stultitiæ patere videntur. Non est mirandum, eum qui Ciceronem arguit in arte dicendi & oratoria facultate, Aristotelem quoque, ac reliquos Philosophiæ antistites velle reprehendere. Legit enim apud Ciceronem, postquam verecundiæ fines transieris, bene & graviter oportere esse impudentem. Hunc verò a te rejectum & contemptum tanquam ridiculum hominem scribit Nicolaus. Cupio tamen a te ipso hoc, quicquid est, latius scire. Itaque te rogo majorem in modum, ut ad me perscribas hunc suum, quem tecum habuit, primum ingressum & collocutionem, tum verò quid de homine sentias, & ejus doctrina, moribusque; &, si quid de eo ceteri sentiant, percepisti. Num Papiæ aliquandiu fuerit, etiam perscribe, atque

id vere & ex animo facias, ut quamprimum mihi nota sit tua de hoc homine sententia. Quanquam vereor, ut jocari incipiam, ne cum illo conspiraveris: ut, quemadmodum Triumviri sibi Imperium Romanum quondam partiti sunt, ita nunc Quatuor-viri, quorum tu unus es, Musarum & Academiæ regnum sibi solis partiantur, exclusis reliquis, qui saltem in familia non honestum locum tenebant: satis erit, dummodo non verrant, neque ungant. Ait quidam hujus viri, multis adstantibus, affinis, quatuor esse in Italia solos Latinæ linguæ principes; primum Leonardum Aretinum posuit, secundo loco te significavit, tertia in acie hunc vestrum collocavit, quartum attribuit nescio cui Leonardo. Atque hoc astutè abs te fabricatum puto; ut, cum duabus rebus summa gloria pariatur hominibus, armis scilicet, & literarum scientiâ, quo in loco olim Romani Imperii per Triumviros partitio facta extitit *, nunc in eodem a quatuor, quandoquidem Imperii non licet, montis Heliconis sortitio, atque hæreditas dividatur. Ab hoc enim viro, de quo sermo est, existimo hanc & constitutam, & præscriptam esse divisionem eorum, qui in orbis terræ domicilio literarum obtinent principatum. Fac ergo, te oro, ut, quemadmodum tunc Mæcenati & Pollioni apud Augustum summus dignitatis locus fuit, ita nobis amicis, licèt indoctis, aliquem esse gradum honoris apud te liceat; nam ab illo scio me exclusum iri, velut mordacem hominem, & qui multorum ineptias non possum ferre. Sed, cum novem Musæ a Poëtis esse dicantur, hi vero, quibus sortitio earum contigit, quatuor existant, duas quilibet * sortietur. Nonam, ne discerpatur, quod esset iniquum nobis aliis, qui in vulgi numerum adscribimur, oro, relinquite integram atque incorruptam: hanc nos, hebeti ingenio atque imbecillo, intactam, postquam ita libet, relinquentes, proculque adstantes, venerabimur, & colemus ut Deam, & maximi muneris loco ducemus, si quando vestimentorum fimbrias contingere licebit. Sed jam satis jocati sumus. Communices has cum Francisco nostro Barbaro, ut ipse quoque videat hunc vestrum quatuorviratum. Vale, & me ama. Romæ, 18. Octobris.

* Valla, ibid.

* Valla, ibid.

EPISTOLA XXXIV.

Domino Juliano Cardinali Sancti Angeli.

IMENS dudum, Reverendissime Pater, futuras nostras calamitates, atqne animo prospiciens, tum vestrâ illâ divinatione, tum verò certâ quadam conjecturâ, eas tempestates, quarum jam magna initia videmus, scripsi ad te epistolam perlongam (ita enim res postulabat) quam minimè ad te misi, veritus non tuam (neque enim id mores tui patiuntur) sed temporum indignationem. Licèt enim nihil me moverit ad scribendum, præter publicam utilitatem, & causam communem, dubitavi tamen, ne qui aliter existimarent, & vel adulandi, vel benevolentiæ captandæ gratiâ, a me scriptam arbitrarentur. Tu verò testis es mihi, & per multi alii esse possunt, longè me abhorrere * hoc vitii genus; neque enim unquam mea tulit natura, ut vel assentari, vel assentiri possem, aut honoris gratiâ, aut utilitatis; nocuitque aliquando mihi libertas verborum, nihil dissimulare, aut simulare cupienti. Sed, cum scirem dissensiones potentiorum solere esse periculosas, vestras autem periculosissimas, utpote secum perniciem etiam animarum trahentes, legissem quoque, atque audissem sæpius, parva quædam contentionum momenta, ad maxima odia & certamina evasisse, & rerum publicarum eversiones, timebam ne hæc nova inter principes Sacetdotum concertatio aliquod majus periculum excitaret, cui neque tu, cum velles, neque ceteri possent obsistere. Nam principia rerum agendarum in nostro arbitrio sita sunt, cùm adhuc re integrâ deliberandi & consulendi facultas datur; ubi vero negotium cœptum est, rerum humanarum imperatrix fortuna eventum exitumque dijudicat, ac metitur magis ex libidine,

*Vid pag. 312.

ut inquit Sallustius, quàm ex ratione. Neque enim, cum prolabi cœperis, jam in tua est potestate, ubi velis, consistere. Nostrum est discutere, ut, portu consistentes, navem salvemus: cùm autem te ventis commiseris, etiam invito est eorum turbini ac viribus obtemperandum, ut vel naufragium facere gubernator, quamvis optimus, cogatur, vel, quò venti ducant, non repugnantem oporteat proficisci. Hæc me olim præmeditantem compulerunt, ut ad te scriberem sponte meâ, nullam aliam ob causam commotus, nisi ob communis patriæ caritatem. Dolebam enim, qui tam longo tempore in Curia vixissem, in eum locum res nostras cogi, ut citius timere, quàm sperare aliquid possemus: quod quidem me maxime angebat. Non enim, ut plures fecerunt, adeo rei quærendæ hactenus intentus fui, ut privato periculo suffultus possem abjicere curam publicorum incommodorum. Vellem dignè adnumerari inter eos, quorum jam mœnia surgunt, quibus parta quies. Nam, quamvis conturbarer publicis Ecclesiæ nostræ adversitatibus, paterer tamen æquabilius nonnullos versari in iis malis, quæ ipsi suo studio præparassent, quorum, ut apertè loquar, inepta consilia; &, si non viderem, ut Democritus ille solebat, ferrem tamen levius quæ essent
*Valla, p. 313. a mei ipsius *incommoditate sejuncta. Verum nunc duplici torqueor mœrore. Cum enim duas habeam patrias, alteram civilem, alteram, quam mihi industria comparavit, non potest ruina unius, quæ jam imminet, semota esse ab alterius calamitate. Et certè in id discrimen jam res deductæ sunt, ut parum proficere consilia hominum posse videantur. Excitatum est enim incendium, quod nonnisi maxima ruina extin-
*Valla, ibid. gui queat: ut satius * fuisset nunquam isthoc Concilium congregari, quàm ejus opere subsequi Italiæ vastitatem. Jam in parte, ejus castrorum, atque oppidorum direptiones, cædes, incendia, rapinæ, spolia, miserarum virginum raptus, stupra, ceteraque nefaria facinora, quæ libido militum perpetrat, ante oculos quotidie obversantur: ut dolendum sit maximè ac deplorandum nobis, Spiritum sanctum (si tamen is usquam apud nos est) adeo immutasse naturam suam, cari-

tatemque, & dilectionem, ex quibus totus est, in odium ac malevolentiam convertisse. Nimirum diu visum est quibusdam, Italiam a bellis quiescere, quorum consilio id actum est, ut rerum novarum cupidis subministrarentur arma, quibus possent ulterius progredi, quàm communis quies & utilitas postulet. Tum enim ægritudinem pestifero morbo curare voluerunt. Nam licèt multa dici potuissent apud nos curatione indigere, non tamen ea erat infirmitas, ut ære & armis essent in hunc modum curanda; nisi fortè laudandum est, velle errorem quempiam majori corrigere errore. Verum is finis erit, quem fata dabunt. Unum id conspicio futurum, ut nostris impensis aliæ * exornentur, aliæ opprimantur. Sed de * vobis parva cura est mihi: Italiæ calamitas me movet, quam video subsequi, nisi Deus providerit, per oppressionem hanc nostram, & alterius ambitionem, cui si libuerit quantum licet, rectè quidem erit. Hæc cum viderem prodire ex eo fonte, a quo jam antea suspicabar, decrevi mittere ad te epistolam, ut cognoscas, me non injuriâ motum voluisse tunc communicare tecum opinionem meam, & pericula ostendere, quæ videbantur futura. Tu neque priores literas, neque has posteriores ægrè feras, rogo. Si es extra noxam, aliis dictum puta: si quid te fefellit, dilige loquentem tecum ex animi * sententia, aut quid ipse existimet, aut quid alii arbitrentur. Nam quamvis in summo dignitatis gradu te virtus tua collocarit, hominem tamen te esse scio, quem nonnulla fugiunt, multa latent: ut nequeas omnia cognoscere. Vale, & me ama, ut soles. Romæ, 5. Kal. Februarii 1433.

* Deesse videtur vox *nationes.*

* Credo legendum *de aliis.*

* Valla, ibid.

EPISTOLA XXXV.

*Poggius P. S. D. Francisco Vellate * Scriptori Apostolico.*

* Vellatæ.

ELECTATUS sum admodum eloquentia tua, & dicendi pondus ac suavitatem laudavi in his literis, quas mihi vir optimus, meique amantissimus Bartholomæus de Montepolitiano reddidit nomine tuo. Neque aliter debui propter amorem in te meum, cum perspicerem ea semina ingenii tui; quæ, si excolantur, uberrimam frugem sint nobis paritura. Verum unum est, in quo prudentiam tuam gravitatemque plurimùm desideravi; &, ne dicam levitatem tuam, certe credulitatem sum admiratus, qui tam facilem assensum præbueris nescio quibus verbis inanibus, quæ a me nunquam prodiere*. Quæ si maturitate injucundo & satis molesto. Sed quoniam ita vis, ut & te purges, & me accuses, necesse est, ut ego quoque non desim mihi. Imposuisti enim mihi necessitatem mei defendendi, in quo si lædi te aliqua re putabis, primum teipsum culpa, qui me non necessariò provocas ad hoc certamen; tum memineris, non posse me dicere, & ea, quorum me insimulas, refellere, quin pugnem adversùs rationes tuas, quas quum ritè possem contemnere, rectius tamen visum est, & amici officio convenientius, teipsum reddere errorum tuorum certiorem. Scribis in principio epistolæ tuæ: *Nisi te amarem & diligerem, non potuissem sermonem tuum non satis graviter & moleste ferre; primùm, quod sæpenumero, & apud graves viros minus recte de laudibus ac integritate vitæ bene actæ, quondam magistri & patris nostri Vice-Cancellarii, ac de me ipso sentire & loqui visus es.* Ego de te ipso nonnisi recte sentio, de laudibus tuis quid sentiam paulo post videbimus; de integritate illius Patris, uter nostrûm rectius

* His verbis, *quæ a me nunquam prodiere*, malim ista: *sed quoniam ita vis*, continuo subjungere, quàm locum insanabilem, ubi nullo plane sensu legitur: *quæ si maturitate injucundo, & satis molesto*, intermedium relinquere. Nisi forte malis, deleto puncto, legere, *quasi immaturitate injucunda & satis molesta.*

ctius ſentiat & loquatur, mox intelliges. Me autem de eo * & ſentire, & loqui, falſo a te opponitur. Nam de ipſo (non enim pugno cum mortuis) rectiſſime ſentio, loquorque. Tu quid de eo ſentias, ignoro. Loqui te male video, & ita ut, ſi omnino tacuiſſes, melius honori & famæ illius conſuluiſſes, cum ejus vitam bene actam, a te verò male deſcriptam ſtylo illo tuo commacularis. Sed cum te, inquis, in hac opinione perſiſtere intelligam, de hac re ad te perſcribere inſtitui, quò clarius & apertius intelligas, vel me erraſſe nuſquam de homine iſto ſenſiſſe, vel te minus leviter & præter rationem prorupiſſe. Ego quoque, mi Franciſce, cum te falſa in opinione eſſe perſpiciam, magnoque in errore verſari, reſcribere ad te conſtitui, ut non ſolum te erraſſe cognoſcas, ſed, quod eſt majus, toto itinere longè devium præcipitem te egiſſe, neque nimis de homine illo, ſed minimum ſenſiſſe, me autem non leviter, ſed graviter, non præter rationem, ſed ſumma cum ratione non prorupiſſe, ſed pedetentim inceſſiſſe ſentias. Sed hæc poſterius. *Inveheris, & nimiùm acriter accuſas*, inquis, *tum ignorantiam, & ineptiam meam, cum ornatum animalium in partem virtutis vendicaverim, tum quod ego & præter hominis excellentiam, ac rerum veritatem, hunc virtuoſiſſimum, & noſtrâ ætate ſummum virum admodum commendaverim.* Deinde, *ſi quid in ea ratione, quod vel laude, vel memoriâ dignum dictum ſit, illud non ſale & farinâ meis, ſed aliorum potius dictis, & rationibus compoſitum fore*, inquis, *neque apud prætorem cum injuria, ut ita loquar, de furto arguis.* His tribus criminibus dicis te eſſe a me accuſatum; quibus cum ita ſim reſponſurus, primùm ſecundo, deinde tertio ſatisfaciam, poſtea revertar ad primum; pauca tamen antea mihi de tota hujuſmodi re præmittenda ſunt. Legi dudum, cum eſſemus Genezani, orationem tuam in laudem Vice-cancellarii, oblatam mihi non ſine riſu à Bartholomæo Piſtorienſi; ridebat enim una cum alio quodam illa eadem, quæ ceteri quoque non omnino inſulſi judicarunt ridenda. Hanc uno ſpiritu, ut aiunt, dicendi cupidus, perlegi; &, cum non eſſem penitus Rhetoricæ artis ignarus (nam dicendo parum poſſum) obſtupui te

* De eo minus rectè & ſentire & loqui.

tam longè latéque vagari verborum jactantiâ, immemorem non solum dignitatis ejus pro quo diceres, sed etiam facultatis tuæ. Itaque dixi statim (nam Poëtam, si malus est, nequeo laudare) mihi illam propter ejus ineptitudinem minime placere. Etenim quomodo ferre, qui te norit, posse putas prooemium illud, in quo tam mirifice confabularis? qui cum dicas multa ejusdem in te extare beneficia, multa benemerita; deinde altero te ab eo officio ornatum, ac propterea te ejus mores & acta demandare literis, ut apud posteros futurus sit immortalis; censesne me, aut quemvis alium, qui stomachum haberet, risum tenere potuisse? Quomodo enim illius in te tanta extent beneficia, ut eum reddere velis immortalem, cujus non solum non vidimus in te beneficia, sed ne vel parvam quidem benevolentiæ significationem? Non aurum, non argentum, non vestem tradidit, non opes in te contulit, non dignitatem, non aliquod vitæ ornamentum; nam alterum officium non tibi concessit, quem ne noverat quidem, sed intercessori cuidam, quem novimus, condonavit. Homo es nimium pergratus, qui cum ab illo non solum memoriâ, sed ne cogitatione quidem dignum aliquid accepisses, tantam gratitudinem præ te feras, ut ultro pro illis beneficiis, quæ nulla reperiuntur, immortalitatem ei pollicearis. Vereor ne callide sit hoc ab hoste positum, ut, a quo nihil acceperis præter spem meram, eum quoque inani pollicitatione pascere volueris, hoc est, sponsione futuræ immortalitatis, quæ longe abest a facultatibus tuis. Sed sint ampla illius vitæ præmia. Tune te tanti facis, ut hanc tuam incompositam & inconditam fabellam profitearis immortalitatem sibi allaturam? Virgilio mehercule ac Ciceroni hoc arduum esset, & vix, ut opinor, hoc auderent spondere, quod tu homo nimium alieni liberalis te promittis daturum. Si hæc apud Barbaros, & eos, qui neque te, neque illum nossent, tam late jactares, levius videretur; apud summos verò viros ac sapientissimos, neque tuæ conditionis ignaros, tam libere profari has tuas ineptias, quanta est turpitudo? Id profectò est hoc a te consilio excogitatum, ut, cùm exquisitis mendaciis,

& inanibus pollicitationibus prœmium viderent refertum, reliqua illi similia existimarent. Quod tu, homo peracutus, prospiciens, meditatus es illud ex intimis artis oratoriæ præceptis, cui etiam cetera correspondent. Nam, cum animi magnitudinem ac præstantiam, liberalitatem quoque, caritatem in pauperes, pietatem, & misericordiam ejus te prædicaturum legerem, quem etiam ceremoniarum, & verum Dei cultorem affirmares, erectoque essem animo ad has virtutes audiendas, suspensum me destituis, pro tantarum virtutum copia ad vilissimum pistrinum, hoc est, ad mularum pinguium & equorum narrationem, ad mundam familiam, ceterasque ejusmodi ineptias divertens. Cum vero, de gratitudine ejus loquens, infinitis eum gratitudinis exemplis claruisse dicas, in tanta exemplorum copia ita opprimeris, ut nullum penitus enarres. Hæc & sexcenta alia, quæ postea recitabuntur, animadvertens, miraris adeo, si hanc tuam laudatiunculam omni vacuam laude, ex inanibus somniis, hallucinationibusque conflatam aperte contempsi? Et quidem, nisi id præfateris, credidissem (doctum enim hominem te putaram) non esse tuam. Quare non unum illi, aut tria, ut putas, imputavi crimina, sed nihil vacuum criminis judicavi, nec aliquid in ea laude aut memoriâ dignum, ut tu existimas, sed oblivione perpetuâ. Hoc uno tantum vitio vacas in oratione tua, ut, quod a me in te dicis congestum, nullum in ea furtum feceris. Itaque testor Deum, ut jam incipiam respondere tuis criminibus, nunquam a me dictum te furtum commisisse, &, ne dum apud prætorem, sed ne apud saporem * quidem de hac re mihi in mentem venisse unquam. Bono sis animo; non spolio te propriis laudibus, non attribuo aliis parta tuo sudore; dico quæ pro illius laudibus scripsisti, te ipsum reperisse, tua propria esse: adeo ut alter in tuam hæreditatem nequeat admitti. Si quis ignarus rerum te furti accusaret, utaris licet me patrono ad te defendendum: pollicear tibi operam gratuitam; &, licèt homo sim indoctior, tamen, bonitate causæ confisus, magnâ voce contendam, multis defendam rationibus, etiam apud iniquos judices, te hominem locupletem ver-

* Fortè *soporem*, ut intelligatur ne id quidem per somnum ei in mentem venisse.

borum & sententiarum copiosum, nullum furtum fecisse, non te expilasse domum Ciceronis, nihil ex ejus supellectili attigisse, neque aliorum etiam, quos prisca ætas tulit eloquentissimos. Tua esse illa verba, tuas sententias, tuum ornatum, tuum dicendi ordinem, totam denique ex sale & farina tuis, ut ais, testabor hanc totam massam esse conflatam. Addam insuper condîtam esse oleo & pinguedine capitis tui, ut nullus sit tam stultus, tam audax futurus, qui ex illa verbositate pro suo vendicare quicquam audeat. Accipies, credo, cùm æqua sit, excusationem meam. Nunc ad id, quod secundo loco posueram, respondendum est. Quereris me invehi in te, & nimis acriter accusare ignorantiam, & ineptiam tuam, quod animalium ornatum in partem virtutis vendicares. Ego non ignorantiam, sed stultitiam, non ineptiam, sed ineptias tuas culpo, quòd ita loquaris Latine, ut intelligi non possis. Nam quid est vendicare in partem virtutis ornatum animalium? Deinde quarum belluarum, boum-ne, an bubalorum, caprarum ac pecudum, an porcorum? tum verò quid appellas ornatum animalium? equis frænum & phaleræ sunt ornatui, bubalis cornua ampla, pecudibus lana. Postremò quid intelligis *vendicare in partem virtutis*? si liberalitas est ista, aut magnificentia, ut vis, virtutes istæ sunt, non virtutum partes. An fortasse non audes dicere, virtutem esse, sed portiunculam virtutis? Explana nobis paulùm hæc tua ænigmata. Sed ego non culpo, quòd animalium ornatum vendicas in partem virtutis; sed quòd post ingentem cogitationem, qua ad tot virtutum nomina audientium animos erexisti, non descendas, sed præcipites te ad pingues mulas, & equos pulchros, tanquam ad insignis virtutis fundamentum. O miram laudem, & præclaram! Is, ais, multas habuit pingues mulas. Quis unquam hoc modo laudavit insignem virum? quis unquam vel stultissimus adscripsit hoc ad virtutem? stabulariorum est ista laus, qui abunde illis pabulum præbent. Cur non dixisti potius eum habuisse pinguem familiam? an quia laudi datur habere homines macilentos, quò promptius serviant; pingues belluas, quò valentius portent;

onera? Rectius dixisses habuisse eum pinguia armenta, aut pingues greges; laudamus enim patrem-familias saginantem porcos ad usum domûs suæ, pastorem quoque bene greges suos nutrientem. Hunc igitur si tu, propter amplum animalium numerum, ac mularum pinguedinem, laudare volebas, pastorem mularum appellare debuisti. Sed quis, te oro, docuit, hoc esse in genere laudis ponendum? Laudantur homines, opinor, propter virtutem. Quæso, inquam, quo in genere, quave in parte virtutis, ut verbis tuis utar, hanc tuam mirificam laudem collocabis? Numquid tibi fortitudo videtur, prudentia, justitia, temperantia? atqui cum Aristoteles, inquis, in quarto Ethicorum, & Tullius in secundo Officiorum libro, ceterique prædecessores nostri, qui late & copiosissime de virtutibus tractaverunt, hunc apparatum sive sumptum magnificentiæ & liberalitati attribuant, ejusque excessus & defectus vitiosi sint, ut scis, nullam nec probabilem, nec tolerabilem quidem, credo, habeas causam, qua & tu ipse negare possis. Nunc te laudo, quòd non solùm te oratorem nobis præbes, sed Philosophum, & quidem apprime eruditum; cujus rei profiteor me ignarum. Tu tamen non probabilem, ut dicis, sed necessariam causam hanc tuam Philosophiam inficiandi intelliges me habere. Tune Aristolem ita domesticum habes, ut eum dicas hunc tuum apparatum, sive sumptum belluinum, & mulas obesas, in quarto Ethicorum libro, attribuere liberalitati aut magnificentiæ? Divini quidem es intellectûs, qui, quæ ab Aristotele non dicuntur, intelligas, quæ ab eo scribantur, ignores. Quid tu auderes, si Aristotelis Ethica non reperirentur? in quibus neque liberalitatem, neque magnificentiam invenies dici, hunc sive sumptum, sive apparatum animalium; liberalitas enim esse non potest, quæ sita est in erogatione pecuniarum, quæ quidem fiat in homines, non in belluarum pastum atque ornatum. Sed magnificentiam vocas. Quid hoc stultius? Reperisti ne inter multos gradus magnificentiæ locum? Illud est officium viri magnifici & liberalis, longe remotum a quadrupedum diligentia & cura; ac dicis etiam Ciceronem id depo-

nere in secundo Officiorum libro. Ego qui sum, non minus quàm tu, Ciceronis familiaris, nego id dicere Ciceronem, neque in ejus libris, de amplo numero equorum mularumve habendo, neque de illis saginandis ornandisque ullum verbum contineri. Sunt hæc fortassis apud illos, quos prædecessores nostros asseris de virtutibus copiosissimè tractasse. Qui sunt isti prædecessores nostri? Ego meos dico fuisse rudes, & Philosophiæ ignaros; tu recense tuos, si quem habueris Philosophum, qui tractarit de pabulo mularum, & animalium sumptu, tanquam de re spectanti ad magnificentiam. Quanquam quis, vel parum doctus Latinis literis, unquam isto modo loquutus est? Vocat Episcopus prædecessores suos, qui in eadem Ecclesia ante ipsum fuerunt Episcopi; Vice-cancellarius eos, qui antea eodem officio sunt functi; Pontifex quoque illos, qui ante se Pontificatum tenuerunt; qui, licèt vir doctissimus ac sanctissimus existat, nunquam Hieronymum, Ambrosium, Augustinum, suos vocabit prædecessores. Tu verò, tanquam ex schola Philosophorum, Minervâ nutrice, educatus, Aristotelem Ciceronemque, & reliquos Philosophos tuos prædecessores appellas. Quod si tu ex eorum'es familia, si ex secta, si ex ordine, explana nobis hanc tuam genealogiam. Disce, oro te, saltem Latinè loqui; es in domo doctissimi sapientissimique viri Antonii Lusci: eum consule in scriptis tuis: non semper tuo ingenio confidas. Turpe tibi est ita dies noctesque versari cum viro eruditissimo, ut tantum in parvulis labaris. Sed concedamus tibi esse magnificentiam, quidquid spectat iste ornatus, quem hunc virum dicis habuisse; in epistola enim tua (nam orationem paulò post tractabimus) Cardinalis hic, inquis, amplum animalium numerum, & suæ dignitati condecentem pro sui statûs ornatu, ac familiæ, usûsque domûs necessitate habuit. Hæc, ad probandam illius liberalitatem magnificentiamque, a te ponuntur admodum sapienter. Num Aristoles hoc in quarto Ethicorum libro te docuit? num tuus prædecessor Cicero? ut quæ propter decentem ornatum, & domûs necessitatem fiunt, fatearis esse ad magnificentiam? At verò Aristoteles, tuus familiaris, nisi potius

tibi assentiendum putas, a te dissentit, dicens magnificentiam magnis rebus constare, & magnitudine, prout significat nomen. Nam qui, ut verbis utar suis, in parvis vel moderatis, secundùm dignitatem, expendit, non dicitur magnificus; sed, qui in magnis. Opera etiam magnifica magnitudinem habere dicit, & dignitatem. Præterea magnificus non est in propriis sumptibus, sed in communibus. Tu forsan opinaris, magnas reddere mulas, & extentas pinguedine, quia magni fiant, esse magnifici. Ergo ii quoque magnifici dicentur, qui pro modo divitiarum suarum, porcorum, bubalorum, caprarum quoque & pecudum (nam & hæc animalia sunt) amplum & conducentem numerum habuerint. Quod si me vis fateri, quanquam ab Aristotele & tuis prædecessoribus dissentiam, tamen tui causâ fatebor. Neque ego hoc in loco hunc nostrum patrem dico non fuisse liberalem & magnificum; sed, quæ a te afferantur, nihil minus sapere, quàm magnificentiam aut liberalitatem. Atque, etiamsi Aristoteles & Marcus Tullius, aliique tui prædecessores vendicarent in partem moralis virtutis, animalium amplum numerum, & mulas tuas, tamen nullam laudem mereretur homo Christianus, unus ex principibus fidei, quem tu Religionis & ceremoniarum verum appellas cultorem, qui ad normam Gentilium Philosophorum vitam suam instituisset, non ad præcepta Salvatoris nostri, cujus neque in Evangeliis, neque aliis in libris sacris, nullum mandatum, nullum consilium, nulla mentio de his tuis virtutibus reperitur. Si autem neque a Philosophis hæc tua animalia ullo in loco in virtutibus ponuntur, neque apud Christianos pro virtute habentur, sentis me tandem non leviter prorupisse, & audere negare, nullam posse vel parvam laudem in hunc virum derivari ex hoc tuo amplo animalium numero, & pinguedine mularum. Nam, si eum decentem habuit, & ex necessitate, ut scribis, nulla prorsus est magnificentia sui, præter decentiam & necessitatem: jam id quidem non virtus, sed vitium summum esse probatur. Quare, quoquo te verteris, vel omni laude virtutis vacat hæc tua laus, vel certe non caret vitio. At video excusationem tuam:

negas te pinguium mularum mentionem fecisse; sed quod nihil unquam prætermiserit, quod ad statûs & honoris sui amplitudinem pertineret; hæc enim pro illis supposuisti. Tu verò id nobis ne nega, obsecro: multi sunt testes, quos non corrumpes. Quòd si perseverabis, tunc te accusabo apud Prætorem crimine corruptarum tabularum. Abrasisti libellum tuum,& pro mularum equorumque ineptiis, alias non minores subjecisti. Nam quæ est laus, cum nihil dicas eum egisse secundùm virtutem; sed nihil prætermisisse, quod spectaret ad amplitudinem honoris sui? Tu verò,cum scias literas Apostolicas ob unum aliquod verbum immutatum pro falsis haberi, non putas tuum libellum pro corrupto accusatum iri, in quo non unum verbum, sed tres versus abrasisti? Restitue igitur nobis illam egregiam sententiam; redde mihi illas mulas pingues & equos, quorum visu admodum delector; non fraudes illum mortuum hac tua præstanti laude, quæ si bene a te erat posita, cur removisti? Si malè, cur posuisti? ut duplici errore tenereris, uno rei male collocatæ, altero pessime interceptæ? Id verò, si quid a te in philosophicis antea est aberratum, resarcitur a crimine argumentationis, tanquam de industria a te in extrema acie collocatæ. Dicis enim: „ Sed cum liberalitas & ava„ ritia invicem contrariæ sint, si ex hoc liberalem & magnifi„ cum esse negaveris, ut eum avarum concedas necesse est: quod tanquam falsum & impossibile non admittes, credo. Ad hoc problema nimis quidem auctum obmutescet etiam vir doctissimus Philosophiæ. Dii immortales! Stoïcorum-ne, qui sunt acutissimi, an Academicorum libris hoc tam falsum ac scitum argumenti genus eruisti? Aristotelem jam contemnis, opinor, qui posuit liberalitatem virtutem esse, cujus extrema sint, prodigus & inliberalis. Tu autem ubinam didicisti, qui non sit liberalis aut magnificus, eum avarum esse oportere? Numquid non sunt homines, qui, cum non sint magnifici, tamen nulla avaritia laborant? Numquid sunt non liberales, neque etiam avari? Ergo, si quis non avarus, est liberalis & magnificus: quo quid stultius dici potest? habes profectò aliquem secretiorem Philosophum ignotum, nobis,

nobis, cujus e schola hanc profers novam scientiam philosophandi. Itaque jam vereor, ne, ut Gnathonicos ille appellari voluit, item ut Platonicos sectatores suos, ita tu (durum est, sed tamen dicam) Franciscονicos hos a te deinceps Philosophos dici velis. Sed negemus hunc liberalem fuisse & magnificum, id quod tu quoque negas: sequitur eum fuisse avarum conclusione tuâ. At dicis id me non admissurum tanquam falsum, & impossibile. Ego autem id admitto, & impossibile fuisse dico. Hæc itaque ex eodem fonte sunt Philosophiæ, ex quo & reliqua. Respondi satis, ut videor, tuo secundo crimini. Nunc superest pars tertia, de qua, antequam dico, discutienda mihi sunt quædam, quæ tu, tanquam Sibyllinas sententias, in extrema acie de industria collocasti. Scribis enim existimans te nimis virum illum laudasse, teque purgans. *De rebus autem ab eo gestis, & ejus operibus, quædam sunt, quæ cum sint in oculis nostris posita, probatione non indigent; cætera verò, si quæ fortè latius aut minus verè affirmaverim, tanquam ignota mihi, aliorum fidei & conscientiæ relinquo; peccato enim & culpâ alienâ non debeo dilapidari. Præterea, quod non credo, si quid præter conscientiam copiosius, aut rei excellentiam accumulatius dictum fuerit, æquo animo tolerari debet. Nam, ut scis, in genere Demonstrativo agitur, cujus finis est laudare, vel vituperare, illa autem, ut Philosophus, semper rationibus & demonstrationibus minimè probare; Et orator, cùm aliquid laudare vel persuadere velit, non tantùm quæ in re sunt, sed amplius quid, ad laudem & animorum conciliationem, requirit.* Hæc cum primum legi, existimavi esse responsa Phœbi, tanto verborum vario ambitu inculcantur: tamen videre videor quid velis sentire. Nimirum tu homo es, ut in reliquis, pernimium prudens, qui, cùm uno errore vel levi te excusare coneris, in gravissimum incidisti: virum verò illum in tuam fidem, in tuam tutelam susceptum relinquis ac prodis; &, quem paulò antè alienis, ut tu fateris, vestibus ornatum nobis tradideras, detegis & nudum relinquis, velut corniculam illam ceterarum olim avium plumis ornatam. Primum commendo pudorem tuum, qui ingenue verum fateri, quàm falsum

tueri maluisti, aperte professus te in illis tuis egregiis laudibus fuisse mendacem. Qui parvulam ob causam privatam inter sodales mentitur, habetur levis; qui inter viros graves, turpis censetur; qui coram magistratu, infamis. Quo igitur in loco est habendus, qui publice, in cœtu principum orbis terræ, in maximo omnium magistratu, & eo qui proximum summo locum tenet, de re gravi ausus sit apertissime mentiri, quique, ob oratiunculam ex officina mendaciorum deprомptam, profiteatur se immortalitatem concessurum? *Quod non credo*, inquis, *si quid præter conscientiam copiosius dictum fuerit.* Quid turpius, quid libero homine indignius, quàm loqui præter conscientiam? At, inquis, *quod non credo.* Quid hoc est, Dii boni, quod non credas? An non credis conscientiam te habere, aut non credis conscientiæ tuæ? Tu verò nescis conscientiam tuam, si fortasse nullam habeas? Num insulse credimus quæ pro certo non habemus? At quid est certius conscientiâ, quæ a sciendo est appellata? Explana nobis (Davus enim sum) hæc tua ænigmata, & me, virum pinguioris Minervæ quid sentias, aliquando doce. *Si fortè latius aut minus verè affirmaverim*, inquis. Ergo sunt hæ tuæ laudes ex sinu Apollinis sumptæ, quas dicas minus veras fuisse. *Tanquam ignota mihi*, inquis, *aliorum fidei & conscientiæ relinquo.* Ergo nihil tibi credendum est, qui nullam habeas neque fidem, neque conscientiam, qua confidas, sed implores alienam. O nobilem defensionem, quam de rebus incognitis a te sumptam profiteris! Ergo de rebus ignotis tam multis verbis fuisti copiosus, ut tantam operam dares ignorantiæ? Quid autem alienæ fidei & conscientiæ committis? te ne, an eum quem laudas, an libellum tuum? tu ne adstantium fidem imploras ad defensionem mendaciorum tuorum? Venit hoc loco in mentem mihi illius ridiculi Sacerdotis, qui, cum prædicans Passionem Salvatoris, multaque in ea re differens, lacrymas audienti populo movisset: ne flete, inquit, fortasse hæc non fuerunt vera. Tu itidem, nostrum patrem laudans, ne fortè audientes lacrymarent, homo pius non veras, sed fictas, non notas, sed auditas, & ex aliorum

rumoribus te laudes illas dicis ſumpſiſſe. Itaque ridere illos potius ob tuam fabulam, quàm lacrymare ob ejus mortem voluiſti. Neque verò ego illius viri inſignis laudes aliqua ex parte minuo; ſed doleo illius vicem, qui te tam inanem auctorem reperit laudationis ſuæ. Verum optime te excuſas, & ſumma cum æquitate. *Peccato*, inquis, *& culpâ alienâ non debeo dilapidari.* Eſt-ne hoc tuum, an alienum peccatum? Numquid, oro, non tuo nomine ſcripta eſt? Si noviſti aliorum peccatum, cur recitando id pro vero, tuum feciſti? Si ignorabas, cur fuiſti tam credulus rebus inanibus? cur non quæſiſti diligentius? At alio pacto purgas erratum tuum. Diu hoc, ut reor, meditatus es: idque adeo conjicio ex ipſius ſumma rei gravitate. Dicis *in genere Demonſtrativo non requiri probationes, nec Oratorem quid in re ſit, hoc eſt quid verum ſit inquirere, ſed quid ſpectet ad laudem.* Si cæteræ excuſationes tuæ invalidiores fuerunt, hæc una vel graviſſima eſt ad inſtaurandam aliarum imbecillitatem. Miror tamen quòd, cum in Philoſophia Ariſtotelem Tulliumque adduxeris in tuos teſtes; nunc, cum de oratoribus tractas, non aliquem ex eorum numero advocas in auxilium tuum, niſi forſan ſatis magnum pondus eſſe putas tuæ auctoritatis. Sed apud quemnam, te oro, oratorem, aut Rhetoricæ artis auctorem hoc mandatum reperiſti? ubi-nam eſt, quæſo, non requiri, ut orator probet, cum laudat; ſed ſatis eſſe tantummodo laudare? Si dicendi novam artem inſtituis, non redarguo; ſi veterem imitaris, aberras longè ab illius præceptis. An tu cenſes quemquam laudari, cum fictæ in eum laudes, & falſæ conferuntur? Ego me rideri exiſtimarem, ſi quis me eloquentiorem Cicerone, Cæſare, Hortenſio, L. Craſſo, in conventu hominum prædicaret. Ironia enim eſt, ex qua ſumitur quidam ridendi modus. Lege Ciceronem in ſecundo de Oratore libro; lege Quintilianum in tertio Inſtitutionum; tum intelliges quam ridicula ſit hæc tua ſententia, & ab illorum præceptis aliena. Ait Cicero laudari oportere quid ſecundum officia quis fecerit: non dicit, quid præter conſcientiam, & minus vere finxeris. Quintiliani verba hæc ſunt: *Ut deſiderat autem laus,*

quæ negotiis adhibetur, probationem, sic etiam illa, quæ ostentationi componitur, habet interim aliquam speciem probationis; tum vult proprium esse laudis amplificare & ornare. Deinde, si laudamus quempiam justitiæ, fortitudinis, ceterarumque virtutum, nos oportere ait assignare singulis, quæ secundum quamque earum gesta erunt. Hæc autem laudatio tua, respondeas mihi volo, negotiis-ne, an ostentationi adhibeatur? Si negotiis, cur non probas quæ dicis? Quid respondes Quintiliano, qui contra opinionem tuam dicit ea probari oportere? si ostentationi? quid levius, quid insulsius ipsis tuis laudibus, quæ non ad veritatem a te sunt scriptæ, sed ad ostentationem? Vide quantum discrepes a Quintiliano. Ille rebus vult probationes adhiberi; tu contra negas probatione opus esse, ut mentiendi licentiam assequaris. Ille ampliare & ornare res gestas; tu non solum gestas, sed ne gerendas quidem fingere. Ille quid secundum quamque virtutem factum sit proferri jubet; tu quid fieri potuerit, somnias. Legisti, ut opinor, orationem M. Tulii, quæ est de laudibus Pompeii Magni. Quid judicas? alienis-ne, an suis; propriis-ne, an communibus ornari ab eo amplissimum virum? Mentiebatur, credo, apud populum Tullius, quum illius bellicas virtutes, cum res terrâ marique gestas narrabat: fingebat illa, & non quid Pompeius egisset, sed quid de illo magnifice posset dici, narrabat. Quid igitur (nam recognoscis errores tuos) num videor tibi leviter prorumpere? uter gravior auctor; tu-ne, an Quintilianus? Sentis ne hanc tuam excusationem, summam reprehensionem dici posse? Sed hæc hactenus. Nunc tertiam jam partem absolvamus. Criminaris me reprehendisse, quòd virum virtuosissimum nimium laudaris. Hoc, cum longe absit a me crimen, te rogo, ne plus aliis de meipso credas, quàm mihi. Ego enim non te nimium, sed minimum laudasse dixi illum præstantissimum virum, nihilque minus in tua illa laudatione, quàm illius laudes contineri. Quod, ut apertius intelligas, recitemus paulùm, oro, nonnulla capita tuarum laudationum. Nam, si singula vellem persequi, magnus mihi liber de tuis errori-

bus esset conficiendus. Sed, ut modum servem, brevior ero, quàm res postulet; longior verò, quàm vellem. Et quidem quid in laudibus requiratur, superius explicatum est. Quantum id a te observetur, consideremus. Scribis in fine procemii: *Quantum studio & cogitatione assequi potero, omni diligentiâ elaborabo, ut hujus Patris & Antistitis vitam, non solùm humana, sed etiam atque etiam divina ratione & sententiâ comprobatam omnes intelligant.* Si hæc Pythius Apollo (solent enim esse subobscura ejus responsa) dixisset, crederem, aliquem divinum sensum includi hac ambage verborum. Cum vero tua sint, neque divini, neque humani quicquam sapiant, quid intelligas non satis intelligo. Videris tamen magna polliceri: quantum persolvas mox videro. Sed quid tu non possis, qui illi viro immortalitatem tuis scriptis promisisti? Verùm quid hoc est, quæso, *vitam divina ratione & sententia comprobatam*? Ratio divina est ipse Deus. Nunquid de ejus nativitate, aliqua per Spiritum sanctum prædixit? nunquid ipsemet est eum, velut de Moyse legimus, allocutus? nunquid comprobavit eum dicens: *Hic est Filius meus dilectus*? Quid est autem, *divina sententia*? num Prophetæ, num Sacerdos Phœbi, num Sibyllini versus, num prisci Vates (horum enim dici solent sententiæ divinæ) de hoc homine, multis ante sæculis, prædicarunt? Hæc igitur præclara laus tua, qui, cum spondeas te tanta effecturum magna expectatione, nos suspiciosos inani loquacitate delusisti, & vitam illius, non solum divinâ sententiâ & ratione non comprobasti, sed, ut alii improbarent, effecisti, relinquens eum humana & ope & virtute spoliatum. Dicis nil præstantius esse virtute, laudans eam, etiam testimonio Senecæ, pluribus quàm orationi tuæ opus erat, verbis. Nam ita deficis in commemoranda vel minima virtute ejus, ut omnes ei laudes citius adimas, quàm ullam tribuas. *Virtutem hanc ut sequeretur hic pater, inquis, ad bonarum artium studia Avenionem se contulit, ubi non laboribus, non vigiliis, non calori & frigoribus parcens, tantum juris civilis studio incubuit, ut in ea coronæ præmio meruerit insigniri.* Ego, Latine loquaris, an barbare, nescio. Quid

est, *non parcere calori & frigoribus*? Eis ne plurimum molestus fuit, an advocavit ad auxilium suum? Non enim parcimus illis, vel quorum operâ utimur, vel quos punimus. Utrùm odium in calorem, vel frigora exercebat? ita, opinor, æstate frigus invocabat, calorem hyeme. Quòd si vir iste Riphæas nives, aut Libyæ Æthiopiæque inculta calore loca peragrasset, non pepercisse nivibus montanis, & desertis æstu locis, magna & sonora voce clamitasses. Honorifica vero hæc laus: non minor quæ sequitur. Narras enim Vicariatûs officium pro Archiepiscopo Viennensi rectissime exercuisse; tum fuisse præceptorem nepotis Clementis VII. deinde factum Episcopum Vivariensem; postea Pontificis Cubicularium; postremo assumptum in Cardinalem; & tum majorem Pœnitentiarium; tum Vicecancellarium fuisse. His enim gradibus vitam suam metiris. Adhuc a te nulla ejus virtus commemoratur; &, qui eum omnia, ut virtutem sequeretur, fecisse dicis, in nullius virtutis possessione posuisti; sed tanquam nudum viatorem, cui viam te monstraturum prædixeras, in medio itinere, velut errabundum, deseruisti. At forsan facies syllogismum similem prioribus; *eum, qui per tot gradus honorum*, ut dicis, *ascendat, necesse est virtuosum fuisse*. Narra, inquam, virtutes, & quid secundum quamque gessit, explica. At obmutescis, &, nedum virtutis opus, sed ne vestigium quidem ejus ullum ostendis. Nonne per similes gradus honoris, & boni ascendunt, & mali? An soli virtuti hi honores tribuuntur? Dicam, quod sentio, plures aliquando fortunâ quàm virtute ad hos gradus honorum tolluntur. At hic, inquies, virtute ascendit. Hoc est quod cupio audire. Si nosti virtutes ejus, cur a te reticentur? Si nescis, cur es tam copiosus vanitatis? O *felicem & beatissimum hominem*, inquis, *per tot honorum gradus ascendentem!* Cur non felicissimum dixisti? an quia minus felicitatis, quàm beatitudinis habuit? sic opinor. Sed quomodo est ille felix ac beatissimus, cujus nullam virtutem adhuc nobis demonstrasti? At ascendit per tot honorum gradus. O te moralem Philosophum ineptissimum, qui ad felicitatem ascendi putas per hos gradus honorum,

qui non solùm non præstant hominem felicem, sed sæpe reddunt vacuum felicitate. Num quis Theologus, num Seneca tuus, quem paulò ante allegabas, te docuit hos esse gradus adeundæ felicitatis? Virtute ne, an honorum gradibus felicitas comparatur? Aliud est iter ad felicem vitam, & magis arduum, quàm credas. Honores ab aliis dantur, felicitas a nobis, non absque sudore, comparatur. At in reliquis es acutior. *Accidit*, inquis, *ad hujus famæ & gloriæ immortalitatem hoc ipsum potissime.* Hactenus nullum de gloria, nullum de fama ejus verbum a te est prolatum; &, quæ antea tantâ oblivione sepulta erat, nunc, veluti ex somno expergefacta, redditur immortalis. At videamus, quid hanc famam & gloriam immortalem faciat. *Nam cum plurimi aut majorum suorum*, inquis, *potentia, aut divitiarum affluentia, aut aliarum rerum externarum ornamento, ut per singulos dies videmus, ad honores & dignitates eleventur; ipse sola sui prudentia, virtute & sapientia ad hunc amplissimum statum perductus est.* Antea sententiolas nescio quas perobscuras, & Philosophia indignas posuisti. Nunc uteris gravioribus argumentis, & maturioribus sententiis. Nimirum novum & a te adeo inventum hoc genus laudandi, ut, qui nullam hactenus de illius hominis prudentia mentionem feceris, nullam virtutem explicaris, nullum sapientiæ vestigium impresseris, nunc prudentiâ, virtute, sapientiâ, ad statum amplissimum dicas esse perductum. Nascuntur hæ virtutes tuæ, veluti fungi ex parvulo rore, ad nutum tuum præsto sunt, veniunt quò vocas, & non agendo oriuntur nobis, sed dormiendo. Quæ cum ita sint, tamen adhuc nullam neque laudem hominis hujus abs te audivimus expressam, neque virtutem. Sed prodeunt statim, &, veluti cohorte factâ, magno impetu erumpunt: ut verendum sit, an earum vim ferre possimus; habent enim non solùm virium plurimum, sed succi & saporis. *Magnitudinem vero*, inquis, *& animi sui præstantiam, & cum his liberalitatem conjunctam, charitatem in pauperes, pietatem & misericordiam in afflictos, nemo nostrûm est, qui non satis & intelligat, & apertissime cognoscat.* Magnæ sunt hæ virtutes, & dignæ memo-

riâ, ac laude sempiternâ. Primò eum prudentem, sapientem, virtuosum, malâ partitione, dixisti: nunc vocas magnanimum, liberalem, caritativum, pium, misericordem. Sed quomodo, quo ordine, qua ratione probas has in eo fuisse virtutes? nempe clarâ & apertâ, & cui refragari sit nefas. Nam continuo subjicis, probans quæ dicis: *Hic postquam ad Cardinalatûs dignitatem assumptus fuit, amplam & numerosam familiam tenuit, nobilissimam quidem, & honestissimam, & omnibus jucundissimam.* Nunc incipis tandem referre quæ spectant ad memoriam nominis sui, homo sanè ridiculus. Tu ne tot tantarumque virtutum nomina in eum paulò ante accumulasti, ut ex iis omnibus eliceres hanc immensam laudem? Et quanto, inquam, pretio, quanto tempore hoc tuum inane trophæum, in quo illius laudis insignia essent, fabricasti? Nonne tyranni & viri pessimi habent amplam & numerosam familiam, &, quod tu siles, etiam ornatam? Miror, cum tantum delecteris superlativis verbis, cur non amplissimam & numerosissimam dixisti? At posuisti *omnibus jucundissimam.* Vide ne hîc parum laudis contineatur, si cum dicas *omnibus,* etiam de mulieribus intelligi velis: nam qui omnes dicit, excludit neminem. Audi nunc laudem pietatis plenam. *Hic veluti religionis, & omnium ceremoniarum verus cultor, ejus Capellam cum venerabilibus ac religiosis Sacerdotibus, & ditissimis paramentis amplissimam & honestissimam tenuit.* Hîc tu, homo doctus, non eum cultorem verum, sed velut verum dixisti, hoc est, non verum fuisse eum cultorem. Nam *velut* similitudinem significat; sed quod est simile, non idem cui assimilatur: ergo non verus fuit cultor, sed veluti verus. Magnifica laus nempe, & ex eodem est fonte, quo & superiores. Utrum laudare te existimas, an vituperare, quem veluti cultorem religionis appellas? At sit ista laus, sit verus cultor: quid sequitur ex hac ampla ceremoniarum & religionis cultura? *Habuit*, inquit, *pingues mulas, pulcros equos, & condecentes equitaturas.* O ingentem religionis & ceremoniarum tuarum fructum! Hæc quidem verè possunt dici ceremoniæ, quæ, cùm sint dictæ a carendo, non solùm omni virtute careant,

reant, sed etiam umbra virtutis. Ego nunquam scieram, spectare ad religionis laudes pinguedinem mularum, aut equorum. Nunquid hæ tibi laudes videntur? An non satis intelligis, non laudari a te illum virum, sed nudari omnium laudum ornamento? Quid est absurdius, quàm qui se laudatorum quempiam profiteatur, ea pro laudibus ducere, quæ si audire possit, quem laudas, pro se dici erubescat? Evolvisti certe omnium oratorum volumina, e quibus erueres hæc laudum genera tam præclara, quibus hanc proximam addas non insulsiorem. *Hic pro ejus honore*, inquit, *ac reverentia in primis Sedis Apostolicæ, omnem avaritiam abhorrens, Imperatoris, Regum omnium, Ducum, Baronum, Comitum, & Prælatorum quorumcunque ambaxiatoribus, amplissima semper, & sumptuosa convivia fecit.* Inepta nimium & perversa est hæc tua laudatio, atque ignominiæ plena. Primùm, cur vituperas optimum virum, dicens eum horruisse avaritiam non propter virtutem, non propter Deum, non propter salutem animæ; sed propter honorem suum, & Sedis Apostolicæ? Si eum summa turpitudine notare velles, quid amplius objiceres, quàm eum exhorruisse vitia, non propter honestum, sed propter honorem suum, & reverentiam alterius, hoc est timorem? Deinde qualis probatio est, exhorruisse aliquem avaritiam, qui hæc convivia fecerit amplissima & sumptuosa? Nonne & avari hoc faciunt, & quidem haud scio, an etiam ampliora, quàm reliqui? Laudas insuper gratitudinem plurimis verbis, deque sua in parentes, in amicos, in familiares, & quoscumque benevolos gratitudine, magno tractu verborum re aliquid affirmas dicturum: *qua sola*, ut ais, *præ ceteris excelluit, & infinitis exemplis claruit.* At quam laudem ei tribuis ex hac gratitudine? nempe nullam; & hæc exempla tua ita sunt infinita, ut communicari aliqua ex parte a te non possint. Etiamne hoc censes ad laudem pertinere, ut, cum prolaturum te dicas ejus gratitudinem, cujus sunt exempla infinita, nullum prorsus a te repræsentetur? Et tu affirmas, te eum laudare, & immortalem reddere scriptis tuis, cujus a te virtutes obliterantur? Si quis ex cantoribus, qui

palam quæstum faciunt, prædiceret populo, se postridie relaturum alicujus ex antiquis heroibus virtutes, & res maximas bello gestas; deinde magnâ expectatione factâ diceret, illum aut minxisse ad parietem, aut muscas necasse; nonne convicio omnium incesseretur? nonne clamoribus foro pelleretur? Quid tu censes eventurum tibi fuisse, qui tot redundantibus verbis, tot pollicitationibus te de laudibus egregii viri dicturum pollicitus, & immortalitatem concessurum, e tanto fastigio verborum descendis ad ridicula quædam & insulsa, atque ab omni laudum genere remota? At in iis, quæ deinceps scribis, es forsan tolerabilior? Sanctissima ac gloriosissima ab eo facta opera non putas prætereunda. Sanè qui te primum literas docuit, mirâ imbuit copiâ superlativorum, quæ tamen collocas ex sententia. Quæ autem sunt ista opera sanctissima & gloriosissima? Unam Capellam dicis reparasse, alteram, & item tertiam fundasse, tum anniversaria constituisse, & nonnulla alia, quæ & tu nescis, & an falso a te posita sint, pertimescis? Si ergo Capellam fundasse, sanctissimum & gloriosissimum, quid erit Ecclesiam Petro aut Paulo ædificasse? quid urbes constituisse? quid nationes ad fidem Christi convertisse? nempe plusquam sanctissima aut gloriosissima esse non possunt. Scita ergo hæc laus tua, & diu multumque a te considerata, ut tot opulentis & amplis nominibus nuda quædam ædificiola subjiceres. *Sobrie*, inquis, *caste & honestissime vitam duxit, humilis, benignus, atque omnibus gratus, facilis & humanissimus extitit.* Hæc eodem, quo superiora, a te condita sunt sapore. Contentus es contexuisse longam nominum seriem, nil amplius ostendens præter inanem sonum. At laus quærit aliud, quàm linguam inanem; desiderat facta, quibus omnino carent hæc tua verbotum præludia. Silent ad hæc laudes tuæ, & nobis nihil loquuntur pudore perterritæ; vident enim abs te nudas inhonestasque relinqui, non deduci in aciem armatas ad agendum aliquid eis dignum; &, cum omnis virtutis laus in actione consistat, hæ tuæ otiosæ sunt, ignavæ, somnolentæ, atque oscitantes. At testaris, te ea, quæ refers, non nosse, sed ab alio quodam

audiſſe, quem *pro majore*, ut dicis, *robore* in teſtem vocas. Nunc quidem conſulis, ac proſpicis tibi, ut, cum diffidas tuis viribus, alios in ſubſidium voces. Quod ſi hæc c[illegible]à agenda erat teſtibus, cur unum aut alterum, & non omnem familiam invocaſti? Et quidem alii erant vel dignitate, vel auctoritate præſtantiores, quos non nominas: qui vero eſt teſtis a te productus? ſecretarius ſuus? Hoc tu callide poſuiſti, ut, cum videremus eum eſſe ex familia viri, quem laudas, & ex ſecretioribus, tanquam ſuſpecto homini nihil crederemus. At credamus illi: quales nobis * affert? eum jejunaſſe Quadrageſima, dixiſſe Horas Canonicas, audiſſe quotidie Miſſam. Tandem ad veras ejus laudes deſcendis, & quidem mirificas. Da nobis, te oro, hunc tuum novum Rhetorem, ut & nos quoque aliquid hujus ſalſæ mellitæque eloquentiæ deguſtemus. Tu laudi deputas ſummæ, ſi jejunavit Quadrageſima, Horas dixit, Miſſam audivit? Hæc-ne tam ardua ſunt, tam inſueta, ut ſine teſtibus nullam tibi fidem in his rebus commemorandis præſtatum iri crederes? nimium parvi æſtimas auctoritatem tuam, qui in tam levibus non putes ſine advocato credi verbis tuis. At ego te tanti facio, ut tibi ſoli aſſentiar. Quæ eſt autem laus id egiſſe hominem in inſigni dignitate conſtitutum, quod etiam viliſſimo abjectoque Sacerdoti ſummum eſſet facinus omittere? Hoc omnibus commune eſt præceptum Preſbyteris, quod qui non ſervant, peccato ſe adſtringunt gravi. Itaque quantam laudem aſſequitur qui eà non contempſit, quibus niſi paruiſſet, ſumma pœna afficeretur? Sed audi aliam ejuſdem generis præcipuam laudem. *Quod tandem in hoc Patre optimo memoria digniſſimum eſt*, inquis, *non ſilebo*. Audiamus hanc laudem non ſilendam: fortaſſis non ſemper eris vanus. Quid hoc eſt memoria digniſſimum? Audiſſe te ais ab ejus Phyſico, *Cum vitam quadrageſimalem ſuæ diſpoſitioni nocivam fore conſideraret, multiſque naturalibus rationibus ad eſum carnium adhortaretur, illum reſpondiſſe, malle claudi oculos ſuos morte, quàm legem Dei & præceptum non ſervare*. Neſcio quid aliis accidat. Ego, quum has tuas inauditas laudes lego, nequeo riſum continere. Inclyta eſt, &

* *quales nobis affert? adde probationes.*

memoria dignissima hæc laus, quod noluit non servare mandata Dei. Debuisti addere, ut esset omni ex parte accumulata laus, non amore honesti, sed timore pœnæ; adest enim Deus ultor transgressoribus legis. Audisti-ne ergo unquam hominem laudari pro re dignissima memoria, quòd non maxime se adstrinxerit peccato? quod legem Dei una aliqua ex parte non est transgressus? quod servavit illud mandatum, cujus si prævaricator fuisset, & iram Dei incurrisset, & magnam hominum subiisset infamiam? Cur non dixisti, non fuisse eum furem, non sacrilegum, non lenonem, non homicidam, non raptorem, non sicarium? Siquidem laus tanta est, non obligare se ingenti crimine, ad cumulum laudum tuarum hoc quoque oportuit accedere. Credebam te ad tantam ostentationem verborum, aliquod ejus privatum & singulare opus relaturum nobis, in quo ipsius sanctitatem admiraremur. At profers coram quædam, & in usu multorum servata. Quilibet religiosus non malus has sibi laudes vendicabit; multi etiam ampliores profitebuntur, se secundum præcepta Ecclesiæ jejunia servare summa cum abstinentia, audire Missam, dietim celebrare, non negligere Horas, interesse divinis Officiis. Addent multi, se in stramentis cubare, nunquam carnes edere, uti cilicio, carnem affligere, ne insurgat adversus spiritum; qui si tibi laudandi essent, magnas nobis tragœdias excitares. Vides igitur, quemadmodum ad hunc locum a te non laudetur hic noster Pater, sed omni laude nudetur? Ausculta vero hanc continuam universæ orationi conclusionem tuam. *Videtis igitur Patres*, inquis, *quot virtutes, quot denique sanctæ operationes, una hora, cum vita hujus præclarissimi Cardinalis periere.* Hanc auream sententiam in fine reservasti, ut superioribus esset condimento. Prodeat, oro te, aliquando nobis hic tuus Philosophus, quo magistro, uteris tam gravibus sententiis; & ceteri quoque permulti, ne sis tu solus sapiens, aliquid in Philosophia cupiunt rescire. Ego quidem scire abs te velim, qua ratione virtutes cum hoc homine perierunt, & sanctæ operationes. Si omnes una periere, quid nobis miseris relinquitur? quis amodo erit bonus, si

virtutes amisimus? & si sanctæ operationes periere, quis jam salvabitur? Excellit ista reliquas laudes; miranda est enim ejus viri virtus, cujus cum vita omnes virtutes perierunt, & bonæ operationes; omnes enim perierint necesse est in eo, in quem omnes conjecisti. Magna est in genere humano facta jactura, siquidem virtutibus privati sumus. Miror, cur hoc non deploraveris, cur non fueris questus te omni virtute destitutum, cur non lamentatus, te amodo nil boni operis facturum. Hîc pedem figere te oportuit, hîc erigi signum eloquentiæ tuæ. Audivi aliquando homines perire, virtutes vero & bona opera esse immortalia; nam si hæc nobiscum morerentur, quod præmium esset bonis futuræ vitæ constitutum? Redi aliquando ad te, quæso, & vel sero disce Latine rite loqui; turpe est enim, Oratorem Philosophumque in levibus errare, qui non fallatur in gravibus. Intellige tandem, quid ex hac tua ratiuncula subsequatur. Si virtutes cum bonis & sanctis viris pereunt, jamdudum cum Petro & Paulo, reliquisque Apostolis perierunt: ex quo, secundum tuam sententiam, nullam in hoc nostro Patre fuisse virtutem necesse est. At etiam laudi summæ tribuis, quòd profectus est Constantiam, unionis causâ. Hoc & multi alii, neque Cardinales, sed pauperes, & majori cum molestia fecerunt. At dixisti, magnis cum sumptibus & expensis, magno apparatu, & honesta familia. In eodem luto hæsitas. Quid hæc propriæ laudis habent? Habuit, unde id fieret, & multi ampliores sumptus fecissent, si tot pecuniis abundassent. Multa sunt alia, quæ prætereo, ne sim longior: quanquam sentio, in his quoque me modum excessisse, & propemodum fuisse longiorem, quàm requirat epistola. Sed tanta fuit copia laudum tuarum, quibus oblectabar, ut paucioribus nequiverim respondere. Illud tamen nulla ratione est prætermittendum, quod in extremo fere posuisti orationis tuæ: quo in loco laus est egregia, & superioribus conveniens. *Postremo, ut finem faciam aliquando*, inquis, *cum virtutes & optimæ vitæ acta, quæ propemodum beatum hominem faciunt*, & reliqua. Paulò superius hunc insignem virum felicem & beatissimum propter suas

virtutes appellasti: nunc quasi diffisus aut suis virtutibus, aut laudibus tuis, scribis, quasi ad te revertens, & priora retractans, virtutes & bene actam vitam non beatissimum efficere, sed propemodum beatum, hoc est, ne beatum quidem, sed quasi; hoc enim prope significat beatum. Ista, inquam, est illa laus, quam in extremo actu, veluti perfectiorem posuisti; ut, quem nuper in cœlum, tanquam beatissimum collocabas, nunc dubitans, & pedem referens, detrahas ex vita beatissima, & propemodum beatum dicas, contentus si non fuerit beatus, at saltem proxime ad beatos accedat. Hæ, ut de commiseratione tota sileam, in qua non fletum, sed risum excuteres etiam mœstis & severis, sunt illæ laudes tuæ, quibus te nimium confidis ornasse probatissimum virum. At illius virtutibus conduxisset magis, te mutum fuisse, quàm tam verbosum, qui male narrando, & pejus fingendo, virum suâ sponte ornatum adeo dehonestas, ut satius fuisset ejus famæ esse omnino mortuam, quàm his tuis ineptis laudibus reddi, ut dicis, immortalem. Tu ergo, Francisce, non ego, minus recte sentis, & loqueris de gravissimo viro; de quo cum ista perverse loquaris, recte sentire nullo modo potes. Tu ejus laudes in opprobrium, gloriam in ignominiam, famam etiam in infamiam convertisti, atque ita evertisti ejus vitæ integritatem, ut jam per te integra stare non possit. Verum quoniam justas & magnas te laudes in illum conflasse contendis, hoc a te quæro, veras ne, an falsas te scripsisse laudes dicas. Si falsas; quid hoc turpius, quid absurdius, quid iniquius, quàm virum suis abundantem virtutibus, fictis & conquisitis laudibus ornare? sin veras; cur non tueris illas? cur non defendis? cur non perstas in sententia? quid te in illius dedecus te minus vere locutum testaris? Et tu istas laudes existimas, & non eversionem honoris sui, qui, cum hunc Patrem tanta verborum ambitione extuleris, ut nullis, nisi superlativis nominibus ad illustrandum suum nomen uterere, postmodum, præter conscientiam & minus vere, hoc est, falso de eo te scripsisse audeas confiteri. Omnes, mihi crede, mallent, & ego in primis, majorem in modum a te vitupe-

tari, quàm laudari hoc modo. Nam, cum laudes tuæ opprobrium pariant, necesse est, ut, si quis a te vituperetur, non infamiam, sed decus & laudem consequatur. Respondi criminibus tuis: nunc quid me roges in calce epistolæ tuæ consideremus. *Quamobrem, Poggi mi*, inquis, *pro communi honore & amicitia nostra te rogo, atque ob reverentiam illius ordinis, ac plurimorum benevolentiam, quos sibi posteros hic Pater reliquit, obsecro, ut his tuis sermonibus finem imponas; &, quæ pleno ore, & abundanti sermone, fide tamen bona prorumpis, aliquando æqua ratione & modestia quadam, ut, cum vis, mos tuus est, commensurare & temperare velis.* Video quid me rogas ob plurimorum benevolentiam, quos hic Pater posteros sibi reliquit: verùm quid sentias, ignoro. Quid hoc est, *quos reliquit hic posteros*? præsentesne, an futuros intelligis? Nam & qui sunt, & futuri ad multa tempora, posteri sui dici poterunt, siquidem posteros, qui post eum futuri sunt, vocas. Et reliquit sibi posteros: quos, inquam? me quoque sibi posterum reliquit, omnesque, qui ubique sunt terrarum, qui post eum morientur? Horum ne causâ, an eorum, qui post nos nascentur, me vis commensurare, quæ loquor? Sed jam dixi, qui meus fuerit sermo de oratione tua, modestus quidem, & non alienus a nostra amicitia: obsequor tamen voluntati tuæ. Tu nunc audi preces meas. Ego te, mi Francisce, pro honore illius Patris nostri, pro ejus fama, pro ejus vitæ integritate, & pro benevolentia eorum, quos sibi posteros reliquit, te oro atque obtestor, ut hunc tuum libellum vacuum laudibus illius viri, hanc tuam orationem non pleno ore, sed vacuo, non in honorem ejus, sed in dedecus editam, hanc tuam excusationem, in qua & te & illum excusas plurimum, comburas, laceres, retractes, & vel aliis hanc partem relinquas, vel tute aliam meditere; neque tanto afflatu, tam inani sermone conculces hujus optimi viri famam, quæ evolasset in cœlum, nisi, amputatis alis, teneretur constricta vinculis orationis tuæ; quæ, ut liberior vagetur, tolle hanc, precor, & illam liberam relinque. Ego virtutes illius admiror, laudibus ejus delector, honorem amplector: tu, si idem sensisses,

vel eum melius tractasses, vel reliquisses intactum. Postremo ago tibi ego quoque gratias, quòd me provocasti, excitans a somno. Hoc autem genus exercitationis scias esse carissimum mihi, cujus facultatem si sæpius mihi dederis, agam reddamque tibi gratias ampliores. Vale, & me ama, amicoque accipias animo, quæ a me scribuntur. Romæ.

EPISTOLA XXXVI.

Poggius P. S. D. Leonello Estensi, virtutis cultori.

ONNULLIS factum est occupatiunculis meis, ut tardius, quàm vellem, responderem literis, quas ad me perhumaniter atque amice scripsisti. Magnum sane præmium atque acceptissimum nullâ impensâ sum consecutus. Quid enim mihi charius, quid optabilius esse potuit, quàm tanti ac talis viri benevolentia? Itaque gaudeo majorem in modum me ad te scripsisse, quod mihi tantum lucrum attulerit: quanquam non mea epistola, quæ minimi est æstimanda, sed tua singularis humanitas, & præstans animi natura mihi præstitit, ut me inter tuos, non dicam amicos (nam id nomen est gravissimum, & in tam dispari fortuna vix potest cadere) sed obsequentes, benevolos, adnumerari velis. Sunt profecto appetenda, atque amplectenda studia humanitatis, quibus ad dilectionem hominum, ad amorem conciliandum, ad ipsum virtutis cursum permaxime incitamur. Horum in institutione & cultu, quum te intelligam plurimum diligentiæ atque operæ posuisse, gratulor non solum mihi, sed ætati quoque nostræ, in qua is Princeps exortus est, qui & literis nostris sit magnum lumen allaturus, & doctis viris futurus adjumento. Elucebunt enim studia nostra, collocata in tam egregio, tam excellenti ingenio. Viri quoque discendi cupi-

cupiditate incensi acrius incumbent doctrinæ studiis, cum existimabunt sibi in tua virtute subsidium certissimum & tutum refugium constitutum. Mirum est videre, mi Leonelle, quantum * hæc studia humanitatis, hoc est, moralis Philosophiæ ornamentum, obsolescant * penes Principes ac dominos nostros. Rari vacant literis, & si qui ad eas se contulere, ii omnes deferuntur ad eas facultates, quæ aut opes, aut dignitates, aut quæstum aliquem pollicentur. Nostra hæc pauci sequuntur, & ii soli, qui egregia quadam animi indole elati, majorem virtutis, quàm externarum rerum curam susceperunt. Sed quò hoc rarius videmus contingere, eò habetur laudabilius, in magna præsertim fortuna, in ætate adolescente, in vita occupatissima, in summa rerum licentia, quæ etiam corroboratos quandoque labefactare solet. Non humani, sed divini potius ingenii esse videtur, inter tot curas, tot occupationes, tot audiendi respondendique molestias, quæ animum tuum distrahunt, te tamen tantum discendi studio assecutum, ut eos, qui in eo universam ætatem consumpsere, summo cum otio & quiete, elegantia & dicendi copia antecellas. Audieram de te multa variis ex hominum sermonibus: sed existimabam illos aut adulandi, aut extollendi, ut fit, causâ, aut, quod ita propter suam in te observantiam putarent, paulò progredi longius, quàm veritas postularet. At verò perlectis literis tuis, & tuâ, ut Scipio noster testatur, manu conscriptis, longe te superiorem illorum sermonibus judicavi. Nihil his literis elegantius, nihil ornatius, nihil jucundius dici potest. Itaque nullus jam mihi est relictus exhortationi locus, sed laudi potius & gratulationi. Non enim nostrorum hominum, sed priscam illam, & probatam dicendi suavitatem atque eloquentiam repræsentas. Fruere igitur hoc tuo immortali bono, quod & Dei benignitas dedit tibi, & tu-te tuâ industriâ comparasti. Vale, & me ama. Florentiæ, pridie Kal. Julias.

* Val pag. 313.
* apud.

EPISTOLA XXXVII.

Domino Juliano Cardinali Sancti Angeli.

* Valla, p. 314.

XHORTATUS * sæpius, atque impulsus a te quodammodo tum verbis, tum etiam literis, reverendissime ac præstantissime Pater, ut aliquem certum vivendi cursum deligerem, ad quem dirigerem finem vitæ, adhæsi aliquando tandem consilio tuo. Nam cum duæ viæ essent propositæ, quibus hæc ætas nostra dedi solet, altera sacerdotii, altera sæculi; a sacerdotio autem natura mea semper abhorruisset, solitudo vero mihi esset invisa, applicui tandem animum ad conjugium, hoc est, ad civilem vitam. Non nego, pacatiorem a multis, quietioremque existimari vitam priorem, procul ab omni molestia constitutam, sibi soli vacantem, atque otiosam, quam multo plures propter opulentiam atque opes sequuntur, quàm propter religionem, aut sanctimoniam morum; amplitudo enim Beneficiorum quæritur, non recta vivendi ratio. Etenim pulcrum inter mortales putatur, excellere inter alios dignitate, coli atque observari a multis, abundare divitiis, quibus utaris ad cultum vitæ atque amplitudinem. Pulcrius autem habetur ea consequi absque labore, & parva temporis mora: siquidem ad punctum, & horæ momentum, tanquam nascuntur fungi, qui ad clerum spirant, dignitates maximas assequuntur: ut sæpissime, quem antea veluti ignavum quendam atque abjectum despexeras, ignobilem ac rusticanum, postmodum tanquam deum quempiam venerari & colere cogaris; & qui nuper rudis erat, stupidus, atque indoctus, unico Pontificis verbo, doctus, prudens, nobilis vulgo existimetur, licet parum a priori natura immutatus. At verò qui didiceram quàm graves essent ex digni-

tates, quàm onerosa Beneficiorum susceptio, quantumque in se pondus contineret aliorum cura, magnum timorem incutiebant ea, quæ a priscis Ecclesiæ doctoribus traduntur. Nam quum acceperim a sanctissimis viris, quos legi, ad quem usum Ecclesiarum divitiæ sint deputatæ, neque manducare debere non laborantem, & eummet victu & vestitu contentum esse debere; me autem cognoscerem ineptum ad eum laborem, victum vero & vestitum aliunde, licèt laboriosius, comparari posse, satius certe duxi, non quidem contemnere superiorem vitæ institutionem, sed posteriorem sectari, quæ aptior meis moribus videbatur. Et sane illa celebrior, meliorque militia est, in qua majora merita consequi homines possunt, si tamen ita militant, ut religio, & susceptum munus præscribit. Sed ego, qui me, qui meas vires, & quid agendo possem diutius pensitavi, veritus sum me & in eam aciem committere, in qua vel turpiter cedendum esset, vel cum periculo animæ succumbendum. Itaque, quum ad sæcularem vitam animum induxissem, in ducenda uxore id consilium præcipue consequutus sum, quod maxime a doctis & sapientibus viris laudari solet. Non enim divitias, quæ plurimos obcæcant, in deligenda uxore perquisivi; non statum civitatis, ad quem multi anhelant; non potentiorum sustentacula, quibus permulti inhærent, appetivi; sed honestatem, probitatem, virtutem, quam maximam omnium dotem, quæ a parentibus tradi queat, sapientissimi tradiderunt. Cum ergo nota & perspecta mihi esset adolescentis cujusdam ex nobili familia, quæ nondum decimum octavum annum excesserat, egregia indoles, pudicitia, atque eæ virtutes, quæ in optima ac præstantissima juvene requiruntur; mores autem spectatissimi probarentur ab omnibus: ratus hanc esse dotem omnium pulcherrimam, quamvis formosior esset, quàm ætas mea postularet, tamen, cum scirem ita educatam atque institutam esse a teneris annis, ut formam honestas, speciem pudor, pulcritudinem virtutes plurimæ antecellerent, duxi eam uxorem, & quidem ex animi mei sententia. Nam in ea ita consolor*, atque ita acquiesco in diem * magis, ut Deo gra- *Valla, p. 313 & 314.

tias agam continuo, qui, cum semper antea mihi plus tribuit, quàm delicta mea paterentur, tum vero hac in uxore ita consuluit quieti meæ, ita mihi egregie satisfecit, ut nihil penitus sit, quod in ea amplius requiram. Zucharus olim dicere solitus fuit, cum aliquod obsonium ad unguem laudare volebat, id esse tale, ut, si aliter conditum esset, futurum non fuisset bonum. Itidem mihi accidit in uxore, quæ talis existit, ut nihil sibi vel adesse cupiam, vel abesse. Atqui ea causa extitit, cur fuerim tardior in scribendo, quàm voluissem. Est commune proverbium, rarum, vel nullum potius ex novis maritis infra annum uxoris non pœnitere. Pontifex constituit mihi semestre. Sed, quum jam quintum mensem egressus sim, uxor autem probatior fiat in dies, mihique jucundior atque obsequentior, certus sum, nullum deinceps locum pœnitentiæ futurum, cum certa quadam conjectura reliquum tempus ipsis oculis videar videre. Spero etiam, Dei gratiam mihi non defuturam in posterum. Nam qui mihi fuit propitius, tum quoque, quum tanquam devius aberrabam, nunc, cum rectum iter ingressus sum, accumulabit in me misericordiam suam. Quicquid tamen acciderit, quicquid fors tulerit, nunquam recte fecisse pœnitebit. Hæc cum tua caritate volui communicare, ut in eo, quo lætor & gaudeo, tu quoque, qui me plurimum diligis, voluptatem aliquam capias. Scio, majora quædam ad tuam sapientiam scribi debere: sed etiam sapientissimi viri animum quandoque relaxare a rebus seriis consueverunt. Oro ergo, ut hanc legas epistolam, cum otium suppetet, joci gratiâ. Vale, & me, ut soles, ama. Bononiæ, die 26. mensis Maii, 1435.

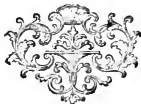
EPISTOLA XXXVIII.

Poggius P. S. D. Francisco Marescalco Ferrariensi.

CRIPSI olim diversis in locis ac temporibus plures epistolas ad Nicolaum Nicolum Florentinum, virum clarissimum, & mihi, ab ipsa mea adolescentia, summâ necessitudine ac benevolentia conjunctum. Eæ scriptæ sunt a me variis de rebus domesticis, ac privatis nostris, prout occasio temporum, ac negotiorum conditio ferebat, quum in ipsas conjicerem, quicquid in buccam venerat: ita ut etiam verba quædam vulgaria, quanquam jocandi causâ, inserantur. Neque enim solùm commendabam epistolis, quæ agebantur a me, aut non agebantur; sed etiam, tanquam ad me alterum scriberem, curas & cogitationes meas. Scripsi autem illas ex tempore, ut plurimum, & manu veloci, ut rescribendi neque otium esset, neque voluntas: quo accidit, ut exemplaria earum nulla apud me remanerent. Neque enim scripta mea unquam magni feci, neque facio, tunc maxime cognoscens quàm parum dicendi facultate possim, cùm, sumpto calamo, animum ad scribendi curam accommodavi: in quo persæpe ita mihi ipsi desum, ut rudis, atque ingenii inops mihi videar in scribendo, cum non solum sententiæ aliquando, sed etiam verba deficiant, licèt diutius quid dicam investiganti. Verum, quum intelligerem nonnullos, sive commotos benevolentiâ, sive leviora quædam sectandi studio adductos, epistolas meas, qualescumque sint, tum quærere diligenter, tum libenter ac studiose legere, rogatus a multis, ut eas conquirerem, ac in volumen conjicerem ad communem rudium utilitatem, satisfeci, & quidem ex parte, amicorum voluntati: non quidem ut existimem aliquo in pretio illas apud do-

ctos futuras, sed ne negem petentibus, quod parvo labore exsolvi queat. Itaque cum Pontifex nuper esset Florentiæ, sumptâ facultate, perquisivi apud Nicolaum, qui aliqua ex parte illas diligenter servaret, quasdam ex eis literis, quas olim ad eum misissem, dedique operam, ut per Librarium meum transcriberentur. Licet autem multæ deessent, quas memineram me olim scripsisse, quæ videri poterant paulò politiores, nolui tamen, ut aliarum amissione, literarum quoque, quas repereram, memoria tam cito aboleretur. Unde parvum libellum ex his confeci, ut esset, unde, qui vellent, in otio vel legendi, vel ridendi materiam sumerent. Hoc autem volumen, quamvis indoctum, & haud magnæ rei hominem repræsentare videatur, tamen, qualecumque id sit, mi Francisce, tibi mittere decrevi, & docto homini, & mihi amicissimo, qui meis epistolis plurimum delectaris, ut & amorem in me tuum augeas, & hoc quasi stimulo quodam legendi, ad majora quædam, hoc est, ad imitandam, a qua longissime absum, priscorum eloquentiam inciteris. Leges igitur, quum tempus vacuum nactus eris a majoribus negotiis; &, si qua in re inter legendum offenderis, dabis veniam vel ignorantiæ, vel verbositati. Vale.

EPISTOLA XXXIX.

Poggius P. S. D. Nicolo suo.

EDEGI in parvum volumen* nonnullas epistolas, quas olim ad te scripsi. |Id destinare constitui ad quendam Franciscum Ferrariensem, & epistolam addidi in principio, cujus copiam ad te mitto. Verum desunt nobis multæ ex iis, quas ad te miseram ex Gallia & ex Germania', & item ex urbe, antequam proficiscerer ad Gallias. Eæ quidem erant, ut mihi videor, elegantiores, & quæ mihi aliquid honoris afferrent, propterea quod in eis continebatur inventio diversorum operum, quæ in lucem meâ diligentiâ vendicavi; cum essent antea abstrusa, & in tenebris ac latibulis ignota. Quare te oro atque obsecro, ut eas conquiras diligenter, quoniam apud te esse confido. Cùm dudum quasdam mihi tradidisses, atque ego eas quærerem abs te, de quibus nunc loquor, dixisti nescio quem habuisse a te perplures, quas cùm reddidisset, te illas mihi traditurum. Cura ergo diligenter, ut illas mihi adinvenias, perlustra bibliothecam tuam, & omnes scripturas pervolve; &, si quas reperis extra Italiam scriptas, exceptis Britannicis, quas habeo, ad me transmittas, rogo; addam enim ad priores, antequam legentur. Id erit & tibi, & mihi non contemnendum. Postquam enim nonnulli meas epistolas pluris, quàm dignæ sint, æstimant, & a me illas quotidie postulant, volo eis, quoad possum, satisfacere, cùm nobis aliquid honoris hoc aut nominis possit adjicere, nullo cum detrimento. Itaque adhibe diligentiam nunc, cum te domi contines ob hos calores immoderatos, ad eas epistolas pervestigandas. Nos hìc recte valemus, & tu quoque vale. Bononiæ, die XI. Julii.

* Valla, p. 314.

EPISTOLA XL.

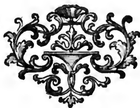
Poggius P. S. D. Valasco Portugalliensi, V. Cl.

i tantum ingenio, aut dicendi facultate valerem, ut, quem scribis, essem gradum eloquentiæ consecutus, satisfacerem, & quidem libens, desiderio tuo, mi suavissime Valasce; ut scilicet aliqua perbrevia præcepta tibi traderem, quibus ad eam, quam concupiscis, laudem oratoriam pervenires. Verum & ego rudis, atque indoctus mihi videor ad scribendum, de re præsertim difficili, mihique non admodum nota; & hæc eadem ab exquisitissimis ingeniis sunt diffuse tradita: ut, si tibi illa non satisfaciant, frustra ego coner obstrepere auribus tuis, ac patefacere stultitiam in scribendo meam. Quid enim est ad dicendi artem, ac studium spectans, quod ab illis sit omissum, aut non elimatum, atque perfectum? Quicquid arte, quicquid exercitatione percipi & tradi potest, dilucide ab illis est explicatum: quos si quis legerit, si quis imitatus fuerit, non est ut egeat aliorum adjumento. Hi tibi & dant præcepta, quibus instituamur, & summa utuntur in scriptis suis eloquentia. Quintilianus artem eloquentiæ diligentissime prosecutus est. Cicero autem noster & artem perfecte tradit compluribus suis libris; & orationibus, quas permultas edidit, exercitationem adfert ad ea, quæ scripsit, præcepta. Philosophia etiam multis voluminibus ab eo ornata est, & Latinis literis exposita. Quare, si te præceptis quibusdam institui cupis, non rivulos consectari debes, sed ipsum fontem perquirere, ex quo haurias quantum libet. Hac in re tamen, ut tibi aliqua ex parte satisfactum putes, hoc brevissime præceptum tibi a me esse velim. Est M. Tullius omnium, qui unquam fuerunt, futuri-ve

ri-ve

ri-ve ſunt eloquentiſſimus, cum in iis, quæ ad artem oratoriam ſpectant, tum ad inſtitutionem & doctrinam vitæ moralis. Eum igitur, qui princeps eſt, inter omnes, ſuadeo frequenter legas; primum libros eos, qui ad inſtituendum oratorem ſunt accommodati; deinde orationes, in quibus exprimitur vis omnis atque ars oratoris; deinceps libros ejus omnes in Philoſophia. Ita eloquentiam cum ſapientia conjungens, conſequeris id quod ipſe teſtatur in Bruto, qui ſtudet eloquentiæ, eum & prudentiæ operam dare; non enim vir improbus eſſe, & haberi eloquens poteſt. Sed tum quid opus fuit, ut ad me ires pro iis rebus, quarum tu ipſe es copioſiſſimus? ſiquidem tua epiſtola, qua te inſtrui certâ viâ ad oratoris ubertatem petis, tum verborum copiâ referta eſt, tum gravitate ſententiarum; ita vero eleganter ſcripta, ut, in eo quod quæris, alios excellere videaris. Nihil enim in illa abeſt, quod quivis diſertus aut copioſus amplius deſideret. Itaque potius tentandi causâ, quàm conſilium exquirendi, te eam ſcribendi curam ſumpſiſſe puto. Quocumque tamen egeris animo, gratiſſimum mihi fuit provocari abs te literis, quo aliquod argumentum ducerem ex tuis verbis ſcribendi ad te, quem ſummopere diligo. Ex quo enim tecum ſum collocutus, ſenſi te virum doctum atque eloquentem, dignumque exiſtimavi, quem omnes, qui ſtudiis humanitatis delectantur, diligant, & charum habeant; & eò magis, quò in iis oris ortus es & educatus, in quibus vel rarum eloquentiæ veſtigium verſatur. Vale, & me ama. Bononiæ.

EPISTOLA XLI.

*Poggius P. S. dicit Scipioni Episcopo * Mutinensi.*

*Valla,p.314.

Cum verbis* tecum agere potuissem, mi jucundissime Pater, ea quæ literis sum scripturus, tamen cum verba cito defluant*, & minorem auctoritatem habere videantur, decrevi in hoc meo laudandi munere, epistola potius, quàm sermone uti, apud te præsertim, qui scriptis meis, quamvis nullius operæ pretii*, plurimùm delectaris. Etenim, si ad alium quempiam ex his notis nostris similis dignitas delata fuisset, hæsitarem * paulum in scribendo, veritus gratulandum-ne sibi * existimarem, an potius condo-
Valla,p.314. lendum. Nam si dignitas hujusmodi nihil præter opulentiam ac tumorem quendam, ut multis contingit, secum afferat, nescio qua in re sit opus nostra gratulatione, quippe qui ejusmodi curam sumimus erga illos, quibus aliquid boni contigisse arbitramur. Quum autem quidam honoribus in se collatis abuti consueverint, & deteriori se vitæ tradere, ingemiscendum est, illos peccandi facultatem ac materiam consecutos. Interrogatus Socrates olim, beatum-ne ac felicem putaret quendam prædivitem hominem atque opulentum: *Nondum*, inquit, *cum eo sum collocutus*. Non enim ex divitiis, aut principatu, sed ex animo possidentis æstimabat hominis felicitatem. Multos quidem vidit nostra ætas, qui altiori gradu, ac magistratibus affecti, ex licentia, atque affluentia rerum nequiores multo evaserunt; nonnullos vero, qui, cùm antea viri solertes, industrii, studiosi literarum, & ingenii perspicacis haberentur, post susceptam amplitudinem digni-
Valla,p.315. tatis, socordia, desidia, ignavo otio torpescerent, ad pastum, ac somnum, veluti mutum animal, vacantes; quidam hu-

militatem in ſuperbiam, frugalitatem in luxum, liberalitatem in avaritiam, charitatem in odium converterunt. Solent aliqui cauſari fortunam, quòd inopiâ victûs impediantur a ſtudiis & virtute; at iidem ſimulatque ad majora conſcenderunt, bonorum abundantiâ a bene agendo retardantur, quibus non bono, ſed malo dignitas & divitiæ extiterunt. Horum omnium vicem, ſtultus fuerit, ſi quis gratulandam, ac non potius deflendam putet; quum eas res, quæ bene vivendi incitamenta præbere debuiſſent, ad errandi ac delinquendi facilitatem tranſtulerint. Imitantur ii quidem malos artifices, qui ex materia pulcra ædificium turpiſſimum ſtruunt. At vero mihi, cui tua virtus nota eſt, & longâ conſuetudine perſpecta; qui non adumbrata ſigna aliqua tuæ probitatis & prudentiæ, ſed impreſſa veſtigia percepi; licet vere, & ex animo gratulari tum felicitati tuæ, tum vero maxime * virtuti, qui bonis initiis rectum iter ingreſſus, ſis talenta tibi credita cum magno fœnore Domino redditurus. Non enim emendicatam precibus, non ſuffragiis comparatam, non conceſſam ambitioni dignitatem conſecutus fuiſti, ſed integerrimis moribus, ſpectatæ probitati, virtuti cognitæ attributam: quò certior ſum, in hac novæ dignitatis acceſſione, ardentiorem tibi mentem ac deſiderium, ad rectam, atque exquiſitam quandam vivendi normam, futura. Nam quò majus tibi onus eſſe injunctum ſentis, eò te reddes contentiori animo ac voluntate ad exſuperandas difficultates omnes, quæ bene agentibus propoſitæ videntur. Adeſt * acre tibi ingenium, adſunt ſtudia literarum, quibus ab ineunte ætate deditus extitiſti, adeſt omnibus in rebus continentia, ſumma modeſtia, atque animus a vitiis liber. Abes longe a vitio eorum, qui ſe ortos ad voluptatem putant. Tum eximia ac præſtans natura, tum ſacræ Scripturæ jugis lectio tibi præſtiterunt, ut non vulgari ac nota Epiſcoporum via, eorum dico, qui pluris dignitatem faciunt, quàm bonitatem, tibi ducas proficiſcendum *, ſed multò exquiſitiori ac perfectiori, quæ ſit ceteris tanquam verum ſanctitatis exemplar. Nam quid tibi deeſt eorum, quæ in optimo Antiſtite requiruntur? Tu conſilium in deliberando,

* Valla, ibid.

* Valla, ibid.

* Valla, ibid.

prudentiam in agendo, in perficiendo diligentiam, in decernendo æquitatem adhibere potes. Tu humanitate, benevolentiâ, charitate facilè ceteris præstas: tibi mores præstantissimi summam laudem contulerunt: ut, nisi tu-te ipsi desis, omnia alia accumulate tibi adesse videantur. Non disputabo nunc (hæc enim tu ipse melius nosti) quid Episcopum deceat, quod ejus sit officium, quæ actio, quod munus. Nam Paulus Apostolus, pluresque ex illis sanctissimis, quos frequenter tractas, viris, tibi abunde suppeditant mandata, quibus Episcopi & Sacerdotes pareant, qui Deo, non mundo cupiunt servire. Multa certe præcepta tradunt, plures afferunt difficultates, quibus Præsules astringantur; honorem vero illum maximo premi onere asseverant, neque Episcopum esse, qui præesse cupiat, sed prodesse. Dispensatorem bonorum Ecclesiæ, cui præsit, esse dicunt, positum in quadam veluti specula, ex qua aliis consulat atque opituletur. Denique tam multa onera in eum congerunt, ut Chrysostomus scribat in Epistolam ad Hebræos, mirum esse, si Rectorum aliquis salvetur. Illud vero constanter affirmo, unum quoddam esse onus omnium maximum. Nam, quum omnes difficultates, quæ Sacerdotibus imminent, animo evolveris, nulla gravior, nulla magis ardua occurret, quàm suscipere multarum animarum curam. Grave est, subire onus medendi morbis animi, qui occulti ac latentes ut plurimum esse solent; gravius reddere rationem alterius vitæ; gravissimum vero alterius delictorum debitorem teneri, proque delinquente apud Deum puniri. Vide quid sentiat alio in loco Chrysostomus. *Sacerdos*, inquit, *etiamsi bene propriam dispensaverit vitam, ceterorum vero negligenter curam habuerit, cum perniciosis in gehennam vadit.* Hæc mihi admodum ardua videntur, plurimoque labore ac sudore plena, neque cujusvis esse hominis, sed bene instituti ad vitam, & accepti Deo. Etenim, si dispensator quispiam in magna familia laboriosum ducit accepti atque expensi accuratam rationem ferre, & in ea multos occupat dies; quam si in plures annos differat, vix suas rationes etiam apud eos, qui persæpe falluntur, explicare in singulis potest; quandoque autem, cum

incuriosius se habuerit, in carcerem truditur; quid ei contingere arbitremur, qui non unius alicujus fundi aut familiæ dispensationem, sed amplissimæ civitatis, magnæque patriæ rationem reddendam suscepit, ubi non tantum pro rebus actis, sed neglectis quoque atque omissis apud eum, qui nequit falli, tabulæ ac codices erunt proferendi? Mihi quidem terror ac tremor quidam injicitur, hæc & plura alia, quæ in mentem veniunt, consideranti, quæ certe me olim deterruerunt, sive ex imbecillitate ingenii, sive negotii timore, a sacerdotii officio ac cura, suaseruntque ut eligerem sæcularem vitam. Tibi autem, cui amplior animi virtus, singulare ingenii acumen, fervens voluntas, talia adjumenta subministrarunt, ut quantumvis arduas res & consilio obire, & ratione perficere facillime queas, scio futura esse levia, quæ ceteri gravissima solent judicare; quóque majus certamen sit tibi propositum, eò audentius atque enixius explicaturum tuas vires adversus mundi hujus colluctationes. Nihil est enim tam difficile, quin volenti facile fiat. Quamvis virtutem sapientissimi tradant in arduo collocatam, facilis tamen ad eam est ascensus, si quis animum recte intenderit ad iter pervestigandum. Nolo consiliis quibusdam prudentum apud te uti, ne videar diffidere sapientiæ tuæ: hoc tamen pro nostra amicitia admonuisse te velim, ut, cùm tanquam sponsa quædam spiritualis sit tibi condonata, quacum vivas, quacum Deo fructum uberem parias, illam solam tibi enutriendam, ornandam, colendam, neque ullam præterea amplius appetendam, seu quærendam, quantumvis sit opulentior, putes. Nisi enim hanc propriam esse existimaveris, quæ a te divelli, aut amoveri per totam ætatem nequeat, nunquam sincere animum in ejus cura poteris defigere; neque enim suis rebus fuerit contentus, qui inhiabit alienis. Attamen, cùm tanta in te sit doctrina, quanta in viro peritissimo ac doctissimo esse potest, cùm sacrarum Literarum studio quotidie incumbas, cúmque ea, quæ tibi agenda sunt, jamdudum legendo perceperis, jam non eges alterius adminiculo ad rectam vivendi legem atque institutionem. Scis te esse Episcopum, hoc est, non tuarum re-

rum, sed aliarum præmeditatorem; scis te pascendis ovibus destinatum, scis te præpositum curæ publicæ utilitatis, scis tibi illius vestigia imitanda, qui se Pastorem esse bonum professus est. Quæ omnia cum mente atque animo defixa teneas, cúmque ad omnes ejusmodi labores non solum obeundos, sed etiam superandos, omnes tuas cogitationes erexeris, verissime, atque optimo jure tibi gratulandi occasionem assumpsi; quum susceperis id munus, quod & viventi summam laudem, & mortuo æternam sit gloriam præ-
* Valla, ibid. staturum. * Vale. Bononiæ.

EPISTOLA XLII.

Poggius Valasco Portugalensi, sal.

NESCIO malitiâ ne feceris, an oblivione, quod nulla in re satisfecisti mihi in iis, quæ teneris. Scis quo labore & diligentiâ
* Valla, ibid. rem, quam sollicitabas, * confecerim; non facilè tamen adducor, ut credam te obliviosum fuisse, in re præsertim tam recenti. Ego tecum sum usus summâ fide, & benevolentiâ: tu, si perfidiâ uteris mecum, feres abunde præmium iniquitatis. Cave ne me hac vice fraudes; nam acues ingenium meum ad ulciscendam injuriam; non enim hanc fraudem tam apertam inultam feres. Ego in re pecuniaria jacturam faciam: tu in fama & honore, quæ bonis viris sunt chariora pecuniis. Idcirco debitum solve, & quam
* Valla, ibid. primum; aliàs * te notum reddam non solum domesticis, sed externis. Certe mecum ipse recogitans fidem in te meam, nescio, etiamsi impudentissimus omnium esses, quo vultu, qua facie, qua inverecundia abieris, ut non solum nummis, quos pollicebaris, sed ne verbis quidem gratiam mihi referres. Sed me continebo paulum, quoad respondeas: quod si distu-

leris; aut si tergiversferis, tuâ infamiâ ac dedecore; quæ etiam Regi tuo, & Concilio per me nota erunt, mihi satisfactum putabo. Bononiæ.

EPISTOLA XLIII.

Poggius P. S. D. Fernando Didaci, V. Cl.

UM audissem jamdudum a plurimis, quibuscum est mihi frequens consuetudo, te esse virum doctissimum, atque omni literarum genere præstantem, studiosissimum vero earum literarum, quæ spectant ad studia humanitatis, summâ statim te sum complexus benevolentiâ. Accessit ad eam augendam, quod quidam mihi retulerunt, te cum voluptate legere epistoias meas, quamvis parvo sint æstimandæ. Quod autem pluris facio, quàm reliqua omnia, quodque ad amorem me etiam excitavit, multi affirmant, te ad variarum multiplicumque rerum scientiam adjunxisse etiam studia probitatis ac virtutis, neque minorem te laudem ex ejus cultu, quam ex literis reportasse: qua in re permagnum adeptus es doctrinæ atque ingenii fructum. Etenim qui id suis studiis assequuntur, ut eis utantur, tanquam instrumentis ad honestum ac decorum illud, quod laudatur a Philosophis, capessendum, ii mihi videntur egregium atque excellens præmium ex suis vigiliis reportare. Quibus vero multarum rerum scientia attulit irritamenta, aut fomenta vitiorum, jam præstaret illos rudes fuisse, quàm doctos, mutos potius quàm eloquentes. Idcirco enim bonæ artes repertæ fuerunt, ut illis instrueremur, quid agendum esset, quidve omitrendum; ut per earum exhortationes optimis moribus instrueemur. Hæc est causa, cur sapientes velint, postremam, cui vacandum sit, debere esse moralem Philosophiam, tanquam perfectioris cujusdam vitæ præcepta

& inſtitutiones continentem. Quum igitur ex literis ſummam omnium rerum doctrinam ſis conſecutus, virtus autem boni viri tibi nomen indiderit, commotus ſum ad te toto ex animo diligendum. Scis enim, virtutem tanti eſſe, ut nos ad eorum etiam, quos nunquam vidimus, benevolentiam compellat. Cupiebam aliquid ad te ſcribere, quo tibi mea erga te voluntas notior fieret: ſed nulla ſe hactenus occaſio tulit, qua daretur ſcribendi facultas. Nunc verò, quum Lupus Roderici, admodum mihi familiaris, qui olim quaſdam meas epiſtolas, quæ ad te deferrentur, ſcripſerat, ſe velle ad te ire mihi ſignificaſſet, rogaſſetque, ut aliquid ad te literarum darem (quod pergratum eſſet tibi futurum) ſumpſi ex ſuis verbis veluti argumentum quoddam ad te ſcribendi, ut, poſteaquam coram verbis fieri nequit, abſens per literas me tibi deditum eſſe cognoſcas. Non ſum hoc primordio uſus exquiſito quodam genere literarum, quemadmodum ad inſignem virum ſcribentem decebat; ſed rudi quodam, veluti internuntio, & ex tempore proficiſcenti, nullo cum apparatu. Hic & tibi Poggium offeret, licet puſillum hominem atque imbecillum, & præſto * omni in re ſatisfacturum pro facultatibus nunciabit. Vale, & me, quando id mutuum fit, ama. Bononiæ, 3. Kal. Novembris.

* Valla, ibid.

EPISTOLA

EPISTOLA XLIV.

Poggius P. S. D. Francisco Marescalco.

NIHIL est, mi Francisce, quod libentius agerem, quàm scriberem ad te sæpius, quem scio mihi amicissimum. Sed impedior pluribus negotiis, in quibus scriptura opus est, ut aliquando nil magis sit mihi molestum, quàm scribere. Hoc fuit causæ, cur non responderim nonnullis epistolis tuis. Nunc vero, quum tertia a te epistola mihi reddita sit, sumpsi calamum, ne viderer vel contemnere amicitiam nostram, vel negligere mandata tua. Postulas a me volumen epistolarum, quas scripserim ad Nicolaum. Ego jamdudum id fecissem, nisi expectassem quasdam alias ad eum epistolas, quæ desunt volumini, paulò quàm ceteræ uberiores. Binis jam literis oravi Nicolaum, ut illas ad me mitteret; at ille omnium negligentissimus, qui sua tarditate cochleam superaret, neque misit epistolas, neque verbum rescripsit ullum, me suspensum detinens, qui non audeo volumen edere, priusquam illæ adjiciantur. Scias me tamen scripsisse ad te epistolam, quæ erit prima omnium, inscripta, veluti quoddam procemiolum. Ejus copiam ad te mitto, ut intelligas, me non immemorem promissi, & re & verbis, quoad potuerim, satisfecisse voluntati tuæ. Etsi enim sum admodum pusilli ingenii, tenuissimæque facultatis, conor tamen non solum respondere officio de me bene meritis, sed etiam provocare ad promerendum. Pessimum est vitiorum omnium ingratitudo, quam qui sequitur, turpissimus omnium haberi debet; neque enim Deum colere, neque amicitiam aut benevolentiam hominum potest, qui fuerit ingratus. Sed hæc hactenus. Si vis hos quaterniones, ut sunt dissoluti, curabo, ut ad te deferantur: sin

vero expectare vis, quoad volumen perficiatur, ac ligetur, age ut lubet; tibi enim illud dicavi, prout cognoſces exempla. * Tu vale, & quid fieri a me velis, perſcribe. Bononiæ, pridie Kal. Decembris, manu feſtinâ. Gaſpari noſtro plurimam ſalutem dicito verbis meis.

* Fortè exemplo.

EPISTOLA XLV.

Poggius P. S. D. Lippo ſuo, V. Cl.

ODO cùm domum noctu rediiſſem, offendi literas tuas, & ſimul libellos, quos remiſiſti. Retulit inſuper quidam ex domeſticis, illum qui detulerat, dixiſſe, ſe poſtridie mane ad te velle proficiſci: ſi quid vellem reſpondere, ut præſto id eſſet. Itaquè, licèt opus eſſet exquiſito quodam genere literarum, ad virum præſertim eloquentiſſimum, ſumpſi tamen calamum, ſcripturus pro temporis facultate quicquid in buccam veniret, ne tibi parum reſpondere viderer in officio reſcribendi. Scio moris eſſe eorum, qui primum ad amicos ſcribunt, accuratioribus quibuſdam literis uti, ad oſtendendam, ſi quam in eis videri volunt, vel eloquentiam, vel doctrinam. Si cui autem id eſſet neceſſarium, ego is eſſem qui ſcriberem ad eum, qui ſuis in literis uſus eſt ſummâ dicendi copiâ & gravitate, niſi tibi notæ eſſent, quæcumque illæ ſint, copiolæ & facultates meæ. Verum aliàs diligentiùs, quum otium erit, & res requiret, literis colloquar tecum: nunc, ut tempus poſtulat. Epiſtola tua mihi ſummam attulit voluptatem, cùm videam te ita inſtitutum ſtudiis humanitatis & eloquentiæ, ut, ſi in eis perſeveres, magnâ ſis laude & gloriâ futurus. Non loquor tecum (neque enim natura id mea patitur) adulandi gratiâ, ſed quod ita & ex animo ſentiam. Ea eſt in te facultas dicendi, ea ubertas,

is ornatus orationis, ut paucos legerim (pace eorum dixerim) qui tibi sint anteferendi, vel elegantiâ, vel suavitate. Itaque, si rem mihi gratam, si tibi, tuoque ingenio dignam, si tuæ naturæ accommodatam cupis facere, quicquid temporis tibi subripere potes, colloca & consume in his literarum studiis, quæ & ad eloquentiam spectant, & ad sapientiam. Vir magnus, mihi crede, evades, si perseverabis. Me autem scias esse tibi propter tuas virtutes amicissimum, adjuturumque esse, si cetera deficiant, saltem cohortationibus. Plura ne scribam, & summum frigus, & uxor impediunt. Silius Italicus non est apud me; dimisi enim Florentiam meam supellectilem. Cum huc redibis, poteris universam scrutari, & ex ea sumere quicquid libuerit. Vale, & me ama. Bononiæ, die 13. Decembris.

EPISTOLA XLVI.

Poggius P. S. D. Lippo suo, V. Cl.

UDIUS-TERTIUS cum ante cœnam scripsissem ad te epistolam paucis verbis, quam erat ad te allaturus quidam, qui ad me unà cum tuis literis libellos meos attulerat, dedissemque eam librario meo, qui ferme continuo domi manet, ut illi redeunti, prout pollicitus fuerat, traderet; percunctatus nunc a librario, comperio epistolam non esse ad te delatam, & quidem nuncii tui culpâ, qui revertendi curam omisit. Nolens igitur perire lucubratiunculam meam, non ut aliquid æstimanda sit, sed ne me negligentem judices in rescribendo, curavi per alium ut tibi redderetur. Si autem putassem, hoc biduo scribendi spatium mihi dandum fuisse, aliquid exarassem fortasse uberius ac diligentius. Sed quicquid id est, accipias, oro, loco pignoris meæ erga te be-

nevolentiæ, quæ permagna eſt tum humanitate tuâ, tum meâ voluntate contracta, qui diligo & amplector eos, quos video excellere ingenio, & ſuavitate dicendi. Vale, & me ama. Die 16. Decembris, noctu.

EPISTOLA XLVII.

Poggius P. S. D. Benedicto Aretino, viro doctiſſimo.

LURIMUM delectatus ſum tuis ad me literis, mi Benedicte, & ſimul ſum admiratus ingenii tui acumen; qui, cum tantam operam impenderis juri civili perdiſcendo, ut inter doctiſſimos ejus artis viros digne annumerari poſſis, ita tamen eloquenter, ita ornate, ita facunde ad me ſcripſiſti, ut non minorem ex eloquentiæ facultate, quàm ex legum doctrina laudem, meâ ſententiâ, merearis. Eſt profecto indicium egregii animi, & ad literarum ſtudia bene inſtituti, duas res, quarum utraque difficilis eſt atque ardua ad percipiendum, ita eſſe complexum, ut parem te reddideris illis etiam, qui in alteram tantum omnem ſuam operam contulere. Immenſum quiddam eſt juris civilis perceptio; tum propter rerum varietatem ac ſententiarum, cum plures inter ſe diſſideant legum ſcriptores; tum vero maxime propter commentantium infinita pene volumina, quæ mentes legentium diverſis implicant opinionibus, ita multis ac ſuperfluis verbis diffuſa, ut ea ſola ætatem etiam cervorum conſumerent ad legendum; quorum tractatio & moleſta eſt (abſunt enim ab omni cultu orationis, ut priſcos illos Juriſconſultos, eloquentiſſimos viros, nunquam legiſſe appareat;) & tanta eſt ſententiarum contrarietas, tanta verborum cavillatio, ut percipiendæ veritatis viam præcludere videantur. Eloquentiam vero quàm non facilè conſequamur, hinc licet perſpici, quod omni in tempore,

omni in ætate, pauci reperti sint, qui jure possint appellari eloquentes. His in facultatibus quum te conspiciam majorem in modum profecisse, gratulor tibi, qui vires ingenii in eo collocaris exercitio, quo & honori & utilitati possis consulere. Nam legum scientia opes ac divitias tribuet, necessarium vitæ humanæ præsidium; eloquentiæ autem adminicula maximum ornamentum afferent, & ipsa quoque admodum accommodata ad excolendam atque exornandam scientiam juris civilis. Neque vero est, quòd te moveat communis error multorum, qui, pecuniæ gratiâ, jura ad injuriam convertunt. Semper malorum copia bonos numero superavit, & vetus est sententia, *omnia præclara rara*. Omnes ferme ad juris doctrinam accedunt, lucri cupiditate, & quæstûs causâ: quod cum sit tanquam præcipuus finis discentibus propositum, eam justitiam veram esse ducunt, quæ sit quæstuosissima. Ita non æquitatis rationem ullam habent, sed nummositatis, cum ad id solum vacent, quod sit eis studiorum suorum & vitæ finis constitutus. Ubi vero lucrum abest, tum demum jus habetur pro injuria. Non, quid justitia requirat, attenditur, sed quid emolumenti controversia possit afferre. Itaque melior ratio illa ducitur, quæ fuerit ditior atque opulentior. Ut plurimi negotiatorum parum quid in lucro proficiunt, nisi admodum mentiantur, ac fallendo mercaturas suas verbis extollant, sic magna pars Jurisperitorum parum utilitatis se putat posse consequi, nisi justitiam mendacio, æquitatem verborum præstigiis subvertant. Ita non ad juris, aut legum præscriptum, sed arbitrium dantis, aut porrigentis munus, disputant atque altercantur. Verum tu, quem excellens animi natura non magis ad literarum, quàm ad virtutis cupiditatem incendit, ex hoc communi doctorum grege, nullum * esse existimas, quod fuerit idem sejunctum ab honestate. Nolo autem, ut te redigas ad normam & instituta quædam ejus Philosophiæ, quæ felicitatem sola constituit in virtute; civilem enim vitam capessentibus multa sunt præter eam necessaria: quanquam Philosophorum plures fuerunt qui appetiverunt, quàm qui contempsere divitias. Vox vero ad

* nullum jus.

paupertatem cohortantium magis ore laudanda eſt, quàm re experiunda; nam duriſſimum eſt ac moleſtiſſimum, egenum atque inopem eſſe, adjumenta vitæ ab aliis demiſſo vultu petentem. Cum laudarem olim noti cujuſdam, qui in diem acceptis eleemoſynis viveret, paupertatem, dicens illam liberam atque expeditam multiplicibus moleſtiis vacare, quibus reliqui implicarentur: *Vera ſunt*, inquit, *amice, quæ a te dicuntur; ſed tamen paupertas multis incommodis ac ſuſpiriis referta eſt.* Neque vero eſt, ut verearis, ne rite conſulendo, aut juſtitiæ favendo depreſſus jaceas, aut non reliquos longe antecedas & divitiis & dignitate. Multo majus atque acceptius eſt, boni & juſti viri, quàm docti aut callidi nomen poſſidere. Maximi ſemper virtus etiam ab improbis habita eſt, quæ æſtimatur, veneratur, colitur etiam ab invitis. Neque enim fieri poteſt, ut de quo confirmata jam ſit virtutis opinio, non & honore, & auctoritate, & commodo ceteros antecellat. Quamobrem primum, ut facis, virtuti a te dandam operam cenſeo, tum indulgendum totis viribus legum ſtudio, deinde addenda eſſe his eloquentiæ ornamenta. Hæc te jacere non ſinent, ſed erigent altius, & in ſummo dignitatis atque honoris gradu collocabunt. Sed hæc tu melius potes cognoſcere a ſapientiſſimis viris, quorum in lectione continuo verſaris. Quod autem in epiſtolæ tuæ principio & me collaudas ob doctrinam, atque eloquentiam, & meam operam tibi profuiſſe, ac propterea te mihi plurimum debere affirmas, vellem, ut amice ſcribis, ita & vere ſcribere contigiſſet. Sed tua in me benevolentia plus tibi de me, quàm requirit veritas, perſuaſit, & rem parvulam poſuit ſummi beneficii loco. Nam ego homunculus ſum rudis atque impolitus; rem vero admodum tenuem gratitudo animi magnam facit. Eſt quidem grati animi officium, non tantum beneficii, quantum voluntatis propenſæ ad beneficentiam, rationem habere: quæ quoniam in me fuit, facile patior, non pro officio, quod nullum extitit, ſed pro mea in te affectione mihi abs te gratias agi. Vale, & me, ut cœpiſti, ama. Bononiæ, die 10. Decembris.

EPISTOLA XLVIII.

Poggius P. S. D. Rinutio suo.

IDEO quid sentias de Podagrico nostro, & ejus ministris. Certe sunt mendacissimi, nullaque iis fides præstanda, cum toties fuerint mentiti. Ego eis, aut eorum similibus, nihil credere decrevi. Summa benevolentia, quam habeo ad * Archiepiscopum Pisanum, quocum mihi jam vetus est ab ipsa adolescentia consuetudo, me coëgit, ut ad eum scriberem tam serio, quæ videbantur esse in honorem suum: non quidem meâ causâ, cujus ea nihil referebant *, sed suâ, cujus honori & famæ consultum volebam. Scis etiam quæ optimâ fiunt mente, quandoque interpretari iniquius a multis, & præsertim ab iis, qui se læsos putant. Non debet esse molestum Archiepiscopo, si fit certior eorum, quæ sibi objiciuntur, vera-ne sint, an secus; nam vera possunt corrigi, negligi vero & purgari falsa. Sed tamen danda est opera, ne aliquam veluti causam demus ad minus recte sentiendum de nobis. Id recte fieri putatur, si neminem læseris, ne in parvis quidem rebus; sed tamen Cincius mihi dixit, sibi a gubernatore optime satisfactum; &, cum sibi mihique injuriam factam sciat, etiam si id casu aliquo accidisset, se esse sibi amicissimum. Neque vero ait, se unquam dixisse quædam, quæ scribis dici, ab eo esse dicta. Sed est nequitia hominum quorundam, ut, cum videant aliquam oriri inter notos simultatem, conentur serere mendacia, quibus ad inimicitiam perveniatur. Sed hæc hactenus. Locutus sum cum Gregorio de rebus tuis. Is suadet, ut venias; nam asserit Camerarium dicere, se tibi nunquam defuturum. Itaque suadeo idipsum & ego. Si is fidem servat, proderit tibi: si tergiversabitur, nihil oberit; nam

* Valla, p. 316.
* Valla, p. 317.

apud nos vel legendo, vel obsequendo, melius eris, quàm Romæ. Veni igitur; &, cum hîc eris, colloquemur unâ; &, ut spero, fata viam invenient. Multi sunt in Curia rudes & impudentes, quibus tamen nihil deest, multo minus tibi. Vale, & me commenda Gubernatori. Bononiæ, die 15. Februarii.

EPISTOLA XLIX.

Poggius P. S. D. Leonardo Aretino, V. Cl.

VIR eloquentissimus, tuique amantissimus, Candidus noster Mediolanensis, misit ad me quendam libellum, in quo scriptæ sunt epistolæ duæ; altera Alphonsi Hispani ad Archiepiscopum Mediolanensem; altera sua, qua illi epistolæ respondet. Rescribit ille epistolæ tuæ, perstans in sententia. Candidus hoc indigne ferens, suscipit defensionem tuam, illumque acriter arguit. Loquitur Hispanus, ut mihi quidem videtur, admodum moderate. Tu tamen, quid uterque afferat facultatis ad rem, de qua agitur, legendo intelliges. Laudandæ sunt ejusmodi disceptationes, cum vacant contumeliâ, exercendi ingenii gratiâ susceptæ. Mitto igitur ad te libellum. Tu, si videbitur, respondebis Candido, agesque gratias pro sua erga te benevolentia; nam amici officio functus est. Vale, & me ama, ut soles. Bononiæ, 4. Idus Aprilis.

EPISTOLA

EPISTOLA L.

Poggius P. S. D. Feltrino Bojardo, Equiti Ferrarienſi.

ITTO ad te oratiunculam, quam petis, ſcriptam a me in laudem Nicolai noſtri. Nequaquam tamen ſatisfaciet tibi, cum neque mihi placeat. Sed volui, reliquis tacentibus, aliquid loqui vel ineptum, quò alios ad dicendum excitarem. Ægre equidem ferebam amicos ſuos, doctos præſertim, tandiu ſilere in cauſa tam honeſta & digna, in qua aliquid excuderent ad memoriam tanti viri. Ipſi tamen ſunt fortaſſe prudentiores, qui res ſuas edunt maturius ac elimatius: ego vero, ſtultorum more, quamprimum exprimo quod in buccam venit, & qui primus ad dicendum ſurrexi, opinor datum iri veniam infantiæ meæ; malui enim inepte, quàm nihil ſcribere. Quod ſi cetera diſplicebunt, id ſaltem gratum eſſe debebit, affectio ac pietas mea erga amici memoriam celebrandam. Cum laudatiunculam hanc tranſcripſeris, remitte exemplar, & ſimul quid de ea ſentias, fac me certiorem; magni enim facio judicium tuum. Vale. Puer meus recte ſe habet a morbo, à quo jam convaluit. Bononiæ, 29. Maii.

EPISTOLA LI.

Poggius P. S. D. Guarino suo.

LAURENTIUS de Prato præstantissimus, atque humanissimus inter medicos nostræ civitatis, est conjunctus mihi summâ benevolentiâ, ut inter nos major esse non possit. Is habet filium optimum adolescentem Sassarum, admodum deditum nostris studiis, in quibus evasit doctissimus. Est singularis ingenii, & vitæ continentissimæ, ita ut mores superent vim ætatis. Quum Latinis sit plurimum eruditus, cupit adjicere ad doctrinam suam etiam cognitionem Græcarum literarum, quibus etiam paulùm operam dedit. In hoc suo tam honesto desiderio non solum cohortandus est, sed etiam adjuvandus. Itaque, quum ad te proficiscatur discendi causâ, suscipe eum, oro, tuâ solitâ humanitate, & veluti filium erudias. Rem gratissimam facies patri, viro optimo, & doctorum omnium amicissimo. Adolescenti suppeditabis materiam ad laudem & gloriam comparandam: tu autem optime collocabis beneficium, instruendo hunc, qui sit vir insignis tuâ operâ futurus. Mihi vero facies rem ita gratam, ut quicquid in istum conferes officii & doctrinæ, id in meipsum collatum putem. Si ergo Poggii tui apud te honestæ preces valent, fac, te rogo, ut is intelligat has literas sibi plurimum profuisse. Annumeres ipsum inter filios tuos; aliquando enim plus laudis & voluptatis percipimus ex iis, quos bonis artibus educamus, quàm ex illis, quos procreavimus; cum illos voluntas, hos necessitas nobis tradiderit sublevandos, ut in aliis opera & pietas nostra laudetur, in aliis vis naturæ. Vale, &, si me amas, Sassarum quoque, ut pariter ames, velim. Scripsi nuper post obitum Nicolai nostri epistolam quandam

ad Carolum Aretinum, in qua dolui de morte sua. Postmodum, quum viderem nullum ex amicis aliquid scribere ad laudem suam, præstiti ei munus, quod solum defunctis potest concedi. Edidi oratiunculam funebrem, in qua etsi non omnes suas laudes expressi, eas tamen, quæ tunc in mentem venerunt, stylo complexus sum, licet paucis; non enim multis utendum est verbis apud aures multorum ita delicatas, ut nihil probent, nisi quod eloquentiam Ciceronis repræsentet. Epistolam ergo & oratiunculam tradidi Augustino de Villa tibi deferendas, ut eas legas quum otium erit. Nam licèt parum culta sit oratio; quia tamen virum olim tibi amicissimum laudat, certus sum, quæ scripsi, te, etsi non mea, at saltem causâ mortui probaturum. Vale, & quid de eis sentias, rescribe. Bononiæ die 6. Junii.

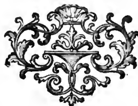
EPISTOLA LII.

Poggius P. S. D. Francisco Barbaro, Equiti insigni.

SIGNIFICAVI nuper per epistolam Carolo Aretino dolorem, quem suscepi ex morte Nicolai nostri, viri, ut nosti, præstantissimi inter ceteros nostræ ætatis viros. Expectabam vero in dies, ut aliquis ex his nostris doctoribus scriberet aliquid in laudem ejus, qui fuit doctis omnibus amicissimus. Et quidem æquum erat, quempiam eorum, qui scribendo possunt, aliquid cudere, saltem exercendi ingenii gratiâ, in memoriam illius. Sed, quum viderem, nullum, quod scirem, id munus suscipere, arripui ego calamum, & inter multas occupationes cum publicas, tum privatas, paucis complexus sum, quæ ad ipsius commendationem spectabant: qua in re nihil mentitum me esse profiteor, nihil in eum contuli alienum suis moribus & doctrinâ. Summa enim fuisset impuden-

tia, voluisse mendacem esse apud eos, penes quos semper vixerat, & oratio habetur. Quin potius vereor, ne parum cumulate recensuerim, quæ in ejus laudem verissime dici posse videbantur. Sed ea relinquo eloquentioribus, qui copiose & ornate cogitationes suas mandare literis possunt. Ego, mulierum more, quarum subita consilia prudentiora habentur, quicquid in mentem venit, primo impetu expressi, relinquens aliis uberem, si voluerint, scribendi facultatem. Cum autem sciam, te fuisse Nicolao, dum vixit, summo amore conjunctum, arbitror te libenter lecturum, quæ ad ipsius nominis famam pertineant. Itaque tradidi Hermolao nostro, viro humanissimo, & epistolam & oratiunculam, quas describi, & ad te deferri procuraret. Leges igitur illas, quum tempus otium tibi suppeditabit; &, licèt res parvi sit æstimanda, si auctorem consideres, tamen propter Nicolai memoriam tradas ceteris legendam; non enim, si satis digne pro Nicolai virtute a me scriptum non est, idcirco ejus nominis memoria est obliteranda: quanquam oportuerat laudes ejus, qui eloquentissimus extitisset, pari eloquentiâ fuisse descriptas. Sed ego, quod vir esmeæ tulerunt, officium præstiti, reliqui ornatius scribendi curam suscipient. Vale, & tuum mihi de epistola atque oratione verum & ex animo judicium perscribe. Bononiæ, die 10. Junii.

EPISTOLA LIII.

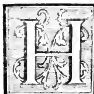
Poggius Valasco.

XPECTAVI diutius, quàm tua perfidia ferebat, ut mitteres pecunias, quibus me fraudasti. Tenuerunt me suspensum quidam Portugalenses, qui adsunt in Curia, rogantes, ut æquo animo ferrem, quoad eis responderetur, quum se dicerent de hac re ad te scripsisse. Sed qui non es veritus per summum nefas decipere præsentem, multo magis absentem delusurum te cogitavi. Neque me spes fefellit. Nimium es impudens & fraudulentus, qui amicum, qui socium, qui in te confidentem, tam nequiter tuis verbis fallacibus decepisti. Si scivissem, te olim fuisse Judæum, nequaquam tibi assem credidissem; nam nulla spes est habenda in eo, qui legem priorem fefellit, ut proderet posteriorem. Neque Judæus, neque Christianus, utramque fidem pro nihilo habuisti: non ut nostram fidem sequereris, Christianus effectus es, sed ut, tuâ posthabitâ, quæstum faceres ex ea, quam ementitus es, fide. Deus te perdat, pro fide infidelis. Si in priori fide perseverasses, erubuisses proximum tam turpiter fraudare. Ergo Christianus evasisti, ut fraudandi ac delinquendi licentiam tibi concessam putares. Parvus es corpore, sed nequitiâ maximus. Non jam amplius differam, quin patefaciam omnibus scelus tuum. Missos facio nummos, qui tecum erunt in animæ perditionem; tecum mihi res erit, quem patefaciam iis, qui te non norunt. Locutus sum cum Episcopo Portugalensi, cui propter suam virtutem displicuit tua fraus, atque ægre tulit, eum qui otatoris regii nomen usurpat, tam turpi notâ regni sui gloriam maculasse. Bononiæ, die 17. Junii,

EPISTOLA LIV.

Poggius P. S. D. Guarino suo, V. Cl.

HERI, cum revertissem ex Florentia, vir doctissimus Aurispa noster reddidit mihi tuas literas, quas legi summa cum voluptate; sunt enim refertæ humanissimis verbis, & singularis erga me amoris significatione. Sed hoc jamdudum mihi ipse persuasi, me a te unice & diligi & amari: ut, quamvis grata mihi sit hæc tuæ in me affectionis commemoratio, tamen nihil novi abs te afferri videatur. Placet admodum, meam intercessionem apud te tantum valere, ut, quos tibi commendo, omni benevolentiâ atque officio complectaris. Oratiunculam nostram funebrem a te & Mæcenate nostro probari, summe lætor. Etenim, si ille pulcrum ducebat laudari se a laudato præsertim viro, cur non & ego summa jucunditate afficiar, commendari scripta mea a doctissimis & probatissimis viris? non enim imperitorum virorum judicium, sed eruditorum, auctoritatem solet rebus afferre. Itaque, licet eam orationem cognoscam multo inferiorem tuâ commendatione, tamen tali testimonio vires & robur apud legentes sumat necesse est. Sed hæc hactenus. Mæcenas noster magna me de spe, quam de eo conceperam, dejecit. Loquor tecum aperte. Si tantum tribuit indoctis, quantum doctissimis, si eodem animo improbos probosque complectitur, si nihil inter vitia & virtutem discernit, si infames & scelestos ornat ac fovet, jam ipse illis similis evadat necesse est. Nam aut ἀσύνετος ἐστὶν *, καὶ πάντων ἀνόητος, ὃς οὐδὲν διαφέρειν νομίζει inter bonos & malos, aut ὁμοιότατος illis, quos probat, quorum utrumvis tali viro indignum videtur. Quî enim aliter fieri potuit, ut monstrum informe, horrendum, omnibus notum, cujus fla-

* aptius hic ἐστί. Repono itaque ἀσύνετός ἐστι, καὶ.

gitia in vicis etiam decantantur, adeo extulerit, adeo in sinum, ut ita dicam, receperit, ut etiam optimo ac continentissimo viro plura minime tribuisset? Doleo propter Mæcenatis famam, quæ admodum læditur apud doctos, quibus summa levitas videtur, adeo prolapsum esse, ut, quæ dignitas summis & egregiis viris in testimonium honoris tradatur, eam hic levissimo ac impurissimo histrioni, in signum turpitudinis, in notam ac maculam equestris Ordinis, concesserit. Atqui errat Mæcenas, si laudes plebeculæ hac ratione aucupatur, si popularis levitatis auram sequitur. A doctis & probatis viris dicta ac facta nostra commendanda sunt. Hi sunt qui nos possunt extollere, quorum laudes firmis radicibus nituntur. Sed quæ rerum monstra scribuntur, dii boni! adeo se oblitus est homo noster, ut etiam ingentia dona, magnaque præmia, ut ille gloriatur, literis largiatur. Tuum est, Guarine, monere illum, ut se retrahat, ut se contineat, ne fiat vulgi fabula. Etiam apud majores ista narrantur summa cum derisione. Si tibi videtur, legito ei has literas; amice enim scribo, & ex veritate. Scripsi hæc manu festinâ. Vale. Bononiæ, die 5. Julii.

EPISTOA LV.

Poggius P. S. D. Petro de Monte, Protonotario, V. Cl.

ECEPI, unà cum mulieribus tuis, literas quoque jucundiores quodammodo ipsis mulieribus, certe mihi suaviores; multa enim disputant de re uxoria: quæ quoniam te magis aliorum verbis, quàm re ipsâ cognovisse, atque audisse credo, missa facio, neque eis respondebo, quæ tibi incognita esse arbitror. Ego quidem, qui periculum feci eorum, quæ in uxores scripta legeram, secundum ferme annum transgressus, summam voluptatem, præcipuam animi quietem ex conjugio percepi: qua in re tantum absum ab illorum opinione, qui uxorem ducendam minime putaverunt, ut eos ad eam sententiam magis natura perversa, & moribus a communi consuetudine abhorrentibus, motos atque inclinatos fuisse arbitrer, quàm mulierum culpâ. Hominem siquidem in communem usum, atque in publicam utilitatem procreatum esse sapientes volunt, quæ maxime duo in conjugio servantur. At nonnulla difficilis reperitur? id quoque in pluribus hominibus accidit, neque tamen propterea repudiantur a consortio mulierum. Quod si quis studia literarum per eas impediri putat, vivat licet in solitudine, ut libet, atque orbitate. Equidem Socrates, Plato, Aristoteles, multique præterea Philosophorum principes duxerunt uxores, neque ideo indoctiores evaserunt, aut a Philosophiæ studiis recesserunt. Multas secum molestias dicuntur afferre uxores; sed multò pluribus ac majoribus nos servuli afficiunt, instabiles atque infidi. Quum enim ad tempus serviant, more meretricum, non hominem respiciunt, sed præmium: quod si absit, velut aves alium agrum quærunt, in quo sit uberior

victus

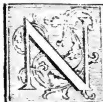
victus. Uxor vero curarum ac voluptatum conscia, tecum lætatur ac condolet, tibi respicit *, cum quo usque ad extremum diem novit se esse futuram, mœstum solatur, lætanti arridet, totamque se accommodat ad viri sui voluntatem. Quòd si absque uxore vitam agas, aut ancillarum superbiam, aut famulorum petulantiam atque insolentiam subire oportet, qui, te flente, rident, ridente, tristantur, rodunt opulentum, pauperem contemnunt. Melior ergo & laudatior vita habita semper illorum, qui nuptiis vacarunt, quàm qui uxore caruerunt: utilior certe est, & reipublicæ accommodatior. Ego quidem in diem consolor magis, posteaquam in conjugio vixi, mihique persæpe succenseo, qui tam sero rectum vivendi iter recognovi. Sed hæc hactenus. Munera tua fuerunt uxori acceptissima; pulcra enim sunt & venusta. Mihi autem nihil acceptius potuisses facere. Digna quidem sunt quæ mittantur a te, ac deferantur non solùm ad Poggium, sed ad majorem virum. Ago tibi, meo atque uxoris nomine, gratias, & quidem ingentes: uberiores uxor, quæ vestem confecit, in qua forsan aliquid dignum conjugio moliemur. Tu vale mei memor. Bononiæ, die 18. Julii.

* Meliùs prospicit.

EPISTOLA LVI.

Poggius P. S. D. insigni viro Leonello Equiti Estensi.

UPER cum in camera Pontificis esset sermo inter quosdam de epistolis Hieronymi, atque ego duo volumina ex eis pulcherrima me habere dixissem, subdidit quidam ex adstantibus, se mihi obtulisse pro illis octoginta aureos, neque tamen habere potuisse. Atqui, inquam ego, quondam Cardinalis sancti Xysti pluribus verbis sæpius me rogavit, ut eos codices sibi traderem, seque pollicitus est ex eis centum aureos daturum; præterea se loco muneris eas epistolas habiturum. Et forsan tum precibus, tum pretio motus vendidissem, nisi absterruisset me Nicolaus de Nicolis, qui tum censoriâ illâ suâ objurgatione multis verbis me retardavit, asserens id infirmi, atque abjecti animi, ac penitus alieni a literis signum fore. Quare permotus decrevi epistolas apud me continere. Hæc sentiens vir doctissimus, mihique amicissimus Aurispa noster, dixit te summe cupere habere similes epistolas in supellectili tua. Itaque admodum rogavit, ut vellem eas tibi vendere, neque in pretio ullam moram, aut dissensionem futuram. Ego, cum aliquandiu restitissem, decrevi tandem obsequi voluntati suæ, eo tamen pretio, quod aliàs oblatum erat, hoc est, ducatorum centum. Rogatu ergo Aurispæ misi pro codicibus, quos mecum habeo. Tua ergo res sit, velle aut nolle libros habere: utrum decreveris, æque mihi gratum erit. Non enim inopia illos a me abstraho, sed tibi satisfaciendi cupiditate. Hoc tamen affirmo, non esse in universa Italia, qui duobus codicibus aut plures habeat, aut pulcriores epistolas, aut magna ex parte emendatiores. Eques tuus Reatinus, cum huc antea

ostentationis causâ accessisset (volebat enim omnibus esse notam stultitiam suam) dixit cuidam Ferrariensi, te sibi ostendisse literas, quas scripseram ad Guarinum de rebus suis. Hoc non existimo fuisse verum; attamen abs te scire cupio, an hac in re, sicut & in reliquis assolet, sit mentitus. Is postmodum iterum rediens, nonnullis quærentibus, se iturum dixit ad patruum: nonnullis vero, te illum destinasse Florentiam pro oratore. Periturum se e vestigio existimaret, si ullum verbum non mendosum, non fallax, non confictum prodiret ex ore suo. Veritate plenus est; nunquam enim aliquid veri protulit lingua ejus. Vale, Bononiæ die 24. Julii.

EPISTOLA LVII.

Poggius S. P. D. insigni Principi Leonello Equiti Estensi.

VIR doctissimus Aurispa noster dedit mihi nummos aureos, quos misisti, & simul retulit, visum esse nonnullis, codices illos non esse tanti æstimandos; sed misisse te loco muneris quicquid dares præter æstimationem. Miror tam æquos librorum licitatores Ferrariæ repertos, tanquam ibi esse soleat excellens quædam librorum vendendorum officina, ut tam recti inveniantur, atque exercitati viri in auctione libraria. Profectò qui ita judicarunt, aut nunquam vendidere codices, aut perraro emerunt. Similes vero eos nunquam aspexisse certe scio: ut ridiculum videatur, recte potuisse æstimare rem, quam nunquam antea viderunt. At verò in hac Curia quoque, ubi & Florentiæ & librorum, & emptorum ac venditorum major est copia, secus multis videtur. Veruntamen quod das, libens accipio, sive pretio, sive dono id fiet. Nihil enim mea refert, ut inquit Terentianus ille, dum potiar modò. Quicquid autem largitum te credis, est mihi

gratiſſimum, non tam re ipsâ, quæ parum quid eſt, a tali præſertim viro, quàm ſpe te deinceps ampliora daturum; eſt enim conſuetudo bonorum Principum, qualem te eſſe videmus, perſeverare in eo, quod bene cœperunt. Itaque magna ſum in ſpe, te poſtquam ingreſſus es iter largiendi, progreſſurum ulterius in officio liberalitatis; præſertim erga eum, qui & libenter accipit, & a te libentiſſime. Utaris ergo ſæpius hac tua munificentia, quæ quidem rectius collocabitur, quàm apud thraſonem illum, qui proculdubio jamdudum eſuriret cum illa ſua magniloquentia, niſi in militiam, tanquam in aſylum ſuæ inopiæ, confugiſſet. Quod autem de literis oſtenſis fuerit mentitus, non eſt mirum, mihi præcipue, qui novi Proteum illum ita totum ex mendaciis confictum, ut continuo ſe putaret interiturum, ſi quid verum proferret. Quum enim mendacia plus ſibi ad hanc diem profuerint, quàm docendi ludus, aut antiqua militia, aut ars memoriæ, digna res eſt, ut in eo ſe exerceat, quod ſibi intelligit profuiſſe. Vale, & me, ut ſoles, ama. Bononiæ, die 15. Auguſti.

FINIS.

INDEX
IN HISTORIAM DE VARIETATE FORTUNÆ.

Littera N notas indicat.

A

M

N

O

P

Q

R

ERRORES SIC CORRIGENTUR.

PAginâ 13. lineâ 11. monet, *lege* movet. 29. 20. maixmum, maximum. 61. 10. in Notis, æati, ætate. 71. 6. anno 1406. debet esse in margine. 100. 12. in N. quadrifaria, quadrifariam. 107. 26. avictor, auctor. 110. 5. in N. tom. 3. col. 896. *lege* tom. 2. ad ann. 1446. 112. 7. ad defectionem, ad deditionem. 119. 8. vigesimo, vigesimo. 129. 19. Mnesius, Menesius.

PRIVILEGE DU ROY.

LOUIS par la grace de Dieu Roy de France & de Navarre, à nos amez & feaux Conseillers les Gens tenant nos Cours de Parlement, Maîtres des Requêtes ordinaires de notre Hôtel, Grand Conseil, Prevôt de Paris, Baillifs, Senechaux, leurs Lieutenans Civils, & autres nos Justiciers qu'il appartiendra; Salut. Notre bien amé ANTOINE-URBAIN COUSTELIER Libraire à Paris Nous ayant fait supplier de luy accorder nos Lettres de permission pour l'impression d'un Livre qui a pour titre *Poggii Bracciolini Florentini Historia de varietate Fortunæ, & ejusdem Epistolæ LVII.* Nous avons permis & permettons par ces Presentes audit COUSTELIER de faire imprimer ledit Livre en telle forme, marge & caractere, conjointement ou separément, & autant de fois que bon luy semblera, & de le vendre, faire vendre & debiter par tout notre Royaume pendant le temps de trois années consecutives, à compter du jour de la date desdites Presentes; faisons défenses à tous Libraires, Imprimeurs & autres personnes, de quelque qualité & condition qu'elles soient, d'en introduire d'impression étrangere dans aucun lieu de notre obéïssance; à la charge que ces Presentes seront enregistrées tout au long sur le Registre de la Communauté des Libraires & Imprimeurs de Paris, & ce dans trois mois de la date d'icelles; que l'impression de ce Livre sera faite dans notre Royaume, & non ailleurs, en bon papier & en beaux caracteres, conformement aux Reglemens de la Librairie; & qu'avant que de l'exposer en vente, le manuscrit ou imprimé qui aura servi de copie à l'impression dudit Livre, sera mis dans le même état où l'Approbation aura été donnée, és mains de notre tres-cher & feal Chevalier Garde des Sceaux de France le sieur Floriau d'Armenonville, & qu'il en sera ensuite remis deux Exemplaires dans notre Bibliotheque publique, un dans celle de notre Château du Louvre, & un dans celle de notredit tres-cher & feal Chevalier Garde des Sceaux de France le sieur Fleuriau d'Armenonville, le tout à peine de nullité des Presentes, du contenu desquelles vous mandons & enjoignons de faire joüir l'Exposant ou ses ayant cause pleinement & paisiblement, sans souffrir

qu'il leur ſoit fait aucun trouble ou empêchement; Voulons qu'à la copie deſdites Preſentes, qui ſera imprimée tout au long au commencement ou à la fin dudit Livre, foy ſoit ajoutée comme à l'original; Commandons au premier notre Huiſſier ou Sergent de faire pour l'execution d'icelles tous actes requis & neceſſaires, ſans demander autre permiſſion, & nonobſtant clameur de Haro, Chartres Normandes & Lettres à ce contraires: CAR tel eſt notre plaiſir. DONNE' à Paris le vingtneuviéme jour du mois de Janvier, l'an de grace mil ſept cens vingt-trois, & de notre Regne le huitiéme.

DE S. HILAIRE.

Regiſtré ſur le Regiſtre V. de la Communauté des Libraires & Imprimeurs de Paris, page 292. *n°.* 435. *conformement aux Reglemens, & notamment à l'Arreſt du Conſeil du* 13. *Aouſt* 1703. *A Paris le* 11. *Janvier* 1823. BALLARD, Syndic.

